

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Epistolarvm [epistolarum] D. Philippi Melanchthonis Farrago

Melanchthon, Philipp

Basileae, 1565

VD16 -M3220

Philippi Melanchthonis epistolarum a Ioanne Manlio collectarum

[urn:nbn:de:bsz:31-312770](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-312770)

10

PHILIPPI ME
LANCHTHONIS EPISTOLA-
rum à Ioanne Manlio collecta-
rum Pars Prima.

REVERENDISS. ET IL-
lustris. Principi ac Domino, D. Geor-
gio, Præposito Maideburgensi,
&c. Philippus Melanch-
thon S. D.

ILLVSTRISSE Princeps.
In aditu Bauariæ, dextra mihi, cum
euerteretur currus, quo utebar, adeo
duriter quassata est, ut ossa in nares
is, ut medici loquuntur, luxata sint.

Ideo ne nunc quidem sine cruciatu literas pingere
possim. Sed tamē quoquo modo significandum V.
C. duxi, Ratisbonæ mihi redditum esse munus ue-
strum argenteum, quod in mensa uos quotidie de
egregijs uirtutibus uestris admonet. Mores mei uo-
bis noti sunt, & (ut spero) etiā probati. Certē par-
simoniam ita amo, ut etiam alios non libenter one-
rem sumptu. Filius Dei inter se deuinctos uult esse
omnes qui ipsum agnoscūt, & Deum uerè colunt.
Iurè igitur amo C. V. quæ toto pectore amplectitur
Christi doctrinam, & amat Ecclesias suæ ditionis
magna sedulitate, Sunt & cæteræ uirtutes: iusti-

cia

I, 41.

+ uolebar
'er λαπηρ

cia in gubernatione, cōstantia animi, castitas in mo-
ribus, eruditio eximia, digna amore & laude. Pro-
pter has causas simplici animo colo C. V. non pro-
pter munera: sed tamen benevolentia uestra ualde
delector, & pro munere gratias ago. Historiā con-
uentus adieci in alia pagella, nec aliud adhuc actū
est: certo consilio summam breuiter ita narramus,
quæ inter amicos sine periculo spargi possunt. No-
stri omnes ostendunt se mansuros esse in sententia
confessionis: sed tamen quidam languidiores, uiden-
tur non abhorreere à suocosis cōciliationibus. Illos co-
thurnos metuo, de quibus & fratres uestri scribēt.
Elector Marchio sperat aduersarios non refragatu-
ros doctrinæ, si nos episcopis tribuamus usitatum
iudicium. Sed Contarenius cardinalis multo est du-
rior: nulla in re discedi uult à consuetudine Roma-
na. Ideo impedire has deliberationes de concordia
sedulo conatur. Imperatoris uoluntatē iudico pro-
pensam esse ad moderatissima consilia. Quid spei
esse possit, cum adeo dissimiles sint uoluntates, non
difficile est iudicare. Deum patrem Domini nostri
Iesu Christi oremus, ut Ecclesiam sanguine filij re-
demptam & sanctificatā seruet, & nos gu-
bernet. Bene ualete, 25. Martij, Ra-
tisonæ, 1541.

HISTO-

Ad Mart. Lutherum.

HISTORIA CONVENTVS
Ratisbonensis, Anno 1541. mense
Martio.

I, 24.

Initio conuentus postquam Imperator Carolus exposuit, se deliberationes instituere uelle de controuersijs Ecclesiasticis dirimendis: cōiuncti Augustanae confessioni petierunt, pertexti disputationem Vuormaciensem, ut ex ea explicatione Imperator & Principes cognoscere possent, & quae res ueniant in controuersiam, & qui sint fontes. Quo modo enim eligi uerae sententiae à principibus possunt, nisi res hoc modo collatae, & disertè explicatae eis proponantur? Sed hoc consilio repudiato, ostendit Imperator, se paucos quosdam delecturum esse, non ut sententiae inter se pugnantes defenderentur, sed ut quaereretur quae dogmata cōciliari possint. Ac ne quid periculi esset ex hac deliberatione partibus, praefatus est, uelle se, non teneri quenquam his deliberatis, nec ea uim praediciij habere, sed omnia rursus ad consilia Principum referenda esse. Postulauit item, ut sibi permitteretur, ut suo iudicio, quos uellet, deligeret. Nihil enim mirum esse, in re tanta dissimiles esse hominum uoluntates, dissimilia studia & iudicia. Sed erant quidam, qui ab hoc toto consilio cōciliationum abhorrebant, propter magnitudinem periculi. Multa enim sunt et uetera & recentia exempla, quae admonent, in talibus con-

6 2 ciliatio-

cillationibus plerunq; decurri ad ambiguos, flexilo-
 quos, fucosos & fallaces articulos, quibus ueritas
 obruitur, & non sanantur Ecclesiæ, sed dissipantur.
 Alij contrà disputabant, hanc uiam etiam profutu-
 ram esse ad declarandas sententias quas profiteren-
 tur Ecclesiæ, quæ amplexæ sunt Augustanam con-
 fessionem: præsertim si interfuturi essent boni uiri,
 qui Imperatori recitarent, ut res posceret, disputa-
 tionū summas. Et Imperator dixerat, uelle se inqui-
 rere ueritatem. Futurum autem animum Imperato-
 ris mitiorem, si intelligeret nō tam absurda esse do-
 gmata nostrarum Ecclesiarum, ut à Pontificibus,
 monachis, & alijs sycophantis traducuntur. Ad-
 debat item, si colloquij huius deliberata referren-
 tur ad Principes quosdam, dicturos esse liberas &
 honestas sententias. Tandem igitur eò decur-
 ritur: assentimur Imperatori, ut hoc loco collo-
 quium instituat: sed ita, ut ne condantur flexilo-
 qui articuli, sed ut simplex ueritas patefiat. Et testa-
 tus est Imperator, uelle se inquire ueritatem: ac in
 delectu usus est hac æquitate. Ex pontificijs tres de-
 legit, Iulium, Eccium, & Gropperum. His addidit
 ex altera parte Philippum, Bucerum, & Nidanum
 pastorem. Petitum est, ut addātur principes seu gu-
 bernatores colloquij, & aliqui auditōres seu testes,
 ut acta cum Imperatori, tum alijs principibus fi-
 delius recitari possint. Delecti sunt gubernatores,

Dux

3

Dux Fridericus Palatinus, & Granuellus. Adiun-
cti auditores, Comes de Manderscheit, Eberhar-
dus Ruede, consiliarius Moguntini: cancellarius
Palatini Electoris, Saxonicus cancellarius, cancella-
rius Hassicus, Iacobus Sturmius Argentinenfis.

Initio congressus Dux Fridericus rursus adhorta-
tur delectos, ut sedatos ac pios animos ad tantâ de-
liberationem adferant, & dirimere controuersias
studeât. Narrat, ipsi Imperatori tot iam annos eam
rem maximè curâ fuisse, eoq; multorû doctorum
& bonorum explorasse sententiâs. Cum igitur qui-
dam exhibuerint ipsi scriptum, quod propter alio-
rum * concilijs durioribus antetulerint: uelle Impe-
ratorem, ut delectis liber ille proponatur, qui quasi
uiam monstret ad dirimendas controuersias. Liber
est exhibitus æquissima conditione, ut quæ non pro-
barentur nobis, dicere liceret: & censuram adde-
remus. Etsi autem tutius uidebatur nonnullis ex de-
lectis, percurrere Augustanam cõfessionem: tamen
cum alij librum anteferrent, & inciuile uideretur,
nolle inspicere scriptum propositum ab Imperato-
re sine iniquis conditionibus: conuenit, ut liber lege-
retur, & ordine dicerentur sententiæ. Initia non ha-
bebant controuersias, de conditione hominis, de la-
psu, de libero arbitrio, de causâ peccati, de uitio o-
riginis. De his locis tunc quidem rixæ nullæ fuerûnt.
Secutus est locus de reconciliatione hominis, seu iu-

6
fificatione, de quo farrago illa neutri parti satisfaciebat, & quia nouas quasdam sententias cōtimebat, & pleraq; erant obscura, impropria et flexiloqua: ut aliàs uideretur rectè dicere, Fide propter Christum iusti sumus: aliàs contrà, propter donatas uirtutes sumus iusti: ut Thomas, seu ut Plato loquitur.

Scopito igitur libro, de summa rei libere disputatum est: & tandem ad formulã reuersum, in qua recepta et explicata sententia est, Fide propter Christum gratis iustificamur, non propter uirtutes nostras. Cum de hoc loco conuenisset, redire ad librum iussi sumus. Lectus est locus sequens de Ecclesia, ut facilius obtineri sequentia possent: insidiosè addita est hypothesis, communem consensum & synodos legitimas non errare. Hic magnum certamè ortum est. Cumq; per aliquot dies de hoc loco diligenter disputassemus, iussi sumus reijcere hanc partem in aliud tempus. Lectus est locus de Sacramentis, in quo cum uentum esset ad Cœnam Domini, orate sunt rixæ de conuersione substantiæ panis. Reiecitur et hæc disputatio in aliud tempus. Postea acerima contentio de re non magna secuta est, An in confessione, ut uocant, sit necessaria delictorum enumeratione. Defendebatur regnū cōfessionis à nonnullis, uel propter autoritatē ordinis sacerdotum, uel propter culmas monachorum. Sed ab alijs exhibitæ est contraria sententia, explicata copiose. Agitata

tata est & quæstio de Satisfactionibus, de quibus
formula proposita est à pontificijs breuis: & ut mo-
derata uideretur, ambigua. Sed cōcessum est, ut &
altera pars suam exhiberet sententiã. Ventum est
ad locum de gradibus & potestate Episcoporum,
ubi aliquid de potestate Romani pontificis signifi-
catum fuit. Adiecta erant & alia quæ uocabantur
in quæstionem. Tribuebat enim scriptum autori-
tatē Episcopis, ceremonias diuinitus institutas mu-
tandi. Id quidem interpretabantur de parte Cœnæ
Domini, adempta populo. Secuta sunt certamina
de inuocatione Diuorum qui ex uita discesserunt,
de applicatione Missæ, de priuata Missa, de usu in-
tegræ cœnæ Domini. In his materijs cum ij qui Au-
gustanam cōfessionem amplectuntur, disiderent à
libro illo, & à Pontificijs: concessum est ut contra-
riæ sententiæ exhiberentur. Reliqua erat in libro
longa recitatio ueterum Canonum, de coniugio sa-
cerdotum. Et si autem liber eam causam reiiciebat
ad deliberationem summorum gubernatorum: ta-
men significabat, cōiugium sacerdotibus conceden-
dum esse iuxta normam ueterum Canonum. Hic
adiecta est liberior sententiã à nobis. Tandem igitur
percurso libro, iussi sumus acta referre Imperato-
ri: ac reddito libro ostendere, de quibus locis conue-
nerit, & quæ controuersiæ non sint diremptæ. Et si
fuius delecti ut inquisita ueritate, disidia tollere-

mus: tamen ut studium concordie ostenderet hi qui
Augustinam confessionem amplectuntur, de libro
non acerbam censuram egerunt, multa improprie di-
cta dissimularunt: quaedam donarunt aduersarijs,
quae tamen digna erant reprehensione. Sed semper
ita sensimus, non propter leues causas alenda esse
dissidia: tantum de magnis & necessarijs rebus pu-
gnandum esse duximus. Postquam Imperatori
liber redditus est, tentatae sunt per Marchionem Ioa-
chimum & compositiones reliquarum controuer-
siarum, de quibus articuli a nobis exhibiti erant.
Cumque cetera communia de utilitate concordie &
pacis, de ingentibus malis quae civile bellum comi-
tareretur, longa oratione commemorata essent: illud
tandem adiectum est, moliri Imperatorem nouam
Ecclesiae reformationem, & doctrinam de iusticia
fidei propagaturum etiam esse in ceteras regiones.
Haec tanta bona impediri, si ceteros articulos mor-
dicus retineremus, nec regrederemur aliquatulum
cessuri, non hostium improbitati, sed piorum in a-
lijs regionibus utilitati. Multi hac ratione moue-
bantur: bellum civile, quo nihil iniustius in hac ui-
ta cogitari potest, non stulte formidantes: nonnul-
li ex altera parte orationis moueri se significa-
bant, & censebant nostra moderatione inuitadum
& confirmandam esse uoluntatem Imperatoris, u-
niuerso orbi consulere cupientis, & quasi quoddam
aureum

9
aureum seculum promittentis. Ac disputabant, cum
singuli quædam dissimulenus amicorum uitia, unã
cum celebratis. autoribus Augustino & alijs, alio
rum errores quos cõdonemus: posse etiam hoc tem
pore aliqua seu remitti, seu inuolui ac tegi, cū pro
pter nostras ciuitates & Ecclesias, in quibus uasti
tas futura esset: tum propter gentium, quæ tanquã
infirmæ inuitandæ essent, utilitatem. Nec leue fuit,
cum de re tanta sententiæ decernerentur. Nam alij
contrã: Etsi propria Ecclesiarum & scholarum ex
cidia metuerent, ipsi tamen doctrinæ corruptelas
fugiendas esse sentiebant. Nec hi tantum eo moue
bantur, quòd omnibus periculis anteferenda sit ue
ritas: sed etiam hoc considerabant. Primum modera
tores pacem, quam ostendebant, non impetraturos
esse, nisi totum puræ doctrinæ genus abijceremus.
Deinde domesticum consensum tenendum esse, cum
constet plerosq; domi pacificatiõnem hanc, uel cum
paucorum articulorum corruptelis cõiunctam a
sperrimè reprehensuros & improbaturos esse. Po
stremò, secuturas esse magnas in nostris Ecclesijs di
scordias. Illa uerò promissa de aureo seculo, & de
reformatione, non magnificiebant: quòd uideretur
esse, ut inquit Thucydides, *σχῆμα* τοιαύτων ο
λόγῳ*. Tandem igitur Marchioni responderijs delibera
tiones differendas esse, donec à Principibus in utraq;

10
parte sententiæ de prioribus articulis dictæ essent,
de quibus fortassis collocutorum iudicium neutri sa-
tisfaciat. Etsi autem tot cõtrouersie reliquæ non
erant diremtæ, tamen Cæsar iubet in senatu Princi-
pum sententias dici de libro. Hic dux Bauariæ Gui-
lelmus, recitat de scripto longam criminationem
eorum qui amplexi sunt Augustanam confessionē.
Deinde & hunc librum à Cæsare oblatum prorsus
reijcit. Censet nullam ullius opinionis correctionē
aut moderationē, nullam legum pontificiarum mi-
tigationem admittendam esse: nihil concedendū ad-
uersarijs, quod discrepet ab usitatis opinionibus,
aut ceremonijs cæterarum nationum. Hæc summa
fuit orationis domini Guilelmi, cui assentiebantur
pleriq; Episcoporum. Hos ut confirmaret Eccius,
misi ad senatum Principum breuem epistolam, in
qua improbat librum: ac testabatur, nunquam sibi
placuisse, propterea quòd errores nō serēdos con-
tineret: nec in loquendo sequeretur Theologorum
phrasin & consuetudinē. Dicuntur sententiæ mo-
deratiores à legatis Coloniensis episcopi, à legatis
Palatini, & à Marchione Brandenburg. Electores:
ut conciliati articuli comprobentur, ceteri reijcian-
ter ad synodum aut alium cõuentum. Hi enim dispu-
tabant, paulatim coituras in concordiam Ecclesias,
si æquitas adhiberetur: & cõscientijs piorum, quæ
desiderent quorundam rituum uitiosorum emenda-
tionem,

tionem, consulendum esse. Tertia fuit sententia no-
 strorum, Non reprehendi articulos cōciliatos, si ta-
 men in his quedam ambigua disertè explicarētur.
 Addebant & de controuersijs non direntis: se iudic-
 care articulos à nostris in colloquio exhibitos, ue-
 ros: et ita moderatè scriptos esse, ut sperent sanis iu-
 dicijs satisfacturos esse. Et quia iusserat Imperator
 exhiberi deliberationem de reformatione Ecclesiæ,
 adiecti sunt libelli de gubernatione Ecclesiarum.
 Cùm uerò Principū sententiæ inter se non congrue-
 rent, Imperator, ne de summa rei ipse statuere uide-
 retur, cardinalem Contarenum ipse adhibet. Hic
 ut honesto pretextu certamina finirentur, propo-
 nit scriptā sententiam, in qua iubet totam uel inte-
 gram causam seruari Romano pontifici, ac uetat
 in conuentu de his rebus iterum disputari. Et quia
 fuerat contentio de cōciliatis articulis recipiendis,
 quos uisus est antea Contarenus nō improbare: ad-
 ductus est importunitate Eccij, ut alterum scriptā
 proponeret, in quo disertè inquit, se de cōciliatio-
 ne non pronūciare, nec probare eos, sed relinque-
 re iudiciū Romano pontifici. Mirabatur multi Con-
 tarenum, cum et doctrinæ Christianæ peritissimus
 esse diceretur, et singulari grauitate et uirtute præ-
 ditus, non liberè profiteri quod sentiret. Nam cū
 omnes Christiani & intelligere communem Euan-
 gelij doctrinam debent: tum uerò maxime illis quæ
 primæ

primas in Ecclesia tenent, & gubernatores doctrinae esse uolunt, conuenit aperte suam sententiam ostendere. Nec continent articuli conciliati inanes argutias, sed res magnas, & Ecclesiae necessarias: ut de morbo originis, de libertate uoluntatis humanae, & fide iustificante propter Christum, de retinendis officijs Episcoporum & aliorum graduum Ecclesiasticorum. Sed quo consilio suam sententiam Contare nus occultarit, nihil ad nos attinet: sed euetus satis ostendit, eos qui sperarunt initio aduersarios nostros aliquam moderationem aut emendationem suarum opinionum admissuros, non satis prospexisse eorum uoluntates: tentados putarunt animos nostros, ut seu inclinatio quaedam, seu distractio fieret, posteaq; suum odium declararent: alij meliores, qui seruo moderationem aliquam expetunt, cum uiderent nec animorum concordiam uere coituram esse, nec semina eorum tolli, etsi receptae essent haec moderationes, minus succensebant nobis quod repugnaueramus. Audio & * cum uideret frustra tentatas esse has conciliationes, dixisse, Deum fortassis hos conatus impediuisse, qui arcano & mirabili consilio regit Ecclesiam: quod his moderationibus receptis, mala quaedam confirmata fuissent: & eorum stabilita potentia, qui errores praecipue defendunt. Deum uero orandum esse, ut ipse Ecclesiae opem ferat, & p[ro]p[ri]os cultus ac ueram doctrinam restituat.

Oratio

13

Oratio Philippi Melanchthonis ad Ca-
rolum V. Imperatorem, Anno 1541,
mense Martio, Ratis-
bonæ.

I. 25.

Inuictissime Imperator Auguste, Domine cle-
mentissime: Audiuius narrationem eorum qui ex
nostris ad colloquium delecti fuerunt, ex qua intel-
leximus, quæ controuersie agitate sint, quæ in Li-
bro mutata, quæ comprobata, & quæ non recepta
sint. Et animaduertimus, in quibusdā articulis adi-
tum ad concordiam factum esse. Quare & C. M. V.
gratias agimus, quod doctorum collatione, & ciui-
li modo, qui decet Ecclesiam, dirimi controuersias
Ecclesiasticas mauult: & precamur Deum, ut has
actiones ita gubernet, ut ueritas & doctrina saluta-
ris Ecclesie Christi magis illustretur. Dolendum
est autem, tantam esse temporum infelicitatem, ut
non potuerit de omnibus articulis recte conueniri.
Loci quidam relictī sunt ambigui, quorum explica-
tio tamen necessaria est Ecclesijs. Hæc fortassis eō
acciderunt, quia difficile est uetustos abusus tolle-
re, quos alij propter diuturnitatem temporis & e-
xempla, alij propter alias causas defendūt. Neq; e-
nim negari potest, ante aliquot secula irrepisse in
Ecclesiam multos abusus: si nostrum testimonium
opponeretur pijs recte sentientibus, etiam ad poste-
ritatem, Quale uinculum iniiceretur Ecclesie, si fa-
teremur

14.
teremur prorsus nullum ullius Synodi lapsum reprehendi posse? Ita & reliquæ materiæ ad uniuersam Ecclesiam pertinent, cui omnia membra hoc debent officium præcipuum: curam uidelicet conseruandæ ueritatis. Vt Paulus letari se dicit, quòd immoletur, hanc ob causam, ut alij Deum uera fide colant. Quid in Ecclesijs nostrarum gentium & urbium, imò domesticis quam pie mentes imbutæ priore doctrina sanctarentur, si nunc ad approbandos abusus retraherentur? Quàm multi pij iuste nos increparent hac ipsa Pauli uoce: Cur nos à gratia Christi abducitis ad aliud doctrinæ genus? Postremò, nostrorum articuli ita moderatè scripti sunt, ut cum proferentur, saniores ubique intellecturi sint, nostras sententiâs nec absurdas, nec immoderatas esse. Quanquàm enim Liber, ut uideatur moderatior, quædam nimis horridè proponit, & alicubi manifesta uitia iubet tolli: tamen interim in plerisque articulis abusuum semina retinet, de quibus admoneri Ecclesias necesse est. Ceterum de articulis conciliatis maximè quidem optamus, ut hi propagentur in omnibus Ecclesijs, modò ut rectè & uerè intelligantur. Videmus autem collocutores nostræ partis, sine & studio concordie quædam breuius & improprie dicta præterijisse, quosdam etiam articulos non prætexijisse, & quædam ambigua reliquijisse. Itam cum constat, ambiguis & flexilouis articulis

non sedari, sed potius accendi certamina, sicut quorundam ueterum synodorum euentus ostendunt, opus erit in his iusta, propria & perspicua explicatio-
 ne. Nos enim sic intelligimus eos, ut in nostra Confessione & Apologia res eadem traduntur. Sed si aliam diuersam interpretationem adderent, reclamatione necesse esset. Nec sunt obscuræ aut intricatæ, aut perplexæ, aut absurdæ nostræ sententiæ. Totum enim hoc genus doctrinæ, quod in Ecclesijs nostris proponitur, & quod extat in confessione nostra & Apologia, doctrina est tradita in Euangelio, & consensu Catholice Ecclesie Christi, habetque eruditorum patrum uera testimonia, nec ab ea confessione discedimus. Quare si qui astute hos breues articulos in libro transformaret in falsas opiniones, & à nobis taxatas, cum his non esset concordia. Denique indignissimum est Ecclesie, ludere ambiguum dictis, & condere articulos, qui opus habeant nouis articulis cõdientibus priores: sicut pisces sale opus habent, ut de legibus ambiguis Aristoteles dixit. Iussimus igitur nostros concionatores, qui ad sunt, addere huic nostræ responsioni eas particulas, in cõciliatis, quæ præcipue opus habet explicatio-
 ne. Oramus autem cum debita reuerentia C. M. V. ut hanc nostram responsionem profectam bona conscientia, & optimo studio erga Ecclesiam Christi & communem tranquillitatem, clementer accipiat. Dixi-

mus bona fide, ut in re tanta fieri decet, quod senti-
mus. Magna res est Ecclesias gubernare, in qua cō-
scientiarum ratio habenda est. Quæ cum autorita-
te humana sine ueris rationibus coguntur, ijs non
tolluntur, sed augentur certamina. Ideo Deum ora-
mus, ut ueris modis aliquādo cōcordia perficiatur.

Serenissimo Regi Angliæ Philippus
Melanchthon S. D.

2, 26.

Serenissime rex, & domine clementissime. Etsi
me quædam grauiſſimæ causæ hortabantur, ut lite-
ras ad R. M. T. darem, & nota mihi esset publica
omnium doctorum opinio de tua bonitate atq; cle-
mentia: tamē me à scribēdo pudor meus deterruis-
set, nisi me confirmasset D. Antonius doctor, ami-
cus meus: qui me etsi inspiciētem heroicæ uirtutes
tuas, tamen ita nunc accendit commemoratione lau-
dum tuarū, ut in spem uenerim, R. M. T. pro excel-
lenti sapientia atq; humanitate tua literas boni con-
sulturā esse, præsertim in quibus non solum de meo
officio, sed nonnihil de Republica scripturus essem.
At de me quidem dicam breuius. Quid in hac mea
& ingenij tenuitate & fortuna præstare possum,
quo meum studium erga R. M. T. declarare queam?
Ceterum ita semper iudicauī: Cum bono & saluta-
ri principe nihil sit amabilius, nihil diuinius: R. M.
T. ab omnib. bonis uiris propter excellētē in summa
potestate moderatōnē ac iusticiam merito aman-
dant

alam esse. Plurimum uero deberi R. M. T. à nostro ordine, & à literarum studiosis, quòd in ornandis excitandisq; honestis disciplinis R. M. T. longè regum aliorum ac principū huius ætatis studium uicerit. Quia in re & facilitatem & sapientiam tuam admirari soleo. Quòd enim R. M. T. iudicauit curā literarum dignam esse magno Principe: uidit profecto, quantum Reipublicæ decus sit, quantum afferant momenti ad societates religionum, studia. Felicitas uero magna fuit, quòd eodē tempore iam multa egregia lumina ingeniorum tulit Anglia tua: ut numerare in his multos possimus, cōferendos cum summis uiris, qui unquā doctrinæ laude floruerūt.

Ac sepe cogitanti mihi de R. M. T. uenit in mentem, tale nunc aureū seculū esse tuæ Britannicæ, quale fuit olim Aegypti, regnante Ptolemæo Philadelpho: qui etsi opibus antecelluit omnes nō solum suæ ætatis reges, & res gesit bello egregias, tamen omnium gentium ac posteritatis etiam amorē hoc nomine præcipuè meruit, quòd literarum studia fouit ac prouexit. Itaq; ut Ptolemæo & cæteris regibus, quorum beneficio cōseruatae sunt honestæ artes: ita R. M. T. hoc nomine plurimum debet uniuersum genus humanum. Hæc sunt eruditorū omnium in Germania iudicia. Cum igitur erga studiosos sit tanta beneuolentia R. M. T. non dubitauit ad R. M. T. scribere, ut ostenderem, quantum cupiam tali re

18
gl' commendatus esse. Scio R. M. T. fide ac studijs ho-
mines metiri, non fortuna. Ideo me commendo R.
M. T. tanquam præcipuo ac penè unico literarum
patrono: & omne meum studiū atq; operam quan-
tum quidem in hac ingenij mediocritate præstare
possum, ad R. M. T. defero. Sed non tam meam cau-
sam agere institui, quàm publicam literarum: qua-
rum ut hoc tempore periculum R. M. T. cōsideret,
uehemēter oro. Non solum enim in cæteris regnis,
sed etiam in ipsa Germania literæ contemptæ sunt,
iniquis hominum iudicijs: & uocantur in odium,
propter religionis controuersias. Erit igitur sa-
pientiæ tuæ, eo maiore benignitate istis recta studia
excitare, & pulsas Musis hospitium præbere. Scimus,
& olim cum propter arma Gothica penè extin-
ctæ essent in Europa literæ, ex insula tua rursus in
totum orbem propagatas esse. Hac de re, de uniuersa
posteritate, de Ecclesia mereri R. M. T. poterit.
Nec uerò dubito, quin & ipse religionum contro-
uersiæ mitigarentur, si R. M. T. auctoritatem suam
conferret cum ad Reges cæteros ad moderationem
flectendos, tum uerò cum doctis hominibus de ge-
nere doctrinæ deliberaret. Nam & illud minime
obscurum est, in Ecclesia abusus quosdam non dis-
simulandos irrepfisse: neq; tamen operam dare Re-
ges ut extet aliqua simplex & certa doctrinæ for-
ma. Discordia publica præbet locū interdum etiam
indoctis

Indoctis & malis, qui regū iracundiam accendunt.
 Sed tamen erat adhibenda diligentia, ne interim si-
 mul bonæ res & utiles Ecclesiæ opprimerentur: ne
 in bonos exereceretur crudelitas. Grauiſimè Poe-
 ta inquit, cum de sedâdis populi motibus loquitur:
 Tum pietate graue, ac meritis si fortè uirum quens
 Conſpexere, ſilent, arrectisq; auribus aſtant:
 Ille regit dictis animos, ac pectora mulcet.

Virum enim pietate grauem, ac meritis, ad com-
 ponenda diſidia uult accedere: qualis eſt R. M. T.
 quæ cum ætate, ſapiëntia, doctrina antecellat ceteris
 regibus: tantum adferet ad hanc cauſam authoritatis,
 quantum alius nemo.

Ille autem oratione apud R. M. T. non eſt opus,
 quàm glorioſum ſit regi, de uniuerſa Eccleſia, de toto
 genere humano bene merevi. Intelligit enim R.
 M. T. pro ſua excellenti ſapiëntia, & hanc curam di-
 uinius eſſe regibus mandatam. quodq; æternam ac
 ueram gloriam apud omnes gentes hoc beneficium
 pariturū ſit. Quare R. M. T. propter Chriſtum oro,
 ut hanc cogitationem ſuſcipere uelit, & curam
 de regum uoluntatibus ſlectendis ad moderationē,
 ne pariter boni & mali ſine diſcrimine trucidetur:
 & de Dei gloria ornanda. Poſtremò oro, ut R. M.
 T. meas hæc literas, ſimplici animo ac bono ſtudio
 ſcriptas, boni conſulat. D. Antonius, ſumma fide
 & diligentia, de certis articulis nobiſcum diſputa-

b 2 uit,

uit, de quibus meum iudicium ipsi perscriptum de-
di. De quo hoc testatū uolo, me non ita amare meū
iudicium, quin si quid reprehenderent aliquot boni
uiri & docti, re communiter deliberata, ipsorū sen-
tentiam meae anteferre uelum. Christus seruet R. M.
T. incolumem, ad salutem plurimarū gentium. Ex
nostra Academia Vitebergensi, die 13 Martij, An-
no 1535.

Eidem.

Inclyte & clementissime Rex. Quod Regia Ma-
iestas tua non solū amplissimo munere, sed etiam
literis, in quibus illustre testimoniū est beneuolen-
tiae R. M. T. erga me, declarat, sibi officium meum
in dedicando placuisse: multis de causis letor. Pri-
mū enim, quid mihi priuatim accidere potest ho-
norificentius, quā quod grauissimo iudicio sa-
pientissimi regis ornatus sum? Deinde hoc nomi-
ne gaudeo, R. M. T. non abhorrere à meis scriptis:
quod spero, postquam intellexerit, ea quae doce-
mus, Ecclesiae necessaria esse, magnum momentum
allatum esse ad ornandam gloriam Christi: & alle-
ctandos ad moderationem ceteros reges, quorum
iracūdia sine modo aduersus studiosos purae doctri-
nae exarsit. Atque hanc spem meam ualde confirma-
runt literae R. M. T. in quibus planè testatur R. M.
T. se nunquā defuturam ijs cōsilijs, quae ad gloriam
Christi illustrandam suscipimus. Quae uerba cum
legeremus

I. 27.

U. Nr. 944.
loci p. 74.

legeremus ego & pleriq; alij, hunc animum R. M. T. maximis de causis gratulati sumus uniuersæ Ecclesie Christi. Scio R. M. T. pro sua excellenti sapientia intelligere, quàm gloriosum sit, & dignum summis heroibus, ueram religionem propagare, & publicis uitijs mederi. Ideo nõ puto hac in re mea adhortatione opus esse. Tantum agam gratias R. M. T. & quòd meum officium probat, & significacionem ostendit minimè obscuram singularis beneuolentia erga me: quam tanti facio, ut libenter profitear me uicissim R. M. T. debere omnia studia mea, & (si quæ sunt) ingenij uires omnes. Vtinam uerò mihi tantum ingenij & doctrinæ esset, ut aliquo officio amorem erga R. M. T. & gratitudinè meam declarare possem. Illud certè efficiam, ut intelligi possit, non deesse mihi uoluntatè ac studium declarandæ gratitudinis R. M. T. tanquã optimo principi, & cupido iuuandæ uniuersæ Ecclesie. De cæteris rebus scripsi ad clarissimum D. secretarium supremum. Alexandrũ Alesium R. M. T. propter egrègiam ipsius fidem & doctrinam, & in omni officio diligèntiam commendo. Bene & fideliter ualeat R. M. T. Ex secessu scholæ Wuitebergenfis, Calend. Decembris, Anno 1535.

Eidem.

Inchlyte et serenissime Rex. Clementer acceperunt aliquot Romani Imperatores, Adrianus Pius, &

b 3 deinde

I, 28.

Deinde fratres Verus & Marcus, apologias Chri-
 stianorū: quæ quidē tantū apud illos moderatos
 principes ualuerunt, ut eorum iracundiam aduer-
 sus Christianos lenirent, & atrocium delictorū mi-
 tigattonem impetrarēt. Itaq; postquam est lis con-
 tra piam doctrinā & Ecclesiæ necessariam, quam
 profitemur, rogo ut R. M. T. benignē hanc nostrā
 querelā & legat & consideret: præsertim cū non
 solum nostra causa, sed multo magis propter publi-
 cam Ecclesiæ salutem, hoc ad te scriptum institue-
 rim. Cū enim illi Ethnici principes defensionem
 nostrorum & admiserunt, & approbauerunt regi
 Christiano & uersato in studijs sacrarum litera-
 rum: decorum est & te audire piorum in Ecclesia
 querelas & admonitiones. Scribo autem eo ad te li-
 benius, quia antea cum singulari beneuolentiæ si-
 gnificatione meas literas accepisti. Et in hac causā
 spem aliquam mihi facit, te non grauatim hæc le-
 cturum esse, quod phrasis ostendit, Episcopos haud
 dubiē authores esse articulorum istic editorum, nō
 te. Etsi, ut sepe accidit laudatissimis principibus*
 ut suffragia accederent: ut Darium sapientem &
 iustum, impulerunt tamē satrapæ ut Danielem leo-
 nibus obijceret. Nunquam autem indecorū fuit bo-
 nis principibus, corrigere iniustam asperitatem, &
 (ut dicitur) habere *δευτέρας φρονησας*, hoc est,
 secundas deliberationes, Sapientissima ciuitas Atti-

ea decretum fecerat, recuperata Mitylena, quæ de-
 fecerat, ut ciuibus omnibus interfectis, omnis urbs
 deleteretur. Nauis missa est, quæ ad exercitum hæc
 mandata adferebat. Postridie iterum relicto nego-
 cio, ab ijsdem iudicibus fit cōtrarium decretum, ne
 pœna uagaretur per omnes: sed prius authores de-
 fensionis plecterentur, & ciuitas seruaretur. Missa
 est igitur altera nauis, quæ properare iussa est, ut
 priorem anteuerteret: sicut accidit. Nec puduit ci-
 uitatem tunc quidem late regentem, publicè corri-
 gere prius decretum. Multa huius generis exem-
 pla extant, quorum pleraq; nota esse tibi non dubi-
 to. Ac de Ecclesia sæpissimè correxerunt edicta
 ut Nabuchodonosor, Darius. Assueri nomine edi-
 ctum fuerat decretum de interficiendis Iudeis: id
 postea retractatū est. Ita sua edicta Adrianus et An-
 toninus correxerunt. Quanquam igitur extat
 edictum in Anglia factum, quod supplicium mina-
 tur alienum à consuetudine ueræ Ecclesiæ, & alie-
 num à Canonibus: tamen existimaui adhuc licere
 nobis deprecari hanc asperitatem. Eaq; in re non
 tantum periculo eorum qui nobiscum sentiunt mo-
 ueor: sed doleo, te alienæ sententiæ atq; impietatis
 ministrum fieri. Doleo à te Christi doctrinam arce-
 ri, stabiliri uitiosos ritus, confirmari libidines. Au-
 dio uiros excellenti doctrina & pietate præditos,
 Latimerum, Saxionum, Cramerū, & alios teneri

in custodijs: quibus opto animum ac robur dignum
 Christianis. Etsi autem ipsis quidem nihil melius ac
 cidere, aut gloriosius potest, quam ut in manifesta
 ueritatis confessione mortem oppetant: tamen nol-
 lem R. M. T. sanguine talium uirorum respergi, nol-
 lem hæc Ecclesiæ uestre lumina extinguï, nollem
 impietati & uirulentis ac pharisaicis odijs inimico-
 rum Christi te morem gerere. Nollem præberi uo-
 luptatem Antichristo, qui gaudet in suum sinum, te
 iam aduersus nos pro ipso arma gerere: ac sperat
 Episcoporum opera se facile professionem, ex qua
 honestus & pijs consilijs deturbatus est, aliquando
 recuperaturum esse. Videt Episcopus ad tempus a-
 morem gerere uoluntati tuæ, sed æterno & perpe-
 tuo foedere cum Romano pontifice coniunctos esse.
 Norunt has artes pontifices: ex multis sæuissi-
 mis tempestatibus eluctati sunt, ante hæc secula, con-
 tando. Meminerunt uim, rem maximam, temporū:
 cogitant illud,

Multa dies, uanusq; labor mortalibus æui
 Rettulit in melius. —

Multi boni & docti uiri in Germania spem con-
 ceperunt, fore ut autoritas tua etiam ceteros reges
 mutaret, ut tandem indignam crudelitatem princi-
 pes Germaniæ deponerent, & de emendandis erro-
 ribus deliberarent. Huius sanctissimi & pulcherri-
 mi consilij ducem atq; authorem te fore statuebant.

Se d

Sed nunc præiudicio tuo nos non leue uulnus accipimus. Confirmatur ceterorum regum iracundia: augetur pertinacia impiorum: stabiliuntur ueteres errores ingentes. Sed illud haud dubiè contendunt Episcopi, se non errores, sed ueras sententias & ius diuinum tueri. Et quanquam non ignorant, te eo ipso cum iure diuino & Apostolica ecclesia pugna-
 re: tamen homines astuti possunt inuenire bellas interpretationes, & ut uocat Euripides, σοφὰ φάσ-
 μανα, quæ in speciem excusare errores & abusus uidentur. Hæc sophistica nunc nõ tantum in Anglia habet admirationem sapientiæ, sed Romæ domina-
 tur: ubi cardinalis Contarenus & * Soletus N. no-
 uis facis tingunt abusus. In Germania etiam multo-
 rum nobilium animos hæc sophistica deprauauit: Itaq; nihil moror, his præstigijs istic moueri pluri-
 mos. Et quanquam tibi nec eruditionis iudiciũ de-
 est: tamen & sapientes speciosis persuasionibus à ue-
 ritate abducuntur. Laudatur illud Simonidis, qui
 summis uiris suæ ætatis, Themistocli et alijs, familia-
 ris fuit: Opinio sepe uim adfert ueritati. Sæpe ma-
 gis speciosa est falsa opinio, quàm ueritas. Idq; ma-
 xime in religionis controuersijs accidit, ubi diabo-
 lus se in angelũ lucis transformat: ornat quibus po-
 test facis falsas opiniones. Quam concinna est Sa-
 mosateni cauillatio de dicto Iohannis, In principio
 erat uerbum? Et tamen plena est impietatis. Sed

omitto aliena exempla. In ipso decreto, quàm multa sophisticè & insidiosè posita sunt? Confessio (inquit articulus) necessaria est, & retinèda. Cur non àsertè dicit, necessaria iure diuino enumeratio delictorum? Sciebant Episcopi hanc sententiã falsam esse: ideo generaliter uerba posita sunt, ut offundatur caligo plebi. Cum audit necessariã esse cõfessionem, intelligit enumerationẽ iure diuino necessariã esse. Similes præstigiæ sunt in articulo de priuatis missis. Et si initium planè falsum est, Neesse est retinere priuatas missas: quis sic sensit annis amplius quadringētis post Apostolos, cum nullæ essent priuatae missæ? Sed postea sequuntur sophismata, ut populus per eas recipiat diuinas cõsolationes & beneficia. Cur nõ addunt, quas cõsolationes, quæ beneficia? Non nominat Episcopi applicationẽ & meritum: quia sciunt defendi nõ posse. Ludunt uerbis, ut elabi possint, si applicatio uituperaretur. Et tamẽ à populo applicationẽ intelligi uolunt. Volunt cõfirmari per suasionẽ idololatricã meritum: hoc sacrificiũ alijs remissionẽ culpæ, alijs leuationẽ omnium calamitatum, deniq; lucra in negocijs conferre, & quicquid adfixit hominum sollicitudo. Similis est sophisticæ, cum dicunt, coniugiũ sacerdotum pugnare cum iure diuino. Non ignorant Pauli locum: Oportet Episcopum esse unius uxoris uirum. Quare sciunt, sacerdotibus cõcedi coniugiũ iure diuino. Sed quia nõ aiunt

accessisse

accessisse uotum, ludunt uerbis, nõ dicunt uoto im-
 pediri coniugium sacerdotũ in iure diuino. De-
 inde quantum impudentiæ addunt, cum iubent dis-
 solui coniugia: cum tamen uotum sacerdotum; & si
 quid esset, aut si ualeret, tantum eatenus eos obliga-
 ret, ne in ministerio manerent, si ducerent uxores.
 Hanc esse Synodorum & Canonum sententiã, ma-
 nifestum est. O sceleratos Episcopos, õ impuden-
 tiam Vintoniensis, qui his fucis arbitratur se ocu-
 los Christi & omnium piorum iudicia in toto or-
 be terrarum fallere. Hæc recitauit, ut deprehensa
 sophistica, iudices de uoluntate & consilio Episco-
 porum. Nam si candidè & ex animo ueritatem
 quaerent, nõn his fucis & imposturis uterentur.
 Est autem cum in cæteris negocijs, illiberalis & di-
 gna odio sophistica: tum uerò maximè fugienda in
 religionibus, in quibus impietas est summa, corrup-
 pere & contaminare cœlestia dicta. Itaq; ab hoc ar-
 tificio diabolus nomẽ habet; cauillationib; & præ-
 stigijs excutit hominibus uerbum Dei. Cur Episco-
 pi non ingenuè fatentur, se doctrinæ & cultuum e-
 mendationem nullam permissuros? quia sit labefa-
 ctura ipsorum dignitatem, opes & uoluptates. Cur
 cæteri, qui sunt suffragantes, non apertè dicunt se
 retinere præsentem formam Ecclesiæ, propter uti-
 litatem, tranquillitatẽ & splendorem? Hæc fateri,
 esset ingenuitas. Nunc dum dissimulant studium ue-
 ritatis

ritatis & pietatis, ad singunt inepta sophismata: & tamen uoluntatem produnt, nec sophismata illa tegunt errores. Sunt enim falsi & impij articuli in illo edicto, quātum uis speciose propositi. Quare optandum erat, Episcopos meminisse cœlestem comminationem apud Esaiam: *Ve uobis qui leges iniquas cōditis. Quid facietis in die uisitationis & calamitatis uenturæ? & c. Ve qui dicitis malū bonū, & bonū malum.* Accedo igitur ad res ipsas. Negari non potest, diuturnas et horribiles tenebras in Ecclesia fuisse, Traditiones humanæ nō tantum fuerunt carnificina piarum mentium: sed (quod est indignius) fuerunt cultus multipliciter uitiosi. Erant uota, donaria templorū, uestitus, ciborum delectus, battologiæ precum, indulgentiæ, honos statuarum: colebantur sancti manifesta idololatria: ignorabantur ueri cultus Dei, et uera opera. Deniq; magna si militudo erat ethnicarum religionū, & Romæ adhuc est. Erat ignota doctrina uera de pœnitētia, de remissione peccatorum, quæ fide in Christum contingit: de iusticia fidei, de discrimine legis & Euangelij, de usu sacramētorum. Clauēs translate erant ad tyrannidem pontificum constituendā, longè anteferebantur politicis officijs ceremoniæ humanæ. Ad hos errores accedebant uitia contaminata libidinibus, propter legē de cœlibatu. Ex his tenebris Deus non nihil euoluit Ecclesiam, repurgata doctri-

na. Fatendum est enim, non humana diligentia deprehensos esse tam inueteratos errores: sed Dei donum est hæc Euangelij lux, quæ Ecclesie rursus ostensa est. Nam S. Paulus uaticinatur, postremis temporibus certamina uehementiora pijs fore cum Antichristo: & Antichristum stipatum satellitio ingenti episcoporum, hypocritarum, principum, aduersaturum esse ueritati, & interfeciturum pios. Hæc fieri nunc, res loquitur ipsa. Romani episcopi tyrānis partim inuexit errores in Ecclesiam, partim cōfirmavit: & nunc tuetur uirilius, ut prædixit Daniel. Gaudebamus autem te ab illo seiunctum esse: ac sperabamus fore, ut Anglica ecclesia refloresceret. Sed Episcopi tui non sunt auulsi à Romano pontifice. illius enim idololatriæ, errores, uitia tuentur. Nam articuli editti astute delecti sunt: cōfirmant omnes humanas traditiones, cum stabiliant precipuè uota, cœlibatum & cōfessionem. Muniunt non solum auctoritatem, sed omnes errores, cum retinent priuatam missam. Ita arte cauerūt, nulla ut emendatio institui possit. Hoc egisse episcopos, res ostendit ipsa. Quis autem non doleat, sic opprimi gloriam Christi? Etenim, ut dixi, nō solum de his articulis, quorum ibi mentio, agitur. Opprimuntur articuli ceteri purioris doctrine omnes, si cultus humani necessarij & retinēdi sunt. Cur inquit Christus, Frustra colunt me mandatis hominum? Cur tō

tios

ties detestatur Paulus humanas traditiones? Non e-
 nim certe peccatum est, instituere cultus sine man-
 dato Dei, aut tales cultus defendere. Hanc auda-
 ciam Deus horribiliter detestatur, qui uult agno-
 sci in uerbo suo, non uult fingi religiones humano
 arbitrio: alioqui omnes omnium gentium religio-
 nes essent probandæ. Non innitaris, inquit textus,
 prudentiæ tuæ. Sed Christū misit: hunc iubet audi-
 re, non hominum astutorum inuēta, qui religiones
 attemperant suis utilitatibus. Enumeratio delictor-
 rum in confessione, ut constat, sunt cultus ab homi-
 nibus instituti. Etsi enim Coena Domini à Christo in-
 stituta est: tamen priuata missa est impia profana
 coena Domini. Nam in Canone quantum est sce-
 leris? qui inquit, hic offerri Christum, & hoc opus
 sacrificium esse pro alijs: id quod nullo modo esse
 potest, sed idololatria manifesta est, et opprimit do-
 ctrinam de fide, de uero usu sacramēti. Fide in Chri-
 stum iustificamur, non opere sacrificuli, & Coena in-
 stituta est, ut minister alijs porrigat, qui agētes pœ-
 nitentiam admoneātur, ut credant uerè ad se perti-
 nere promissiones Euangelij. cum hic proponatur
 testimoniū, nos fieri membra Christi, & ablutos es-
 se sanguine Christi. Ab hoc usu, qui institutus est in
 Euangelio, & obseruatus in ueteri Ecclesia annis
 amplius treccētis, non licet discedere. Impietas enim
 est trāsferre ritum diuinum ad alios usus, iuxta se-
 cundum

22
sundum præceptū Decalogi. Quare cū missæ pri-
uate cum multis modis, oblatione, sacrificio, appli-
catione, denique alijs modis longissimè discesserint
ab instituto Christi, nō retinendæ, sed abolendæ sunt.
Fugite, inquit Paulus, idololatriā. Est autem multi-
plex idololatria in priuatis missis, quam quidē pon-
tifices tueri postremis temporibus non mirū est.
Quia ait Scriptura, insignē idololatriā regnaturā
esse in loco Ecclesiæ, sicut Christus significat, in-
quien s: Cum uidebitis abominationē desolationis,
quæ dicta est à Daniele propheta, stantē in loco san-
cto, qui legit intelligat. Et Daniel cap. ii. Et Deum
in loco suo uenerabitur: et Deum, quem nesciue-
runt patres eius, colet auro, argēto, lapidib. precio-
sis. Vterq; locus de missa cōcionatur. Hunc cultum,
hanc tetrā prophanationē sacramenti, abominabi-
tur Deus. Sunt enim manifesta flagitia in hoc ritu.
Cōfertur ad quæstū, cogūtur indigni sumere, uel si
nolunt. Applicant uiuis et mortuis: promittunt alijs
faustā nauigationē, alijs alia. Hæc sunt aperta flagi-
tia. Sed nō minus reprehēdenda sunt, quæ imperitè
non cernūt. Non sunt humano arbitrio insituēdi ri-
tus sine mandato Dei. Quare errāt homines, cū of-
ferūt sine mādato Dei, cū ex hoc opere faciūt sacrè
ficiū: imaginātur priuatas missas faciēdas esse, quia
hoc ritu Deus coli uelit. Et uidemus auro et argēto,
apparatu, sumptu ingēti missas seruari, sacramētū
circum-

circumferri, adorandum in auro & argento: cum ad hunc usum non sit institutum sacramentū. Quare cum mandatum Dei iubeat fugere idololatriam, non erunt retinendæ priuatæ missæ. Ac miror cur dixerint, necessariò esse retinendas: cum constet, olim nullas fuisse. An deerat puriori Ecclesiæ annis trecētis post Apostolos, res necessaria in cultu Dei? Quid potest dici absurdius? Videmus acerrimis studijs defendi priuatæ missas. Quod fit magis ab alijs, qui seruiunt uulgi adfectibus, quod ægrè sibi præripi hoc præsidium, ut existimo, patitur, quàm uera aliqua ratione. Sed tamē firma ac perspicua causa est cur abrogari debeant. Primum enim applicatio haud dubiè est impia: non meretur alteri gratiam opus sacrificuli, sed sua quisque fide iustus est. Nec uult Deus quenquam considerare suæ suæ iusticie, siue ceremoniæ ulli. Applicatio pro mortuis est plena erroris, & frustra hic finguntur sophisticata ad excusandam applicationem. Nemo ex populo aliter sentit, quàm hoc opus prodesse uniuersæ Ecclesiæ. Ipse etiam missæ hoc profitentur, quòd ludunt uerbis quidam astuti, qui negant se applicare causas, cum sciant suo factò cõfirmari populi errores, etiam si ipsi aliter sentiant. Quanquam quotus quisq; aliter sentit? Absit dissimilitudo à diuinis ritibus: utamur eis, ut docet Sacre literæ, & ut mos fuit primæ Ecclesiæ aliquot seculis. Cur hominum audacia

audacia discessit à ueteri more? Cur nunc defenditur aliorum erratum, qui mutauerūt Christi institutum? Jam etiamsi fingat aliquis se non applicare: tamen ita cæremoniã scorsim facit, ut existimet hanc oblationẽ esse cultum, quẽ Deus requirat. Id quoque improbandum est: Quia non sunt instituendi cultus humano arbitrio, sine mandato Dei. Quare obsecro per gloriam Christi, ut in Missa non defendas articulum illius decreti: sed finas rem diligentius à pijs et doctis deliberari. Nostri habent euidentis et firmum testimonium primæ Ecclesiæ, quod non dubito omnium posterorum iudicijs opponere, qui ueterem doctrinã, ueteres ritus multis erroribus contaminauerunt. Reliquis articulis non opus est longa disputatione. Vota impia, ficticia, impossibilia non sunt seruanda. Non dubium est, omnium deuotus hanc esse persuasionem. Nec opera ab hominibus instituta esse cultus Dei. Sic sentiunt etiam, qui modestissime loquuntur. Alij plus eorum addunt, hæc opera esse perfectiones, mereri uitã eternam. Porro has opiniones taxant diuine literæ. Christus inquit: Frustra colunt me mandatis hominũ. Et Paulus ait, has ipsas obseruationes esse doctrinas demoniorum: quia tribuunt humanis artibus falsum honorem, quod sint cultus: obscurant fidem, et ueros cultus. Item ad Colossenses ait: Nemo uos decipiat simulata humilitate. Quare decreta facitis? Ergo

hæ ipse humanae traditiones sunt re ipsa impij cultus. Accedunt deinde alia multa vitia. Totum genus vitæ monasticæ, quatum habet superstitionum, profanationes missarum, inuocationes sanctorum, uentus, ciborum delectus, superstitiosas preces sine modo. Hæ causæ singule sufficiunt, quare uota sint irrita. Quid quod maxima pars inuitatur ad hoc genus, propter culinas? Præterea uotum cœlibatus non est omnibus possibile, ut Christus ipse inquit: Non omnes capiunt hoc. Rescindenda autem sunt uota, quæ sine peccato præstari non possunt. Sed hæc satis explicata à nobis alibi sunt. Valde autem miratus sum, uotum sacerdotum in Anglico decreto arctius etiã astringi, quam uotum monachorum: cum Canonones ipsi tantum eatenus uoluerint obligatum esse presbyterum, si sit in ministerio. Planè cohorrui legens hunc articulum. Prohibet matrimonia, & contracta dissoluit, & addit poenam capitalem. Est autem aliqui interfecti sunt sacerdotes pij propter cœiugium: tamen legem hanc adhuc nemo scribere ausus est. Videbant enim pleriq; omnes sanos & moderatos hanc crudelitatem detestatos esse: uerebantur etiã iudicia posteritatis. Quis credat in Ecclesia, in qua lenitas præcipua erga pios esse debet, tantam posse existere seuitiam, ut capitales pœnæ constituantur in homines pios, propter cœiugium?

At uiolant uotum, id enim allegaturos opinor
episcopos.

episcopos. Primum id uotum (ut dixi) irritum
 est, cum sit falsus cultus, & sit impossibile. Deinde
 etiam si ualeret, tamen non obligantur discedentes
 à ministerio. Postremò, si hic uellent consultum con-
 scientijs Episcopi, deinde ordinaret presbyteros si-
 ne uotis. Sicut constat ex ueteribus canonibus olim
 multos sine uotis ordinatos esse: & hos, cum postea
 ducerent uxores, mansisse in ministerio, ut testatur
 c. diaconi. dist. 28. Profectò, quid queratur, aubi-
 to. Non enim articulo hoc iusticiam accusare pos-
 sum. Nemo ignorat mandatum Dei: Propter forni-
 cationem habeat quisq; uxorem suam. Nemo nõ ui-
 det qualis sit uita celibum. Bonorũ querela nota
 sunt: malorum turpitudò maxima est. Sed fortassis
 Episcopi illic Epicureas opiniones habent: uicãt
 Deum non offendi libidinibus. Quod si sentiunt,
 difficilem nos quidem causam agimus apud tales iu-
 dices. Scis ecclibatam aptiorem esse ad splendo-
 rem Episcoporum & collegiorum conseruandum,
 & ad opes tuendas. Et hanc opinionẽ quibusdam
 esse causam, cur tantum perhorreant à coniugio sa-
 cerdotum. Sed ò miseram Ecclesiam, si seruire le-
 ges non ueritati, non uoluntati Dei, sed iniustis libe-
 dinibus coguntur. Errant, qui putant sibi licere
 leges condere, pugnãtes cum mandato Dei, cum iu-
 re nature, modò sint utiles ad opes tuendas. Et
 doleo profectò ex animo & tuam uicem, Rex inely

te, & uicem Ecclesie Christi. Ostendis te Romani episcopi tyrannidem improbare, & uerè cum uocas Antichristum: interea eas leges Romani Antichristi, quæ sunt nerui potentie ipsius, defendis: ut sunt priuatae missæ, coelibatus, & cæteræ superstitiones. Minaris atrocissima supplicia uiris bonis, & membris Christi: opprimis illucentem in Ecclesijs tuis ueritatem Euangelij. Hoc non est Antichristum tollere, sed confirmare.

Obtestor igitur te propter Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, ne conscientiam tuam horum articulorum defensione polluas, quos Episcopi de priuatis missis, de confessione, de uotis, de coelibatu sacerdotum, de prohibitione integri sacramenti ediderunt. Non est leue peccatum, idololatriam, errores, crudelitatem, libidines Antichristi stabilire. Si nunc haberet Romanus episcopus synodum, quos articulos præcipuè conderet, uel orbi terrarum imponeret, nisi illos ipsos quos recensent Episcopi tui? Agnosce, quæso, diaboli insidias, qui quidem in primis gubernatores adoriri ac tentare solet. Et cum sit hostis Christi ab initio mundi, præcipuè hoc molitur omni uasfricte, ut Christum contumelia adficiat, sparsis impijs opinionibus, & excitata idololatria. Deinde ut iniustis cædibus & libidinibus polluat humanum genus, & potè tum uiribus: ut historie omnium temporum ostendant,
magna

magna imperia seuisse in Ecclesiam. Sed tamen aliquos principes ab illo gigantum exercitu adduxit ad Ecclesiam, & agnoscere ueram doctrinam & ueros cultus uoluit. Vt Abraham erudijt Abimelech, Ioseph Aegyptios reges: postea Dauid, Iosaphat, Ezechias, Iosias excelluerunt pietate: Daniel flexit ad agnitionem Dei reges Chaldaeos & Persicos. Dedit & Britannia pium principem orbi terrarum Constantinum. In hoc te coetu potius optarim, quam inter hostes Christi, contaminatos idololatria, & respersos sanguine piorum: de quibus Deus poenas sumit, ut saepe concionantur & ostendunt multa exempla. Rursus igitur te propter Dominum nostrum IESUM CHRISTUM obtestor, ut decretum Episcoporum lenias & emendes: eaque in re Dei gloriae seruias: & consulas tuae & Ecclesiarum tuarum saluti. Moueare uotibus multorum piorum in toto orbe terrarum existentium, qui optant ut aliqui reges conferant auctoritatem suam ad ueram Ecclesiae emendationem, & ad tollendos impios cultus, ac propagandum Euangelium, qui sunt uera Christi membra. Et si non mutabitur decretum, sine fine grassabitur in Ecclesia seuitia Episcoporum. Hos enim habet diabolus odij sui aduersus Christum & furoris administratos, hos impellit ad Christi membra trucidanda. Horum impias & crudeles sententias & sophisticas cauillationes, misericordie

cordia uere & iustissime deprecationi ut non anteferas, omnes pij orant, & obtestatur. Quod si impetrabunt, Deus haud dubie ingentia premia tibi pro pietate reddet, & piorum literis & uoce uirtus tua celebrabitur. Christus enim iudicaturus est bene & male meritos de Ecclesia. Et cum uincant litera, extabit ad posteritatem memoria rerum tantarum: & cum Christi glorie seruiemus, ut Ecclesie nostrae sint Christi Ecclesie, non deerunt qui pie cause patrocinari, bene meritos debita laude ornare, & crudelitatem uituperare poterunt. Circumiuit Christus & furians, sitiens, nudus, conquerens de pontificu rabie, & multoru regum iniustissima seuitia, petens ne lacerentur corporis sui membra, sed ut defendantur uere Ecclesia, ornentur Euangelium. hunc agnoscere, ex corde fauere, pij regis est officiu, & cultus Deo gratissimus. Bene uale, i. No uembris, Anno 1529.

7. Str. 2. 7. V. 66.

I, 29

Franciscus Dei gratia Francorum Rex, dilecto nostro Philippo Melancthonio S. D.

Singulare tuum ad sedandas eas que in doctrinam Christianam inuectae sunt altercationes, studium intellexeram antea quidem ex Guilelmo Belaio Langio, cubiculario atque consiliario nostro, quo ego precipue sum usus ad eam rem administratore atque interprete. Nunc uero ex literis ad eum

eum tuis, & sermone redeuntis à te Barnabæ Vor-
cum fuisse Voræi intellexi, te etiã hoc laboris per-
libenti animo suscepturum, ut ad nos primo quoq;
tempore te cõferas, deq; unione doctrinarum cum
aliquot nostratibus Doctoribus hic apud nos co-
ram differas: atque rationes meas, * quò resarciri
possit pulcherrima illa Ecclesiasticæ politix harmo-
nia, qua una * & cum ego mihi nihil unquam quic-
quam maiori cura, studio & sollicitudine animi cõ-
plectendum esse duxerim, committere nolui, quin
hunc statim Voræum Fossam ad te dimitterem, cum
his uelut publicæ fidei obsidibus literis: obtestarer
etiam, abduci te ullius persuasione ut ne sinas, ab
hoc pio sanctoq; instituto. Venies omnino mihi gra-
tissimus, seu priuato tuo, seu publico uestrorum no-
mine adueneris: meq; re ipsa experieris, ut priua-
tim uestræ Germaniæ dignitatis, & publicæ in u-
niuersum quietis, ante omnia esse, ut adhuc semper
fui, studiosissimũ. Vale. Ex oppido Brukeo, die 23.
Iunij, Anno 1555.

Christianissimo & potentissimo fran-
cisco, Regi Gallix P. M.

Christianissime & potentissime Rex. Cũ alijs
multis ornamentis pulcherrimum Franciæ regnum
longè antecellit omnibus regnis totius orbis terra-
rum: tum hæc laus inter præcipuas ducenda est,
quòd doctrinæ studijs cæteras nationes semper ui-

c 4 cit,

ex oppido
Gülsh d. 23
Junij.

I, 30.

f. H. N. d. I. 93.

cit, & pro religionis Christianæ defensione præci-
 pue uelut in statione perpetuò fuit. Quas ob cau-
 sas merito titulū habet auspiciatissimū Christianissi-
 mi, quo nullū in terris præconiū maius, aut acutius
 dici potest. Quare gratulor R. M. T. quòd etiā hoc
 tempore suscipit curā sanādæ doctrinæ Ecclesiæ: nō
 tamen uiolentis remedijs, sed uera ratione, & di-
 gna Rege optimo & Christianissimo. Et in his dis-
 fensionib. utriusq; partis impetus ita moderari stu-
 det, ut explicata doctrina Christiana, & repurga-
 ta simul gloria Christi, dignitati ordinis Ecclesiasti-
 ci & tranquillitati Reipub. consulatur. Profectò
 hac uoluntate & his consilijs nihil gloriosius, ni-
 hil hac re dignius excogitari potest. Itaq; R. M. T.
 oro, ut non desinat in hanc curam cogitationemq;
 incumbere. Etsi enim publica dissensio alibi immo-
 deratis, uel etiam malis doctoribus locum tribuit:
 tamen à bonis uiris pleraq; patefacta sunt, quæ ex-
 tate in Ecclesia plurimum refert. Quamquam igitur
 coerceda est in malis petulantia: tamen oro
 Deum, ne R. M. T. asperioribus iudicijs aut scriptis
 quorundam sinat se abduci, ut etiam res bonas &
 Ecclesiæ utiles deleri patiatur. Mibi quidē nullæ
 immoderate opinionones, aut quæ labefactarunt pul-
 cherrimum & sanctissimum Ecclesiæ ordinem, un-
 quam placuerunt. Nihil clarius, nihil antiquius esse
 debet. Atq; ita scio apud nos affectos omnes bonos
 uiros,

viros, qui in hoc ipso doctrinae genere uersantur,
 in quo & ego uersor. Itaq; cum accepissem literas
 R. M. T. Deum testor, me, quantum potui, conatum es-
 se & contendisse, ut statim ad R. M. T. accurrerem.
 Nam mihi nihil optatius est, quam ut pro mea te-
 nuitate aliquid opis adferre possim Ecclesiae: ac in
 spem optimam ueni, postquam cognoui eam pieta-
 tem ac moderationem esse R. M. T. ut in commune
 gloriae Christi consultum cupiat. Sed quanta me dif-
 ficultates paulisper adhuc remorentur, intelliget
 R. M. T. ex Voræo: quæ quidem licet moram attule-
 rint huic itineri, tamen animum meum neq; à profe-
 ctione, neque à consilijs aut studio tantarum con-
 trouersiarum auerterunt. Sed hæc exponet omnia
 copiosius Voræus. Postremo me R. M. T. com-
 mendo: ac polliceor me iudicium meum perpetuo
 ad doctorum & bonorum uirorum in Ecclesia sen-
 tentiam aggregaturum esse. Christus seruet R. M. T.
 florentem & incolumem, & gubernet ad com-
 munem orbis terrarum salutem, & illustrandam ac
 ornandam gloriam Dei. Data in Saxonia,

V. Calendas Septembris, anno
 Domini 1535.

C 3 Conf.

Scriptum ad eorum Regem in verbis Frum u.,
fuit u. ad ripas Romi.

42

Consilium D. Philippi Melancthonis,
scriptum ad Marchiacas ecclesias, in quo
exponitur, quos ritus, salua tamen do-
ctrina, Ecclesie recipere & ser-
uare possint.

I, 82

1, Chaim

In tanta Ecclesiarum mœsticia & dissipacione o-
ptarim, quam minimum fieri mutationum: semper
enim tranquillis temporibus aliquid est in mutatio-
ne incommodi. Nunc multo magis dolore afficiun-
tur bonæ mentes, cum uident tales mutationes insti-
tui, quæ significant inclinationem ad inimicos no-
stros, quos certum est defendere uitiosos cultus.

Propter hanc inclinationis opinionem triumphant
& confirmatur inimici, & inter nos multi pij lan-
guescunt, & in dubitationem adducuntur. Quare
suafores mutationum grauius accusantur, & iudi-
cantur scandalorum in signium authores esse, uideli-
cet languæfactionis in ea parte quæ rectè sentit, &
confirmationis errantium, denique & obscuratio-
nis ueritatis & gloriæ Dei. Hec non sunt exigua
mala, de quibus postea rursus dicendum est, cum col-
latio fiet scandalorum, quæ ex durioribus & mol-
lioribus sententijs sequuntur. Prius autem discernen-
da est confessio priuata à consilio, quod alijs infir-
mis & dissimilibus datur. Laurentius rectè fecit,
quod mortem prætulit edicto Decij de pecunia.
Fuit enim in ea occasione confessio eius illustrior,
& talis

& talis celsitudo animi singulari motu spiritus san-
 cti iuuabatur. Alius timidior censuisset pecuniam
 potius amittendam esse, quam uitam: & fuisset hu-
 ius infirmitas excusabilis. Nihil igitur hic præscri-
 bam fortibus, qui etiam leui occasione cōfessionem
 illustrem suo periculo edere uolunt. Sed uideant an
 ueras sententias profiteantur, & earum fontes no-
 rint, & nō sint θρασύδειλοι, id est audaces ante pu-
 gnā, & postea in pugna dubitare, trepidare &
 deficere incipiant: quales uidiuimus multos usque ad
 ancillæ uocem fortes, ut in Petri historia exemplū
 positum est.

Non autem de priuata confessione disputo: sed
 de consilio dando alijs * dissimilibus & infirmis: ut
 hoc tempore multi gubernatores petunt, ut pasto-
 res restituant aliquos ritus adiaphoros: eamq; mo-
 derationem sperant profuturam, ut plus nō postu-
 letur, ne turbentur Ecclesiæ propter alias res ma-
 iores.

Hic tamen sentio, petentibus talem moderationē
 gratificandum esse. Nec ignoro multa horridè &
 Stoicè dici, * quam hanc sententiā seu timidiorem
 seu æquiorē, cum initia mutationis cōfirment ad-
 uersarios, ne quidem parua ducenda esse adiapho-
 ra. Hanc duriorē opinionem si qui amplectūtur,
 suo, non alieno periculo amplectantur. Cum Pe-
 trus dicit, patiendum esse ubi opus est: præcipit, ut
 confessio

confessio sit de rebus scrijs & necessarijs, et occasio sit honesta adeundi periculum: ut cum magistratus interrogarit de doctrina, uel præcipit ut factò ipso abijciamus doctrinam: sicut ethnici præcipiebant, ut milites idolis sacrificarent.

Itaq; non solum docti & fortes, sed etiam populus anteferre debet ueritatis confessionem, uita & paci in rebus ueris, quarum cognitio omnibus necessaria est: ut cum præcipitur de corruptelis doctrinæ recipiendis, aut de manifesto abusu missarum, aut de inuocatione mortuorum, est erudiendus populus, ut discrimen intelligat inter necessaria & nõ necessaria. Sed cum petitur ut seruetur ordo ueterum cantionum, feriarum & uestitus, hic non iudico populum onerandũ esse periculis: cum Petri regula dicat, Patientes ubi opus est. Meminimus, in loco uicino Basileæ crematum esse quendam propter esum carnũ. Etsi crudelitatem iudicum iustissime execramur, & constantiam boni hominis in confessione laudamus: tamẽ & ipse nequaquam male fecisset, si hoc periculum uitasset: & certẽ alios onerare nemo debet, ut tali occasione sibi periculum accersant.

Secundò, non tantum metu moueor, ut pias, elegantes & similes ceremonias optẽ in Ecclesijs nostris esse. Sæpe ante multos annos, non ego tantum, sed etiam alij multi gubernatores Ecclesiarum, hor-

tatores

tatores fuerunt, ut in Ecclesia pia & similis forma rituum institueretur. Nec propterea doctrinam de libertate Euangelica abolemus, quæ de rebus multo grauioribus concionatur. Sed omnes sani intelligunt, naturæ hominum conuenire ordinis elegantiam in publicis cōgrefibus: sicut & Paulus dicit, Omnia fiant decorè & bono ordine. Ac dolemus, in multis locis etiam utiles ceremonias, ut abolitionis & cantionum, abolitas esse. Sed scandalum est, cōfirmare aduersarios hac spe inclinatiois.

Ad hoc respondeo, si constantia erit confessionis in rebus necessarijs, ut esse debet, non poterit defectio nobis obijci. Volo enim & deinceps semper eandem uocè doctrinæ, & nullos recipi impios abusus. In ceteris autem rebus ostendamus modestiam, & tolerantiam nostram in seruitute. Hæc ipsa submissio cum fieret retinendi Euangelij causa, honestior esset, quàm superbior in deserendis Ecclesijs pertinacia. Præterea maius est scandalū, deserere Ecclesias propter causas nō maximas, aut præbere causam iudicijs populi, qui diceret nos propter paruas res pertinacia nostra attrahere bella, quàm præbere aduersarijs qualemcumq; occasionē calumniandi nostram moderationē. Et cogita uter male faciat: an ille durus & horridus, qui ut retineat laudem constantie, mauult Ecclesiā deserere, quàm uestem mutare: aut uerò hic patientior seruitutis, qui

qui ut proſit Eccleſiæ, ſuſtinet onera quàmuis in-
grata, ſed ſine impietate, ut interea maneat in prin-
cipalibus in eodem ſtatu, & non tollatur mini-
ſterium Euangelij, & non turbetur inuocatio in
populo. Sepe fit etiam, ut illi ipſi duri & ue-
hementes negligant, imò etiam impediant, & in-
terea de rebus minutis tumultuentur: ſicut dictum
eſt de colantibus culicem, & deuorantibus came-
los. Pugniant aliqui de ueste, & interea prorsus
tacent de diſciplina: imò magis eam laxant, de ex-
cõmunicatione, & alijs neruis uitioſorum cultuũ.
Sed confirmas, inquit, aduerſarios? Non: ſed de-
claramus modeſtiam noſtram, & ſtudium iuuan-
dæ Eccleſiæ, quòd uidelicet ſeruitutem durioſiorem
toleramus: & quidem ideo toleramus, ne Eccleſiæ
deſerantur. Item, ut omnes intelligant, nos non de
noſtra libertate, ſed de neceſſarijs articulis dimica-
re: ac ſeruitutem eo modeſtius ſeramus, quia præ-
textu libertatis nos abuſi ſumus omnes. Faten-
dum eſt, non uulgarem petulantiam fuiſſe multo-
rum, in cõturbanda doctrina: nec populus tantum,
ſed etiam gubernatores & ſeniores nimium negle-
xerunt exercitia temperantiæ, utilia inuocacioni.

Magna fuit in diſcendo, in inquiſitione & ex-
plicatione ueritatis, negligẽtia: nemo curauit inſpi-
ci Eccleſias, & rudiores paſtores erudiri. Multi do-
ctores affectibus ſuis nimium indulſerunt: aliqui
etiam

etiam intempestiue miscuerunt causam Ecclesie & alia negocia. Hæc nostra peccata, & alia multa, cõmonefacti iam presentibus ærumnis deploremus: & ita feramus seruitutẽ, ut donec possumus Ecclesijs prodesse, non discedamus. Nec propterea amittitur Christiana libertas, si rectẽ docebimus. nam cordatiores scient tales ritus nõ esse cultus Dei: sed alia maiora opera, fides, ueram inuocationem, dilectionem, spem, patientiam, ueritatem, confessionem, castitatem, iusticiam erga proximos, & alias uirtutes, ueros cultus Dei esse. Sine hac doctrina, et sine his uirtutibus, doctrina externa in cibo, uestitu & similibus adiaphoris, nõ est Christiana libertas: sed noua politia, fortassis gratior populo, quia* psentiora uincula habet.

Obijciunt autem aliqui dictum Pauli: Si quis destruxerit, restituo, prauaricator sio. Non errauit Paulus in destruendo. At in hæc nostra infirmitate, cum primũ ueteres ritus aboliti sunt, magna fuit & docentium & opinionum & locorum distimilitudo. Aliqui priuata absoluteque prorsus aboleuerunt: quod cum non sit rectẽ factum, etiam ante hoc tempus eam restitui optaui. Fateamur nos homines esse, & potuisse quædam temerẽ & in-circumspectẽ dicere & facere: ita, si quæ sunt, non grauatim emendemus. Nec restitutio aliorum rituum meliorum prauaricatio est, cum doctrinæ priu-ritas.

ritas retinetur. Nam qui Paulo obijciebant resti-
tutionem illam, uolebant eum doctrine genus mu-
tare, & alijs preponere legem Mosaicam tanquam
necessariam. Alibi in usu attemperat se ad mores eo-
rum cum quibus conuersatur, & propter Ecclesie
utilitatem sua libertate non utitur.

Etsi nunc scio multos de hac questione duriorē
sententiam magis probare: tamē si profutura est ser-
uitus ad hoc, ne amittant Ecclesie uocem ueræ do-
ctrine, nec onerentur uitiosis cultibus: pia & gra-
uis causa est, cur seruitutem quamuis duram ante-
feramus alijs consilijs, in qua tamen nec conscien-
tie uulnerentur, nec inuocatio piorum turbetur.
Et quis non leuiter antea dissidia nostra nobis no-
cuerunt, non moueamus nunc inter nos ipsos certa-
mina nõ necessaria: sed singuli in alijs quædam bo-
ni consulamus, & communi tranquillitati condo-
nemus: & leniamus Ecclesijs moesticiam nostra æ-
quitate, quantū possumus: & filium Dei Dominū
nostrum Iesum Christum oremus, ne sinat extin-
gui lucem ueræ doctrine, & ueram inuoca-
tionem. Anno 1549.

Nobili, eruditione & uirtute præstanti ui-
ro, D. N. consiliario ducis Saxonie
Electoris, &c. P. M.

S. D. Cum de beneficio illustrissimi principis
Electoris, ac de tuo studio in causa Ionæ antè aman-
ter

*Carlowitz.
Lugd. 20.*

*(J. 26. d. missij) Lief - Carlowitz. H. d. d. 1649.
7. 49 ff.*

ter scripseris: & adiunxeris adhortationē, ut consilia instituta de concordia Ecclesiārum, & meo loco adiuuē: de utroq; negotio necessariō respondendū esse censui. Teq; oro, ut hanc epistolam, longiorem quā quales ad occupatos scribere soleo, non grauatim legas. Totum me tibi aperio.

Primum autem hoc tibi cōfirmo, me optare, ut illustrissimus Princeps de sua & consilij sententia statuatur, quod uideatur maximē salutare fore & ipsi, & Reipublicæ. Ego, cūm decreuerit Princeps, etiamsi quid non probabo, tamē nihil seditione faciam: sed uel tacebo, uel discedā, uel seram quicquid accidet. Tuli & antea seruitutem penē deformē, cūm sepe N. magis sue naturæ, in qua *fidouētia* erat non exigua, quā uel personæ, uel utilitati communi seruiret. Et scio omnibus atatibus, ut tempestatum incommoda, ita aliqua in gubernatione uitia, modestis arte ferenda & dissimulanda esse. Sed non modō silentium à me flagitari dicas, uerū etiam suffragationem. Non dubito te utrum sapientem, & hominum naturas inspicere, et sagaciter de ingenijs & uoluntatibus iudicare. Non sum natura *fidouēnos*: & si quis alius, consociationem hominum ualde amo: nec moui has cōtrouersias, quæ distinxerunt rempublicam, sed incidi in motas, quæ cūm multæ essent & inexplicatæ, quodam studio querendæ ueritatis, præsertim cūm multi docti &

d sapienā

sapientes applauderent, considerare eas cupi. Et
 quanquam materias quasdam lucidiores autor ini-
 tio miscuerat: tamen alia uera & necessaria nō pu-
 tui reiiciēda esse. Hec cum excerpta cōplecterer,
 paulatim aliquas absurdas opiniones uel sustuli, uel
 lenij. Cumq; multa tribunitia passim in tota Ger-
 mania plebs in conuiujs, & indocti concionatores
 in templis adderent, primum in inspectione Eccle-
 siarum multa correxi: quo tempore alij accenderūt
 aduersus me aulam, propter studium moderatio-
 nis. Ac postea serē annis uiginti, alij me frigus &
 glaciem nominauerūt, alij me assentire aduersarijs
 dixerunt. Memini quendam mihi obijcere, me am-
 bire galerum Cardinalitium. Hac iniquitate iudi-
 ciorū nihil motus, cum in his operis scholasticis di-
 ei de Ecclesiæ doctrina necesse esset, res necessarias
 quanta potui proprietate exposui, præcidi inutiles
 quæstiones: quosdā scrupulos præterij, ne accēderē
 tur maiora disidia. Et profuisse hanc propriā ex-
 plicationē ad consensum Ecclesiarū in multis regio-
 nibus, non est obscurum. Sed quidam mihi eō ira
 scuntur, quod inuitasse iuuentutis studia ad doctri-
 ne nostræ genus existimāt, & confirmasse multo-
 rum uoluntates. His respondeo, quod mota repu-
 blica Attica, et translata gubernatione ad quadrim-
 gentos, respondit Pisandro Sophocles, interrogan-
 ti cur statum Quadringentorū admisissent? Quia,
 inquit,

inquit, nihil uideo in Repub. melius fieri potuisse. Non flectere me ad aduersarios uolui: (et me hortabantur multi potentes uiri) quia iudicavi rectius, et his regionibus nunc quidem conuenientius esse, harum Ecclesiarum statum si quibus officijs possem tueri, et ornare. Quanquam et hic status non meo, sed aliorum consilio constitutus erat: in quo etsi multis quaedam displicebant, ut in omni gubernatione aliqua sunt uitia: tamen in hoc agmine, in quo studium erat quaerendae ueritatis, esse malui, quam apud hostes, qui iniustam seuitiam exercebant. et deinceps tranquillitati Ecclesiarum libenter seruiturus sum: sed turbare eas uel mutato genere doctrinae, uel pellendis honestis uiris, nequaquam uelim: de quibus earum nona dissipatione cum cogito, ingenti dolore iam quoque adsicior. Nihil tam tenerum est, nihil facilius turbatur, quam inuolutio in mentibus hominum: nec maius ullum malum est, nec acrior ullus dolor, quam inuolutio inuolutio.

Adsentior, inquit, nec mutabitur genus doctrinae: tanta est N. N. pietas, ut sanare et coniungere Ecclesias uelit. Credo imperatoris uoluntatem bonam esse, et uideo mediocres conditiones proponi: sed tamen pauca quaedam mitigari uelim. Multa sponte et liberaliter largior, de quibus acerrime pugnauerunt alij. Politiam Ecclesiasticam conseruari opto. Fortassis sum ingenio seruilis: sed tamen uere modestus.

destiam esse conuenientem bonis mentibus, gradus gubernationis non labefactari, existimo.

Forma uetus collegiorum magno consilio constituta est ad exemplum Ecclesiae, quae in populo Israel fuerat, ut ibi doctrinae custodes & testes essent, & sint in collegijs aliqui docti uiri. Nec existimandum est, ad diuturnitatem aulas Principum illiteratorum futuras esse in custodienda doctrina diligētiore. Libenter & caeremonias, quas Liber praecipit, accipio. Scio enim disciplinae partē esse caeremonias. Et opinor uitam meam testari, me disciplinae & ordinis amantem esse: & constat, meis scriptis qualibuscumq; inuitari iuuentutem ad intelligendam & amandam disciplinam. Puer etiam in tēplis singulari uoluptate ritus omnes obseruauit: & natura mea alienissima est ab illa Cyclopica uita, quae ignorat ordinem actionū, & odit ritus communes uelut carcerem. Nec tantum amplector hanc quae recēsi, sed etiam persuadere alijs eandem sententiam studebo.

De fide autem fuit admonitio necessaria, quam ad uos misi, & obtineri posse emendationem arbitror. In ea enim causa melior est Imperatoris uoluntas, quam aduersariorum: qui gloriosum sibi ducunt, nos tanquam pueros praestigijs ludificari.

De inuocatione mortuorum, & in alijs mutationibus, tetra exempla uidistis: ipse talia nequaquam
stabiliamt

stabiliam mea suffragatione. De cæteris articulis nunc non pugnabo. Illud autem in hac deliberatione considerandum est, quid mediocribus pastoribus persuaderi possit. Vellem igitur uos & præcipuis ex senioribus pastoribus consilium uestrum planè exponere, & ostendere cur hanc conciliationem Ecclesijs profuturam existimetis. Harum apud uicinas gentes autoritas etiam ualeret: quarum uoluntates si non adiungentur ad uestras, noua discordia erunt. Si quis autem uel stultam uel iniustam pertinaciam esse iudicabit, nõ assentiri libro in omnibus articulis, & abuti nos lenitate Imperatoris dicat: huic respondeo, me non tantum publicæ pacis causa, sed etiam ne inuocatio in rudioribus turbetur, multa largiri & dissimulare: nec ignorare me illud Pindaricum, τὸ σιγᾶν πολλὰν εἴς τ' σφίον τὸν ἀνθρώπου. Sed modus est quidam eius rei.

Si autem hac moderatione placari potentes non possunt, & uideor Ecclesiæ esse ἀλάτωρ: aut uideor apud nostros amēs fuisse, uelut Melanthius apud procos Penelopes, autor pecoris edendi, ut Ouidij uerbis utar, uel monstrator armorum: feram Deo uolente, quæ accident, non ut illi Melanthio, sed ut alijs multis, qui in bonis causis, etiam leuiores, ueritatem uitæ antetulerunt. Nec impedio, quo minus constituent Rempublicam suo arbitrio gubernantes.

d s Etſi

Et si autem scio, hanc meam moderationem non
 satisfacturam esse ijs qui summā potentiam tenent:
 tamen te oro, ut cum hæc certamina non mouerim,
 & sine petulantia ueritatem quæserim, & meæ
 explicationes multis bonis rebus aliquid lucis attu-
 lerint, mihi ut ueniam des, uel studio nostrarum Ec-
 clesiarum cupienti, ne earum tranquillitas turbetur,
 uel aliqui minus uidēti quid expediat. Consilijs
 de bello nunquam adhibitus sum: cumq; Ducum na-
 turas nossem, dolui eos arma capere. Sciebam &
 illud, nihil esse simile Pelopide & Epaminunde.
 Non unquā iudicium & dolorē ante bellum ijs o-
 stendi, quorum * apud principum uolebat autori-
 tas. Nec ad Stoicum fatem refero hanc calamitatē,
 sed multis magnis delictis homines poenas attraxisse
 agnosco. At Deum oro, ut in ira misericordia
 suæ recordetur, & seruet Ecclesias & politias, quæ
 sunt hospitia piorum studiorum. Bene uale, 4. Ca-
 lend. Maij.

Ioanni Obernburgero Cancellario
 Caroli Cæsaris, S. D.

I, 57.
 Et si exempla moderationis & clementie in ui-
 ctoria, recitari ex historijs ueterib. multa possunt:
 tamen ingrati essemus, si aliorum potius quam Ca-
 roli mansuetudinem & lenitatem commemorare-
 mus, qui cum captis regibus & principibus magna
 cum laude pepercit: tum uerò iam insigni exemplo
 uictoriam

victoriam moderatus est, collocatis captiui ducis se
 lijs in amissam hereditatem. Hec bonitas Deo gra
 ta est, maxime conueniens summo fastigio. Existi
 mo autem precipuos viros in aula intueri domini
 exēpla, & consilia generis humani referre. Te cer
 tē & natura placidum & beneficum esse animad
 uerti, & sapientiē doctrinēq; studijs ita confirma
 tum, ut ad iustam normam omnia cōsilia dirigas, et
 hanc lenire & quietate & misericordia studeas, ut ser
 ues homines non malos, quorum in Republica usus
 esse potest. Quare ad te scribere ausus sum, mansue
 tudine & sapientia tua fretus. Etsi enim in Acade
 mia oppidi Saxonici, quod oppugnastis, fuisse me
 confiteor: tamen cum arma non gesserim, et doctri
 nam uitę necessariam, quęcumq; erunt & imperio
 rum cōuersiones, iuuentuti bona fide tradiderim, &
 aliqua me spe uenię sustēto. Ac minus mihi irascere
 tur boni & sapientes, si nossent, qui dolores, qui sen
 sus, quę uoluntas mihi semper fuerit & initio belli,
 et multo antē cūm semina belli spargi uiderē. Nun
 quam opes aut potētiam ulla speraui, uel capti
 ui. Nunc igitur supplex ad te uenio, teq; propter re
 ligionem & ius supplicum, quod quale fuerit (si
 cut scriptum est,

Μυθ' ἰνέτας ἀδίνειν, ἰνέτα ἰεγοί τε νδι ἀγγοί
 non ignoras, oro, ut bonis & doctis uiris, qui sem
 per alieni fuerunt ab omnibus cōtentionibus publi
 cis,

d 4 cis,

Handwritten notes in red ink, including the word 'Mysol' and other illegible characters.

eis, & artes uitae utiles docuerunt, opem feras, ut re-
 dire eos in oppidū, unde initio belli exire iussi sunt,
 & suas edes tenere cōcedatur. Aequissimum est,
 horū causam seiungi à cæteris, qui in odio sunt pro-
 pter dogmatum certamina: non enim opinor uos
 gerere arma cū artibus. Rex Demetrius cum Rho-
 dum obsideret, murumq; in eo loco ubi erat tabula
 Protogenis magna arte picta, quassurus esset: cum
 rogaretur à Rhodijs, ut monumento illi Protoge-
 nis parceret, reuocauit inde milites, inquit, se non
 gerere bellum cum artibus. Eaq; initia fuerunt fa-
 ciendæ pacis cum Rhodijs. Quanto erit gloriosus
 Imperatori nostro, seruare bonos & doctos uiros,
 quorum eruditio Reipub. usui esse poterit: quam
 Demetrio fuit, seruasse mutā tabulam? De me nō
 audeo scribere: etsi sapientibus & non duris iudici-
 bus de mea uoluntate, ac de meis actionibus satisfa-
 cere me posse arbitror. Sed amicorum causam tibi
 commendo, quorum eruditio & uirtus tanta est,
 ut non dubitem ultrò te defensurum esse, si tibi no-
 ti essent. Scripsi breuius, propter tuas occupatio-
 nes: teq; oro, ut meam epistolam boni consulas, ac
 mihi per hunc integerrimum conterraneum tuum
 N. significes, quid spei in amicis nostris esse possit.

Embucæ 24 Maij, anno 1547.

Stadion 165. Episcopo Augustano S. D.
 Multo antè intellexi, R.P.T. in deliberationibus
 de

Tempore con-
 uentus An-
 glicani

de controuersijs moderatissimè loqui. Quamquam
 autem cupiebam R. P. T. causam nostram commen-
 dare, & meam de tota re sententiã exponere, ut me
 lius intelligi posset, me in primis cupidum esse pa-
 cis: tamen habeo certas causas, cur nõ ambierim col-
 loquium R. P. T. quòd fama nostri consensus uideba-
 tur aliquid incommodi habitura: & hic statuebam
 magnos & sapientes uiros, inter quos meritò R. P.
 V. numeramus, sua sponte ad benefaciendum accen-
 sos esse. Nunc tamen duxi scribendum esse ad R. P.
 T. primum ut intelligeret beneficiũ suum apud ho-
 mines gratos collocari: deinde ut cognitis nostris
 uoluntatibus, negotium hoc facilius expediret, præ-
 fertim cum iam quasi in extremo agone maximè sit
 laborandũ bonis uiris, ut exitũ habeat tranquillũ.

Principiò autem habeo gratias R. P. T. quantum
 animo concipere possum, maximas, quòd hactenus
 in dicenda sententiã uiolenta consilia repudiasti. Et
 hac uoce mea existimabis tibi gratias agere omnes
 bonos uiros in his partibus. Non enim sunt omnes
 perditii aut improbi iudicandi, qui amplexi sunt
 hoc doctrine genus, in quo nos uersamur. Deinde
 uelim hoc sibi persuaideat R. P. T. de me, deq; multis
 alijs, nos optare, ut pace constituta Episcoporum
 potestas sit incolumis: & hanc plurimum prodesse
 Ecclesiæ iudicamus. Erit igitur clementiæ episcopa-
 lis, ut nos qui parère non recusamus, seruemur: ac

d 5 paucis

paucis rebus relaxatis, quæ neque fidem nec bonos mores ledunt & quas iam natura rerum non patitur mutari, nostri nõ grauatim parebunt. Ac providendum est, ne hi qui sunt sanabiles, coniungantur cū deterioribus, si res ad arma deducatur: quod si accidat, non solum bellum infinitū erit, sed etiam oriētur nouæ hæreses: quæ si excitate fuerint, nunquam ad omnem posteritatem coire Ecclesiæ concordia poterit. Ego scio, quas opiniones, quam pernicioſa dogmata nõnulli intra parietes contineāt, ut per occasionem proferant: & multum * improbis belli tempore, præsertim si dux audax contingat, & furioso ingenio præditus. Memini scriptū esse: Obdurans aurem suam à clamore pauperū, etiam ipse clamabit, & non exaudietur. Hæc res merito bonos uiros mouere debet, ne hominum miserrorum preces in tali causa aspernentur. Vobis uerò Christus uestre pietati & clementiæ haud dubiè præmia amplissima reddet, quemadmodum pollicitus est: Qui dederit potum aque uni ex minimis meis, &c.

Hæc mala tràquillis temporibus caueri possunt, præsertim si Episcoporum autoritas ualeat, & Ecclesiasticarū rerum curam susceperint. Quòd si pacem impetrabimus: ego de me, deq; multis alijs uiris polliceor, nos omne studium nostrum ad illustrandam doctrinam Christianam collaturos esse. Tale

le seculum impendet, ut nisi transmittatur doctrina religionis, diligenter & prudenter collecta, maior cōfusio secutura uideatur. Neq; leues habeo causas cur hoc metuam. & cura hęc decet Episcopos, puram doctrinam propagandi ad posteros. Oro igitur propter Deum, qui uobis commisit hoc officium summum in terris erudiendi, ut, quod facitis, à uiolentis consilijs debortari pergatis. Valet.

D. Theophilo oratori S. D.

*Tempulus of
Hrobel L. 4. 30.*

Reuerende Domine. Cūm prædicatione multorū uiroꝝ cognouerim, R. D. V. in amplissimis honoribus, in rerum fastigio summa uti moderatione: adductus sum in spem, fore ut R. D. V. literas nostras æquo animo legeret. Verissimum est quod Plato scribit: Nihil optabilius, nihil melius, nihil diuinius posse accidere hominibus, quàm si sit in imperio cum potentia coniuncta sapiētia. Quare in itinere cūm huc adferretur, R. D. V. missam esse ad hūc conuentum, ut arbiter ac disceptator esset controversarum religionis: multi uiri hanc gratulati sunt felicitatem Germaniæ, quòd tali uiro cognitio maximarum rerum commendata esset, qui non solum dignitate, sed multo magis sapientia antecelleret alijs hominibus. Iam olim enim fama sapientiæ tuæ per uniuersam Germaniam peruagata est. Ego igitur cūm existimarem, R. D. V. in ista sapientia, quàm maxime à uiolentis consilijs abhorrere: du-

rei ad R. D. V. scribendum esse, ut & nos intelligeret unice cupidos esse pacis atq; concordie, neque detrectare ullam tolerabilem seruandae pacis conditionem, dogma nullum diuersum à Romana ecclesia. Multos etiam repressimus, quod perniciose dogmata serere conati essent. Cuius rei extant publica testimonia. Parati sumus etiã obedire Romanae ecclesiae, modò (ut illa pro sua clementia, qua semper erga omnes gentes usa est) pauca quaedam uel dissimulet, uel relaxet, quae iam mutare, ne quidem si uelimus, queamus: neque fidem habeat R. D. V. maleuolis nostris, qui nostra scripta sceleratè deprauant, & affingunt quicquid uidetur ad inflammanda publica odia quoquo modo conducere. Ad haec, Romani pontificis authoritatè & uniuersam politiam Ecclesiasticam reuerenter colimus, modò nos non abijciat Romanus pontifex.

Cum autem concordia facile possit constitui, si equitas uestra paucis in rebus cõnuceat: & nos bona fide obedientiam reddemus: quorsum opus est supplices ferro persequi? Mihi nõ dubium est, quin R. D. V. nullo modo probatura sit illa uiolenta consilia, si causam nostram & uoluntates penitus norit. Nullam etiã aliam ob rem plus odij sustinemus in Germania, quàm quia ecclesiae Romanae dogmata summa constantia defendimus. Hanc fidem probabimus Christo & Romanae ecclesiae ad extremum spiritum,

spiritum, Deo uolente. Leuis quædam dissimilitudo rituum est, quæ uidetur obsistere concordie. Sed ipsi Canones fatentur, concordiam Ecclesiæ in huiusmodi rituum dissimilitudine retineri posse. Quæ de re non decet me plura disputare apud utrum doctissimum, tot iam annis in summo cõsilio orbis terrarum uersatum. Hæc tantum scripsi, ut intelligeret R. D. V. nos petere pacem: ac rogare R. D. V. ut sapientiam atq; authoritatem magis ad nos seruandos quàm per dõcos cõferat. Verebar etiam, ne prolixitas offenderet R. D. V. ideo scripsi breuius: et propter Deum oro, ne hanc nostram deprecationem R. D. V. aspiciatur. Bene ualeat R. D. V. 1530.

Reuerendis uiris, D. Leonardo Beiero, & D. Christophoro Eringio, pastoribus Ecclesiæ Dei in urbe Cygnea, amicis suis, S. D.

Reuerendi uiri, Magna leuatio est animorum in omnibus doloribus publicis et priuatis, uidere Ecclesiam sui oppidi tranquillam. Quia præcipuè acquiescunt animi in inuocatione Dei: quæ, cum discordiæ sunt in cõspectu, ualde turbatur et impeditur. Cumq; hoc tempore multi propter publicas calamitates magno in mœrore sint, maximè curandū est singulis docētibus, ut sua Ecclesia sit uelut portus, in quem mœsti ciues confugientes, inuocatione Dei erigatur. Audimus autem, de re nō maxima isthic

inter

I, 102.

inter uos diffensione ortam esse periculosam, propter quam magna facta est auersio, ad grauissimos dolores, quos alioqui propter multas calamitates publicas sustinemus. Etsi autem nihil autoritatis nobis sumimus aduersus uos, nec imperare uobis quicquam uolumus aut possumus: tamen & dolorem nostrum uobis significamus: & uos oramus propter Deum, & propter ingentes omnium dolores, ut quod nos in hac senectâ & grauitate & in diuino ministerio maximè decet, hoc certamen omittatis. Et quanquã uterq; iure se cõtendere existimat: tamen iuri uestro utilitatē Ecclesie anteferatis: & pastor desinat plus oneris imponere collegæ, et collega utro se offerat propter Ecclesiam subiturum esse plus laboris. Aut si non cedat uterque, cedat alter: nec existimetis turpe esse uinci. Nulla uictoria, nulli triumphi sunt magis digni laude in Ecclesia, quam in talibus certaminibus anteferre publicam concordiam priuato adfectui: quod cum nobis notissimum sit, non est opus longa commemoratione. Existimamus uos ipsos sæpius cogitare de filio Dei, qui ad eum se abiecit infra omnes homines, ut coram æterno Patre iacuerit prostratus ac supplex pro nobis, deriuata in sese uera & horribili ira aduersus nostra peccata: perinde ac si ipse sese nostris sceleribus polluisset. Hanc totam humilitatem in filio Dei cogitantes, nos quidem expauescimus: ac dolemus,

temus, nos & alios interdū uehementius pugnare de
 autoritate uestra. Cedamus potius de iure nostro, ut
 cessit filius Dei de suo: & ut ipsi propter Ecclesiam
 aliena onera in nos deriuemus: nō existimemus pro
 brum esse, uideri inferiores, cū se filius Dei infra
 nos abiecerit. Hac imagine moueri omnium piorū
 peffora, non dubitamus. Deinde & tempora co
 gitate: obruat publica mœsticia omnes paruorum
 rerum contentiones. nec dolores alijs augeamus,
 nec impediamus nostram aut aliorum uocationem
 his rixis, quæ uariè uulnerant animos. Postremò
 & hoc cogitate, nequaquam offendendam esse uo
 luntatē illustrissimi Electoris Ducis Saxonie, & Ca
 talibus contentionibus, qui non uult ciuitates in fa
 ctiones distrahi. Nostro etiam dolori ut parcatis,
 uos etiā atq; etiam oramus: qui cū etiam alijs tem
 poribus de nulla re nisi de doctrina pugnandū esse
 iudicauerimus, nunc in hac mœsticia omnium pio
 rum multo magis ita sentimus, ne in tantis uulneri
 bus Reipublicæ plus mali oriatur. Quare nos ite
 rum propter Deum pacis auctorem, & cuius hæc
 uox est (Beati pacifici, quia filij Dei uocabuntur)
 obtestamur, ut toto hoc certamine omisso, tranquil
 litatem Ecclesiæ uestræ tueamini. Bene ualete. Die
 22. Ianuarij, Anno 1548.

Iohannes Bugenhagenius D. Casparus Cru
 cigerus D. Philippus Melancthon.
 Clariss.

Clariss. & opt. uiro Martino Luthero, Dō
ctori Theologiæ, instauratori puræ do-
ctrinæ Euangelij, patri suo charis-
simo, P. M.

175.

S. D. Deus pater liberatoris nostri I E S U
C H R I S T I, qui pro nobis factus est uictima, det
Ecclesiæ, tibi & familie tuæ, annum felicem. Hic
nondum sunt inchoatæ publicæ disputationes. In
mora nobis sunt aduersarij, qui habent inter se pri-
uatos congressus institutos, ut uel explorēt suorum
animos, ac suffragia percipiant: uel ut articulos cu-
dant nobis postea proponendos, qui uideantur con-
trouersias moderari. De his articulis cūm ferè totū
mensem deliberassent, altercāte Scoto cūm Pelagio
monacho & Mensingero (nam hi sunt antesigna-
ni) tandem Eccius formulam composuit de duobus
locis, de peccato Originis, & de iustificatione. glo-
rians non posse ex India aptiorē formulam ad con-
cordiam adferri: eamq; proposuit suis, ac iubet ire
in suffragia, quæ conatur extorquere. Sed tamen
Deus aliquorum mentes rexit & cōfirmavit, ne so-
phisticis illis articulis assentirentur. Repudiata est
formula Eccij à trium principum legatis, Palatini,
Marchionis, & Iuliacensis. Hi modestè, sed rectè ta-
men, professi sunt, se probare nostram sententiam,
quæ in Confessione & Apologia cōiuncta & de-
claratur. Fremunt reliqui, & de excludendis illis
trium

trium Principum legatis deliberant. Sed tamē cum
 id facere non audeant, decurritur eò, ut Eccius &
 * N. exhibeant suam sententiam scriptam presiden-
 tibus. Item ut reliqui tres etiam sententiā exhibeant
 scriptam, quam dixissent. Id heri, hoc est, 15 die De-
 cembri factum est. Sunt igitur ab aduersarijs
 trium principum legati aliquo modo seiuncti: qui
 an postea interfuturi sint eorum colloquijs, non-
 dum scio. Nobis pugnandum est, ut & publica dispu-
 tatio constituatur, ne fiat suffragatio, antequam res
 explicatae sint. Vtrinque miris technis aduersarij uel
 impedire disputationem, uel irretire nobiscum sen-
 tentias conantur. Sed nos articulos ab aduersarijs
 non accipimus. Congrediamur palam, ut collatis
 sententijs iudicem faciant filium Dei, de quo Pater
 caelestis inquit: Hunc audite. Etsi haecenus occul-
 tauerint illas suas sophisticas formulas, tamen eas ui-
 di. Est omnino puerilis ludus: ineruditis amphibo-
 logijs offundere nebulas rudibus conantur. Sum &
 ego inuitatus, ut formulā aliquā componerem. Sed
 respondi, me publicè dicturum esse, quid uideatur.
 Intelligo & aliorum tentari uoluntates. Speraba-
 mus Colonienfes etiam probaturos esse ueram sen-
 tentiam de iustificacione, & repudiaturos formu-
 lam Eccianam. Sed hi non modò sefellerunt nos, sed
 etiam augent periculum trium illorum, qui dissen-
 serunt. Reformationis Coloniesis auctor uoluit
 e initio

initio ualde æquus uideri: & uult ita conciliari re-
pugnantes sententias, ut existimentur hactenus tan-
tum λόγους εἶναι fuisse. Has ineptias cum liberius
refutassent, dixit mirari se meam uehementiam: me
remouendū esse à disputatione. Rogauit, ut hoc mi-
hi impetraret: daturū me ipsi pro tanto beneficio
non contemnendum munus. Legatus pontificius
habuit oratiunculam satis tolerabilem. Dixit se ab
Imperatore uocatum esse. De sua potestate in hac
synodo nihil dixit. Eram tamen stans responsurus:
sed impedit Granuellus. Cui cum diceret Franci-
scus, me modeste responsurum esse, respondit: Scio
modestum esse, cum uult. Cū esset contentio cum
Scoto de fide & de dubitatione, inquit monachus
Pelargus, Rectum esse dubitare. & citauit dictum
Pauli: Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non iusti-
ficatus sum. Sic uolebat dubitationi patrocinari.
Tales Sphingas aduersarij delegerunt, ut audirentur
se abhorrere à cōcordia. Imperatorem regres-
sum esse in Brabantiam aiunt, propter Gallicam le-
gationem. Sed has fabulas nec inquirō, nec moror.

Coruinum uiuere speramus. Etsi constat fuisse
insidiatores ad eum interficiendū missos. Sed Deus
excubat pro nobis. Bene & feliciter uale. Deus
pater Domini nostri Iesu Christi seruet te, & ho-
nestissimam coniugē tuam, & dulcissimos liberos,
& totam familiam. Die 17, Vuormaciæ. Habes ue

viam & integram historiam, quam etiam D. Pontano Cancellario exhibebis: cui reuerenter salutem dicas meis uerbis.

Nobilitate & uirtute præstanti uiro,
domino à Richabim Gallo,

S. D.

Nullum est humanius officium, quàm alieno luctui adfieri, uel consolatione uel societate doloris alienam inuestigatam lenire. Quare etiam si tibi ignotus sum, tamè cum esset hic apud Caluinum, & de morte filij tui Iodoci, què sciebam fuisse adolescentem egregia indole, uirtute & eruditione præditum, ad te darentur literæ, meas quoque adiungendas esse putauit: præsertim cùm et mihi immatura mors talis adolescentis magnum dolorem attulerit. Doleo enim Ecclesiam orbatam esse tam felici ingenio, cuius erat magnus usus futurus in propagandis & illustrandis optimis artibus, quæ sunt utiles uitæ. Tua etiam causa doleo, ereptum tibi esse filium, in cuius suauitate & uirtute acquiescere senectus tua debebat. Et erat ipse propter optimos mores uita longiore dignus. Fateamur & nos nostro commodo moueri, quoddam amicum & optimum studiorum socium amissimus. Itaque non possumus non lugere interitum filij tui: & cum optima quæque natura maxime sit perituros, non possumus tibi tam duram legem imponere ne doleras. Ne Paulus quidem lugere uetat:

6 2

sed

sed ne luceamus ut gentes ignaræ propositæ immortalitatis. Vt igitur humani animi est affici suorum interitu: ita rursus pietas est moderari necessitiam, & auocare animum ad cogitationem de Dei uoluntate, de communibus ærumnis generis humani, de immortalitate, denique de filij uoluntate iam fruētis dulcissima Dei & Ecclesiæ purioris consuetudine in cælo. Nam sic cogitabis nos nec nasēi nec occidere casu, sed Dei consilio, sicut inquit Psalmus: Ipse fecit nos, & non ipsi nos. Statuas non repugnādum uoluntati Dei, qui filium euocatum ex hoc carcere, ad aliud melius uitæ genus traduxit. Sit igitur modus aliquis tristitiæ, nec fremere aduersus uoluntatem Dei incipiat. Deinde quisquis præsertim horum temporum calamitates in Ecclesiâ & Republica propius considerat, uideatur non difficulter obtemperaturus Deo, si ex hac uita euocetur. Publica enim morū corruptio, etiam bona ingenia inflectit ad eas artes, quæ etiam si sunt indignæ bonis: tamen quia ad potentiam & opes aditum faciunt, à pluribus coluntur. Iam in Ecclesiâ, quæ debebat esse gratissimus receptus ac ueluti portus bonis & studiosis: quantum est priuatarū superstitionum, quanta Apostolicæ disciplinæ perturbatio? Et summi ordines, ad quorum officium pertinebat mederi his malis, noua asperitate ea confirmant. Quid igitur loci bonis & doctis in Ecclesijs

sijs esse potest, ubi eis exilia, carcer & atrocissima
 supplicia proposita sunt? Non igitur recusamus ad
 eam Ecclesiam discedere, in qua summa cum tranquil-
 litate, pulsa omni caligine Deum intuebitur, cum
 summis uiris Prophetis & Apostolis. Horum con-
 suetudinem quoties cogito, & ad gubernationē re-
 rum in hac uita comparo: Quid dicam quod sen-
 tio: Incēdor melioris uitae desiderio. Vidi funera &
 domestica & aliorum coniunctissimorum hominū
 pleraq; magno cum dolore. Sed cum temporum ui-
 tia intueor, saepe iudico impendentibus calamitati-
 bus orbis terrarum, eos qui iam moriuntur, diuini-
 tatis eripi. ut Esaias inquit, Iustos mori, ne publicis
 poenis unā cum ceteris plectantur: scilicet, ut in cu-
 bile suum ingressi, placidē quiescant. Ita existi-
 mes & filium tuum secuturis calamitatibus ereptū
 esse. nam aliquāto post, orbis terrarum magnis mu-
 tationibus concutietur. Nec te amisisse filium arbi-
 tretris. Viuit ille, & te trāquillo animo esse iubet,
 & letus te expectat in illa meliori uita, ubi rursus
 te complectetur: ubi rursus ipsius consuetudo mul-
 to tibi ducior erit, quam cum infantem gestabas in
 sinu, docebas uerba fingere, aut cum postea uolupta-
 tem ex eius ingenio & studio capiebas. Aliquanto
 post ipsum audies de Deo, & de filio Dei, de mirā-
 bili cōditiōe rerum, denique de ijs rebus omnibus
 differentem, ad quarum cognitionem mens huma-

na proprie condita est. Videbis cum in coetu Prophetarū & Apostolorū, & cum his philosophantem. Hec te uera gaudia iam animo concipere conuenit: neq; existimes ea magis à me rhetorico more colligi, quam uerè dici. Ego uerò cum audio mores ipsius pios & honestos fuisse, & ardentem uera fide & agnitione filij Dei, caluisse & inuocasse Deum: hinc discedetem, se commendasse filio Dei, qui nobis æternum patrem cœlestem placauit, & ab æterna morte pios ipsum inuocantes redemit: nõ dubito, cum in cœlum beatorum à Christo traductum esse. Non enim dubitandum est de diuinis promissis, & illa salutaris uox intus infixæ hæreat in animis nostris: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Hoc argumentum ad consolandum efficacissimum est: idq; si sepe repetas animo, non solum lenietur dolor, sed etiam desiderium illius futuræ consuetudinis cum filio in animo accendetur. Ac spero eadem tibi à Caluino copiosius & melius perscribi, non solum quia eruditione & facundia superat: sed etiam, quia cum filium tuum norit familiarius, plura de eius uirtute & pietate commemorare potest. Deum precor, qui est autor consolationis (ut Paulus inquit) ut ipse erigat animum tuum, & te & reliquos seruet & gubernet. Bene uale: mense Aprili, ex conuentu Ratisbonensi,

1541.

Ad

Ad quemdam amicum, de modo loquen-
di secundum rationem idio-
matum.

S. D. Ego uerò, reuerende uir & charissime frater, uel quotidie tecum colloqui me posse optarem, non de populi fabulis, sed de rebus maximis ad doctrinae explicationem pertinentibus. Nam & diligo te, & studium probo, & opto inter nos pium cōsensum, ac in omnibus his Ecclesijs & Academijs perpetuum esse. Quare silentij mei causam non putes iudicij uel uoluntatis mutationem: sed exilia & alie aerumne saepe hæc officia impediunt. Quid uerò scribis te à me reprehensum esse, & quidem in scriptis publicè propositis: id nõ esse factũ, scripta ipsa ostendunt, quæ tibi mitto: quorum alterum à Stancaro reprehensum est. Legi & propositiones tuas de duabus naturis in Christo, & de idiomatum communicatione, ante annum mense Maio editas, easq; palàm dixi me approbare. Sed cum ad me inelutus Elector Marchio controuersiam misisset, scripsi ei de modis loquendi, me optare, ut illas & uos & nos sequamur, & constanter retineamus ueterem loquendi formam, approbatam in synodo Ephesina, & à doctis deinceps. Questionem uerò de mediatore, iudicari posse ex epistola ad Hebræos. Ac prorsus affirmo, me inuocare filium Dei, Deum & hominem, & hanc personam

agnoscere mediatorē, sicut inquit: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. De hac tota re longiorem tibi explanationē mit-
tam. Illud autem non disimulo displicuisse mihi, quòd in libro Berlinensi scriptum erat, Christum secundum utramq; naturam mortuum esse. Non sic loquitur uetustas. Etiam si uera est propositio iuxta communicationem idiomatum: Deus est mortuus. Nec tamen moueo rixas, sed cogitabā alios mortuos esse: nec te existimabam architectum libri esse, sed alium, qui suas quasdam delicias in loquendo amat, nec proprietatem, nec antiquitatis consuetudinem retinere studet, ut ipse iudicare potes. Spero te lecta nostra responsione, quam mittam incho-
Electori, non pugnaturum esse nobiscum. Et te propter Filium Dei & Ecclesie salutem oro, ut uocem & autoritatem tuam ad tuendum pium consensum in his Ecclesijs & Academijs cōferas. Vagātur passim multi, qui & dissidia serere conantur, & piorum inuocationem turbant: ut nuper & Tamerus fanaticas opiniones spargere cœpit. Aduersus tales tue amur coniunctionem nostram. Res magnæ sunt, de quibus iam differimus: de Mediatoris inuocatione, de proprietatibus personarum diuinarum, & de alijs quibusdam doctrinæ membris, de quibus certamina mota sunt & in Gallico littore, & alibi. De quibus & tecum coram colloqui uellem, & aliquando

aliquando colloquar. Bene & feliciter uale. Die 12.
Aprilis, anno 1553.

Consilium de articulo, Descendit ad in-
ferna, Theologorum quorundam,
ad ciuitatem Ham-
burgensem.

I, 112.

S. D. Honestissimi uiri, prudentia & uirtute
præstantes. Etsi multæ aliæ crumæ nos non leui-
ter excruciant: tamen auget dolorem & dissensio
in uestra Ecclesia, quam ualde diligimus & uenera-
mur. Oramus igitur Filium Dei, custodem Ec-
clesiæ suæ, ut nos omnes regat: & ut Samaritanus
uiatori opem tulit, ita ipse quoq; languidum cor-
pus Ecclesiæ suæ foueat, sanet, & seruet. Intelle-
ximus autem tria membra esse uestrarum literarû,
an probemus inchoatam formam procedēdi in pro-
ponendis articulis. Deinde quæ sit nostra sententia
de ipsa cōtrouersia. Tertio, si institutam inquisitio-
nem aliqui defugiunt, quid contra eos statuendum
sit, aut quid aliud agendum uideatur. Primum
autem uerissimum est, pertinere ad curam Senatus,
ut Ecclesia rectè doceatur, & ne dissidia serantur.
Ideo, quòd instituta est deliberatio de restituenda
concordia, Senatus pie & rectè facit: sed optare-
mus non tam multos articulos propositos esse, quo-
rum aliqui magnas & difficiles disputationes pare-
rent, si agerentur. Quòd deinde flagitatur nostra
e 5 senten-

sententia, etsi sepe hac de re & reuerendum D. Lutherum loqui audiimus, & legimus aliorum scripta, & in qua sententia acquiescendum sit cogitauimus: tamen nunc mota cōtrouersia scripsimus ad alios quoq; quorum expectamus sententias, ut collatis iudicijs inter plures, unam consentientem sententiam mitteremus, ne postea diuersitate hoc disidium inflammaretur, & spargeretur in alia loca. Et non solum quid sentiamus ostendendum est, sed etiam addenda testimonia & argumēta: quod nunc subito fieri nō potuit. Quam cōtanter autē accedat ad hunc articulum reuerēdus D. Lutherus in enarratione Geneseos, & in cōcione Torgēsi, cōsiderasse uos existimauimus. Tantum ad uictoriam Filij Dei accommodat: cetera dicit non inquirenda esse. Vicit omnino Filius Dei dolores inferorum: sed Psalmi ostendunt, dolores inferorum non restringēdos esse ad tempus tantum post animæ separationem. Horrendam illam consternationem & sensum iræ Dei etiam in hac uita multi experiuntur, ut scitis: in qua lucta spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Retineri autem debere hunc articulum de descensu, iudicat reuerēdus D. Lutherus, etiam si ad uictoriam tantum referatur. Quia confitemur destructam esse tyrannidem diaboli & inferorum: hoc est, liberatos omnes qui credunt in Christū, à potentia diaboli & ab inferis, iuxta hoc dictum:

dictum: Nemo rapiet oves meas ex manibus meis.
 Et hanc uictoriã Filius Dei certo modo diabolis ostendit: & non dubium est, diabolos sensisse suã potentiam ab hoc uictore fractam esse, & uerè caput serpentis à semine mulieris contritum esse, & quidem à Christo Deo & homine: & inter signa uictoriæ fuit resuscitatio multorum mortuorum. Hac interpretatione ipse contentus fuit: sed aliàs de ipsa controuersia scribemus copiosius. Nunc de tertio membro. Cùm constet tantum esse cõtrouersiam de cruciatibus animæ Christi post separationem, oramus deinceps non urgeri inquisitionẽ particularem ad articulos illos, nec queri inde occasionẽ alterutros eijciendi. Sed hoc damus consilium: Cùm ipse reuerendus D. Lutherus hanc quæstionem de pœnis animæ Christi post separationem, non dixerit mouendam esse: mandetur utriq; parti, ut expectent aliorum iudicia: ac interea in scholis, in concionibus, aut alijs publicis congressibus omittant mentionem huius quæstionis. Non interea aboletur articulus, sed retinetur, ut supra dictum est: tantum inquisitio eius particulæ omittitur, de tempore cruciatuum, cuius partis inquisitionem nec D. Lutherus necessariam esse iudicauit.

Hanc nostram responsionẽ simpliciter & optimo studio scriptam, ut boni cõsulatis, uos etiam atque etiã rogamus. Verè enim affirmare possumus, ualde

malde diligi à nobis & Ecclesiam uestram, & ciuitatem, & ipsos pastores Ecclesiarum uestrarum, quos omnes scimus esse uiros honestos, eruditos, Deum uera pietate colentes. Nulla nobis cum quouam similitas est, sed sincera erga omnes beneuolentia: nec in his tantis miserijs nostris indulgere uelis priuatis affectibus uelimus. Quare nihil odio cuiusquam, nihil in ullius gratiam scriptum est. Neminem ledere aut damnare uoluimus: sed simplicissime & candidissime exposuimus: quid & uestræ Ecclesie & alijs Ecclesijs profuturum esse uideatur. Mense Septembri, 1550.

Explicatio propositionis: Omnes homines natos ex uirili semine, esse obnoxios peccatis.

Dei beneficio in his regionib mediocris concordia de toto corpore doctrine Euangelicæ longo tempore fuit: imò & Ecclesiarum & doctentium amicitia fuit grata omnibus pijs. Ac nos quidem consensum retinere de doctrina fideliter studemus: nec mutaturi sumus unquam doctrine uocem, quam adhuc sonant hæ Ecclesie. Quia scimus eam uerè esse decretum æternum & immotum Dei. Deinde scimus inuocationem maximè turbari & impediri omnibus disidijs, magnis & paruis: & turbata inuocatione aliquos dolere, & desperatione opprimi, alios prophanos fieri, ac prorsus aduersos. Itaque propter multas

multas grauisimas causas optamus summo studio
 cōcordiā & tranquillitatē Ecclesiarū retineri: quā
 si qui petulanter turbant motis non necessarijs cer
 taminiibus, grauitē Deum offendunt, cōtristant sp̄
 ritum sanctum in pijs, & p̄cnas accersunt. Quare
 ne lēdatur gloria Dei, ne uē turbetur inuocatio in
 pijs, & ut scandala & p̄cnæ uitentur, oramus &
 uos isthic, ut consensum de doctrina tueamini.

Nos semper ita sensimus, & nō dubitamus hanc
 omnium ueterum eruditorum scriptorum senten
 tiam esse, omnes homines natos esse ex uirili semi
 ne, in utero reos & inquinatos peccato originis
 fuisse & esse, sicut Paulus expressē inquit: Et sic
 mors peruasit in omnes, eo quod omnes rei sunt.
 Item: Vnius delicto in omnes condemnatio uenit.
 Cū autem dicimus de conceptis ex uirili semine,
 manifestē dicitur, filium Dei Dominum nostrum Ie
 sum Christum, qui missus est ut fieret uictima, & sit
 saluator generis humani, nequaquā esse reum. Hic
 enim non est conceptus ut ceteri homines: sed ut in
 uerbis Iacob patriarchæ, Genesis 49 significatum
 est in uocabulo Siloh, id est fetus uirginis, in uirgi
 ne conceptus est, mirabiliter diuinitate uniente na
 turam humanam filio imagini aterni Patris. Sic Fi
 lius Dei fuit sine omni peccato originali & actua
 li: quia cum ordine diuino in recipiendo genere hu
 mano satisfieri oporteret, oportuit hunc redēpto
 rem,

rem, ut æquivalens precium esset pro alijs, & ἄν-
 τρω, ut ipse Dominus nominat, sine peccato esse.

Hæc arcana cōsilia, quo modo simul iusticiæ or-
 dinē in misericordia seruare oportuerit, in uita æ-
 terna discemus. Nunc tamē initia huius doctrinæ di-
 scenda sunt: quòd Deus uerè & horribiliter irasca-
 tur peccatis: & quo iusticiæ eius satisfaceret, oportu-
 it uictimā sine peccato esse. Nulla enim alia crea-
 tura neq; in cælo neq; in terra, nisi solus filius Dei,
 est sine peccato, per quem omnes electi sunt redem-
 pti. Ideo & Anselmus inquit de filio: Per quem &
 mater ex qua natus est, & alij mundati sunt. Et Io-
 hannes inquit: Ex plenitudine eius omnes accepi-
 mus. Voluit quidem Deus, ut conspiceretur testimo-
 nia mirandæ suæ sapientiæ & bonitatis: dissimilia
 esse exempla electorū, & alios in gubernatione col-
 locatos donis excellētibus, alios mediocribus orna-
 uit. propter quæ & Deo gratiæ agendæ sunt: & de
 ipsis sanctis reuerenter sentiendum est, qui fue-
 runt talia Dei organa, & Dei donis piè usi sunt. ta-
 men tenenda est regula, solum redemptorē sine pec-
 cato fuisse: & ceteros nō nisi per filium Dei redem-
 ptos esse. Harum maximarum rerum doctrinā ob-
 scurari, aut corrumpi nollemus. Ideo rogamus col-
 legas eiusdem ministerij, ne moueant alias quæstio-
 nes, quæ obscurant lucem ueræ doctrinæ: nec dissi-
 dijs occasionem præbeant. Hæc controuersia, quæ
 multis

multis uidetur exigua, maximas quæstiones deinde paritura esset si agigaretur. ut uerissima admonitio de discordia tradita est: Parua scintilla totam syluam uno incendio perdere potest. Obtestamur ergo collegas uestros, ut malint tueri tranquillitatem Ecclesie, quam mouere quæstiones non necessarias, quibus dissidia accenduntur. 1549.

Ioannes Bugenhagen Pomeranus D.
Philippus Melancthon.

DE VSV PARTICVLAE

Sola.

Reuerendo uiro, eruditione et pietate prestanti, domino Georgio Buchholzer, Proposito Ecclesie Dei in urbe Arctoa, amico suo colendo.

Venerande uir, & amice charissime: Multi boni & prudentes iudicare possunt, mediocre meum studium fuisse, ut cum ab alijs controuersie multae & magnae, in quibus multa indistincte dicebantur, motae essent, explicatio extaret proprio genere sermonis, necessaria iunioribus, & paci utilis. Quia ambiguitas semper gignit discordias. Spero etiam ad consensum Ecclesiarum in multis locis, profuisse illam propriam loquendi formam. Neque nunc genus doctrinae mutabo, neque curam proprie & recte loquendi deponam. Sed saepe ex aula uestra in-

suauis

suaves reprehensiones audio, quas publice tranquillitatis causa dissimulo. Retineo exclusiuam: & sicut antea plerūque usus sum particula Gratis, que minus habet ambiguitatis, & à Paulo usurpatur, qui, ut artifex, rectè loqui uoluit, ita adhuc ea particula utor. Cito etiā in ipsa refutatione, quam misi, dictum: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens, sic Prophetae exclusiuam expresserunt. Sed de particula Sola, perpetua est hæc aduersarium cauillatio, Fidem non esse solam. Quod uerissimum est, de ea præsertim fide, de qua loquuntur Ecclesiæ nostræ, cum Euangelij propriā uocem repetunt, Fide iustificamur. Vitandæ igitur ambiguitatis causa dico, me hinc non litigare de particula Sola. Et scitis quā multi flagitiose intelligunt particulam Sola. Iam uerò in refutatione quam misi, pugno cum illis qui dicunt, hominem dilectione iustū esse: item, dilectionem esse iusticiam inherentem: & prorsus omittunt fidem, quia cogitāt fidem tantum noticiam esse. Hinc pugno, ne fides prorsus omittatur, cum uirtutes in nobis recensentur. Existimo autem illam meam refutationem ita firmam & perspicuam esse, ut dextrè iudicantibus sine calumnia, satisfactura sit. Et declarationem continet conscientijs utilem. Mitto pagellas & illustrissimo principi Friderico, & eius magistro & filijs uestris exhibendas. Iam accepi literas, in quibus scriptum est, Argē

torati

torati ciues nolle Hispanicis copias in urbē intro-
mittere. Bene uale, die 6 Iunij.

DE MODO CORAM DEO
iustificandi.

599

Brentio. Cuidam amico. *habetur in disputatione
nota ab Osian,
dro, in articulo,
de iustificati-
one.*

Tuam epistolam longiusculam accepi, quæ fuit
luculentissima: teq; oro, ut sæpe & multis scribas.
De fide teneo, quid te exerceat. Tu adhuc heres in
Augustini imaginatione, qui eò peruenit, ut neget
rationis iusticiam: & rectè sentit. Deinde imagina-
tur, nos iustos reputari propter hanc impletionem
legis, quam efficit in nobis spiritus sanctus. Sic tu
imaginaris fide iustificari homines: quia fide acci-
piamus spiritum sanctum, ut postea iusti esse possi-
mus: uidelicet impletionem legis, quam efficit spiritus
sanctus. Hæc imaginatio collocat iusticiam in no-
stra impletionem, in nostra mundicie seu perfectio-
ne: etiam si fidem debet hæc renouatio sequi. Sed tu
reijce oculos ab ipsa renouatione ad totum, reijce
inquam ad promissionem & Christum: & sentias,
quòd propter Christū iusti, hoc est, accepti coram
Deo simus, & pacem conscientie inueniamus, &
non propter illam renouationem. Nam hæc ipsa no-
uitas non solum sufficit. Ideo sola fide sumus iusti,
non quia sit radix, ut tu scribis: sed quia apprehen-
dit Christum, propter quem sumus accepti, qualis-
f cunq;

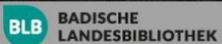
cūque sit illa nouitas, etsi necessariò sequi debet, sed non pacificat conscientiã. Ideo nõ dilectio, quæ est impletio legis, iustificat, sed sola fides: non quia est perfectio quadam in nobis, sed quia apprehendit Christum. Iusti sumus nõ propter dilectionem, non propter legis impletionem, non propter nouitatẽ nostrã (etsi bona sunt Spiritus sancti) sed propter Christum, & hunc tamẽ fide apprehendimus.

Augustinus non satisfacit Pauli sententiæ, etsi propius accedit quàm Scholastici. Et ego cito Augustinũ, propter publicã de eo persuasionem: cum tamen nõ satis explicet fidei iusticiam. Crede mihi, mi amice, magna & obscura controuersia est de iusticia fidei: quam ita rectẽ intelliges, si in totum remoueris oculos à lege, & imaginatione Augustini de impletione legis: & defixeris animum prorsus in gratuitam promissionẽ, ut sentias, quòd propter promissionem seu propter Christum iusti, hoc est accepti sumus, & pacem inuenimus. Hęc sententiã est uera, & illustrat gloriam Christi, & mirificẽ erigit conscientias. Ego conatus sum eam in Apologia explicare: sed ibi propter aduersariõũ calumnias non sic loqui licuit, ut nunc tecum loquor: etsi re ipsa idem dico. Sic dicis in tua epistola: Quando haberet conscientia pacem & certam spem, sic deberet sentire, quòd tum demũ iusti reputemur, cum illa nouitas in nobis perfecta esset. Quid est hoc aliud

aliud dicere, quam ex lege, non promissione gratui
 & nos iustificari? In disputatione illa dixi, quod tri
 buere iustificationem dilectioni, sit tribuere iustifi
 cationem nostro operi. ibi intelligo opus factum a
 spiritu sancto in nobis. Fides enim iustificat, non
 quia est nouum opus spiritus sancti: sed quia appre
 hendit Christum, propter quem sumus accepti, non
 propter dona spiritus sancti in nobis. Si cogita
 bis animum reuocandum esse ab Augustini imagi
 natione, facile intelliges causam. Et spero te ex A
 pologia nostra aliquo modo adiuuari: etsi de tantis
 rebus timide loquor, quae tamen non intelliguntur
 nisi in certaminibus conscientiae. Populo omnino de
 bet proponi praedicatio legis & poenitentiae: sed in
 terim haec uera Euangelij sententia non est pretereun
 da. Quaeso igitur, ut rescribas & de hac epistola,
 & de Apologia iudicium significes, an nunc tibi sa
 tisfactum sit in hac epistola, de tua questione.

Sequitur appendix D. M. Lutheri
 ad hanc D. Philippi episto
 lam.

Et ego soleo, mi amice, ut hanc rem melius ca
 pia, sic imaginari, quasi nulla sit in corde meo qua
 litas, quae fides uel charitas uocetur: sed in locum i
 psorum pono ipsum Christum. Et dico: Haec iusti
 cia mea, id est ipse Christus, est qualitas et formalis

(ut uocant) iusticia mea, ut sic me liberem & expeditam ab intuitu legis & operum: imò ab intuitu obiecti, nimirum Christi, qui uel doctor uel donator intelligitur. Sed uolo mihi ipsum esse donum & doctrinam per se, ut omnia in ipso habeam: sicut Iohannes dicit, Ego sum uia, ueritas, & uita. Non dicit, Ego do tibi uiam, ueritatem, & uitam: quasi extra me positus, operetur in me talia: in me debet esse, manere, uiuere, loqui mecum. Item ad Corinthios: Ut essemus iusticia Dei in illo. Non enim id in dilectione aut donis sequentibus fit.

DE CONVERSIONE SEV IV-
stificatione hominis coram Deo.

I, 105.
Responsio ecclie
& Academiæ
Vimborge
de cōtrouersia

De cōtrouersia Matthiæ Lauter-
ualdt, Elbingensis Prut-
teni.

Ita iudicauimus de cōtrouersia Epiriensi, ut non defugiamus iudicia omnium piorum in omnibus Ecclesijs instauratis in tota Germania, Pannonia, & Dania: & speramus Matthiam ita memorum esse beneuolentiæ nostræ erga ipsum, ut ne ipse quidem queri possit, odio nos moueri in hac dijudicatione. Si dicet nos nimium amare nostram scripta, aut hebetiores esse quam ut subtilitates suas intelligamus: permittimus hanc nostram responsionem etiam aliarum Ecclesiarum iudicij, ut antea diximus. Cer-
tè

tē uult Deus aliqua esse Ecclesiæ iudicia, & ser-
 uat aliquos doctrine testes. Primum autem filium
 Dei, Dominum nostrum IESVM CHRISTVM
 oro, qui in agone utrunq; petiuit, & ut sanctificet
 eternus Pater Ecclesiā ueritate sua, & ut faciat ut
 unū simus in ipso: ut & nostra iudicia regat, & ste-
 rat nostra pectora, & Matthiam ad piā concor-
 diam. Ac scit Matthias, sepe nos ualde orasse i-
 psum, ut se ad consensum Ecclesiarum in Pannonia
 adiūgeret. Sed natura est nimis amans argutarum,
 eo plus periculi est iudicantibus: quia homines ar-
 guti sine fine petunt disputationum prestigias. Sed
 simplici & candido animo & piē respōdemus, pro-
 bare nos sententiam Barthenis ecclesiæ, quæ re-
 tinet natiuum intellectum propositionis, Fide iustifi-
 camur: sicut tota Prophetica & Apostolica scriptu-
 ra affirmat, sola misericordia propter Mediatorem
 nos recipi, reconciliari, & uiuificari Spiritu sancto
 uerè credentes, id est, fiducia filij sese consolantes.
 sicut Paulus inquit: iustificati fide pacem habemus.
 Esi autem hæc fides seu fiducia non est in his qui
 secure perseverant in sceleribus, & sunt sine contri-
 tione: tamen contritio & noua obedientia non sunt
 res applicantes, ut dicit Matthias. & satis commo-
 dè respondit Radaschimus, contritionem esse quid-
 dam necessariò antecedens. Cumq; interrogat
 Matthias, utrum antecedit ut causa, an ut medium?

f 3 Respon-

Respondemus, nequaquã antecedere cõtritionem, ut causam remissionis seu meritum, nec ut medium applicans remissionem: sed sicut uulnus, aut uulneris sensus antecedit curationẽ. Totum genus humanum est horrendæ iræ Dei, & sensu iudicij diuini per ministerium uocis diuinæ arguitur de peccato per pœnas, & aliàs aliter commonefit. In his terroribus multi pereunt irascentes Deo, aut Epicureo contemptu magis ruentes contra Deum. Alij non repugnantes Deo, sed quærentes consolationem in uoce Euangelij, accipiunt remissionẽ peccatorum, reconciliationem ac iustificationẽ & uiuificationem per Spiritum sanctum. ac fit apprehensio promissionis & applicatio sola fide, id est, fiducia mediatoris, non propter contritionẽ, neq; propter sequentes uirtutes: sed nititur fides solo Mediatore, seu misericordia propter Mediatorẽ promissa: & acquiescit cor, quia scit promissionem ratam esse propter Mediatorem. Hanc esse doctrinam simplicem & incorruptam, & traditam in Prophetis & Apostolicis scriptis, manifestum est, ut in Psalmo dicitur: Saluum me fac propter misericordiam tuã. Et Daniel inquit: Non in iusticia nostra, sed in misericordia tua propter Dominum exaudi nos. Et Paulus inquit: Ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio. Hæc ut intelligantur, non ociosas speculationes, sed ueros pauores, & ueram cõsolationem

87
tionem in cōuersione, & in quotidiana inuocatio-
ne consideremus. Docemus non inanes λεπτολο-
γίας: sed uocem diuinam & res in uita maximè ne-
cessarias, & quæ à pijs intelligi possunt. Dicimus
uoce diuina argui peccatum, & omnes homines de-
bere expauescere agnitione iræ Dei, & expauescē-
tes fide ad Mediatorem cōfugere. Eaq; fide gratis,
non propter antecedentia aut sequentia opera, ac-
cipi remissionem peccatorum, reconciliationem &
iustificationem, ac uiuificari per filium Dei, dicen-
tem consolationem in corde, ac liberantem cor ex
doloribus inferorum, dato Spiritu sancto, atque ita
inchoari nouam obedientiam. Hæc sic fieri in ue-
ra cōuersione omnes pij experiuntur. Nunquam
dicit Dauid, se habere remissionē propter sua bo-
na opera in præsentia facta partialiter aut totaliter.
Remoueamus has corruptelas, nec sinamus ueram
consolationem pijs mentibus eripi: in ueris dolori-
bus experiemur nullam esse firmam consolationem
nisi hanc, de qua Paulus inquit: Ideo ex fide gratis,
ut sit firma promissio. Quia igitur Matthias
damnat doctrinam Ecclesiæ nostræ, & contendit
non sola fide, sed contritione & alijs bonis fieri ap-
plicationem remissionis peccatorum, & iustifica-
tionis: iudicamus eum docere corruptelas ueræ do-
ctrinæ. Neq; re ipsa differt hæc corruptela à sy-
necdoche monachorum, qui dixerunt: Fide iustifi-

f 4 canur,

camur, quia inchoat dilectionem atq; alia bona opera. Verbum seu promissio sola fide apprehenditur. Nam hac re differunt fides & cetera bona opera, quod fides apprehendit promissionem, & accipit non ut meritum: cetera uero opera Deo aliquid offerunt. nec applicatio per opera alia intelligi potest, nisi ratione meriti. Nomen igitur meriti abijcit Matthias, rem retinet, & sibi blanditur suis ociosis speculationibus. Quod autem clamat, toti penitentiae promitti gratiam: id si ita intelligit, ut non seruet distinctionem partium, & suam cuiusque proprietatem, non recipimus ipsius dictum. Contritioni promittitur ut uulneri curatio, deinde fit applicatio remedij: & nullo modo potest dici, quod propter sequentia opera datur remissio. Etiam cum sic dicitur, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad uos: tamē partibus suae proprietates tribuendae sunt.

Veterem, inquiet, cantilenam repetitis. Verum est, nos eandem sententiam repetere: quia haec unica sententia in hac questione est. Et existimamus totam causam alibi saepe & perspicue declaratam esse non à nobis tantum, sed etiam ab alijs, qui hoc ipso quadriennio resutarunt Interim. Cognouimus autem ex eius dissertatione plenius, dissentire eum à toto genere doctrinae. Fidem intelligit de noticia historiae & legis. Deinde addit, fidem posse esse sine dilectione: dicit falso nos docere, has propositiones

tiones æquipollentes esse, Sola gratia iustificamur
 & Sola fide iustificamur. aliter igitur intelligit gra-
 tiam quam nos. Cum igitur iudicemus Matthiam
 corruptelas ueræ doctrine in illa sua disputatione
 proponere: hac nostra cōmonefactione hortamur
 eum, ne se à consensu piæ doctentiū in Ecclesijs Ger-
 manicis & Pannonicis disiungat. Ac si hoc nostro
 iudicio non est contentus, placet nobis ipsius dispu-
 tationem & alia istic scripta & hanc nostram re-
 sponsonē mitti ad plures Ecclesias instauratas. Ni-
 hil in hac tota re sit à nobis priuato affectu ullo.
 Scit ipse Matthias, fuisse nobis dulcem cum eo ami-
 citiā, quam nunc distrabi dolemus: sed magis dole-
 mus Ecclesias turbari. Audimus etiam eum contu-
 meliose loqui de propositione usitata, Sola fide iu-
 stificamur: & nuncupari eam ab ipso cloacam An-
 tichristi. Extant nostræ declarationes, ideo nunc
 breuius respondemus. Sed si nec nostro iudicio, nec
 aliarum Ecclesiarū sententijs stecti uellet ad commu-
 nem consensum, hortamur senatū Epperiensem, ut
 eum à ministerio Euāgelico remoueat. Anno 1554.

DE PROPOSITIONE,

An bona opera sint necessaria.

Reuerēdo uiro, D. Georgio Buchholzer,
 pastori Ecclesiæ Dei in oppido Ar-
 ctōa, fratri suo charissimo,

S D. Reuerende uir, & charissime frater: Mit
 f 5 to

to pagellas, in quibus recitatur conciliatio facta inter Lutherum & alios, qui adfuerunt ex Ecclesij Rhenanis & Rheticis, quorum adscripta sunt nomina, de propositione, An bona opera sint necessaria. Hodie legi præfationem Ambrosij, additam nouæ editioni Ienensi De haus hofstiller / ubi sunt hæc uerba: Ich hab alle zeit geeret / das man gütte werck zu thun pflichtig vnd schuldig ist, &c.

Hic refutat ipse Ambrosius scurrilitatē illorum, qui negāt hanc propositionē: Noua obedientia est necessaria. Est autem barbaries, intelligere necessarium coactione extortum. Significat enim, ordinatū à Deo immutabiliter. Et magna inscitia est, locum Pauli ad Corinthios citare ad obedientiam præceptis debitam: qui loquitur de donatione elemosynæ, cuius adfirmat modum nemini præceptū esse. Vult enim docere, se nō tollere distinctionē dominiorū, sed uelle esse liberā contributionē. Nec ualet cōsequētia ab operibus non præceptis ad præcepta. Bene ualete. Et scribā aliās plura: & Deo Ecclesiam et me commendo. Die 19 Iulij, anno 1559.

**AN SACRAMENTVM IN POM
pæ adorari debeat.**

Reuerēdo uiro, D. Iacobo Stratnero, prædicatori Berlinensi, amico suo charissimo, S. D.

Mihi cum Vnicelio priuata discordia nulla
unquam

unquam fuit: amanter etiam rogavi aliquando,
 meā familiaritatē ne aspernaretur. Sed uide quā
 crudeliter, quā calumniose scripserit contra nos,
 & scribit multa contra suam conscientiam. Ideo eum
 non probo, & existimo istic arte impediri bona &
 pia consilia. Oremus igitur Deum, ut Achitophelis
 consilia impediatur: mihi non dubium est, quin Vui-
 celius ipse improbet illam adorationem sacramenti
 in pompa. Nolui autem cum principe de ea re di-
 sputare, cum ipse nō interrogaret. Scriptura docet
 nos, sacramenta in usu certo esse: extra usum est in-
 certitudo. De aqua consecrata nihil dico: res le-
 uicula per se casura est: & ideo aliquando dissi-
 lentur hæc. Sed de Missa siue cōmunione, scribam
 ad eum accuratē, cum primū habeo aliquid tem-
 poris. Magna res est abusus sacramenti: & Vuice-
 lium uereor confirmare abusum in Missa siue com-
 munione. Sacrificuli eandem impietatem retinent
 nunc, cum has Missas celebrant, qua utebantur an-
 tea. Vides quales sint, & quantum curent doctrinā
 Christi. Dominus noster IESVS CHRISTVS
 gubernet anīmū principis, ut recta instituat: & ne
 suo exemplo impios confirmet. Bene uale mi laco-
 be, 23 Nouembris, anno 39.

Amico cuidam.

matthæio. II, 25.

S. D. Velut in sentinam, ita in loca uenarum
 metallicarum semper ex uarijs gentibus homines,
 confluunt.

confluunt, imbuti diuersis opinionibus, & magno-
 rum ingeniorum & iudiciorum persuasione prædi-
 ti: quorum multi etiam curiosi & fallaces sunt. In
 tali coetu tamen est aliqua Ecclesia: huic coetui ser-
 uandum est. Et tamen interim cauendum, quantum
 fieri potest, ne curiosis ac maleuolis præbeamus oc-
 casionem subsannandæ doctrine. Primum igitur ui-
 dendum tibi censeo, an collegas habeas consentien-
 tes de mutando ritu in coena Domini: si unus aut
 plures dissentiunt, non censeo tentandam esse mu-
 tationem. Prorsus etiam in concionibus huius nego-
 cij nullam mentionem fieri uelim, in ullam partem.
 Scio esse magnas & grauissimas rationes abrogan-
 dæ elevationis: sed consensu collegarum tibi opus est.
 Nam alij alias causas dicent, suspicabuntur, fingent:
 ut est hæc ætas suspicax, & amans calumniarum.
 Nec facile credas collegis, nisi bene explorata ipso-
 rum uoluntate. sum ipse similia expertus. Multi e-
 nim, cum uident iudicia uulgi non respondere ijs con-
 silijs quæ instituantur: postea simulant se inuitos
 pertractos esse, & odia in alios deriuant. Quare
 censeo, prius explorandas esse uoluntates collega-
 rum. Causæ uero allegari in familiaribus colloquijs
 hæc due possunt: nam in concionibus nolo quicquam
 de hac re dici. Primum, cum fingunt monachi ob-
 lationem fieri pro uiuis & mortuis, hoc ritu eleua-
 tionis eos moueri. Ut igitur tollatur error, ne putet
 populus

populus sacerdotis eleuationē ualere pro alijs, mutandum esse morē dices. Secundō, eleuatione confirmatur circumgestatio, quæ sine ulla dubitatione est idolomania. Nam Deus non est ad ullam rem alligandus, ubi se non suo uerbo alligat: ut non est alligandus ad statuas. Non autem alligatur Christus ad panem, sed ad actionem in usu sacramenti: nec adest propter panem, sed propter sumentē. O' horrēdas tenebras, quas pōiſſices, reges, principes, monarchi in Ecclesia defendunt: quas utinam Christus aduentu suo citō depellat. Turcica arma puniunt hanc prophanationem cœnæ Domini, tot iam seculis hærentem in Ecclesijs. Bene uale, 1548.

DE ADORATIONE ET ELE-
uatione Sacramenti.

Nobilitate generis, sapientia & uirtute præstati domino, Eustachio à Schlieben, cōsiliario inclyti principis Electoris, domino patrono suo colendo, Phil.
Mel. S. D.

Præstantissime uir, nobilitate generis, sapientia & uirtute excellens: Si pastor ille ideo prohibet adorationem, quia negat præsentiam ueram & realem Christi in uero usu sacramenti, remouendus est à gubernatione Ecclesiæ. Displicet mihi mouere certamina, nō inquisitis fontibus: sed magis

gis mihi displicet, quod dissimilitudo est in Ecclesijs
etiam harum regionum. Alibi retēta est eleuatio, a-
libi abolita: & hæc nulla communi deliberatione
facta sunt. Hæc nunc breuiter respondeo. De tota
causa cum eruditis non recuso colloqui. 1554.

Scriptum D. Philippi, ad prædicato-
res in Francia, de eleuatione Sa-
cramenti.

Pezel II, 148.

Anno 1542 Lutherus suo iudicio, non relatare
ad aliorū deliberationē, iussit omitti ritum leuandi
Sacramentum. Cum autem sequerentur uenenate
reprehēssiones, & uenirent ad eum hospites multi,
quorū aliquos nominare possem, etiam insuauiter
sciscitantes causam, ait se his tribus causis motū esse.

Primum dicebat, cum tollenda sit ex Ecclesia
persuasio impia, fingens sacrificulos offerre Chri-
stum pro uiuis & mortuis, & hac oblatione eis me-
reri remissionem peccatorum: sitq; hic ritus leuan-
di neruus illius persuasionis. ideo se etiam hunc ri-
tum uelle abolitū esse: quia solius Christi est ingre-
di in sancta sanctorum, & seipsum offerre, cum ui-
dit et sustinuit iram æterni patris effusam in ipsum
propter nos. Ideo dictum est, Vna oblatione con-
summauit sanctos suos. Græci dissimiles canones ha-
bent: in uetustiore non fit mentio huius oblationis.
sed recentior sic loquitur, offerri ibi Christum: &

tamen

83.
tamē mitigat, Tu es qui offers, τὸ εἶς ὁ ὑποσφίγων
ναὶ ὁ ὑποσφίγωνος.

Secundā causam esse dicebat: Cum nihil habeat
rationem extra usum institutum, nolle se confirma-
re circumgestionem, in qua adoratur panis, cūns
ibi nequaquam habeat rationem Sacramenti: sed in
sumptione uerè adesse Christum, & uera eius nos
sibi membra facere, & liberè adesse. Ac uolebat Lu-
therus abominandas questionēs tolli: qualis est,
Quid rodat mus, rodens panem consecratum?

Tertiam causam addebat, taxandam esse popu-
li persuasionem, quæ fingat bonum opus esse ui-
dere illum ritum leuandi: & eo uiso concipitur
falsa fiducia, & negligitur pœnitentia & uera in-
uocatio.

De his causis eruditi & pij cogitent: quæ quidē
postea multas Ecclesias mouerūt, ut Lutheri exens
plum imitarentur. Abolitus est hic ritus leuandi in
omnibus Ecclesijs Electoratus Saxonici, in plu-
ribus Ecclesijs Misnie & Silesiæ, in tota Turingia,
in omnibus Ecclesijs Saxonici instauratis: Ham-
burgæ, Lubecæ, Luneburgæ, Brunswigæ, in tota Po-
merania, in ducatu Mezalburgēsi, in regno Dani-
co. Bene & feliciter ualete. Pridie calend.

Februarij, 1554.

Duo

96

Duo iudicia de coena Domini, per D. Philippum Melancthonem Vuormaciae scripta.

Nihil dubium adorationem Papisticam in circumgestatione panis, & repositione, & oblatione, idololatriam esse. Nihil habet rationem sacramenti, extra usum à Deo institutum. Creatura enim sacramenta facere non potest. Instituta autem est sumptio, in qua cum pane & uino uerè & substantia-liter adest filius Dei: & testificatur hac externa sumptione, quòd uerè faciat nos sibi membra: & se & sua bona nobis communicet. sicut Hilarius inquit: Hec sumpta & hausta faciunt ut Christus sit in nobis, & nos in Christo. Nec fit conuersio substantiae panis. Cùm autem facta sumptione descendit panis in uentrem, alteratur: estq; iam cibus corporalis, desijt ratio sacramenti, & ideo omitatur haec absurda phrasis: Corpus Christi uel Christum descendere in uentrem. Nec Lutherus ponit conuersionem substantiae panis, sed ponit synecdochen: uidelicet sumpto pane & uino uerè sumi corpus et sanguinem. Ad hanc synecdochen congruunt & Pauli uerba, quae tantum de usu instituto loquuntur, Panis est uerba corporis: id est, quo nobis comunicatur corpus Christi. Post hunc usum, cùm panis alteratur in uentre, nõ alius usus est panis. Vi dentur sermones prophani, & doceantur homines

de

de ratione sacramenti, uidelicet de testificatione,
quod sumus membra Christi. Deinde de uera conso-
latione, que est manducatio spiritualis.

Secundum iudicium.

Non dubium est, Papiſticam adorationem in cir-
cumgeſtatione, repositione, & oblatione, simplici-
ter idololatricam eſſe: quia nihil habet ratione ſa-
cramenti extra uſum inſtitutum, cum nulla creatu-
ra poſſit ſacramentum facere. Inſtitutio autem diu-
ina tantum de ſumptione loquitur, ut ſcriptum eſt: Ac-
cipite, manducate. Item, Panis eſt *νοῦνοια σώματος*.
τος. Hec uerba expreſſe de ſumptione loquuntur.
Sic et Hilarius de ſumptione loquitur: Hec ſumpta
& hauſta faciunt ut Chriſtus ſit in nobis, & nos in
Chriſto. Eſt autem uerè & ſubſtantialiter a deſi-
lius Dei, & in ſumptione faciès nos membra, et te-
ſtificans nos eſſe ſua membra, & nos conſolans: ta-
men non ponatur conuerſio panis uel incluſio lo-
calis, ut Papiſtæ docent. Et quidem expreſſe inquit
Theodoretus, doctus & antiquus ſcriptor, *φύσις ἴ-
μεταβάλλον*. Et Epiphanius inquit: *ἕξις ἐστὶν ἐν αὐτῷ εἰς
σῶμα ὄντοσι*. * Nequaquam igitur dicendum eſt, de-
ſcendere corpus Chriſti in uentrem, aut dentibus
atteri, ſicut in Papiſtico decreto dicitur. Lutherus
autem etiam ſynecodochen expreſſe probat,
& ſæpe eam repetit.

DE CANONE.

Reuerēdo uiro, eruditione & uirtute pro
stanti, D. Georgio Buchholtzero,
præposito in urbe Arctoa, ami-
co suo,

S. D. Reuerende uir, oro filium Dei Domini
nostrum Iesum Christum, ut gubernet conuentum
uestrum, & tueatur pium consensum in his Ecce-
sijis. Scio magnos tumultus futuros esse: ideo princi-
pes optarim non turbare Ecclesias, quæ alioqui ma-
gno in mœrore sunt & erunt. Si præcipitur uobis
ut Canonē legatis, arbitror multos discessuros esse
ex uestris Ecclesijs. Et profectò sophisticū est, ex-
cusare canonem. Si filius Dei offertur, cur orat tan-
quam pro filio Dei? Sed omitto disputationē. O-
ptarim piè & grauius precationem ibi recitari, in
qua hæc membra quinque cōtinerentur: Gratiarum
actio pro uniuersis beneficijs Dei: deinde precatio
idonea: tertio uerba precationis: quarto professio
fidei, quòd hanc sumptionem credamus uerè testi-
monium esse, quòd efficiamur membra filij Dei, &
accipiamus beneficia Euangelij: quinto precatio
pro gubernatoribus & alijs. At in canone u-
sitato longè alia dicuntur. Bene uale.

7 Februarij.

Clarif-

Clarissimo & optimo uiro D. Iohanni
 Bugenhagio Pomerano, pastori Eccle-
 siæ Vuirebergensis, amico suo cha-
 rissimo, S. D. *Alindus 534.*

Integram historiam eorum quæ hic hæcenus in
 conuentu acta sunt, petes à D. Doctore Martino.
 Animaduertimus esse crebras & uarias aduersario-
 rum deliberationes. Sed spero Deum eorum confi-
 lia dissipaturū esse. Nondum inchoarunt publicam
 disputationem. Illud coguntur, ut nobis articulos di-
 lutos & sophisticos proponant. Sed iam dissentiūt
 ab Eccianis etiam principum legati, Palatini, Mar-
 chionis Electoris, et Iuliacēsis. hi repudiarūt articu-
 los ab Eccianis compositos. nam ad nos nondū al-
 lati sunt, sed uidi descriptos. Inter omnes Dei benefi-
 cio consensus est. Certatum est acrociter his diebus
 de disputationis exemplis. Nam præsidentes signifi-
 carunt, se non concessuros esse, ut principes nostri
 exempla haberent disputationum. Ita nectuntur ca-
 tene, ut interim alias fraudes struant. Sed orabitis
 Deum, ut Ecclesias nostras & nos seruet & gubey-
 net propter filium suum Iesum Christum liberato-
 rem, qui pro nobis uictima factus est. Bene & sili-
 citer uale, & pro nobis ora. Die 17. Decem-
 bris, Vuormaciæ. 1541.

g 2

Paulus

Paulus i Timoth. 4. Προσέχει τῆ ἀναγωγῆ
 σει, τῆ παρακλήσει, τῆ διδα-
 σκαλίᾳ.

Multa continentur in hoc breui dicto. Primum præcipit de studio: quare sciamus cogi nos mandato diuino, ut discamus doctrinā à Deo patefactā. Deinde magna consolatio est pijs, cum propter ueritatis studium sustinent ærumnas, scire ideo se impiorum scuitiam subire, quia mandato Dei obediunt, ac discere doctrinam à Deo traditā uoluerint. Id autem mandatum maximè faciendum, & maximè necessarium esse, inde existimari potest. Quia cum singulare & ingens beneficium Dei sit, quò prodiens ex arcana sede patefecit sese, & mirandū decretum de reconciliatione: ingratitude horribilis est, negligere tantum beneficiū, & nolle Deum nos alloquentem audire. Distribuit autem Paulus eruditissimè genera doctrinarum in Ecclesia.

Primum uocat lectionē, & præcipit ut legamus monumēta tradita diuinitus. Geometria & aliæ artes, quæ ex demonstrationibus extruuntur, non discuntur primum lectione: sed in nostra mente principia querimus, & inde demonstrationes texuntur. At promissio reconciliationis & uitæ æternæ non nascitur nobiscum: sed est mirandum decretum, factum in consilio æterni patris, filij & spiritus sancti, & postea promulgatum & traditum patribus

et prophetis, ut literis mandaretur.

Disimilis est igitur hæc doctrina humanis artibus et alijs religionibus. Artes et leges sine literis natura cerni possunt. Sed promissio aliunde tradita est, et mandata literis. Ideo legi necesse est: et Ecclesiæ opus est literis, libris, et studijs literarum. Et cum nominat Paulus lectionem, alligat Ecclesiæ ad hos libros diuinitus traditos. Sequitur consolatio. Postquam ex lectione cognita est promissio, proximum est ut eam nobis ipsis applicemus: agnoscamus Deum, sicut se patefecit: conuertamur ad eum, et intueamur filium nobis missum, et promissionem reconciliationis amplectamur. Hac cretæ consolatione, inuocemus Deum: et confirmati feramus ærumnas, quibus Ecclesiæ onerata est: nec feræ mole miseriarum deficiamus à Deo, sed leniamus nobis dolores agnitione præsentis et auxiliij Dei, et inuocatione et expectatione liberationis.

Hoc secundum membrum, scilicet consolatio, præcipue ad promissionem, et ad applicationem promissionis referatur: et late patet in tota uita, in omnibus periculis et doloribus.

Tertium membrum nominat doctrinam. Lectio continet non tantum promissionem reconciliationis, etsi ea pars præcipua est: sed etiam legem, exemplam, promissiones rerum necessariorum in presenti uita, articulos de præsentia Dei, de tribus perso-

ñs, de uoluntate Dei, de filio Dei nato ex uirgine, de Ecclesia, de peccato, de sacramentis, de resurrectione, de uita eterna, de premijs ac poenis eternis. De his rebus, quæ in lectione recitata sunt, redigat pius lector in ordinem, ut artifex, sed ut Dialecticus. Et rectè distributa primum ipse mente comprehendat, postea alijs proponat & illustret, ac præcipuè hanc normam semper in conspectu habeat, uidelicet discriminè legis & promissionis: ac uideat ubi lectio de lege, ubi de promissione concionetur. Ita paucis uerbis Paulus modum discendi tradidit.

Philippus Melancthon
in exilio, 1547.

In causis matrimonialibus iudicandum
& pronuntiandū esse ex scriptis legibus
Iurisconsultorum: ad Georgium
Spalatinum.

Ego & Ionas pronunciauimus de matrimoniali negotio, & secuti sumus iura recepta (nam Iurisconsulti discunt à suis legibus) & putamus his quoque nos debere parère: quia potestatem condendi leges non habemus: & ut haberemus, nondum esse approbatas, usque receptas, nos censeremus. Lutherus editurus est libellum, in quo suam sententiam aperiet de clandestinis desponsationibus. Nos
tamen

tamen nō leues rationes mouerunt, cur non uoluerimus à Iurisconsultis dissentire. Primum est ius, quod quaecumq; est, usus comprobat: *ναὐδὲ εἰ νῆσ μὲν οὐκ ἔστιν ἀντιθέσ.* Deinde N. conscientie tutissimum est, ut ducat. Postremò ad exemplū pertinet, astringi uincula talium promissionum. Nihil nunc uulgarius est, quàm hoc prætèxtu decipere puellas, cum placet alia rescindere, & alligare auctoritatem parentum. Ad hæc puella non uidetur admodū grauata, si nō ducet N. N. ipsa statim se sine ullo incommodo ex hac re expedierit: & suspicor N. non facturum esse, qui auctoritate magistratū nihil mouetur. Id si fiet, libera erit puella. N. certè de sententia nostra queri non poterit: quia ipsius confessio testatur, eum dedisse fidem. Sed si erunt causæ, cur nō putes nostram sententiam sequendam esse, significabis. Fortassis disputari in hoc loco casus possit, de iure sponsalium, quæ rescindi possunt, ut sentiunt nonnulli, cum contracta sunt per futura uerba. Nec uelim hanc *ἐπιείκεια* adhiberi, nisi magnæ causæ sint. Omnino ad exemplum pertinet, hæc uincula non nimium laxare. Vale,

Die tertio Decembris.

2 4

Casus

Casus de quadam muliere, quæ quinde-
cim annos à marito abfuerat, petete ut al-
teri nubere posset. Vir autem alterâ con-
jugem, cum qua octo annos cohabitau-
erat, duxerat, & pater octo liberorū factus
erat. Ad D. Georgium Spala-
tinum.

S. D. Doctor Ionas misit mihi literas tuas, mi-
Spalatine, ad se scriptas, in quib. est casus matrimo-
nialis, de quo statim cum Luthero colloctus sum:
& utriq; uisum est, non esse cōcedendum isti trans-
fugæ mulieri, ut iterum nubat, præsertim si non ha-
bet testimonium honestè actæ uitæ. Interim mira-
mur te nihil scribere: neq; satis clarè scribere, ut ū
-accuset uirum adulterij commissi, antequam dese-
ruit eū. Sed nisi clarissimas causas suæ discessionis,
& grauissimas attulerit mulier, non est dissoluen-
dum coniugium uiri postea contractum. Ego recur-
ro ad meū dictum, *ναὐτὸν εἶναι ἡμῶν καὶ ἡμῶν τὸν*
Etiā si mulier habeat causam, & autoritate iudicio-
rum separari posset: tamen quia mulier sine autori-
tate magistratus separata est, nullo modo uelim
præseus coniugium dissoluere: neq; uelim concede-
re, ut desertrix mulier iterum nubat, postquam tot
annis absuit, nec ius suum, si quod habuit, repetiuit.
non debet ei prodesse perfidia. Bene uale. Domini-
cæ Esto mihi, anno 1531.

Idem

Idem uisum est Luthero, qui sua manu hæc ad-
scripsit. Salutat te Doctor Martinus Lutherus, e-
tiam inuito & fugiente nuncio.

**Iudicium Philippi Melanchthonis,
de alio casu matrimoniali.**

De N. negocio sic pronunciamus, mulierem de
more citandam esse, secundum consuetudinem Ec-
clesiæ. quod si apparuerit, dicat causam, cur mari-
tum deseruerit, & accuset eum. Sin autem non ap-
paruerit, cum uir habeat bonum testimonium, pro-
nunciatur liber ab illa desertrice: & ipsius conscien-
tiæ permittatur, utrum rursus uelit cōtrahere ma-
trimonium. Causa non habet difficilem controuer-
siam. Die lunæ post Ioannem baptistam, 1531.

D. Ioanni Matheio,

II, 39.

S. D. Non est nouum, abuti homines bonis le-
gibus: quod tamen ne fieret, magistratuū sapientiæ
& seueritate prohiberi debebat. Vides autem infel-
licitatem huius temporis. Nos pronunciamus de
controuersijs matrimoniorum, sine auxilio politici
magistratus: nec possumus punire contumaces. Sed
hæc mala, quantum fieri potest, consilio modere-
mur: quod certè facere studeo. Placet mihi, ut sit
lex, ne ualeant desponsationes reclamantibus paren-
tibus. Sed in politica consuetudine pleræq; leges in-
ueniuntur moderandæ sunt. Ante annum de casu in

g s Frisia

Irista pronūciaui, ubi quidam, cuius etas matura,
 & non sine consilio despondit sibi puellam in fami-
 lia non honesta, quæ existimabat insignem sibi con-
 tumeliā fieri, si facta esset distractio: & causa con-
 tradicendi nulla honesta erat, & iuuenis in senten-
 tia constanter manebat. Ibi contra parentes pronū-
 ciaui, præsertim cum in illis locis magistratus etiam
 sententiam libentius defensurus esset. Sed ubi uo-
 luntas mutata est in sponso aut in sponsa, libenter
 obtempero parentibus reclamantibus, siue causam
 afferant, siue non. Omnino prudentia adhibenda
 est, ut in longum cōsulatur, ne iungantur tales, quo-
 rum animi abhorrent à consuetudine perpetua: si
 mediocris causa est cur fiat disiunctio, cum nulla spō-
 salia publicè facta sunt, nec accessit concubitus, re-
 gulas præscribere non possum: quia cōsiderandum
 est iudici, quid sine scandalo fieri possit. Nimis duri
 sunt parentes, si filius, cuius etas matura est, coniu-
 gio despondit sibi aliquā honestam, ubi mutuus est
 amor, & est uoluntatum constantia, tamen recla-
 mant. Læditur enim altera pars in re non leui. Ibi
 magistratus autoritas opem ferre sponso & spon-
 se debebat. Sed negligit eam re magistratus. Quid
 potest uox pastoris? Si requires, plura de hac re scri-
 bam. Sed comprehendi regulis res non po-
 test. Bene uale.

Venerando

Venerando uiro, domino Gregorio pa-
stori Ecclesiæ Dei in Geberdorf, a-
mico suo, S. D.

Venerande Domine Gregori: Tua narratio
congruit cum recitatione Nohe, quam mitto, si-
cut scripsit. Et in tergo picturam addidi, unde iudi-
care potestis, an rectè intellexerim narrationē. Iu-
re diuino tali gradu non est facta prohibitio coniugij.
Et concedere cōiugium his hominibus potestis,
si expetunt, & sunt honesti homines, præsertim si
iam spōsiones factæ sunt. Bene & feliciter uale, die
25 Iunij, anno 1550.

Venerādo uiro eruditione & uirtute præ-
stanti, Georgio Prætorio, pastori Eccle-
siæ Dei in Geberdorf, amico suo,
S. D.

Valde dolendum est, tantam negligentiam &
populi & gubernatorum esse, ut gradus cognatio-
num non considerent in coniugijs cōtrahendis, aut
permittendis. Et irasci Deum incestæ consuetudini,
manifestum est. Narratio tua hæc est: An licebit ui-
ro ducere uxoris sororis filiam. Respōdeo, nequa-
quam licere: quia lex diuina Leuitici 18 prohibet
hunc gradum, ducere uxorē patruī mortui. In tuo
casu gradus idem est. Ibi enim uult nubere uiro ma-
terteræ. Rectius autem erat uos uenire, & coram
sciscitari,

sciscitari, ut negocia melius inquiri possent. Utinam diligentia & disciplina maior esset. Mitto tibi pagellas. De tuo negotio mihi scribito, quale sit, & quid, & unde petas. Significa etiam, an has literas acceperis. Bene uale. Non allocutus est me uir de quo scribis. Die 19 Maij, 1553.

Hanc sequentem adhortationem, & declarationem, præcedentis epistolæ narrationi uenerandus uir **D. Georgius Buchholzer**, præpositus & fidelissimus uerbi Dei propagator in Ecclesia Berlinien si, deq; tota cohorte scholasticorum benem eritus, adiecit, his sequentibus uerbis:

Qui lan pastor contemnens hoc scriptum **D. Philippi**, duxit in uxorem filiam sororis suæ coniugis mortuæ. Sed Deus executor suæ legis, hunc contemptum puniuit. Prima nocte cum ei pro more solito sponsam adducerent, paralyti in dextero latere laborare incepit. Quo deniq; morbo adeo debilitatus est, ut septimo die computando à nuptijs moreretur. Hoc exemplum omnibus sit propositum, ne spreto mandato diuino, temerè ducant uxores contra gradus diuinitus prohibitas.

Casus.

De questione, quam proposuisti, cum persona innocens

innocens, propter alterius personæ adulterium aut desertionem pronūciatur libera, concedendum est innocenti personæ coniugium. Hæc regula certa est, & sine scandalo in nostri cōsistorij legibus scribi potuit. De persona condemnata tantum hoc publicè scribi potuit sine scandalo, quòd magistratus eam punire debeat. Lex Moysi eam occidit. Ideo nostri libri nihil postea de nouo cōiugio ei concedendo loquuntur, quia relinquunt eam tanquam mortuam. Et persona condemnata ius petendi noui coniugij amisit.

Cum autem Magistratus paucos occidit, sæpe in interrogati sumus, quid consilij sit dandum lapsis?

Deliberata res est à Luthero et Pomerano, et sæpe sic responsum: Hortanda est persona rea, ut serio pœnitentiam agat, & siue sit uir, siue mulier, si ætas est grandior, suadendum ut in uiduitate maneat, tanquam lugētes, & pœnam sustinentes. Si autem aut ætas adhuc ualidior est, aut queruntur ipsi se sine periculo non posse in uiduitate esse, si ostendunt signa pœnitentiæ, cōcedendum est eis coniugium: sed nō in eo loco, ubi uiuit persona innocēs.

Hic casus est similis Mosaico diuortio. Intelligat autem iudex sapiens, in quibus casibus probabili ratione exēpla inueniētiæ à politia Mosi sumere possit, quam politiam certè Deus probauit. Respondi in pagella, quid Lutherus & Pomeranus sæpe iudicauerim

dicauerint: ac spero te horum sententiam probaturum esse, teq; oro ut rescribas, & an has literas acceperis, & an tibi satisfactum sit de quaestione. Bene uale charissime frater, & rescribe. Die 9 Februarij, anno 1560.

II, 272.

Calva.

Scriptum de eleuatione Sacramenti, D. Philippi Melanchthonis, ad M. Melchiorum lungium, pastorem Calensem in Lusacia, anno 1553.

S. D. Venerande uir, & amice charissime: Scis scriptum esse, Fundamentum aliud ponere nemo potest, praeter id quod positum est, quod est IESVS CHRISTVS. Hanc primam fundamenti doctrinam scis initio propositam esse, & assidue repetendam: quae quidem tantam sapientiam complectitur, ut in hac uita tantum exordia disci possint: postea in aeternitate consideratio erit illustrior. Interea nostram magnam caliginem agnoscamus & deploramus, nec dubito te in fundamenti declaratione assiduum esse.

Quales autem ritus sint Ecclesiarum uestrarum, non satis scio. Sed si congruunt cum Misnicis aut Marchicis, si quid mutaturus esses, deliberare te optarem cum ijs, quibus inspectio uestrarum Ecclesiarum commedata est, praesertim cum recens istuc ueneris. Multorum in nos oculi intenti sunt, & multi patulas aures habent, quae auidè calumnias arripunt.

piunt. Ego quidem nihil sumo iuris in aliena gubernatione, ut scis me alioqui oneratum esse. Sed postquam fecisti in illo ritu eleuandi mutationem, rectius erit, te non restituere morem abolitū. Lutherus hic suo iudicio aboleuit eleuationē, nec retulit rē ad deliberationē communē. Postea uerò cum au-
diret reprehendi se à uicinis, & spargi uarias calūnias, dixit se præcipuē his causis motum esse.

Prior, quia cum opinionem de oblatione Papistica necessariò damnaret, ritum etiam se tollere dicebat, qui stabiliret oblationem. Magnam & arcanam esse oblationem Filij Dei, quæ ab ipso solo facta esset, ingrediente in sanctum sanctorum, & cernente ac sustinente ingentem iram æterni Patris.

Hæc oblatio non fit per alios. Græci duos canones liturgiæ habent, in quibus cum alia sint dissimilia: tamē hoc quoque illis inest, quòd alter nō loquitur de oblatione, alter quasi correctionem addit, *ὅδ' εἰς τὸ προσφέρειν, καὶ τὸ προσφέρειν ὅπως*.

Altera Lutheri ratio erat, quòd nolēbat confirmare circumgestionem, in qua fit adoratio extra usum sacramenti. Certissimū est, ritus extra usum institutum non habere rationem sacramenti. De his rationibus potes cogitare. Sed te ualde oro, ne sinas hanc rem in certamen deduci, sed potius discedas. Sin autem te tolerabunt, omīssa mentione huius ritus, doceto populum de fundamento, & de uera adoratione:

adoratione: quarum maximarū rerum cogitatio-
ne singuli nos assiduè exercemus. Quod autem Fi-
lius Dei orat eternū Patrem, ut faciat, ut unum si-
mus in ipso: idem nunc petit, ut nos quoq; ad huius
summi sacerdotis precationem nostros gemitus et
uota adiungamus. Sit etiam in nobis concordia stu-
dium. Ego me ab Ecclesijs harum regionum, qua-
rum extat confessio, exhibita Carolo Imperatori in
conuentu Augustano, anno 1530, nec disiunxi un-
quam, nec disiungam. Bene uale, 1553.

DE TRADITIONIBVS ET CĒ-
remonijs humanis quædam scripta.

Venerando uiro, &c. D. N. N. docenti E-
uangelium fideliter in urbe Ar-
ctoæ, amico suo,

Buchholzer.

S. D. Venerande uir, et amice charissime. Etsi
quidam, qui se ad populum uenditant tanquam li-
bertatis defensores, clamāt, nos iniuste facere, quod
onerari Ecclesias seruitute sinimus: tamen propter
hæc tribunitia iudicia sentio non relinquendas esse
Ecclesias: teq; et alios multos doctos et bonos ui-
ros statuo rectè facere, quod in statione uestra ma-
netis, et Ecclesias nō deseritis. Hæc ex Suetia et Ar-
gentorato literas accepimus, in quibus significatur,
in multis locis reuocari iam pastores et pios, qui di-
scesserant, ut restarent piæ conciones: et ceremo-
nias

nias in Ecclesijs, in quibus aliquādiu solitudo fuit,
 restitui. Quia certe mediocres homines tetra illam
 & tristem solitudinem diu ferre non possunt. Impe-
 rator etiam Moguntino mandasse fertur, ut disse-
 rat illas Ecclesiarū mutationes quas inchoauerat,
 pulsas in uicinia pijs pastoribus. Bucerus uenit in
 Angliam, ac scribit initia emendationis Ecclesia-
 rum mediocria esse. Nos tueamur consensum Eccle-
 siarum in his regionibus, quem spero salutarem fo-
 re posteritati. Bene & feliciter uale, 20 Iunij. Mit-
 to tibi propositiones, quarum lectionem spero tibi
 nō ingratam fore. Misissim & alijs, & illustrissi-
 mo principi, si plura exempla habuissim. Reueren-
 ter salutem dicito domino Cancellario, & domino
 Licentiato, & collega tuo domino Georgio, & D.
 Thomæ Matthiæ. Iterum uale. 1549.

Eidem.

S. D. Venerande uir, & amice charissime. Etsi
 non scio penitus deliberata principū in luterbock:
 tamen quantum audiui, optandum esset, Ecclesias
 non magis onerari, quā ibi deliberatum est. No-
 lunt corrumpi doctrinam de iusticia fidei, nolunt
 etiam onerari Ecclesias receptione Canonis, aut a-
 liarum rerum, quæ sine impietate recipi non pos-
 sunt. Et consensum harum Ecclesiarum retineri cu-
 piunt. De adiaphoris ego quidem seruitutem tole-
 rare non recuso, & pleraq; in usu sunt in nostris

h &

& uestris Ecclesijs. Euentus autem ostendet, quò
 uel N. Principum consilia spectarint, uel quid obti-
 nere possint. T. M. B. poterit tibi plura narrare de
 hoc negotio: nam literis omnia complecti non pos-
 sum. Ad Rhenum horribilis confusio est, sicut meus
 frater mihi scribit: multi pastores pelluntur in exi-
 lium cum familijs: alij coniuges dimitunt, & con-
 iugium negant metu, cõtra conscientia. Hec fiunt:
 quia liber quem isti laudant, armat Episcoporum
 furores. Oremus autem filium Dei, ut his tantis mi-
 serijs medeatur. Salutem opto reuerendo D. Geor-
 gio, & cæteris amicis. Bene uale. 8 Ianuarij.

Reuerendo uiro, N. N. pastori Ecclesie
 Dei in oppido N. amico suo cha-
 rissimo,

S. D. Venerande uir, & amice charissime: O-
 ro filium Dei, Dominum Iesum Christum pro no-
 bis resuscitatũ, & sedentem ad dextram æterni pa-
 tris, ut det dona hominibus, ac regat Euangelij mi-
 nistros consilio. Fuit nobiscum pastor Ecclesie B. S.
 qui exposuit historiam conuentus uestri. Recte fa-
 ctum est, quòd disertè protestati estis, uos nõ adsen-
 tiri libro Augustano. Nam etiamsi illa ordinatio,
 quæ fuit addita, reciperetur, & mansuri essetis in
 Ecclesijs uestris: tamẽ nõ potest approbari liber Au-
 gustanus. Nunc de altera parte dicam, Multa pos-
 sunt

funt dici contra iocularium rituum instauratione
 sed cum non oriatur à nobis, & sit tanta in poten-
 tibus pertinacia, ut uelint imponere talem seruitu-
 tem Ecclesijs: ego hoc do consiliū, ne deserantur Ec-
 clesie: ut sit ad Rhenum, & alibi, ubi iam aut pror-
 sus solitudo est in templis, aut lupi in ea grassan-
 tur. Tulimus et antea regnum & clamores in docto-
 rum: nunc seramus sapienter hanc nouam seruitu-
 tem, si tamen absit impietas. Maxima mihi certami-
 na de Canone fuerunt: & Deo gratias ago, si obita-
 neo, ne impere illa impia pastoribus. Si de adia-
 phoris etiam uehementer cōtenderem, prorsus nul-
 la ea de re audiremur. Iam hic expecto Snesiū &
 Bucero. Nam & tua patria decretum fecit, ut re-
 stituantur Ecclesie ad normam libri Augustani. *Q*
rem miseram, quoties quàm paucis annis mutatae
sunt in tua patria Ecclesie? Ideo si potes manere,
non temere discedas: ioculares ille ceremonie per
diaconum possent confici. Iam rescribo Bucero. Be-
ne uale, et rursus scribito quàm primum. Die Mat-
thie, 1549.

Venerādo uiro, eruditione & uirtute pre-
 stanti, D. Hieronymo Schellio, docenti
 Euangelium fideliter, amico suo
 charissimo.

Venerande uir, & amice charissime: Video ui-
 ros sapientes statum, ut uocant, Ecclesie constitu-

re uelle, quem iudicant esse imperijs suis accommodatum: & aliquorum uoluntatem existimo non malam esse: & multi clamitant pacem anteferendam esse nostris disputationibus. Sed cum manifestum sit, quasdam doctrinae partes corrumpi, quasdam obscurari: ego meam conscientiam comprobatione libri onerare nolo. Constituant alij imperia & Ecclesiam, ut uolunt, & ut poterunt: Regnum meum, ait Christus, non est de hoc mundo. Sed si uiuo, dicam moderatè quod sentio, ubicunque ero: si uobis cõcedatur sine approbatione expressa libri, docere Euangelium, sicut hactenus: & non postulatur, ut ritum Cœnæ Domini mutetis, non onerantur uestra conscientia, etiamsi alij librum approbant. Nec opinor illustrissimum principem conscientijs uestris hoc onus imponere, ut etiam libri defensores sitis, quem quidam dicunt etiam non intelligi à uobis. Deum æternum patrem Domini nostri Iesu Christi oro, ut uos regat, & seruet Ecclesie reliquias. Bene ualete. Die 19 Augusti. 1549.

Venerando uiro, &c. domino N. N. Ecclesie in N. præposito, & alijs prædicatoribus Christi, dominis & fratribus nostris,

S. D. Venerandi uiri. Sicut ipse filius Dei ante agonem orauit, ut Ecclesia sit unum in Deo: ita maxime oramus

1, 80.

pramus ipsum, ut cōsensum harū Ecclesiarū in quibus sonat uox Euangelij incorrupta, & in quibus uera sit inuocatio Dei, tueatur. Principes etiam Electores, cum unā essent, longa commemoratione, qualis sit dissipatio in alijs regionibus, hortatus est Anhaltinus, ne sinant distrahi harum regionū Ecclesias, iam rectē sentientes. Ac nos sanē doctrinam in Ecclesia nostra sonantē, quæ quidē cum Electoris Marchionis scripto congruit, quod ante annos octo Ecclesijs suis proposuit, non mutabimus: nec restituemus uitiosos cultus, quos hactenus improbauimus. Quod uerò de articulis in N. factis interrogatis: scitote nos non interfuisse illi arcane deliberationi, in qua principū facta est subscriptio. Nec exemplar illorum articulorum habemus: nec consecrationes oleorum aut salis inter adiaphora receperimus, ac semper improbauimus illas oleorum consecrationes & similes, & adhuc improbabimus. Si qua in illis articulis mentio facta est unctionis, illud etiam additum fuit, restare articulos non conciliatos: de quibus necesse sit Episcopis significare, quid desideretur. Postremò, quod interrogatis, si liber Augustanus uobis simul cum articulis proponeretur, quid sit respondendum: simplex est ueritatis oratio. Respōdete, uos normam doctrinæ, quam Elector ante aliquot annos publico scripto Ecclesijs Marchiacis commendauit, fideliter seruaueros,

b a nec

nec eam normam mutaturos esse. Si autem princeps sic interpretetur, librum Augustinū aut alios articulos cōgruere cum hac doctrina sui scripti, ac uelit ita respondere Imperatori: de ea interpretatione aut respōsione ad imperatorē uos ipsi principi nihil prescribere debetis: sed uos testari, quod normam hactenus seruata[m] secuturi sitis. Hac respōsione fortassis Elector cōtēnuius erit. Scimus fieri solitudines in multis Ecclesijs: pulsati sunt pastores plures quadringentis in Sueuia & ad Rhenum, Tubingē, ubi Academia est, pulsati pastorib[us] & concionatoribus, tantum ibi nūc senex sacrificulus est: qui ut libro Augustano satisfiat, oblationem restituit. Mirum est igitur, cur etatem auream promittat. N. cum manifeste uideat uastari tam multas Ecclesias, pios & doctos uiros exulare cum totis familiaribus. Tante uastationes cum alibi fiunt, nos etiam duram seruitutem (modo sit sine impietate) tolerandam esse potius existimamus, quam discedendū ab Ecclesijs. Data u. Ianuarij, anno 49 Vuitebergē.

Ioannes Bugenhagenus D. pastor Ecclesie Vuitembergensis: Philippus Melancthon.

Reuerendo uiro, &c. D. Martino Luthero, &c. patri suo charissimo,
S. D.

Veri dimissimus Vuclerū, bene oneratū literis:

III 67.

si rectè ratio cinor, non animaduertit hunc nuncium. Scripsi tibi quæstionem non de efficiente causa traditionum, sed de finali, Vtrum possint eiusmodi obseruationes uel opera à sanctis electa sine certo mandato Dei, cultus esse, seu ut Scholæ loquuntur, latria. Exempli gratia, si Bernhardus iam rectè sentiens eligat sibi certum ieiunium uel ordinè hac opinione, ut per hoc opus agat gratias Deo, an rectè iudicet. Ego sentio cum falli. Igitur quinta causa traditionum, quam ego posui in charta, non ualet. Mitto quæstiones, quas hodie proposui sororis Imperatoris concionatori, ita ut ad te perferretur: de quibus expectatur tuū iudiciū. Is enim uix summo candore præditus nobis uisus est. Domina uidetur in omnibus esse ualde pia. Respōdebis igitur, ac te oro ut boni cōsulas nostras quæstiones: de quibus enim rebus alijs ad te scribamus, ignoro. noui nihil habemus. Vale.

Clarissimo uiro, &c. D. Andreae Mascullo, docenti Ecclesiam Dei in Academia Francofordiana, amico suo, S. D.

I, 103.

Cum ante duos menses illustrissimus Princeps Marchio Elector peteret à uenerando sene Cordato, ut gradu doctoris ornaret te, & pastorem Ecclesie uestræ: dubitantem Cordatum præcipuè hoc argumento

b 4

gumento

gumento confirmaui, ut promitteret hoc officium
 Principi & uobis: quod scirem te & pastorem ui-
 ros bonos, eruditos & candidos esse, & recte sen-
 tire de doctrina Ecclesiæ Dei. Ex ijs meis literis
 ad Cordatum apparet, me de utroq; bene & aman-
 ter sentire, de te & de pastore: quod cum uerissimū
 sit, magnum accepi dolorem: postquam ex tuis lite-
 ris intellexi uos & sententijs & uoluntatibus dissi-
 dere. Cumq; in propositionibus tuis tam atrociter
 reprehendas totum coetum cōcionantium in Ecce-
 sijs nostris, quod non dicant de ieiunio cæremonia
 li, sed tantum de temperantia: cumq; de baptismo
 Ioannis dissentire te ostendas à mea qualicunq; ex-
 plicatione, nihil rescripturus erā, nisi id petiisses,
 ne uiderer aut iracundia aut amore mearū opinio-
 num rixari. Sed quoniam à me petis respōsionem,
 primum de meo negotio dicam. Etsi iudico uera es-
 se quæ scripsi: tamen tecum litigare nunc quidem
 non uolo. Nolo enim augere publicas discordias: &
 pijs lectoribus permitto iudicium, ubicunque sunt.
 Quanquam enim citas Ambrosium & Augustinū:
 tamen certum est, prædicationem poenitentiae in Ec-
 clesia Dei non tantum arguere peccata, sed simul
 annunciare remissionē. Verum nolo copiosius per-
 sequi meam disputationem. Non sum adeo morosus
 aut φιλαυτὸς, neminem ut à me dissentire uelim.
 Ego quæ collegi de tota doctrina, tunc cum magna

& multa controuersia motæ essent, & multa am-
 biguè & nimis confuse dicerentur, simplici & pio
 studio collegi, ac iudiciū Ecclesiæ permitto. Te ue-
 rò etiam hæcenus dilexi, & adhuc diligo. Nam om-
 nes in hoc docendi munere coniunctos, qui de sum-
 ma doctrinæ consentiunt, amicos inter se esse oport-
 tere statuo, etiamsi in explicatione alcius rei nõ
 præcipuæ, alius alio dexterius aut incõmodius ali-
 quid dicit. Et bona fide, & quadam philosophica
 moderatione, amicitias multorum colui, et colo, ne
 à me Ecclesiarum nostrarum concordia turbetur.

Quòd uerò attinet ad questionem de ieiunio ca-
 remoniali, ne hanc quidem causam satis iustam aut
 dignam esse iudico, ut propter eam bellum inferen-
 dum putes toti agmini docētū in nostris Ecclesijs.
 Non iam de re ipsa dicam, sed de parergis, quæ ad-
 mixes: quæ cui theatro grata sint, non est obscurū.
 Plaudit in sinū uicinus uester Libusianus, cum au-
 dit te penè uniuersum agmen concionatorū huius
 ætatis tam atrociter reprehendere. Non docent, in-
 quis, de poenitentia. Credo esse aliquos, qui nec de
 poenitentia, nec de fide satis diligēter & eruditè do-
 cent. Nam pauci doctrinam de fide & uera inuo-
 catione intelligunt, quæ multo est obscurior quàm
 doctrina de ieiunio. Sed scis tamen præcipuos &
 plurimos in scriptis & concionibus complecti in-
 tegram doctrinam: nec de fide tantum, sed etiam de

h s omni-

omnibus necessarijs uirtutibus dicere: quos si tu omnes damnas, & uocas deteriores idolorum cultoribus, quia non dicunt de ieiunio cæroniali, nimis duriter pronuncias: ut nihil aliud dicã. Illud in quaestione est, an per biduum aut triduum, ut dicis, necesse sit à cibo abstinere. Ne te quidem hoc puto scire. Vt scedere ex turba precãdi causa interdum commodum est: sic iudico illa ieiunia, uel illam inediam alicuius diei suscipi posse, ut ad precationem uel cogitationem magis idonei simus, sed non necessariam rem esse. Cæterum temperãtia omni tempore necessaria est. Aut igitur explicato, an ducas illam inediam, hoc est, in uiuersum à cibo & potu abstinere, rem necessariam esse: aut placidius tu nobiscum agito. Poteras omnino totam rem agere uerbis mitioribus. Citas ex Augustino laudes ieiunij, in quibus uides esse hyperbolas prudenter intelligendas. Nec tamen Augustinus de tua illa inedia loquitur, sed tantum de temperantia. Hec scripsi bono et simplici studio: teq; oro, ut si has Ecclesias, in quibus sonat doctrina quã profitemur, amas, te nobis potius adiungas, quã inimicis: & quadam animi moderatione communem cõcordiam tuearis. Satis multos hostes habemus foris: nec parua res est, confirmare mentes ueris sententijs aduersus illos. Filius Dei præcepit, ut concordiam amemus. orat etiam eternũ patrem in illo ultimo agone, ut flectat mentes

tes docentium & auditorū ad concordiam, dicentē
 Vi unum sint in nobis. Quare te iterum atque ite-
 rum oro & obtestor propter filium Dei, & pro-
 pter Ecclesiam, ut communem doctrinæ consen-
 sum tuearis: aut certè ut leniter, & communicato
 cum amicis cōsilio disputes. Fauebat studijs tuis Lu-
 therus, & ego illi ingenium tuum laudavi, cum unā
 legeremus propositiones de duabus naturis in Chrē-
 sto Mediatore: quas maximè probo. Nunc te arma
 sumere aduersus nos nō uelim. Mitto tibi pagellas,
 testes mee erga te beneuolentiæ. Bene uale, mensē
 Aprili. 1546.

Venerando uiro D. Magistro Sebastiano
 Stiglich, docenti Euangelium in Ec-
 clesia in Spandano, amico
 suo,

S. D. Venerande domine Sebastiane: Etsi scio
 de meis literis & de me parum amanter, nec in ce-
 nōs iudicari apud aliquos in urbe Arctoa: tamen
 scribam simpliciter quod sentio. Et tibi & domino
 Georgio preposito hortator sum, ne nouam doctri-
 næ aut ceremoniarum formam componatis: & li-
 brum Electoris Marchionis iudico in articulis do-
 ctrinæ piè & rectè scriptum esse. uidi etiam illum
 ante editionem. Nec offendunt me additæ quædam
 ceremoniarum obseruationes: nec Princeps ubiq;
 acerba

acerbè eas exigit. Matri inclytæ certè non ferret leges.

De bello scias, Dei beneficio, Lantgrauium cum exercitu in Bauaria esse, & occupata esse aliqua oppida. In ditione Palatini ad Rhenum est exercitus Imperatoris, què ducit Martinus de Rossa Gelærensis. Sed Deus defendet Ecclesias in his & alijs regionibus inuocantes ipsum, & reprimet crudelitatem eorum qui interficere pios sacerdotes in nostris Ecclesijs conantur. Bene uale. Vuiteberga, 19 Augusti, anno 1546.

Reuerèdo uiro, &c. Ioanni Sigefrido, pastori Ecclesiæ Dei in oppido N. amico & affini suo charissimo,

S. D. Reuerende uir, & amice ac affinis charissime. Initio uos hac cõsolatione confirmate, quæ Filius Dei proponit, inquit: Non sitis solliciti, quo modo aut quid dicturi sitis: dabitur enim uobis in illa hora, &c. Et ut uobis adsit Filius Dei, toto pectore eum oro. Videmus Ecclesiam tristi seruitute oppressam esse, hanc sapienter feramus, ne deserantur Ecclesiæ propter ineptos ritus, si modò absit impietas. Nescio qualis propositio in conuentu futura sit. Sed uos respondere poteritis, uos in doctrina & Missa nihil mutaturos esse. In ceteris rebus adiaphoris seruitutem ego quoq; tolerari non recusabo.

recusabo. De Canone nō est obscura deliberatio. ego eum nunquam approbo: si glossas Sydonij putant sufficere, errāt. Nam & glossæ illæ confirmāt falsam opinionem de applicatione operis sacerdotis pro Ecclesia. Magna causa est. & optarim te & alios pios & eruditos & amantes ueritatem, posse colloqui cū de alijs articulis, tum præcipuè de Missa. Gregorius præpositus in urbe Arctoa petiuit, ut gratiarum actionem, precationem & confessionem, recitandam loco Canonis, componerem. quod faciam: sed iudicio piorum subiiciam. Bene uale. 3. die Februarij. 1648.

Reuerendo uiro, D. Georgio Buchholzer, pastori Ecclesiæ Dei in urbe Arctoa, amico suo charissimo,

S. D.

Reuerende uir, & amice charissime. Nec fama nec suspicio est apud nos de pellēda Academia. Sed tamen scimus humana omnia fragilia esse: & nobis accidere posse, quod accidit florentissimis Academicis multis, Hierosolymitanæ, Aegyptiæ, Antiochenæ, ut alias multas omittam. Extant scripta in his turguriolis, mediocri sedulitate edita, de doctrina Ecclesiæ, & de philosophia: quæ testabuntur ad posteritatem, quæ fuerit tum uolūtas docentiū in hac Academia, tum uerò etiam sententia de multis obscuris

In disputationibus. Si non alius labor nisi inter-
 pretatio Bibliorum hic factus esset, fauere his homi-
 nibus et parietibus decebat, ubi id opus editum est.
 Sed omitto hæc. De uoto Pauli facilis est respon-
 sio. Nequaquam fuit Ethnicum. Deinde in Ecclesia
 concedo seruitutem etiam insuauem in adiaphoris
 suscipi posse, propter alios: multæ etiam aliorum in-
 firmitates tolerandæ. Sed non sunt approbandi er-
 rores, aut confirmandi uitiosi cultus, non adiapho-
 ri. Dicam de re crassissima: Oleum quomodo conse-
 crant? Exhorresco, cogitans illas penè magicas im-
 pietates. Miror cur iacitent hanc pulchram refir-
 mationem: cum manifestum sit, in multis locis Ger-
 mania expelli doctos & pios pastores ex suis Ec-
 clesijs: ut in ducatu Wuertembergenſi, & in alijs lo-
 cis, ubi Episcopi suam potentiam exercent. Sed Deus
 erit iudex. Bene uale. Die Nicolai. 1544.

Eidem.

S. D. Ad honestam & piam deliberationem
 uocati fuimus, in qua scripsi admonitionem, quam
 iussi etiam in clyto electori Marchioni ostendi. Et
 optarim in ea re consuli & audire uirum sapientem,
 amantem & intelligentem ueritatem, dominum do-
 ctorem Hieronymum. Manifesta enim corruptela
 doctrinae de fide proponitur in hoc libro Augusti-
 no: Fide iustificamur, id est fide preparamur ad ac-
 cipiendam aliam rem, scilicet dilectionem, qua po-
 stea

127
ficia uerè iustissimi. Hoc enim uerbo **VERE** sic uisi
sunt, et adhuc utuntur. Optarim autem inclytum Ele
storem Marchionē de eo admoneri. Multa de hac
ipsa re coram narrare possem, quæ literis comēda
ri non possunt. Vir clarissimus dominus doctor Au
gustinus Schurff, laborat tam periculoso morbo, ut
de eius uita parum spei sit: morbus est, pectoris re
pletio. Quæso igitur ut hanc meam epistolam cure
tis reddi quamprimum uiro clarissimo D. Doctōri
Hieronymo Schurff, ubicunq; est. Bene ualete: Die
s. Maij. Salutem opto uiro clarissimo D. Cancel
lario. In Anglia Dei beneficio inchoata est emenda
tio Ecclesiarum, & editum scriptum modestissimū. 1548.

Gratulatoria de coniugio, ad illustrissi
mum principem ac dominum, D. Alber
tum Marchionem Brandeburgen
sem, Ducem Prussiae, &c. I, 43.

Illustrissime & clementissime Princeps: Ideo
cōdidit Deus intelligentes naturas, ut esset creatura
cui suam sapientiam & bonitatem communicaret,
& à qua uicissim agnosceretur ac celebraretur in
omni æternitate. Et ut agnosci possit, ac à malis re
bus discerni, multa de se testimonia uniuerso mundi
opificio, præcipuè uerò hominis naturæ impressit.
Transfundit enim in hominum mentes radios sue lu
cis, uidelicet noticiam, qua agnosci in uis esse Deum.

& discernimus conditorem à rebus conditis. Addit & noticias uirtutum, non solum ut uitæ hominū inter ipsos retrices essent, sed etiam ut discerneret Deū à rebus malis. Vult se agnosci conditor sapientem, beneficum, ueracem, iustum, castum, iudicē & uindicem esse. Hec in omni inuocatione cogitanda sunt. Non enim brachijs amplectimur Deum, sed mente intuentus est, & cogitandus quis sit, & qualis, & ubi patefactus sit, an & cur exaudiat. Facit autem illustre discrimen hæc uirtus, quæ nominatur castitas: id est, quæ detestatur et uitat uagas libidines, & ordini ac metas à Deo institutas tuetur. Vult igitur intelligi à nobis, uerè placere sibi hunc ordinem, & se horribiliter irasci huius ordinis confusionibus: sicut & atrocissimæ pœnæ contaminationum omnibus ætatibus ostendunt, excidia Troiæ, Sibaris, Sparte, Thebarum, & aliarum innumera bilium urbium.

Contrà uerò diabolus, odio Dei delectatur ordinis confusione: & imbecillam hominum naturam impellit, ut extra metas à Deo institutas furenter ruat. Cùm igitur in inuocatione discernimus Deum à diabolis, et alijs immundis naturis, alloqui nos cogitemus sapiens, beneficum, uerax, iustum, castum nomen, quod se patefecit misso filio ueraci et casto.

Non igitur tyrannica uincula sunt leges casti coningij, ut Ethnici furenter imaginati sunt: sed or

do est sapientiæ diuinæ, in ipsa mente Dei immotus,
 & magno consilio propter multas causas humano
 generi traditus: inter quas causas illam esse non du-
 bium est, ut discrimen sit illustrius inter Deum &
 diabolos.

Cum igitur in Moise scriptum est, DIXIT DEVS,
 significatur miranda sapientia decretum & sancti-
 tum esse, talis ut cōderetur hominum natura, ut
 mas unicus cum fœmina unica copularetur: & in-
 telligerent diuinæ sapientiæ repugnare huius ordi-
 nis conturbationem. Significantur & alia multa.
 Qualis est uerus amor, uera & æquâ in sponso erga
 sponsam: talis est amor in filio uerus erga humanâ
 naturam, quam assumpsit. Deniq; arcane significa-
 tiones multe huic decreto inuolutæ sunt, de quibus
 celsitudinem tuam pro sua sapientia sepe cogitare
 existimo. Ac sinus attenti in consideranda maie-
 state horum uerborum, DIXIT DEVS. Cedere
 autem dicenti Deo, creaturæ omnes reuerenter de-
 bebant. Sed hic uel præcipuè declarat diabolus ar-
 dens odiū aduersus Deū, nec solū impellit homines,
 ut uariè contaminentur: sed etiam inquinatos ponti-
 fices & multos fanaticos homines incitat, ut decre-
 ta cum uoce diuinâ pugnantiâ, ad contumeliam Dei
 proponant. Dicit & præcipit Papa ne legitima con-
 iugia cōtrahuntur: & addit multos tetros errores,
 καὶ βολὴν ματα. Hæc audacia Pontificum non est
 i huma-

humana, sed est furor à diabolo ortus. Hunc furor-
rem intelligere & execrari omnes bonæ mentes
debent.

Itaq; pietas tua laudanda est, quòd dicenti Deo
obtemperas, & in tota gubernatione tua ordinis à
Deo instituti confusionem seuerè prohibes, & in
domestica consuetudine coniugij fœdus semper san-
ctè seruasti: & nunc rursus in cõtugio legitimo ui-
uere mauis, quàm in periculis uitæ coclibis, quæ in-
uocationem Dei sæpe impediūt. Adest autem Deus
suo ordini, & iuuat obtemperantes suæ uoci, & bo-
na conscientia ipsum inuocantes.

Quare eternū patrem Domini nostri Iesu Chri-
sti, conditorem generis humani, & autorem fœde-
ris coniugū & generationis, oro, ut Celsitudinem
tuam, & generis nobilitate & pudicitia præstan-
tem sponsam tuam, seruet incolumes: & ut tota gu-
bernatio sit Ecclesiæ & Celsitudini tuæ salutaris.
Certissimum est enim, diuinitus & coniugia & Ec-
clesias protegi, sicut & uox diuina & exempla te-
stantur. Cùm in iudæa uagarentur pestimarum
gentium exercitus, Syriaci, Arabici, Parthi, Aegy-
ptij, Romani: tamen Deus hæc honestissima coniug-
gia Zachariæ & Elizabeth, Joseph & Mariæ, et si-
milium, qui erant Ecclesiæ Dei, tegebat. Nec du-
bium est, Mariam, et eius sororem, & alias multas
castas matronas & uirgines excelluisse forma, inge-
nijs,

nij, sapientia, uirtute, nec ignotas ducibus fuisse.
Fuit igitur manifestum Dei beneficium, coniugio-
rum illorum protectio. Quare et speremus nobis
quoque ad futurum esse: et ut nos regat et defendat,
ardentibus eum uotis oremus. Bene et feliciter ualeat
Celsitudo V. Calendis Ianuarijs, Anno 1550.

Gratulatoria de coniugio magnifici
& clarissimi uiri, D. Thomæ
Matthiæ.

I, 125.

S. D. Deus æternus pater Domini nostri Iesū
Christi, cōditor uniuersæ naturæ, et autor pulcher-
rimi dulcissimiq; fœderis cōiugalis, adsit tuo coniu-
gio: et faciat ut sit tranquillū, faustum, felix et fœ-
cundum. Cumq; multa sapienter et piè scripta sint,
quæ non solum dignitatem coniugij nobis osten-
dunt: sed etiam monent, qua animi pietate comple-
cti coniunx coniugem debeat, et qua moderatione
communes huius uitæ difficultates ferendæ sint: tum
uero illud Pythagoricum, quod Aristoteles in pri-
ma pagella Oeconomicorum recitat, illustrem pi-
eturam continet multorū officiorum. Sic enim di-
xisse Pythagoreos inquit, Virum neninisse debe-
re, adduci ad se sponsam ab ara tanquam supplicē.
Vides ritum ueterem esse, iungi sponsum et sponsam
ante aram, inspectante Deo, et inter inuocationem
Dei. Qui mos haud dubiè à primis patribus institu-

tus est, ut cogitemus à Deo hanc coniunctionem institutam esse, & ab eo iuari. Deinde totum ius supplicum transfert ad sponsam. Fuit usitatum, supplices sedere ad aras: & eos quibus fiebant supplices, accedere ad hos subleuandos. Quò ritu intelligebatur eis promissa uenia & incolumitas, & perpetua defensio. Quid pulchrius hac imagine? Sponsa ante aras tibi tanquam supplex traditur: tu eam in tuam fidem recipis, subleuas tanquam imbecillio rem, perpetuamq; misericordiã & defensionem ei promittis. Vide quantis de rebus hoc ritu nos antiquitas commonefieri uoluerit: qui quidem & illius eterni connubij Ecclesiæ & Filij Dei pictura est. Sedet ad aram Ecclesia supplex, inter maximas ærumnas. Ad hanc accedit sponsus filius Dei, & eam erigit. Qui complectens miseram, pollicetur ei æternam misericordiam & defensionem. Hac fide petamus & expectemus etiam hoc tristi tempore auxilium à filio Dei: quem, ut intersit uestris nuptijs, uosq; seruet & gubernet, oro. Etsi autem iam necessicia temporũ impediõ, quo minus istuc ueniam: tamen uotis adero. Salutem opto & uiris integerrimis, patri tuo & sponse pudicissimæ, & uiris clarissimis domino doctori Hieronymo, domino doctori Zochio, & pastori Ecclesiæ uestre Sigefrido. Bene uale: die 13 Februarij, quo ante annos 1717 Nisanor acie uictus, poenas dedit blasphemiarũ, quas dixit.

dixerat templo Dei minitans. Quo exemplo tunc
 Deus ostendit, à se defendi Ecclesiam suam: qui ut
 nunc quoque defendat, etiamsi magnis tumultibus
 concutitur, oro. Nuper cum adesset illustrissi-
 mus princeps Elector Marchio, cum inter cætera
 dicerem, me ad nuptias uocatum esse, honorificè de
 tuo patre loquebatur. Et ego de ingenio & studijs
 tuis subieci commemorationem, quam Principi gra-
 tam esse animaduerti. Iterum uale.

Gratulatoria epistola à Philippo Me-
 lanchthone ad quendam ami-
 cum scripta.

I, 126.

Vt cæterarum omnium uirtutum noticiæ indi-
 tæ sunt humanis mentibus, & adiunctæ poenæ im-
 moto ordine scelera comitantur, ut esse Deum, &
 qualis sit cogitemus: ita et castitatem intelligi Deus
 uoluit, & metas generationi circūdedit. Quia hæc
 uirtus illustre discrimen facit inter Deum, ac natu-
 ras immundas demonum ac hominum.

Cum igitur Deum alloquentes, non cernere eum
 oculis, non complecti brachijs possimus, mente eum
 intueamur: cogitemus eius patefactiones, & discer-
 namus eum ab alijs naturis cum aliarum uirtutum,
 tum uerò castitatis mentione. Qua in cogitatione
 hoc etiam ueniat in mentem: Deum execrari uota
 & preces pollutorum hominum. Quare in omni ui

ta lueri castitate studeamus, & ordinem à Deo sanctum amemus. Sæpe etiam uoluntatem Dei contempnimur in exemplis horribilium poenarum, quæ turpia libidinum incendia secuta sunt: conflagratione Sodoma, Canaanorum deletionem, exilium Davidis, Troie, Thebarum, Sparta, & innumerabilium urbium excidia, & plurimarum gentium & hominum interitus. Quarum calamitatum, etsi multa scelerata concurrunt, tamè proxima causa, ac uelut uenerunt aegritudinis fuerunt libidines: nec ulla est ætas sine insignibus exemplis.

Laudo igitur consiliū tuum, quòd, ut Deo obtemperes, in coniugio casto et pio uiuere decreuisti. Et Deum æternū patrem Domini nostri Iesu Christi, conditorem generis humani, & authorem dulcissimi fœderis coniugalis, oro, ut uobis semper adsit, & coniugium uestrum ac totum uite cursum gubernet.

Etsi autem scio te sæpe cogitare, cum de cæteris uitæ officijs, tum uerò etiā de causis propter quas hoc uitæ genus expetendum, amandum, & tuendū est, & de eius comodis et incommodis: tamen nunc inter uota publica, & te & nos, qui tibi bene uolumus hac ipsa cogitatione accendere animos ad inuocationem Dei conuenit.

Est omnino dulcis consuetudo mariti et uxoris, in quibus & uirtus est, & mutuus amor. Sed cum
certo

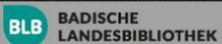
certo ac iusto Dei consilio hæc uita magnis ærum-
nis onerata sit, tenendæ sunt consolationes, quæ in
animis & uirtutem & mutuum amorẽ cõfirment.

Quanquam igitur minus impediti sunt cura, la-
boribus, periculis, qui sine familijs uiuunt: tamẽ in
omnibus hæc uera consolatio animum erigit, quod d
ut Deo obtemperetis, hunc uitæ ordinem admirabi
li ipsius sapientia sancitum, & initio prætuleritis li
bertati, ut nominatur, & nunc anteferatis.

Quam ob causam certò sciatis uobis adesse Deũ,
custodem uestræ societatis & familiæ: & omnes æ-
rumnas leniturum esse. ut affuit custos familiarum
Abrahæ, Isaac, Iacob, Thobie, & multorũ piorum:
quos, quanquam & ipsos multi tristes casus duri-
ter exercuerunt, protexit tamen, & in magnis pe-
riculis & ærumnis placidos exitus dedit.

Quanto tolerabiliora sunt omnia quæ pijs acci-
dunt, qui se Deo curæ esse sciunt, quiq; se & suas fã-
milias norunt septas esse castorum angelorũ agmi-
nibus: quàm quæ accidunt pollutis, quorum pecto-
ra magnis cruciatibus lacerantur, & qui sciunt se à
Deo proiectos esse, & in magnis calamitatibus rui-
turos. Nihil cogitari horribilius tali uita potest,
quam nec gubernat nec protegit Deus.

Iam ut animi cõstantia in ferendis communibus
ærumnis sit firmior, attẽcõ consideres dulcissima di-
cta, in quibus Deus & uoluntatem suam expressit,

Et auxilium pollicetur: qua in cogitatione ordiri ab ea narratione rectissimum est, quæ describit primam generis humani formationē, ubi scriptum est: Dixit Dominus, Non est bonum hominem esse solum: faciamus ei adiutorium simile ipsi.

Cum quærunt humanæ mentes, cur non alio modo sit propagatio, ut florum et apū, aut phœnicis? Et cur maris et feminae copulatio certis metis circundata est? Retrahit nos Deus ad se, inquiring, Dixit Dominus: id est, sapientissimo consilio et immoto decreto sanxit hunc ordinem. In hoc decreto acquiescito: cui aduersari, est giganteo more bellum coelo inferre, uix deo uaxep.

Causas uerò consilij diuini, in illa æterna consuetudine magis censemus: nunc autē ipsi decreto obtemperemus, etiam si causas omnes nō perspicimus: et tamen aliquas considerare dulce est, et earum cogitatione hoc genus uitæ fit suauius.

Conditi sunt duo, quia uoluit Deus genus humanum Ecclesiam esse: uoluit celebrari uocem doctrinae inter plures, alterum ab altero doceri, alterum alteri testem esse inuocationis, et speculum ac hortatorem ad omnia uirtutum officia.

Marem autem et feminam condidit, ut mutus sit et ardens sogyb: quam quidem et typum esse uoluit mirandi amoris in filio erga naturam humanā, quam assumpsit. Circūdedit autem certas metas, ut intelli-

intelligatur castitas, qua uult se Deus ab immundis naturis discerni.

Ac ut intelligi possit, has metas diuinitus sanctitas esse, uoluntatis suae testes: uoluit esse horribiles poenas, quae immoto ordine in uniuerso genere humano ubiq; inceestas libidines comitantur: & ostendunt, non casu, sed diuinitus deleri eos, qui tertris libidinum confusionibus polluti sunt.

Impresbit & mirificam beneuolentiam parentibus erga natos, quae non sit casu accensa: sed ita condita sit in optimis naturis, in quibus uoluit Deus suam effigiem conspici, ostendit similem in ipso erga nos paternam *στοργήν* & amorem esse.

Hec omnia aedificium humani corporis, distinctionem sexus, leges coniugij, poenas in castitate consuetudinis, *στοργήν* parentum, illustria prouidentiae testimonia esse, manifestum est: quae quidem ostendunt hanc naturam non casu extitisse, sed uerè esse mentem architectonicè, bonam, iustam, castam, uindictam scelerum, custodem societatis humanae, et honesti coniugij.

Nec uerò dubium est, coniugium fieri dulcius, cum huius uerè sapientiae de prouidentia scholam esse considerabis. Postea etiam in generatione & nutritione sobolis, & in familiae protectione, testimonia praesentiae Dei multa cernes.

Statim cum in alio materno foetus nascitur, ne
i s tenello

tenello corpusculo desit nutrimentū, diuino consilio ita condita est natura, ut lac in uberibus coquatur. Miro ordine diuino laxantur ossium iuncturae iusto tempore in partu, ac postea rursus clauduntur, quæ nulla humana arte laxari aut claudiri possunt.

Hec manifesta miracula ostendunt, non casu nasci homines, sed ordinis huius & autorem & conseruatorem Deum esse. Postea sunt alia multa signa presentia Dei, quod sua dextra tuetur hominum societatem. Quia latrones ad pœnas rapit, etiam cum ex manibus magistratum effugisse uidentur.

Sæpe igitur tecum repetas hanc uocem: Dixit Deus: Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium. Dicere autem hoc loco significat, miranda sapientia sancire, & nobis hoc decretum tradere: & Deo dicenti ac sancienti obtemperandum esse statuas.

Deinde reputes, quantus hic sit furor, & unde ortus sit. Dicenti Deo aduersatur Papa, qui dicit: Ne sacerdos in coniugio legitimo & casto uiuat. Violat quidem hunc ordinem suo lapsu etiam Dauid: sed illud scelus maius est, legem opponere Deo dicenti, quæ coniugium prohibeat, & causa sit ingentium scelerum, quibus ira Dei horribiliter accenditur. Quanta autem sit audacia, legem opponere dicenti

dicenti Deo, hominum cæcitas nõ satis considerati:
sed diaboli intelligunt, à quibus hæc audacia pri-
mum orta est.

Etsi autem in Ethnicis scriptis, cum querelæ de
ærumnis coniugij, tum etiam uituperationes & se-
xus & coniugij leguntur: tamen scimus normam iu-
dicij esse uocem diuinam, & modestius locuti sunt
sapientes & honesti.

Pythagoras præcipit, ne maritus coniugem
contumelia adficiat, quæ ad aram ei uelut supplex
traditur. Hic si iura supplicum considerabis, in-
telliges ad amorem & coniugalia officia oportere
in uiro etiam accedere misericordiam erga se-
xum imbecilliolem. Tua fide & uirtute coniunx
defendenda, & eius infirmitati parcendum est.

Hæc iura ad aram sanciantur, ubi Deum testem
& iudicem facimus huius nostræ uoluntatis: &
petimus, ut sit custos nostræ consuetudinis, si e-
rit pia & officiosa: sin autem erit crudelis, ut sit
uindex.

Admonet autem nos de coniugio Filij Dei
& Ecclesiæ, hæc ad aram facta supplici pro-
missio. Sic enim ad aram, id est, in arcano con-
silio æterni patris, mirando fœdere Filius Dei
Ecclesiam infirmam & ærumnosam sibi despon-
det: & complectens supplicem, miseretur cala-
mitatis eius: ac placaturus æternum Patrem, in
se se

se se deriuat iram, fit supplex aeterno Patri pro ea, & sustinet poenam. Deinde acerrimè defendit sponsam contra sæuissimos hostes diabolos: & fixo in labris sponsæ dulcissimo suauilo, uoce Euangelij, & dato arrabone spiritu sancto, ornat eam suis bonis: reddit uitam, sapiētiam, iusticiam: semper adest infirmæ sponsæ, & tegit eam in omnibus periculis.

Hoc fœdus filij Dei cogitato, non solum cum tibi stanti ad aram Deus sponsam adiungit, aut cum adest uocatus ad communem precationem in nuptiarū initijs: sed etiam quoties cum dulcissima coniuge & tuis natis ad mensam asidebis, aut in thalamum accedes, imaginem amoris & beneficiorum filij Dei in fœdere cōiugij nobis propositā esse agnoscat: ac uos duos & uestrum paruum agmen scito illius Ecclesiæ membra esse, quam filius amat, complectitur, & tuetur. Hunc uicissim amato, & grato pectore celebres, & te tuosq̄, et nidulos uestros ei commenda: cum quidem certum sit, nulla nos firma præsidia habere, nisi filium Dei.

Deniq; & ipsum fœdus coniugij, significaciones de uoluntate Dei multas continet: & perpetua consuetudo in secundis & aduersis rebus exercitiū est omnium uirtutum, & multa non obscura præsentia Dei in genere humano testimonia ostendit. Nequaquam enim societas generis humani diuturna esse posset in tantis periculis & furoribus, nisi

Deus

Deus custos esset imbecillū: & atrocia scelera, quibus dilacerantur hominum coetus, manifestis exemplis puniret, & in bellis Ecclesiam suam tegetet.

Hec quotidiana spectacula cum cernimus, & cum uidemus nos ipsos et infirma agmina nostra mirādis modis protegi, ali, liberari & seruari uitā coniugū, fiat etiam exercitiū ueræ inuocationis Dei.

Hec scripsi breuiter, genera seu fontes consolationum utcunq; recitans, consilium, uoluntatem, et mandatum Dei, testimonia præsentis Dei in coniugio, pœnas uiolantium ordinem à Deo sancitum: teq; adhortor, ut harum grauissimarum rerum cogitatione confirmatus, reuerenter de hoc uitæ genere sentias, & hanc (ut nominant) seruitutem placidè seras. Ita cum in Deo acquiescet animus tuus, nō solum aduersa facilius tolerabis, et fiducia præsentis Dei uinces: sed ita illa suauitas, quā natura adferunt maris & femine cōiunctio, & sobolis procreatio, dulcior erit.

Adderem etiam præcepta de officijs mariti erga uxorem, et uxoris erga maritum, nisi prolixior hæc cōmemoratio futura esset, quā ut in hac pompa nuptiali posset legi. Sed firmissimum est uinculum mutui amoris inter uos, quod mentes uestræ pariter in Deo unum sunt, quodq; uos mutuò amatis, quia Deo obedire decreuistis. Nulla enim est firma amicitia, nisi à Deo orta sit.

Postea

Postea & ars adhibenda est, alendus amor uir-
tute & officijs. quorum hoc præcipuum est, quod
in ueteri uersu breuiter dicitur:

— Ut ameris, amabilis esto.

Sapienter & hoc Apostolus monet: ut uiri pa-
reant sexui imbecilliori: nõ onerent grauidas, aut alijs
nutritionis officijs occupatas, iniustus laboribus.

Simonides uxorem laudat, quæ similis est apicu-
le, casta, frugalis, intenta operi, non uagabunda, so-
uens sobolem. In tali matre familiã tot pulchris uir-
tutibus condonanda est infirmitas, si quando fortè
morosior est, aut parum comis, aut in coquendo le-
uiter erratum est.

In omnibus amicitijs, mutua inuicem quas-
dam amicorum ineptias ferre necesse est, ut dicitur:
Mores amici noueris, non oderis. Id in cõiugio ma-
ximè faciendum est, quod summus est amicitie gra-
dus. Deniq; tota consuetudo minus turbulenta sit,
hanc ipsam ob causam, ne communis precatio tua,
coniugis, sobolis, impediatur: sed ut læti coniunge-
re uota possitis, & ad eundem uerum Deum ijsdem
animis cõfugere, & sua cuiusq; domus uerè sit Ec-
clesia Dei: sicut hoc consilio diuinitis hanc dulcem
societatem institutam esse, non dubium est.

Hæc ad te in præsentia scripsi, ut ostenderem,
& probari mihi tuum consilium: & me tecum, &
cum dulcissima sponsa tua, & cum uestris paren-
tibus

tibus à Deo petere, ut uos seruet, & coniugium uestrum gubernet, & faciat ut totus uitæ cursus uobis sit & alijs faustus & salutaris. Id ut efficiat filius Dei, custos Ecclesiæ suæ, toto eum peccatore. Bene uale.

Reuerendo uiro, Georgio Büchholtzer, pastori Ecclesiæ Dei in urbe Arctoæ, amico suo.

S. D. Reuerende uir, & amice colende. Certè oportet in Ecclesia modum esse questionum & argutarum. Cum apud me recito hoc dictum Domini nostri Iesu Christi, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos: intelligo eum mediatorem esse secundum diuinam & humanam naturam. Et reficit non solum quia patitur, sed etiam quia conculcat caput serpentis, uincit in passione, &c. Et tota uelustas sic loquitur: & ut obedientia huius mediatoris esset æquiualeus precium, Mediator est non tantum homo, sed etiam Deus. Huc pertinet dicta ad Philippenses: Exinaniuit se, &c. Et Irenæus: Quieuit diuina natura (inquit) ut humana pati posset, &c. Quod autem opponitur argumentum, Si diuina natura esset mediatrix, esset mediatrix respectu sui.

Miror, uideri hoc argute cogitatum esse. Discerni enim oportet missum filium, à mixtente tota diuinis

diuinitate. Filius, in quantum missus, est mediator. Interea tamen uerum est, mitti cum decreto totius diuinitatis. Hæc planissima sunt pijs. Si uellè et ego uerbis exagitare contrarias cauillationes, non pauca mihi in mentem uenirent. Sed reuerenter de tantis rebus loquendum est. Miranda sapientia, quam in tota æternitate discemus: tota diuinitas decretum facit, ut hoc modo redimatur genus humanum per Filium. Et is subiicit se æterno patri. Ita missus iam habet, ut ita dicam, functionem aliam, quam tunc habet, cum sedet in consilio, in quo tota diuinitas mirando temperamento iustitiæ & misericordiæ decretum de redemptione facit.

Scribam aliàs plura de hac re, præsertim si scripta Stancari & Musculi uidero. Hanc meam responsionem potestis legere illustrissimo principi Electori. Et queso, ut mihi rursus scribatis. Bene ualete, die 4 Octobris.

Eidem.

S. D. Venerande uir, & amice charissime. Sepe cogitavi hoc aliquando futurum esse, quod nunc accidit, ut principes politica sapientia hoc modo tollerent controuersias, ut parua quædam condonarent uel temporibus, uel populi adfectibus: maiora uerò inuoluerent ambiguis inuolucris, & retineret præcipuos errorum neruos. Et similia sepe in Ecclesia acciderunt. Etsi autem et ipse moderationem

amo,

amo, & propter moderatiores sententijs ab illo ipso
 uestro reformatore sepe colaphos accepi: tamen
 manifestas corruptelas & seuitiam, que in homi-
 nes pios exercetur, non adprobabo. *Brentius exu-*
lat: & si non fugisset in tempore, captus esset: uir
 etiam de pace publica bene meritus. Exulant No-
 pus, Musculus, & alij, qui non fuerunt infecti ma-
 lis opinionibus. Tam multi sunt pij & docti uiri
 passim in Germania, qui Lutheri sententiam studio-
 se didicerunt de iusticia fidei. Hi audiantur, an idem
 senserit Lutherus, quod Liber inquit: Etiam ueram
 fidem esse sine dilectione, & c. Scio quibus cauilla-
 tionibus hæc excusentur: sed mihi nec nunc placet,
 nec antea placuit, ulla ambigua & sophisticæ popu-
 lo proponi. In nostra Ecclesia & schola, Dei be-
 neficio adhuc sonat eadem uox Euangelij, quam se-
 pe audiuisti. Si discedendum erit, dabit nobis Deus
 alicubi hospitia. Nihil seditiose, nihil immoderatè sc-
 ciam: magna cura, & non sine periculo quæsiui ue-
 ram explicationem, & propriam, ut scit ipse illu-
 strissimus princeps Marchio: & multas horrendas
 opiniones lenij, & sepe cum multis doctis aman-
 ter disputauit: optauit & cum pluribus amanter di-
 sputare. Et iam ea ætas mea est, ut statuere debeam
 quid sentiendum sit. Nec dubitarè ipsi principi red-
 dere omnium mearum sententiarum rationè: ac Deo
 iuuante, hanc ueram et propriam doctrinæ formã,
 h
 quam

quam in Ecclesijs nostris docti omnes iudicant esse
 Prophetarum & Apostolorum sententiã, semper
 sonabo, & mecum ubicunque ero circumferam, &
 ad eternam Christi & Prophetarum & Aposto-
 lorum consuetudinem asseram. Bene uale.

Pagellas mitto, missurus plures per prooximum
 tabellarium. Officia amicitie & alijs fideliter pre-
 stiti, & tibi præstabo, donec potero. Bene uale,
 die 4. Augusti.

Ad Campegium Cardinalem.

Ego non recuso periculum iudicij apud quosli-
 bet uiros subire, si quod dogma in nostra confessio-
 ne reperitur, dissentiens uel à Scripturã, uel ab ipsa
 etiam Ecclesia Romana. Non deprecor, quin atro-
 cissima pœnæ in me constituentur: taniùm uocife-
 rantur aduersus me quidam illiterati & improbi.
 si res iudicetur à bonis & eruditis uiris, & saltem
 communi sensu præditis, multo minus fuerit turba-
 rum, & facîle conuenire possemus. Quod uerò ac-
 cidit in ritibus quibusdam mutatio, si consideretur
 quæ fuerit corrupta disciplina, qualia uitia in mo-
 nasterijs, quales fuerunt mores sacerdotum, nõ om-
 nino indigni uenia iudicabimur, si qui ista repre-
 benderunt: neq; fuit ulla Respublica, in qua non a-
 liquando existerent à corrupta disciplina aliquæ
 cõmotiones, quæ plerunq; melius sedatæ sunt æqui-
 tate

tate principum ac sapientum, quàm cum uidentis
 consilij res agi cœpit. Itaq; te oro propter Deum,
 ut des operam, ne per seuitiam hæc dissentiones Ec-
 clestiasice magis acerbentur. Non dubium est, quin
 maior confusio rerum futura sit, si res ad arma de-
 ducatur. Ibi erumpent noue pestes: plurimum enim
 tunc licet improbis. Hæc nõ scribo temerè, magnas
 & graues causas habeo cur ista metuã: & has ex-
 posui quibusdam bonis uiris. Paucis rebus uel con-
 donatis, uel dissimulatis, posset constitui concordia,
 uidelicet si nostris utraq; species Cœne Domini
 permitteretur, si coniugia sacerdotum & monacho-
 rum tolerarentur. Hoc si apertè concedi non uide-
 tur utile, tamen prætextu aliquo dissimulari pos-
 sent, uidelicet quo res extrahatur, donec Synodus
 conuocetur. De missa etiam ratio iniri posset à
 bonis & doctis uiris, ne quid dissidij pareretur au-
 plius. Nostris uicissim conueniet, obedientiam red-
 dere & iurisdictionem Episcopis. Ita etiam si leuis
 dissimilitudo esset in una atq; altera re: tamen quia
 ijsdem Episcopis parèrent Ecclesiæ, nulla uideri di-
 scordia posset, præsertim cùm de dogmatibus con-
 ueniret. Et Episcopi autoritate sua pleraq; incom-
 moda tempore sanare possent, cùm iam iterum ha-
 berent obedientes pastores: si tamen uellent resti-
 tuere disciplinam Ecclesiasticam, iam diu neglectã.
 Profectò hæc uirtus Deo grata erit, & digna ma-

gnis uiris: hæc malim ratione potius sanare, quam
horribiles tumultus excitare, quos postea non sit fa-
cile ijsdem etiam qui plurimum poterunt, compe-
scere. Optimè uale. 1530.

Venerádo uiro, eruditione & uirtute præ-
stanti, D. Andree Hugel, pastori Ecclesiæ
Dei in urbe Brandeburga, amico
suo charissimo,

S. D. Venerande uir, & amice charissime. E-
pistolam tuam dedi legendã reuerendo domino no-
stro pastori, & cæteris collegis nostris: qui omnes
optant uniuersæ Ecclesiæ & harum regionum Ec-
clesijs pacem, ac dolent scandala excitari per diabo-
los passim in multis locis. Sed Deum æternum pa-
trem Domini nostri Iesu Christi oremus, ut reprimat
astutiam & præstigijs diaboli, sicut scriptum
est: Apparuit filius Dei, ut destruat opera diabo-
li: & hanc sententiam opponito illis præstigijs, de
quibus scribis. Comperi ipse, & narrat D. pastor
exempla tuis similia, ubi diaboli cesserunt diabo-
licis exorcismis, seu magicis. Et ideo non terrearis
exemplis, quæ istic uides: sed prius illud considera,
quales sint exorcistæ, an sint magi, an figuris aut im-
pijs uerbis utantur. Quo signo animaduerso, grã-
uiter et uerè pro concione ostendere potes quomodo
do sanatio illa pugnet cum mandato Dei: & resu-
tabis argumentum sumptum ab euentu, sicut Moy-
ses ipse

ses ipse refutat: Si quis contra legem aliquid docebit, etiamsi miracula edat, tamen uocem Dei antese rendam esse sciat. Et Paulus significat, quædam falsa miracula esse. Et Aegyptij magi cum Moysse certantes, faciebant falsa miracula. Denique exempla sunt innumerabilia. Etsi autem interdum in delictis ciuilibus aliquando reprehensionem nimis uehementem esse nolo: tamen de idolis & magia optarem omnes doctores & pastores acerrimè contendere, quia gloria Dei præcipuè his peccatis leditur. Ideo probo tuum consiliū, quod cōfugientes ad magiam uituperas. Sed uelim te in concione declarare, quæ miracula sint diuina, quæ sanationes naturales & concessæ, quæ sint magicæ & prohibita: scilicet quæ fiunt cum inuocatione diabolorum directè uel indirectè, uel quæ stabiliunt inuocationes mortuorum, aut opinionem de animabus defunctorum liberandis per certos cultus, aut quæ dicunt animas hominum in corpora hominū ingredi: aut quæ figuris aut uerbis, sine causa naturali, imò sine uera inuocatione filij Dei fiunt. Habes meum consiliū. Oro autem filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, ut te gubernet, & seruet Ecclesias suas. Salutem opto Magistro Ioanni, & D. Thomæ. Hac nocte mortua est coniunx honestissima D. Ambrosij Reutteri: iusti colliguntur à facie mali.

Deum nostri misereatur.

k s Iudi-

Iudicium de homicidis propriorum
corporum, D. Philippi Melan-
chthonis.

Paulus dicit, Manifesta sunt opera carnis, &c. Ex fructu eorum cognoscetis eos. Itaq; nō possumus aliter iudicare de ijs qui sibi mortem consciuerunt, quā quōd sint in potestate diaboli, & a quo sint impulsi ad tantum scelus. Et exēpla in Scripturis, hoc genus mortis faciunt horribilus: quia singularis impietas fuit in ijs, qui sic perierunt: ut Saul, Achitophel, &c. Sed etiam colligi possunt aliqua uerisimilia, quōd hoc nostrum iudiciū de talibus sit incertum. Sicut in malis aut subitis casibus, ut in naufragijs, &c. Deus potest peccatorē aliquem cōuertere, sicut cōuertit latronē in cruce: ita potest, ut cōuertat talē aliquē facta cæde, cū tamen diutius uiuere nō possit. Nam exempla aliquā extāt, ubi quidam, cū iam se uulnerassent, tamē in illa ipsa perturbatione redierunt ad se: quia erant leuiter uulnerati, & conualuerunt. In ijs uerō qui uicini erant morti, et uulnera maiora acceperāt, signa quædam ueræ poenitentiae reperiebantur, ut adfirmari aliter non posset, si sic mortui fuissent, nō fuissent damnati. damnatus etiam aliās fuisset custos carceris, Actorum 16, uolens sibi consciscere mortem: at subito conuertitur, & agit poenitentiam, inquit: Domini,

Domini, quid oportet me facere, ut saluus fiam?

Extant multa similia exempla subite poenitentiae, sicut 2. Regum 13. ubi propheta quidam contra mandatum Dei mansit in Bethel: & obiurgatus à Deo, exijt inde, & à leone discerptus est in uia, hunc miracula secuta testantur ad poenitentiam uenisse. Huc congruit Esaie dictum, qui sic inquit: Nunquid abbreviata & paruula facta est manus mea, ut reducere nõ possit? Vbi Dominus testatur, quòd quantacunq; peccata sint, tamen cõdonantur & remittuntur inuocantibus eum. Neq; est spaciũ temporis considerandum, iuxta hanc sententiam: Manus Domini non est abbreviata. Quamquam igitur propter opus iudicemus eum: tamen nõ possumus de iudicio Dei esse certi, quia est arcanum & absconditum: sicut Esaias dicit, Secretum meum mihi, &c. Item, Dominus nouit qui sunt eius: inquit Paulus ad Timotheum, ego quid iudicare debeam, statuere nõ possum. Anno 1529.

PAVLVS AD COLLO-
senses Cap. 3.

Sermo Christi habitet in uobis abunde,
cum omni sapientia: & doceatis &
commonefaciatis uos mu-
tudo.

Immensa bonitate Deus se patefecit sua uoce, &
k 4 uult

vult agnosci sicut se patefecit, & reddit uitam æternam his qui fide amplectuntur filium Dei. Ac præcipuum mandatum est, ut doctrinam ab ipso traditam discamus, sicut hic scriptum est: Sermo Christi habitat in uobis opulenter in omni sapientia.

Hic multæ grauisimæ admonitiones continentur, inter quas hanc præcipuè obseruate. Habitat in uobis sermo Christi: id est, ut familiarissimè notus: sepe cogitetis, tanquam loquamini cum filio Dei.

Certissimum est autem, in illo pectore habitare Deum, ubi sermo Dei uera fide accipitur, & inuocatur Deus. Ibi filius, qui est uerbum æterni patris, dicit consolationem in corde tuo, & monstrat tibi patrem. Et pater æternus diligens nos propter filium, per eum effundit spiritum sanctum in cor tuum, uiuificat, docet, exaudit, gubernat, defendit & seruat te, ac facit te heredem uitæ æternæ, in qua erit Deus omnia in omnibus, cui laus & gratiarum actio. Dieser spruch ist ein klar zeugnis/ds Gottes wille vnd gebott ist/ das wir alle die leer des hern Christi offte hören oder lesen /vnd vleissig betrachten sollen. Vnd ist gewislich war / wo Gottes wort im herze wonet/ wo es mit rechter beterbung vnd glanbe wir angenomen/ in illo corde habitat Deus selbs wesentlich vnd krefftiglich /vnd bewaret vnd regiert dich.

Qua

Quatenus docenti Ecclesiam, de gubernationis oneribus dicendum sit.

Wil. Theodores.

Non dubitatur de priuatis delictis gubernatorum. Pariter minister Euangelij debet notare omnia priuata delicta magistratuum & priuatorum manifesta, præsertim enormia: ut Nathan arguit Dauidem propter adulterium, Baptista Herodem. Sic principum taxandæ sunt helluaciones, ebrietates. Sic potentum rapacitas, qui ne quidem politicis legibus permissas usuras petunt. Et fiat reprehensio ordine in Euangelio tradito. Nec dubitetur de publicis erroribus doctrinæ, & de idolomanijs. Hæc mala seuerè taxanda sunt, et simul cruditè etiam uera doctrina proponenda est. Tantum de hoc membro quæstio est:

Cum seruitus sit durior, quæ tamen sine peccato fieri potest, an duricies magistratuum taxanda sit?

De hac quæstione sic respondeo: Si manifesta tyrānis est, ut cum imponuntur tributa aut opera sine necessitate publica, & sine modo: ut Pharao imponebat Israelitis, aut ut Dionysius spoliabat matronas ornatu, aut ut fit in multis locis. Nobiles cogunt subditos sibi paruo uendere frumentum, coquunt malam ceruisiam, & prohibent aliam emi à subditis: & huiusmodi onera uaria & multa sunt, quæ et sine modo & sine necessitate publica imponuntur.

k 5 Hæc

Hæc manifesta & iniusta aucupia taxanda sunt, quæ habent excusationem: ut cum propter calamitates aliquas fisco opitulandum est. In eo casu nõ est reprehendendus magistratus, noua tributa mediocria indicēs. Et uolo intelligi mediocria cõ mæra. Hic minister Euangelij doceat, politias non similiter florere: aliam esse ætatem auream, aliam ferreã: seruitutem paulatim fieri duriorẽ propter peccata: ut sub Dauide & Salomone felicior status fuit, quàm sub Acha. Et sepe fit, ut in tristissima temporã incidant boni magistratus: quia Deus tunc a liquorum bonorum moderatione calamitates lenire uult: ut leconias tristi tempore fuit.

Talibus autem qui sunt tyranni, multa in gubernatione cõdonari uolo. Quid autem tyrannum aut bonum principẽ nominemus, sepe aliàs dictũ est.

Tyrannus est, qui habet studium sceleratẽ faciendi: & plerunq; sceleratẽ facit, etiã si sepe iusta facit.

Bonus princeps est, qui habet studium recte faciendi, & plerunq; recte facit: etiã si sepe peccat non petulantia, sed uel temporum miserijs, uel communi imbecillitate uictus. Et hic eo melior est, si hospitium præbet Ecclesiæ Dei.

Deus pingit imperium Cyri argenteum, quod horribilem uastationem in Ionia et alibi fecit: ut ex primo libro Herodoti intelligi potest. Et post Cyrum secuti sunt multo deteriores principes, Camby

ses,

ses, Darius, Artaxerxes. Nec ullius imperij tempus tam felix est, quin secundis rebus multæ magnæ calamitates misceantur.

Hæc D. Philippus ad Vitum Theodorum postridie Calend. Septembris, Anno 1547. scribebat.

Ioannis 14. inquit Filius Dei:

εάν τις ἀγαπήσῃ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτόν ἔλθωσιν ἰσόμεθα, καὶ μὴ μόνον πρὸς αὐτῷ ποιεῖσόμεθα.

hinc est exph
in hinc dix
in hoc. cor. M.
tome 3. fol. 4.

Semper in mente circumferendum est, & cogitandum sæpe, hoc dictum filij Dei, quia doctrinam necessariam & consolationem dulcissimam continet. Docet enim, quæ & ubi sit uera Ecclesia: et adfirmat hunc uisibilem coetum, uerè esse Dei Ecclesiam, qui legit, audit, discit, fide amplectitur et amat Euangelium, & ei obedire incipit: ac uera membra Ecclesiæ Dei esse singulos qui discunt, fide amplectuntur & amant Euangelium, & ei obedire incipiunt.

Hæc est uera & natia sententia horum uerborum Christi: Si quis diligit me, sermonem meum seruet, & pater meus diliget eum, & mansionem apud eum faciemus. Non ociosa concio est: sed ut dextrè & uerè intelligatur, necesse est reijci interpretationem monachorum, qui cum hoc dictum enarrant

enarrat more legis aut *νομῶς*, seu tanquam dictū
νομῶς, corrumpunt totam sententiam, & dulcis-
 simam consolationem uertunt in dictum impossi-
 bile & ingratum. Vt autem explicatio fiat planior,
 syllogismum adijciam.

De uocatione ministrorum,
 D. M. L.

In nullam uocationem se quisquam ingerere de-
 bet, nisi sit uocatus.

Vocatio autem est duplex. Diuina, quæ sit à su-
 periore: eaq; est fidei. Secunda, humana uel charita-
 tis, quæ sit ab æquali: ut si meus collega uel alius me
 roget, ut prædicem pro ipso: utraq; magna est, &
 necessaria ad certificandam conscientiam. Qui ope-
 ram dederunt Theologiæ studio, bona conscientia
 se insinuare possunt uisitoribus, atque petere ut
 sibi prospiciant conditionem Ecclesiasticam. Nam
 qui episcopatum desiderat, rem bonam desiderat.
 Neq; est, quòd quis hoc modo obijcere possit, quòd
 hoc modo se aliquis intrudat: cum hoc ipsum stet in
 arbitrio uisitorum, an eum iudicent hoc ministe-
 rio dignum atq; aptum.

Philippo Reiffenstein S. D.

Scio N. his moribus atq; hac dexteritate ingenij
 præditum esse, ut D. Comes maxime sit probaturus
 hominem. Scripsi igitur ad eum, ita ut significem e-
 am totam rem ex Comitis literis intellecturum esse.

Et ad Comitem breuiter scripsi (properabat enim nuncius) id minime facturum, si sciuisssem aut te aut fratrem apud Comitem. Itaque cum apud eum estis, excusate meam rusticitatem, quod tam agrestes et breues literas scripsi: meque et Vualredum commendate. Nomen est Vualredo Matthias von Walrod: sic enim scribitur. habitat in arce Streitten, non procul à Coburg, milliaribus quinque. Christus bene fortunet totum negocium. Bene uale. Quæso mi domine Philippe, ut curetis hunc fasciculum literarum mitti Coloniam, ad Cæsarium: et scribatis Cæsario, ut nobis mittat uicissim, si quid acceperit responsi.

Reuerendis uiris, eruditione & uirtute præstantibus, D. Iohanni Spangenbergio, & collegis ministerij in Islebé, amicis suis charissimis,

W. Müller p. 215.

S. D.

Reuerendi uiri, et amici charissimi: Optarim ad nos missum esse aliquem ex collegis uestris, cui coram tota serie actionum illarum exponere potuisssem, de quibus scribitis. Sed ipsa aula nobis testis esse potest, nobis non probantibus, insertum esse articulum de oleo et unctionibus. Et scimus consecrationes oleorum, quæ extant in libris Episcoporum, impias et magicis similes esse. Idque semper in deliberationibus à nobis dictum est, et constanter

stanter dictum est. Illi autem qui articulum de oleo
 inseruerunt, corrigi hæc dicebant: quia addiderunt,
 Remotis omnibus superstitionibus. Et in fine diser-
 te dicitur, relictos esse aliquos articulos non conci-
 liatos, de quibus cum episcopis deliberandum sit, si
 has Ecclesias uelint regeve. In his nondum conci-
 liatis articulis numerari, necesse est & illas conse-
 crationum & unctionum absurditates. Intelligan-
 tur ergo non approbatæ, sed ad illam deliberationem
 reiectæ. Sed decebat esse magis ingenuam oratio-
 nem, dicitis. Stylus indicat, non esse illa scripta ab
 uno. Nos, Deo iuuante, uocem Euangelij incorru-
 pte docebimus. Pagellas uestras uobis remitto. Bene
 ualete. Die 13 Ianuarij.

Reuerendo uiro, D. Ioanni Spangenbergio, pastori Ecclesiæ Dei in oppido Eisle-
 ben, & gubernanti uicinas Eccle-
 sias, amico suo, S. D.

Mindus p. 217.

Reuerende uir, & amice charissime. Meministi
 consolationem, quæ extat in Esaie concionibus, u-
 bi inquit Deus: Ego Ecclesiam condidi, ego gesta-
 bo eam etiam in senectæ, & canescentem. Et quo a-
 crior est senectæ infirmitas, eo magis ipsam esse cu-
 re Deo nunc speramus. Talibus cōsolationibus, ut
 te in hoc tanto dolore erigas, ualde te adhortor.
 Etsi autem uideo, qui terrores nobis proponantur:

tamen

tamen spero filium Dei Dominum nostrum Iesum
Christum nobis adfuturū esse, inuocantibus ipsum,
& moderatē necessaria facientibus. Vestram delibe-
rationem cum nostris sententijs congruere iudico,
qua de re in altera epistola scripsi prolixius. Bene
& feliciter uale, die 23 Ianuarij.

Reuerendis uiris, D. Ioanni Spangenber-
gio, gubernanti Ecclesias Dei in comita-
tu Mansfeldensi, & pastoribus cæte-
ris, eorum collegijs, amicis suis,
S. D.

Adinor p. 16.

Reuerendi uiri, & amici charissimi. Orat filius
Dei in agone suo, ut æternus pater consensus Ec-
clesiæ tueatur, ut simus unum in ipso. Nec est irri-
ta illa filij Dei precatio. Semper erit aliquis cætus,
custos ueræ doctrinæ cōsentiens. Legi uestram de-
liberationem, quam iudico & piam esse, & cum no-
stris Ecclesijs congruere. Etsi autem multa Eccle-
sijs nostris minantur, & profectio horribilis cru-
delitas in Sueuia exercetur: tamen nec ueræ doctri-
næ unquā corruptelas recipiemus, nec uitiosos cul-
tus approbabitur. In ijs rebus adiaphoris seruitu-
tem quamlibet tolerabimus. Nec propter leues cau-
sas occasionem præbendam censemus ijs, qui pelle-
re pastores conantur. Qua de re cum à multis in-
terrogati simus, scripsi quid mihi uideatur. Quan-
quam

quam autem scio quibusdam horridiores sententias magis placere: tamen hæc magna causa est cur seruitutē toleremus, ne fiat in Ecclesijs solitudo, qualis iam in multis locis est: Ad Rhenum, et in Suenia, nulli sunt congressus, templā clausa sunt: ne baptismus quidem in templis administratur: pelluntur pastores, aliqui etiam trucidantur, & rapiuntur aliorum coniuges aut filia. Nec magistratus ullam opem fert suis pastoribus: quidam etiam gaudēt eos excuti. Cum igitur uideamus quo in periculo sint nō tantum docentes, sed etiam ipsæ Ecclesiæ, hoc est pij cœtus: tantisper donec piē possumus, manere apud Ecclesias studeamus: etiamsi tolerāda est aliqua seruitus, quæ tamen sit sine impietate. Oramus autem filium Dei, ut ipse uos gubernet, & pœnas mitiget. non enim humanis consilijs retineri lux Euangelij in genere humano potest: sed Dei opus & beneficium est, tanti boni conseruatio. Ab ipso igitur petimus & expectamus auxilium. Bene ualete: Die 23 Ianuarij.

Reuerendo uiro, D. Christophoro Libyo,
pastori Ecclesiæ Dei in ueteri arce
Breni, fratri suo charis-
simo.

S. D. Reuerende uir, & charissime frater. Adfuit in publica renuntiatione gradus, uir doctus & honestus Erdmanus Copernicus: in qua te quoque adfuisse

ad fuisse optarim. Fuit recitata explicatio dicti E-
 saie: Si peccata uestra erunt ut coccinum, & ut uer-
 miculus. Et dictum, cur uermiculi mentio fiat, &
 qui sit color uermicul: quia coccus uertitur in uer-
 mem, qui est immediata materia sanguinei coloris.
 Peccatum quiescit aliquandiu, postea fit uermis, &
 eruentat nos in poenis. Sed filius Dei detergit cruo-
 rem. Mittam tibi pagellas, cum fuerint editæ. Quæ
 so ut cures mihi pro Ioachimico emi cultros Tan-
 germundenses, non grandiores multo, nec mino-
 res ijs quos antea misisti, & eligito accuratè fa-
 ctos. Dedi priores partim Camerario, partim do-
 ctori Alberto Bremensi concionatori, partim alijs,
 quibus admodum placuerunt. Bene uale, die primâ
 Augusti, 1554.

Cuidam amico, P. M. S. D.

Iulhero.

Heri binas literas accepi, ac planè agnosco mul-
 tipliciter uinci nos abs te in hoc officij genere: &
 non solùm frequētius, sed latiora scribis q̄ nos. De
 nobis ac nostra causa nihil adhuc decretum est. Nō
 uē quotidie deliberationes habentur: Christus fa-
 ciat, ut pariant pacem. Eccius cum suis exhibuit
 nostræ confessionis cōsutationem. hæc nondum pu-
 blicata est: sed audio ex amicis, longum & plenum
 conuicijs ac prorsus contumeliosum scriptum esse.
 N. misisti huc cōfessionem impressam typis: dicas sim-
 pliciter

pliciter mente captum esse: de peccato originali, de
 usu sacramentorum ueteres errores palam reno-
 uat: de caeremonijs loquitur barbaricè, ac uult om-
 nes caeremonias esse abolitas. suam causam de coe-
 na uehementer urget. Episcopos omnes uult dele-
 tos esse. Mittam exemplar, cum nactus fuero. Nam
 id quod habui, apud Principes circumfertur. Mit-
 to tibi quæstionem de traditionibus, de qua uelim
 te copiose respondere. Nulla me res magis exercet
 in omnibus nostris disputationibus, quam illa que
 uidetur omnium esse leuissima. Et certè est nimum
 negocij: tantum sunt laquei conscientiarum in tra-
 ditionibus: quoquò res accidat, siue cum obseruan-
 tur, siue cum abolentur. Vnam habemus firmam ri-
 tionem, nimirum de iustificatione: alteram, de liber-
 tate: quæ si retinenda sit, etiam exterior, multum ha-
 bet offensionis. Voco autem libertatem talem ob-
 seruationem, qualem Paulus inter Iudæos serua-
 uit. Digessi uarias traditionum condendarum cau-
 sas, ut facilius uidere posses, qua in parte maxime
 heream. Videlicet si traditiones fiant sine impia o-
 pinione, uidentur necessario seruandæ esse propter
 ius potestatis, non propter ipsum cultum. Videmus
 enim uerè dominari Episcopos iure humano. In lo-
 co de Missa, & in catalago articulorum fidei, ui-
 deor satis cautus fuisse: in traditionum materia non-
 dum mihi satisfeci in hoc scripto, Sufficor de ordi-
 nibus

nibus Ecclesiasticis etiam magnum certamen exci-
taturos esse aduersarios. Vale feliciter: postridis
Margaretha, 1530.

LIBER SECUNDUS.

SERENISSIMO AC INCLY-
to Principi, Domino ac D. Henrico octa-
uo, regi Angliæ, Franciæ & Hybernæ,
&c. domino, capiti Anglicæ ecclesiæ post
Christum supremo, Domino suo
clementissimo, S. D.

III, 5.

INCLYTE ac serenissime Rex. Non
leui officij ratione adductus sum, ut
huic Ioanni Stratio, Flandro equiti,
homini sacundo, & Vlysea quadam
experientia rerum preedito, literas ad R. M. T. da-
rem. Cum enim mihi & Francisco uicecancellario
ducis Saxonie Electoris ueteri amicitia coniunctus
sit, nobisq; perspecta sit eius integritas & fides: cau-
samq; itineris ad R. M. T. probarem, haud inuitus
tali amico petenti literas dedi. Eminent enim in he-
roibus ac sapiētibus principibus bonitas in primis.
Ideo rogo R. M. T. existimet, me nō impudentia aut
arrogantia, sed fiducia elementie tue permotum
esse, ut hec scriberē. Hic Stratius natus equestri
loco in Flandria, primū eloquentie & studio iu-

l 2 ris

ris operam dedit: postea peruagatus, partim mili-
 tia, partim literarū cupidine, Galliam & Italian,
 tandem se ad principes Poloniae & Hungariae con-
 tulit, qui eius opera in legationibus & multis gra-
 uissimis causis usi sunt. Magna in eo uis ingenij, &
 abhorrens ab ignauiā. Ideo maluit hoc genus ui-
 tae durum, experiensq; laborum amplecti, quā do-
 mi in ocio uiuere. In Italia & alibi potentes Episco-
 pi amplas ei facultates obtulerunt: sed pontificum ty-
 rannides detestatur, ut se cum illis coniungere no-
 lit. Quare incensus admiratione uirtutis tuae ponti-
 ficium, se ad R. M. T. conferre uoluit. Sic instructus
 est eloquentia, linguarū multarū cognitione, experi-
 entia rerum, dexteritate ingenij, fide, fortitudine
 animi, ut in legationibus, in togata administratio-
 ne, & multis rebus existimem cum usui esse posse.
 Et operam R. M. T. offert, ac fidem promittit. Cum
 autem R. M. T. bonis ingenij maxime faueat, ro-
 go ut hunc Stratum clementer complectatur. Sem-
 per magnis regibus honestum fuit, non modò ciues
 doctos & peritos, sed etiam hospites experientia
 magna praeditos complecti: ut apud Ptolemaeum
 fuit Demetrius Peripateticus, apud Scipionem Po-
 lybius. Quare R. M. T. hunc Stratum summa cum
 reuerentia commendo, ac rogo ut meas literas
 scriptas fiducia clementiae tuae, boni consulat R. M.
 T. Deus seruet R. M. T. incolumem, & florentem

tem quam diuissimè, ut gloriam ornet Domini nostri Iesu Christi. Die ultima Maij, anno 1539.

Inclyto & serenissimo regi Angliæ,
Philippus Melanchthon

S. D.

III, 3.

Inclyte & serenissime Rex. Ingens decus est R. M. T. quòd his difficilimis temporibus, unus inter reges & intelligis & foues studia literarum, & uere Philosophiæ: quæ cum sint ornamentum uitæ humanæ præcipuum, maximè tuendum est sapientibus & magnis gubernatoribus Reipublicæ. Itaq; hæc diligentia magnam peperit laudem multis summis regibus, Alexandro, Ptolemæo Philadelpho, Augusto, M. Antonio: quibus principibus uirtute & sapientia præstantibus, annumerari etiam R. M. T. admodum gloriosum est. Porro inter Philosophiæ partes plenæ eruditionis est illa, quæ luminum & speculorum uarietatem inquirit, quæ uocatur Optica. Quæ enim res in-natura admirabilior est, quàm lumen? & mens humana quid est nisi speculum, in quo lucet imago diuinitatis? Amanda igitur est doctrina speculorum. in qua cum excellat Michael ciuis Lipsicus in Misnia, constituit adire R. M. T. quòd te amare ingeniorum momentum intelligit. Cùm autem de sua fide & probitate testimonium à me flagitaret, ut aditus ei præberetur

l 3 beretur

beretur ad R. M. T. dedi ei hanc epistolam: ac affirmo, uirum probum & honestum: & nō solum propter artem in qua excellit, sed etiam propter optimos mores, dignum beneuolentia bonorum. Me de ratione luminum in Philosophia multa docuit. Ostendet autem R. M. T. mirifica quaedam opera, digna consideratione ingeniorum. Quod si hoc specimen R. M. T. probabitur, ut non dubito, pollicetur se maiora opera huius generis effecturum esse. Oro igitur R. M. T. per dignitatem Philosophiae, et tuum erga ipsam amorem, ut non grauatim admittas hunc Michaelem ad ostendenda sua opera, cum sit & artifex, & uir bonus & honestus. Bene & feliciter ualeat R. M. T. Data Lipsiæ, die 20 Februarij, anno 1549.

7. H. A. L. V. 64.

Langæus episcopus Parisiensis, Philippo Melanchthoni S. D.

Barnabas Voræus, qui nunc ad te cum literis et mandatis regijs reuertitur, hic est de rebus omnibus, quæ ad susceptam à te pacificationem attinēt, amplissimè edoctus: mihi ut superuacaneum uideatur, aliquid scribere. Itaque te adhortor, atque per Christum obtestor, occasionem rei gerendæ inter mortales: omnium pulcherrimè ne differas.

abs

ex Core bellorum oppido
die 16 Julij anno M. D. XXXV.
Coccejo.

Vale, ex oppido N. die 16. Iunij,

1535.

Regina

Reginæ Navarrae Philippus Melan-
chthon S. D.

Et uideor impudenter facere, quòd homo infir-
mæ sortis, & ignotus, C. T. quenquam ausim com-
mendare: tamen fama tuæ eximiæ pietatis, quæ to-
tum terrarû orbem peruagata est, facit, ut hoc offi-
cium homini bono & docto petenti duxerim non
esse denegandum. Non enim dubitabam, quin C. T.
tanta prædita pietate, mecum hoc officium boni con-
sultura esset: cum Christianæ charitati, præserim in
isto summo loco nihil magis conueniat, quàm adsi-
ci studiosorum miserijs, eosq; respicere atq; suble-
uare: præsertim cum recta studia non possint sine
summorum ordinum ope ac liberalitate conserua-
ri. Exposuit autem mihi hic iuuenis Claudius Ba-
duellus Narbonensis è Nemauso, cum uniuersum
cursum studiorum, tum iniquitatem fortunæ: qua,
nisi C. T. ei opem tulerit, ab optimis artibus ad alias
quasdam operas, à quibus & natura & uoluntate
abhorret, abstrahi se queritur. Etenim cum unice
cupiat eloquentiæ & sacrarum literarum studia, in
quæ quadam cum spe ingressus est, absoluerè, pau-
pertas ei quasi manus iniicit, eumq; à pulcherrimo
instituto auocat. Sed prius experiri omnia decre-
uit, quàm hæc studia abiciat. Existimat autem, stu-
diosis uniuersis Gallici nominis, in T. C. uelut in
quodam numine, plurimum esse spei positum. Ideo

ad T. C. confugere decreuit, & orat, ut sua studia li-
beralitate tua uiuētur. Habet C. T. quid petat. Nec
existimo pluribus uerbis in hac tanta pietate opus
esse: nec me decet garrulitas. Hoc tantum adscriben-
dum duxi, hoc ingenium uideri mihi in primis di-
gnum quod foueatur, non solum quia uirtutis stu-
dia tam uehementer amat, sed etiam quia tantos fe-
cit progressus, ut sit indignum, cum quasi noui ope-
ris nunciatione ab hoc instituto abduci. In oratione
eius Latina non solum mundities est, & elegantia
singularis, sed etiam quedam nō insuaui copia. Et
mores sunt modestissimi. Hæc autem fuerit eleemo-
syna uerè regia, ad Christianæ Ecclesiæ utilita-
tem talia ingenia fouere, atque alere. Sanctissimus
propheta Esaias, laudans hoc genus eleemosyna-
rum, inquit: Reginas futuras nutrices studiosorum
Euangelij. In quo munere te iam dudum per totum
orbem terrarum collocat, & recenjet ad posteros
uniuersa Ecclesia. Etenim cum cæteras uirtutes ue-
ra Ecclesia summo semper studio colit, tum præci-
puè gratitudinem. Postremò peto, ut has me asli-
teras C. T. boni consulat: ac me quoq; inter studio-
sos bonarum artium commendatum habeat. Be-
ne & feliciter ualeat C. T. Anno Domini

1534. idibus Iunij.

D. Sturmio S. D.

Voreus ipse testis erit, summam me contentio-

nem

J. Ar. 2. L. I, 100.

Kysel I, 223.

nem adhibuisse, ut mihi Princeps concederet abeundi potestatem. Verum impetrare non potui: et causas copiose D. Langæo perscripsi. Præcipua est, quod metuunt præiudicia: et me putant aliquanto minus uehementem aut pertinacem esse, quam sunt alij. Et proficelò sic est. Non puto cõtendendum esse, nisi de magnis et necessarijs rebus. Non uolo tueri omnes *ἀνεπίβολογίας* et *ψυχολογίας*. Vtinam liceat doctis liberè loqui de magnis rebus. Nunc autem est democratia aut tyrannis indoctorum in utraq; parte, qui rixantur de nonnullis leuiculis rebus, et interdum suis affectibus seruiunt. Vidisti Sa doleti scriptum, qui cum in posteriore parte eadem dicat que nos defendimus, iniuste facit, quod adeò hostiliter in nos inuehitur. In priore parte enarrationis mihi pleraq; satis probantur: sed, ut uides, currit interdum *ἐν τὸς τῦς ὁδῶς*. Budæi etiam Transitiu uidi. Neq; me hæc terrent, quo minus istuc iter suscipiam. Imò incendunt potius, ut ipsis aperiam penitus animum: et uicissim audiam, quid in commune consulant ipsi. Ego quidem à doctis et bonis in Ecclesia nunquam dissentiam. Sed pro tua excellenti doctrina uides, uetera quedã errata opus habere emendatione. Nec dissimulo, euectos etiam esse nostros interdum *ὄνειρα* et *ἰσχυμῆνα*. Et multa mitigauit. Itaq; si quid opis possumus adferre Ecclesie, annitatur omnibus uiribus: atq; hoc studiũ nul

la mihi eripiet hominum iniquitas. Magno in periculo propter hanc moderationem uersor: ut solent in ciuilibus discordijs moderati ciues utrinq; malè accipi. Planeq; fatum mihi Theramenis impendere uidetur. Credo enim Xenophonti, hunc fuisse bonū uirū: Lysia nō credo, qui cum uituperat. Sed me uoluntate recte cōscientiæ sustento: & intueus in uetera et honesta exempla, æquiore animo cōmunē fortunam fero. Cætera audies ex Voreo. Bene uale.

Inclyto & potentissimo Principi ac Domiuo D. Gostauo regi Suetiæ & Gotthorum, domino suo clementissimo,
Phil. Mel. S. D.

Inclyte & potentissime rex. Cum sciam imperia & politias in terris munus esse Dei, æterni conditoris nostri: non succatis officijs, sed uera reuerētia Regium nomen & summos uite gradus ueneror: & sicut multi norunt, hortator sum iuuentuti, ut ad hanc uirtutem animos adsuefaciant. Nam ordo pulcherrimus & à Deo institutus accendere animos, et studium communis tranquillitatis nos mouere debet, ut suum cuiq; gradum in hac societate reuerenter tribuamus. Hanc uerò doctrinam, quæ de omnibus honestis officijs docet homines, tueri, maxime ad regium munus pertinere, R. M. V. optime intelligit. Ideo reuerenter oro, ut me, & similiter mei ordinis homines clementer audiat. Quod cum sperarem,

rem, dedi huic adolescenti nobili Henrico de Luff, nato in familia equestri gentis Pomeraniae, literas ad R. M. V. Cupiebat enim asserere testimonium de suis studijs & moribus. Scio autem hunc Henricum adeo honeste in Academia nostra uixisse, ut eius placidi et modesti mores reliqua iuuenti bono exemplo essent. & cum in ciuili doctrina, tum in Ecclesiastica plurimum profecit: qua eruditione se instruxit, ut & priuatim mores suos regere, & utiliter Reipublicae seruire possit. His uirtutibus fauere R. M. V. non dubito. Quare ut hunc Henricum clementer in aulam suam admittat oro: et hominem in familia honesta natum, ad uirtutem incitatum, excultum doctrina, & ornatum facundia, non negligat. Nam maxime salutare est generi humano, & in regibus pars iusticiae distributivae praecipua, quam Plato inquit plurimum boni impertire uniuersae hominum uitae: bonas, honestas, moderatas, rectas, ingenuas naturas, & doctrina honesta confirmatas, deligere ad rerum administrationem. Talium moderatio, quia non priuatae cupiditati seruiat, sed dirigit ad rerum bonarum conseruationem, in tantis uitae tumultibus, multa mitigat aule R. M. V. Opto igitur toto animo, ut Deus aeternus, qui dat salutem Regibus, ut inquit Psalmus, & aule R. M. V. & alijs det tales ac foelices ministros. Certè ingenium bonum in Henrico esse, R. M. V. comperiet. Postremo

mō reuerenter me & hæc nostra studia literarum
 R. M. V. commendo. Num cum imperia ad agnitio-
 nem Dei illustrandam referenda sint: certè inter
 munera regia est, doctrinæ studiosos tueri, e-
 usq; benefacere. Deus æternus pater Domini nostri
 Iesu Christi, gubernet & seruet R. M. V. incolumè,
 ac florètcm. Data 13 die Februarij: quo ante annos
 1705 Machabeus magno prælio uicit Nicanorem,
 qui templo Dei excidium minatus fuerat. Vi igitur
 tunc mirabiliter defendit Ecclesiam suam Deus æ-
 ternus pater Domini nostri Iesu Christi, ita & nūc
 reliquias suas ut protegat oremus. 1538.

cf. II, 199.

Illustrissimo Principi & domino, domi-
 no Ioanni Friderico, Stettini & Pomera-
 niæ duci, &c. Rugiæ principi, & domi-
 no Caycorum, &c. domino suo cle-
 mentissimo S. D.

Illustrissime Princeps: Non dubito celsitudinem
 tuam in his ferijs multa cogitasse de mirando fœde
 re, quod fecit Deus in genere humano, cū filiū r̄p̄
 λόγῳ misit, ut massam generis nostri indueret.
 Sunt omnino signa prouidentie diuinæ multa: sed
 nullum est illustrius testimonium amoris diuini er-
 ga nos, hæc miranda copulatione diuinæ & huma-
 næ naturæ: ac necessariū officium est de causis piè
 & reuerenter cogitare, de quibus non dubito te au-
 dire

dire præceptoris cōmonefactiones, sumptas ex ue-
 ris doctrinæ diuinæ fontibus. Mitto tamen & ego
 pagellas eadem de re scriptas. Et quia rectè institu-
 tum est, ut annum inchoemus ab hac cōmemoratio-
 ne præcipui operis diuini: nos quoq; cogitantes de
 hoc testimonio diuini amoris erga nos, ipsum filiū
 Dei custodē Ecclesiæ precemur, ut faciat, ut sit fe-
 lix anni curriculum nobis omnibus. Oro igitur i-
 psū, ut et hoc anno Celsitudinem tuā & illustrissi-
 mos parentes, fratres & sorores seruet incolumes.
 Munus etiā tuū fuit eo mihi gratius, quia in anni i-
 ninitio exhibitū est: sed symbolo significari noua cer-
 tamina iudico, in quibus nobis opus erit illa anguitā
 circūspēctione, de qua loquitur filius Dei, cū iubet
 prudentiam serpentum in tegendo capite imitari.
 De studijs, ea quæ nuper ad te scripsi, iudicio præ-
 ceptoris permitto. Sed hortari tamen non desinam,
 ut ad lectionē doctrinæ diuinæ adiungas historias:
 quod & auus tuus maternus faciebat. Et fuerunt
 apud Palatinum Philippum, ab auum tuum, princi-
 pem sapientia & uirtute excellentem, eodem tēpo-
 re uiri docti in lingua Latina, Græca, & in doctri-
 nis quæ utraq; lingua traditæ sunt, Rodolfus Agri-
 cola, Ioannes Capnio: & episcopus Vangionū, uir
 nobilis, cancellarius, Ioannes Dalburgius. Hos cū
 sepe audiret Princeps ordine recitantes seriem re-
 gnorum Chaldaeorum, Persarum, Græcorum et Ro-
 manorum

maiorum res gestas & tempora distribuentes: petiit sibi ab eis componi Epitomen Monarchiarū, & Mundi historiam ordine distribui. Id opus ex Græcis & Latinis scriptoribus collectum, gratissimum fuit abauo tuo. Simile opus in Chronico Carionis institutum est: sed uellem Carionis libellum aliquanto locupletiolem esse. Id fieri à præceptore tuo optimè posset, aut certè à Iacobo Rungio, cuius oratio refert elegantiam & nitorem Iulij Cæsaris. Bene & feliciter uale, illustrissime Princeps. Calendis Ianuarij, Anno 1555.

Francisco Vinariensi, Philippus Melanchthon S. D.

I, 121.

Iucundissima mihi fuit significatio gratitudinis tuæ, quam in proximis literis ad me scripsisti. Etsi enim mea erga te officia minora sunt mea uoluntate (nam & amo ingenium tuum, et ornare semper studeo) tamen hunc animum tibi probari gaudeo. Ac cætera quidem beneficia leuia & uulgaria fuerunt: sed si sermonū, cōsiliorum & sententiæ communicationem de rebus maximis, de religionibus, Rebuspub. literis, denique de omnibus uitæ officijs magni æstimas, fateor me tuo iudicio delectari. Nā & significatio fuit amoris summi ac ueri, consuetudo illa. Et existimo te ex ijs sermonibus et actionibus, cum intentionis uitæ meæ totius & negocio

rum

sum omnium spectator esses, non minus *τὴν* do-
 ctrina hausisse, quam ex illis ingentibus bibliothe-
 cis Iurisperitorum: praesertim cum me non solum
 libri in umbra erudierint, sed usus etiam: qui inter-
 fui maximis rebus, quae in meam aetatem inciderunt
 in Germania: Et cum ingeniosissimis hominibus uer-
 sati, cum insidiosissimis conflictati sumus. quoties
 ueteres res gestas et euentus ex omni antiquitate
 collectos repetiuimus, non solum ut diuinaemus
 de exitu, sed etiam ut remedia cōquireremus? Quam
 multa de ceteris Reipublicae partibus disputau-
 mus? Quam multa praesagia nostra meministi? Ac
 spero te ad omnes uitae partes instructiorem esse
 factum ijs nostris sermonibus: qui non solum ueras
 de religione, deq; artibus sententias audiueris, sed
 etiam formam atq; aedificiū Reipub. me monstran-
 te contemplatus sis: quae principum uirorum sint
 uoluntates, quae consilia, quae in maximis rebus go-
 bernandis moderatio adhibenda sit, quod praeci-
 pue bonis uiris omnia consilia dirigenda sint. In
 hac tanta philosophia etsi me meo pede metior, Et
 intelligo quantum ab huius generis artificio absim:
 tamen tantum uersari me * tu ipse testis fuisti mi-
 hi, ut ipse sapiens historicus ait, *τὰ καὶ θύματα καὶ
 θύματα*. Quare letus fui, te hanc consuetudinem
 nostram magni facere. Spero autem cum in ceteris
 rebus, tum in hoc genere cōstare rationem officio-
 rum.

rum, quæ in amicitia requiri debeat: teq; perspe-
 xisse singularem mecum erga te amorem ac fidem.
 Qua de re interdum mecum exposculant nostri li-
 belli, quos in aulam emisimus. Etsi nos quidem non
 authores huius consilij sumus, sed principi parui-
 mus: sepe tamen mihi peccasse uideor, qui nõ sui in-
 te retinendo in schola pertinacior. Quo me animo
 esse putas, cum perspicio in quas te procellas, in
 quæ pericula coniecimus? Etsi enim fortasse de-
 siderio tui sit, ut illa me moueat uehementius: tamẽ
 non difficile est iudicare, quantum præsertim in no-
 stra Repub. sit periculi. Ego uerò cum animo intue-
 or nostri principis aule *ὄρχου*, prouinciam ma-
 le affectam, ualde perturbor. Tum uerò toto corpo-
 re cohorresco, cum ea colligo, quæ impendere ui-
 dentur. Habes principem satis magno & honesto
 ingenio præditum, sed sepe morose & suspiciose iu-
 dicantem, *καὶ ἀνδρῶς reprehέντεμ, καὶ πρῶγμα-
 τὰ ἐδλοντα ἐφ' αὐτὸν ὡς πρὸς ἡναντίας νέφη*. Fata
 etiam me terrent, quæ denunciât *μεταβολήματα*.
 Sed orãtus est Deus, ut eum gubernet & defendat.
 Nam me ista cogitantem sepe, delectant diuina o-
 racula, quæ testantur principes Deo curæ esse: si-
 cut ait Dauid, *Qui das salutem regibus*. Desino
 itaq; de principe dicere, quo tamen nihil habet au-
 la humanius aut melius. Reliqui omnes inuident, et
 insidiantur. Nosti illud uetus: *Vigilandum est, mil*

te insidiae sunt bonis. Quoties in curiam ingre-
 ris, & illum confessum uides, qui sanè esse debet, u-
 bi de summis rebus deliberationes habentur, con-
 sidera quàm multos numerare possis, qui non sint
 in te hostili animo. Quae autem possunt esse uerae
 deliberationes cum socijs aut stultis, aut infidis? Scis
 enim quid requirat Diomedes, cum dicitur ὄφρα οὐ-
 ρω. Longum fuerit, si uelim persequi omnia. Et haec
 tempora, propter religionis controuersias, multo
 plus habent maximorum periculorum: quae cum ar-
 te mitiganda essent, multorum consilijs fiunt atro-
 ciora. Vidisti enim nuper in conuentu nostrorum,
 quò spectent caeterorum hominum uoluntates. Iam
 isto loco decet te non tantum tibi cōsulere, sed Eccle-
 siae, Reipub. & patriae. Sed quid potes, ubi non est
 locus moderatis consilijs? Et quidem Ecclesia, ut æ-
 gra corpora, molliter fouenda erat mitissimis re-
 medijs. non enim patitur asperiora illa pharmaca.
 Hec pericula omnia cum colligo, quo me animo es-
 se arbitraris? Si te à portu soluere * à sauis-
 simis tempestatibus uidissem, profectò retraxissem te omni-
 bus uiribus. Itaque reprehendo meam facilitatem,
 quòd tibi, cum illos fluctus Reipub. aggressus es,
 non obtitui uehemētius. Quod igitur reliquum est,
 oro Christum, ut & Rempub. defendat: & mentem
 tuam regat, ut Reipub. foeliciter consulas, ut te ser-
 uet incolumem. Te quoq; adhortor, ut Deo te com-
 mendes,

m mendas,

mendes, qui cum imperia constituerit ipse, non est de-
 futurus gubernatoribus. Rerum publicarum, si ab ipso
 opem implorent. Hac me consolatione, una cum sum-
 mis periculis saepe sustentavi. Haec scripsi ad te pro-
 lixius, quadam adductus amoris abundantia, ut scias
 mihi gratam fuisse commemorationem uoluntatis
 tuae, & haberes uicissim meae erga te beneuolentiae
 pignus. Scio te natura ad humanitatem institutum,
 & optima disciplina assuetum intelligere quo-
 que, amicitias uirtutis causa constanter colendas es-
 se. Quare non dubito te beneuolentiam erga me conser-
 uaturum esse. Ego uicissim amore meum erga te sum-
 ma fide conseruabo. Atque utinam amicitia nostra a-
 liquid operis possit recipere. adferre. Veni Viteber-
 gam, Lutheri literis accersitus. Nondum ulla de re
 Britanni cum nostris deliberare coeperunt. Heri mi-
 hi narrarunt, se ordine de singulis articulis doctrinae
 astutos esse: & ualde contendunt, ne discedam.
 Nimum amant doctrinam. Lutherus amate nos
 complectitur, & eorum comitate adhuc quidem de-
 lectatur. Quae te significa mihi, quem teneas lo-
 cum, & qualia uideantur esse auspicia huius aulici
 curriculi: & asperge aliquid de Reip. Bene uale.

D. Pontano Philippus Melan-
 chthon S. D.

Etsi spero te ad nos breui rediturum esse: tamen

cum

cum mihi nuncius oblatuſ eſſet, duxi mei officij eſe
 ſe, ut aliquid ad te ſcriberem, ut extaret apud te ali-
 quod ſpecimen ſtudiorum meorum. Dei beneficio
 bene ualemus omnes, et rogamus Deum, ut tu quo-
 que ſaluſ & incolumis domum redeas. Nihil no-
 bis tua ſalute prius aut gratius eſſe poteſt. Noui ni-
 hil habeo, niſi quòd audio hic recudi hiftoriam Pa-
 pæ, qua Papa à Gallo exceptuſ eſt: et aiunt D. Mar-
 tinum addere quaſdam annotationes. Chriſtuſ ſer-
 uet te, optime & chariſſime pater. Bene uale.

Philippo Glueſpies Philippus Me-
 lanchthon S. D.

Vtinam aliquam poſſem afferre leuationē mœ-
 rori ueſtro. Nam exiſtimo te, cum morte honeſtiſſi-
 mæ matronæ ſocrus tuæ, tum uerò non minus eſſe
 perturbatum luſtu uiri optimi. Sed notæ ſunt uo-
 bis conſolationes propoſitæ Chriſtianis. Et quan-
 tum lugere piū eſt: tamē & illud præcipit Deus,
 ut dolorem moderemur. Itaq; te quidem, mi Philip-
 pe, oro, ut animum erigas, & dolori reſiſtas. quòd
 ex eo etiam magis facere debebis, ut ſorori dolorē,
 quibus poteris modis leues. Chriſtuſ adſit uobis, &
 uos uerbo & ſpiritu ſuo conſoletur: quòd profectò
 faciet, ſi animos ueſtros ad iſtius uerbum
 referetis. Bene ualete.

m 2 Reue-

Reuerendo uiro, egregia pietate & doctrina prædito, D. magistro Ioanni Snegio, pastori Ecclesiæ Heidenfis in Ditmarsia, amico suo,

S. D.

Reuerende domine Pastor. Ex literis ad magistrum Ioannem Turstenium misis intelleximus, eum ad docendam Ecclesiam istuc accersi. Cum autem Turstenius promiserit se seruiturum Ecclesie in hac urbe, & studia eius iuuentur stipendio à Duce Saxonie: nos comperimus, Turstenium nõ posse hoc tempore hinc migrare. Quia uerò cupiebamus Ecclesie uestræ consulere hoc nostro iudicio, sumus hortatores magistro Ioãni Anglo, ut ad uos proficisceretur. Vir est eruditus hic magister Ioannes Angelus, & rectè sentiens de doctrina Ecclesie Christi, nec ullis prauis opinionibus infectus. Etsi cum magna ingenij dexteritate præditus esse, quam ornate honestissimis moribus. & cum sit pacis publicæ studiosissimus, erit in collegarum concordia diligens. Propter has egregias uirtutes, speramus eum utiliter seruiturum Ecclesie Dei, ubicunq; concionabitur. Hoc ipso tempore in hac uicinia inuitabatur ad cuiusdam Ecclesie gubernationem. Sed tranquillitatis causa ad uos proficisci maluit. Pronunciationi aliquid condonabitis inuito, quam tamè cõsuetudo cum uestris hominibus emendabit.

dabit. Nostro et N. cōsilio perpulsus est, ut hoc iter
 susciperet. Et nos bono & simplici studio propter
 utilitatem uestræ Ecclesiæ ad hoc iter eum horta-
 ti sumus. Anglus est, sed inter Germanos diu ui-
 xit, & iusticia & fide & constantia in omni offi-
 cio tanta præditus, ut dignus sit, quem omnes boni
 ament & adiuuent. Quare te etiam atq; etiam o-
 ramus propter Christum filium Dei, ut hunc hospi-
 tem amanter complecti, & tuis ciuibus commēda-
 re uelis, ut ei functionem Ecclesiasticam commen-
 dent. Plurimum prodest in Ecclesijs, concordēs es-
 se collegas. Id cū optimè intelligat hic Ioannes,
 & cū ipse natura sit amans pacis, summo studio
 tecum communem tranquillitatem tuebitur. Maxi-
 mē igitur tibi optandum est, ut talem collegam ha-
 beat. Bene uale: die 18 Septembris, 1543.

D. Valentino pastori Ecclesiæ Dei in Do-
 bell, Philippus Melanchthon

S. D.

Venerande uir: Deum æternum patrem Domi-
 ni nostri Iesu Christi, conditorem generis humani
 & Ecclesiæ suæ, oro, ut idoneos ministros in mes-
 sem suam extrudat: sicut nos petere filius Dei ius-
 sit. Nos etiam conferamus cōsilia in quærendis ido-
 neis uiris, qui & doctrinam reclē teneant, & mo-
 desti sint. Quare cū ad me scripsisset uir ueneran-

no 3 dus

aus pastor Ecclesie Dei in oppido Oschitz, in Ecclesia tua diaconum desiderari: ac petiisset indicari talem uirum, cuius eruditionem et mores probarem: nisi ad uos hunc Philippū Salzungensem, auditorem nostrum, quem sepe audiui in scholis. Doctrinam Ecclesie rectè didicit, & mores eius sunt modesti. Sed tamen uestro iudicio & arbitrio de eo statuetis. Nam ego nō plus mihi sumo quàm decet. Tantum indicare aliquos rogatus solco, & addere testimonia. Ac Deum oro, ut ubiq; Ecclesias protegat, seruet ac regat. Bene uale, Anno 1547.

Viro optimo ex equestri ordine, D. Ioanni Iordano Hertzheimero, in aula principis Moguntini degenti, patrono suo,
Philippus Melanchthon

S. D.

Non existimo parum uideri gratum aut memoriam, qui serò gratias agit: cum in animis perpetua gratitudo esse debeat: tamen si mox decreueram rescribere, postquam accepi unà cum tuis literis munus illustrissimi Principis. Sed fortè accidit, ut hic meus nuncius tunc, ignorante me, nescio quò profectus sit. Itaque primùm hoc te oro propter tuam humanitatem, ut hanc meam moram boni consulas: deinde, ut eam apud illustrissimum Principem excuses. Valde enim præstare cupio, ne me hominem ingratum

ingratum esse iudicet. Quamquam enim libellum
 non nisi hoc consilio, ut flagitarem adridwgor: *cf. 17r. 2. L. 764.*
 men hoc nomine præcipue mihi gratum est Prin-
 cipis munus, quod inde cōiecturam facio, neq; eum
 hostili aduersus me animo esse: neq; ei ualde inscrip-
 tionem, aut illam meam in Præfatione commemo-
 rationem, in qua studium pacis in eo prædico, dis-
 pliuisse. Meministi autem me tibi permittere iu-
 diciū, utrum putares libellum exhibendum esse.
 Nunc postquam beneficio tuo ad Principem perue-
 nit, peto abs te, ut inchoatum beneficiū perficias:
 ac Principi illustrissimo meis uerbis reuerenter a-
 gas gratias, primum quod meum officium nō sit a-
 spernatus: deinde etiam pro amplissimo munere mi-
 hi misso, quod quidem ego ita accipio, tanquam sin-
 gularis erga me beneuolentiæ ipsius testimonium.
 Utinam uerō et scriptū ipsū sapientissimo Prin-
 cipi placeat, aut certe uoluntas mea. nam res ipsæ
 non sunt perpolita, et pro dignitate satis ornata.
 Etsi hoc spero me consecuturum esse, ut causam ad
 pietatem maxime necessariam melius intellectu-
 sint lectores. Hoc enim profectō egi, ut ambigentes
 ac dubitantes animos sanarem, non ut accenderem
 ac magis inflammarem discordias. Vetus hæc Ec-
 clesiæ consuetudo est, subijcere scripta iudicio Epi-
 scoporum. Neque ego quicquam edidi unquam, de
 quo non uoluerim permittere iudiciū doctis ac bo-

nis. Nullius uerò iudicium malim subire, quàm tui Principis, cuius prudentia in omni genere perspecta est uniuersæ Germaniæ. Sed trisli ac seruo quodam temporum fato accidit, ut criticos habeamus non ipsos Episcopos, sed alios quosdam ex vulgo homines indoctos, stultos, crudeles, qui religiones omnes suauius irrident: eamq; ob causam magna ui obsistunt, ne perferantur atq; cognoscantur ea quæ diuinitus tradita sunt de religione. Utinam remotis illis pestibus, Principes ipsi iudicium de nobis facerent. Sed omitto in presentia hanc querelam. Tuum iudicium expecto de meo scripto. Spero te interim aliquando inspexisse. Mitto tibi Lutheri argumenta in Psalmos, quæ spero tibi summa uoluptati futura esse. Nullus enim extat ullius ætatis quamlibet magnus commentarius, qui plus lucis afferat Psalmis. Et pro talibus beneficijs, quæ reddatur authori gratia ab his qui non desunt Principes ad seuitiam hortari, non ignoras. Sed ferendum est, & sperandū, ut ille sapientissimus rex apud Poetam inquit, οἷς ἴσθι νῦν ἐδραϊγέου. De Pomerani scripto nimis acerbè iudicant, qui interpretantur eum abolere baptismum. Cùm autem constet ex alijs ipsius libris, et perpetua consuetudine, nihil eum de baptismo alienū docere à pietate, aut communi Ecclesiæ consuetudine: inciuile est, exagitare unum atq; alterum uerbum obscure scriptū.

Pollicetur

Pollicetur tamen se uelle huic offensioni mederi in altera editione, quam nunc adornat, & tollere uerba quæ aliquid uisa sunt habere incommodi. Ego ut eius sententiam penitus cognoscerem, quæstiones propemodum ut sit in foro ei præscripti: ad quas disertè respondit. Bene uale, & rescribe. Pridie E-piphaniæ, Anno 1533.

Leonhardo N. confiliario ducis Bauariæ, Philippus Melancthon
S. D.

Eccio.

I, 116.

Es si non dubitabam, uir clarissime, quin cum ad excellentem sapientiam & doctrinam adiunxisses summam humanitatem, meæ literas non grauatis accepturus eses: tamen in tantis occupationibus non existimabam te ipsum rescripturum esse: præsertim cum meæ literæ uerecundiores esent, quam ut id officium flagitare auderent. Cum igitur opinionem meam uiceris, facile perspicio non solum humanitatem tuam, sed etiam singularem quandam erga me beneuolentiam. Itaque literæ tuæ mihi gratissimæ fuerunt, in quibus cum iudicium de studijs Philosophiæ, tum optimam uoluntatem de mitigandis disidijs Ecclesiasticis coniunxisti: quibus de rebus ad me non solum pro tua excellenti prudentia grauisimè, sed etiam ornatè scripsisti. Dicam enim uerè quod sentio. Fuit hoc nomine iucun-

116 5 dior

dior epistola tua, quod animaduerti literas abste
 ex umbra et palestra in mediam Reipub. lucem
 educi, easq; ad administrationem Reipublicæ adhi
 beri, quod nō solum tibi, sed ipsis literis gloriosum
 est. Respondērem autem cum ad reliquas epistola
 tuæ partes copiosius, tum uerò precipuè de Ari
 stotele, nisi habenda mihi esset ratio tuarum occu
 pationum: et erit huic argumēto aptior locus in pu
 blico scripto. Verè enim iudicas plurimum inter
 esse Reipublicæ, ut Aristoteles conseruetur in ma
 nibus discēntium. Nam profectò sine hoc authore,
 non solum retineri pura Philosophia, sed ne qui
 dem dicendi aut discēdi ratio iusta poterit. Per
 tinet autem etiam ad uestrum ordinem, prouidere
 ut simplex et utilis discēdi ratio cōseruetur. Quod
 uerò non desinis me ad illustrandum Aristotelem
 hortari: etsi antea scripsi me non satis ad rem tan
 tam instructum esse, et impedire quosdam, molien
 tes hoc opus, perturbatione temporum: tamen ut
 intelligas me uoluntate atq; animo non abhorre
 re ab hoc studio, edam auspicio nominis diuini repur
 gatum Quintum Ethicorum, in quo uidebis quan
 tum habitura sit res difficultatis, si quis uelit lumē
 adferre exilibus Aristotelis sententijs, easq; ad u
 sum in una Republica transferre. Audi enim quid
 mihi acciderit. Consilium Aristotelis de distribu
 tione Iustitiæ nunquam intellexi: ac multa mihi ob
 strepebant,

strepebant, donec totum illum locum animadu-
 erunt ex quinto de Legibus Platonis sumptum esse.
 Hic primum uidi, quid spectauerit Aristoteles: qui
 quidem solet lectissimas sententias ex Platone decer-
 pere, & in methodum conferre. Nam cum alij ine-
 pte hunc locum de poenis intellexerint, hic longe
 aliud agit. Omnia personarum discrimina in uita
 publica et priuata, in imperijs, in magistratibus le-
 gendis, in familijs, constitui uult geometrica propor-
 tione, ut efficiatur inter tyrannidem & democri-
 tia salutaris generi humano mediocritas: hoc est,
 ut plurimum ualeat optimorum autoritas. Hanc
 mediocritatem utinam synodus in Ecclesia efficere
 possit, ut uidelicet sapientum & honorum consi-
 lio & uulgi temeritas & aliorum crudelitas co-
 herceretur. Sed quod delabor, uelut oblitus in-
 stituit & breuitatis? Etsi adscripsi liberè, ac tanquam
 familiariter tecum confabulans: quod statuebam, tibi
 homini doctissimo non ingratham esse hanc ex
 schola sumptam orationem. Cum autem intelligas, horum
 studiorum conseruationem eos qui ad gubernacu-
 la sedent in Republica complecti debere: te oro, &
 propter ipsum decus literarum, & propter Reipub-
 licæ salutem, ut tua consilia, tuam autoritatem
 ad hoc conferas, ut studijs tranquillitas moderatis
 consilij restituitur. Qua in re præclare de uniuersa
 Ecclesia, deq; omni posteritate mereberis. Est
 etiam

etiam magno uiro digna uirtus, homines doctos pe-
riculo liberare: qui cum coelestia dona conserua-
runt in terris, sintq; (ut ait Plato) τῶν θεῶν ἐπι-
μελησῶται, recte existimantur Deo curæ esse. Be-
ne uale. *Pr. Lucæ 35 35.*

*Ne y dom in
soll. grs a
studii pau
neguaz ab
horroni*

Viro optimo D. Ioanni Reineck, ciui
Mansfeldensi, patrono suo, Philip-
pus Melancthon S. D.

Cum uos propter eximiam uirtutem uestram
plerique hic amemus plurimum, magnum dolorem
concepimus ex interitu honestissimæ matronæ con-
iugis uestræ: præsertim cum cogitaremus eam ta-
li tempore extinctam esse, cum uobis in his publi-
cis miserijs aliud nullum esset solatium, quam dul-
cissima consuetudo cum coniuge & liberis. Itaque
& morte ipsius, & luctu uestro ualde perturbati
sumus. Quare D. Martinus, pro suo sermone erga
uos amore, statim duxit ad uos scribendum esse. Ego
uerò etsi sciebam in me non esse tantum authorita-
tis, quanta opus esse ad uos cōsolandos iudicabam:
tamē addidi meas literas, ut studium meum & opti-
mam uoluntatem uobis declararē. Scio autem uos
& prudentia & grauitate præditos esse. Deinde
ita instructos doctrina Christiana, ut quibus ex fon-
tibus consolationes petendæ sint optimè perspicias-
tis ipsi. Etsi enim pium & honestū est dolere mor-
tem

tem honestissima coniugis (nam & Deo placet
 hæc charitas erga nostros, ut inuiti ab illis diuellamur,
 et eorum incōmodis afficiamur) tamen etiam
 illud Deo placet, ut moderemur dolorē. Sicut Paulus
 non uetat nos lugere: sed uetat sic lugere, ut gentes
 lugent. Non colligam, quante sint huius uitæ
 miseria, quantum præsertim in his temporibus im-
 pendeat calamitatum: ut mors etiam optanda ui-
 deatur, uelut portus aliquis in quo acquiescamus. Il-
 lud tamen rogo ut consideretis, quod Christus ait:
 Ne passeret quidem sine Dei uoluntate uitam amit-
 tere. Debemus autem obedientiam Deo. Quare
 cum certum sit, Dei consilio et uoluntate exemptã
 esse ex his ærumnis coniugem uestram: non deceat
 uos uehementius Dei uoluntati repugnare. Deinde
 nos qui Christum agnouimus, meminerimus nos
 omnibus afflictionibus obnoxios, & ueluti uicti-
 mas morti destinatos esse. Non competit nobis san-
 ctissimus uictimæ titulus, si recusamus subire affli-
 ctiones. Scitis & illud, nos oportere similes fieri
 imagini filij Dei. Quare cum ipse tam horribi-
 les afflictiones nostra causa pertulerit, præstemus
 ei uicissim hoc officium, quod requirit, ut modera-
 tē seramus ipsius exemplo eas calamitates, quibus
 ecclesiam suam exercere uoluit. Iam hoc uobis
 magnam consolationem adferre debet, quod in
 agnitione Dei & erecta fide hinc discessit, ut ue-
 re

189-4. Janus
ad 1809

rè sperare possimus eam consecutam esse aeterna
 gaudia cum Christo, ubi iterum unà uicturi estis,
 & inter sanctos fruemini illa aeterna et uerè iucun-
 da consuetudine. Postremò Christianos scire de-
 cet, & peccatum esse, frangi dolore, & irasci iudi-
 cio Dei, & repugnare uoluntati eius. Has ego mihi
 consolationes in multis meis casibus proponere so-
 leo, quas scio uobis notas esse omnes. Quare non
 scribere uolui prolixius. Collegi autem eas bre-
 uiter, ut meum uobis studium ostenderem. Iubet e-
 nim Paulus, ut doleamus cum dolentibus. Et uale-
 re aliquid in Ecclesia, mutua fratrum cōsolatio de-
 bet. Ideo rogo ut meas literas boni cōsulatis, uosq̄
 pro uestra sapientia & pietate erigatis, & dolo-
 ri resistatis; & cogitetis nos Christianos non ad hu-
 ius uitæ delicias, sed ad acerrima certamina uoca-
 tos esse. neq; tamen defuturum nobis Christum, qui
 ait: Non relinquam uos orphanos. Aderit & ipse
 nobis, cum uerbo ipsius nos sustentabit, & eriget.

*V. m. b. 4. p. p. Bene & feliciter ualete. Anno 36.
 Pascha.*

Illustrissimo & fortissimo uiro, Tarno-
 uio, capitaneo Cracouiensi, &c. Phi-
 lippus Melanchthon
 S. D.

Pergratum mihi fecit Ioannes uetus amicus,
 quod in conuentu Ratisbonensi, quo me fato for-
 tassis

tatis aliquo in certamine de doctrina Christiana
 cum non leuibus conflitantem curis adijt. Senti e-
 nim ipsius congressu, et dulcissimis sermonibus, me
 diecriter animum defessum recreari. Cum autem
 de patria, et de hac sua militia, in qua nunc uersa-
 tur, ea mihi narraret, quæ fortè requirebam: sepe
 eum rerum series ad tuas res gestas ac uirtutum ha-
 rum prædicationem deducebat. Qua oratione cum
 delectari me animaduertisset, hortator mihi fuit, ut
 ad te scriberem. Gessi morem homini amico, præ-
 sertim cum affirmare literas nostras non ingratas
 tibi fore. Ego cum de naturæ humanæ imbecilli-
 tate et inconstantia cogito, sepe omnium in Euro-
 pa gentium historias animo reputo, ac collapsa im-
 peria, fractam uirtutem plurimorum deploro. Græ-
 cia, quæ olim domicilium erat uirtutis et liberta-
 tis, nunc barbarica seruitute oppressa est. Italia
 non solum uetus imperij decus, sed etiam militiæ
 studia amisit. In Germania, extincta ueteri discipli-
 na et grauitate, qui nunc sunt clari duces? Hec
 cum cogito, mirari soleo gentem Henetam, quæ et-
 si antiquitate cæteris antecedit omnes, nondum effœta
 tot seculis, gloriam rei militaris et regni decus in-
 ter florentissimas nationes tuetur, ac perpetuò cla-
 rissimos duces gignit. Quàm longa series esset, si
 inde usque ab Antenore, aut Telepho, aut Stilico-
 ne, gentis Henetæ duces usq; ad Casimiri regis ata-
 tem

tem recensere uelim? Gratulor igitur perpetuā felicitatem genti uestre, quæ nunc quoq; uirtute & ducum gloria ceteras nationes antecellit. Neminē enim hoc tempore duci Tarnouio anteferre possumus. Huius uictoria celebratur, & propter magnitudinem rerum gestarum, & propter utilitatē. Nam hic unus custos esse huius partis Europæ aduersus Scythicam barbariem existimatur. Hoc decus & reipublicæ Christianæ & tibi gratulor: & opto, ut Deus rerum conditor te seruet, & uocet aliquando ad res gerendas maiores, ac liberandam à Turcica barbarie & tyrannide uniuersam Europam. Ad hanc rem cum opus sit regum opibus & concordia, ei omnes uota faciāt, ut Deus regum animos excitet, ut tot gentiū Ecclesias tegere armis, consilio, & iunctis uiribus tandem uelint. Hæc ad te scripsi, ut meum studium tibi declarāre. Nam cum arma uestra bonarum rerum doctrinam defendere debeant, uicissim decet ordinem nostrū uiros fortes amare & colere. Ego uerò in primis uestre gentis præstantes uiros amo. Quare me uicissim ut complectaris, te etiam atq; etiam oro. Bene & feliciter uale: Ratisbonæ, 9 Iulij. 1541.

Episcopo Cantuariensi S. D.

Reuerendissime præsul, Ex Osiandro, uiro optimo, & mihi ueteri amicitia coniuncto, & ex mul-

tis alijs bonis et doctis uiris intellexi, te præclarâ
 doctrinæ laudem cum eximia pietate coniunxisse.
 Itaq; sæpe gratulor Britannicæ uestræ talem Episco-
 pum: quales si haberet Ecclesia aliquanto plures,
 non difficulter & concordia orbis terrarum consti-
 tui, & seruari Ecclesia posset. Cum autem non du-
 bitarem, quin ad cæteras uirtutes humanitatē sum-
 mam adiūxisses: duxi tibi cōmendandum esse hunc
 bonum uirum, Alexandrū Alesium Scotum. Is pro-
 ficiscitur in Britannia, ut exhibeat R. P. T. quod-
 dam meum scriptum. Scripsi & R. P. T. me conatū
 esse ut & diligenter & utiliter explicarē, & quā-
 tum possem mitigarem plerasq; controuersias. Sed
 iudicium de toto scripto libenter & R. P. T. & si-
 milibus uiris doctis & pijs permitto, à quorum iu-
 dicio nunquam in Ecclesia Christi dissentiam. Ita-
 que si uel studium meum, uel scriptū probabis, ro-
 go ut R. P. T. adiuuet hunc Alexandrum, ut Regiæ
 maiestati libellū exhibere possit. Ceterum ipsius
 Alexandri tanta est doctrina, probitas, & in omni
 officij genere diligentia, ut nullam possit ad uirum
 sapientē commendationē maiorem quàm suam uir-
 tutem adferre. Proinde licet uerè sperem te pro tuâ
 prudentia & potestate libenter amplexurum ho-
 minem: rogo tamen, si quid literæ nostræ apud R.
 P. T. ualeat, aliquid mea causa studij addat ad ea of-
 ficia quæ tua uoluntate in eum collaturus es. Iudi-
 cium

cium uerò tuum de meo scripto, poteris mihi R. P. T. per hunc Alexandrum significare. Commendo me R. P. T. summo studio. Bene ualeat R. P. T. ad illustrandam gloriam Christi. Mense Augusto, Anno 1535.

Reuerendo uiro, eruditione, uirtute, & pietate uera præstanti, D. N. patrono suo cum obseruantia colendo.

*N. à Amstdorf
III, 104.*

Reuerēde Domine: Vt Ecclesia Dei uera tantquam orphana, inter hæc imperia mundi intucturptos pastores, & ueros episcopos, & ab eis consolationē petit: ita puella nunc domini Pauli filia orphana necessario suo tempore, à quo imploraret auxiliū potius quàm à paterno amico, & uerè Episcopo? Quare cum liberalitatem erga eam exercuistis, pietas uestra Deo grata erit: & pro ea uicissim Deus his Ecclesijs et politijs bene faciet. Nos quidem & puellæ nomine, & sponsi, et nostro gratiam habemus: & Deum æternum patrem Domini nostri Iesu Christi precamur, ut Ecclesias quæ constant ex puellis & pueris orphanis, defendat, ac regat: & seruet nos & alios pios doctores, tanquam oleas feraces in domo Dei: nec sinat extingui lucē Euangelij & noticiam Domini nostri Iesu Christi: sed multorum pectora uerè accendat, ac pia studia
do Arins

doctrinae ac morum disciplinam tueatur, ut ueris laudibus inter nos hac mundi senectia celebretur Deus aeternus pater Domini nostri Iesu Christi, cum filio suo & spiritu sancto. Has optimas res Deus impertire solet per ueros Episcopos, quos quidem uocat *εὐνοήτας*, laboris socios. Quod nam potest in auius praconium excogitari, quam diuina uoce dici socium diuini laboris? Veneremur igitur pios doctores, in quorum numero longo iam tempore uos quoque; R. D. V. seruire diuinitus uidentur: et diutius seruiat in domo Dei, optamus. Bene & feliciter R. D. V. ualeat.

Dies nuptiarum filiae domini Pauli Reualt, ut sint faustae & felices, faciat Deus aeternus pater Domini nostri Iesu Christi.

Clarissimo uiro, eruditione, & uirtute praestanti N. N. amico suo charissimo *καὶ ἀγαπῶ φίλτατῷ καὶ συμφοιτησέσῳ*, Phi-

lippus Melanchthon

S. D.

De Cosuiga erraui. Erat enim iter faciendum in Gotten, ubi Ascanium de magnis rebus loquentem, uel potius querentem liberè & sine aulicis inuolucris audiui. Dixi etiam de pace & bello, quae iudico esse dicenda, coram uobis hos sermones exponam. Ibi etiam audiui à pastore Ecclesiae, hunc an-

¶ 2 ¶ num

10. Eber.

II, 140.

num pariter fuisse fatalem apibus & scholasticis. Itaque tibi mitto cellulas, in quibus uidebis iacere mortuas apiculas. Vt enim è tauro nascuntur apes: ita nobis ex uictima Christi nostra examina renascantur. Apud Aristotelem est, ἢ ἡγοῦ ἐπιτολίη πλάσσει γινέσθαι μέλι. Ergo ἐπιτολίη est cosmicus ortus, quo tempore mella è fauis quoq; eximuntur. Atq; utinam etiam habeamus ἐπιτολίη πλάσσει nos tranquillā. De uersibus nostris statue quod uidebitur. Non prohibeo adscribi nomen meum.

Menij epistola sanè tragicè scripta fuit: sed quòd se in suo scripto cum Pontifice dimicasse ait; optarim alijs armis præliatum esse.

Senatus Norimbergensis Camerario & mihi hospitium offert. Viti & D. Hieronymi Bomgartneri literas mitto. Ego non minus de te & de collegis aliquot alijs, quàm de me ipso cogito. Sed hæc coram. Chartas operis Meniani mihi mittas. Bene uale. Date Serueste, 19 Februarij, 1547.

Reuerendo uiro, eruditione & uirtute præstanti, D. Casparo Crucigero, Doctori Theologiæ, amico & fratri suo charissimo, Philippus Melanchthon

S. D.

Et dilexi filiam σοφῶν diuinitus insita humane naturæ: & sensum amoris acuit misericordia, postquam

I, 88.

quam in tristissimam seruitutem uenit, presertim
 cum uiderem multas in ea uirtutes adumbratas es-
 se. Quare postquam ad ceteras calamitates mors
 immatura accessit, non possum non dolere. Auget
 etiam mœsticiam recordatio mei errati. Non enim
 sua culpa, sed mea negligentia in tantas miseras in-
 ciderat. Cum autem quotidie eam ueris gemitibus
 Deo commendauerim annos decem: & mihi per-
 spicuo testimonio significatū sit, curae Deo futurā
 esse: iudico diuinitus ex hac uita euocatam esse, ut
 ijs calamitatibus, in quibus fuit: liberaretur. Hæc co-
 gitatio paternum dolorem quasi hebetiorem effe-
 cit. Itaq; & Deo eterno patri Domini nostri Iesu
 Christi gratias ago, quod ostendit se gemitus no-
 stros exaudire, & istam miseram in tranquillio-
 rem uitam euocauit. De morbo & sermone morituræ
 fortassis scribet aliquis, qui planè nōdum oblitus
 est nostrorum officiorū: ac mittere tabellarium ad
 N. meo sumptu decreui. Tibi uerò gratias ago,
 quod & nostro dolore afficeris, & lenire eum stu-
 deas: à quo tamē me etiam cogitatio publicorū ma-
 lorum abducit. Nec me tantum excruciant propria
 belli mala, quæ sunt innumerabilia: sed etiam do-
 ctrinæ conclusiones, & interitus literarum. Syno-
 dus telam exorsa est ad stabilienda impia dogma-
 ta, & habebit applausores principes & theologos
 ἰσαμφοτε εἰς ὄψας. In his tantis periculis cum sit

Ecclesia, & manifestum sit sine ope diuina nõ posse doctrinæ lucē retineri: hac me spe suscitato, quod nunc cū destituitur Ecclesia omnibus humanis auxilijs, Deus præsentiam suam ostendit mirandis liberationibus: quod ut nunc faciat, toto cum peccatore oro. De refutatione Synodi ualde prodesset nos amanter colloqui. Bene uale. Die 29 Martij, 1547. Seruestæ.

Clarissimo uiro, eruditione, & uirtute, & fide præstanti, M. N. N. amico & fratri suo charissimo, Philippus Melancthon S. D.

Ebur.
 Vi initium fuit Ecclesie Dei de semine salutari edito post Adæ lapsum: ita ob quatuordecim annuum orditur nobis tempus, quo semen illud salutare ex uirgine natum, & nobis exhibitum est: quod quidem oro ut faciat, ut hic ueniens annus tranquillus sit, & Ecclesie & eius hospitij & nobis sanctus & felix. Sed magnū bellum paratur, quod nisi caput serpentis conculcabitur à semine salutari filio Dei, magnam uastitatem faciet in tota Germania, quæ sola in terris retinet mediocre decus doctrinæ & disciplinæ. Itaque magno in dolore sum, quem in hac solitudine minus etiam ferre possam. Georgius uocatur Norimbergam, & datur Hieronymo Besoldo stipendium. Ibi etiam collectæ sunt aliquæ nostræ schedæ reliquæ. Aliquot enim pauperibus

peribus scholasticis nostris hospitium & uictus da-
tur in xenodochio. Et Vitus enarrat Esalam. Ita cō-
fugient literæ in urbes honestas, desertis regioni-
bus, qui perniciosis tumultibus & Ecclesias concu-
niunt, & sua fastigia euertunt. Scriptum Menij ab-
solui: addidi etiam *ωγολεγομωνα* nescio qualia.
Quid enim hoc tempore scribi potest, cum non tan-
tum supplicia nobis metuenda sunt, ut olim Timæus
ab Agathocle in crucem actus dicitur, & pulsus in
exilium Theopōpus. Sed hoc quoq; formidandum,
ne irritati scriptis, uel incensi Principes magis in
Rempublicam sæuiant. Scis quàm sepe doluerim
incendi eos ab ijs, quos oportuerat frenum iniicere
eorum cupiditatibus. Pagellas adferet meus cur-
sor, dandas typographo. Bene uale. In ferijs natali-
tjjs, 1547.

Illud quoq; adscribendum esse duxi, quod peti-
turus eras, ne ligna in ædibus meis absument mili-
tes: ne petito, sine ut lignorum usu frigus arceant,
& cibos coquant. Frumentum & uinum tibi com-
mendo, quibus te & socerum uti uolo.

Reuerendo D. Pastori, & Crucigero, & collec-
gis salutem opto.

Clarissimo uiro, et uirtute & uirtute
præstanti, D. N. N. amico & fratri
suo, &c. Phil. Mel. S. D.

Hunc Pancratium Bauarum, honestum & do-

4 E. 1199

Clar.
II, 125.

Etum uirum, præficerunt principes Ascanie in loco uicino Serueste. Quare ad uos mittitur, ut ueteri & diuinitus tradito ritu commēdetur ei ministerium Ecclesiasticum. Ut uictimis manus imponebantur: ita & Ecclesiæ ministri simili ritu uocantur, ut meminerint se esse uictimas. Simus igitur paratis animis ad ærumnas ferendas: & tamen speremus, cum diuinitus nobis impositæ sint manus, nos sustentari auxilio diuino, et regi manibus Dei. Reliqui in adibus tuis candelabrum & pixidem, quam usum in spargenda arena madentibus charis. Hec asserues nobis, aut huic Pancratio adferenda tradas. Bene & feliciter uale.

Asidebat hæc scribenti D. I. C. qui heri aduenit cum principe Georgio. Coniugem & familiam suam misit Arnstadium, ut inde mittat Norimbergam. Fortè enim Daschium inuenit Mersburgum, cui familiam adiunxit. Hodie dicitur huc uenturus Marcho Elector.

Nostræ filiolæ Catharinæ emito *Saxinæ* plantulas in myrpolio.

Clarissimo uiro, eruditione & uirtute præstati, P. Ebero, amico & fratri suo charis. Philipp. Melanchthon
S. D.

Sentio acriores dolores in hoc tristi spectaculo
partus

II, 149.

partus coniugis Erasmi: quàm sentiebam, cum nunciari mortem filie audirem, quæ mihi fuit charior uita mea. Nondum liberata est periculis Erasmi cõiunx. Et mulieres aiunt scetum in aluo extinctum esse: qui si eximi non potest, matri mors certa & atrox impendet. Deum æternũ patrem Domini nostri Iesu Christi oro, ut mitiget priuatas et publicas miseras. Non est extrema malorum mors: sed hoc genus mortis multo tristius est ipsa morte. Coniungite uota uestra cum nostris. Bene & feliciter uale. Die quo Lazarus in uitam reuocatus est, ut nunc Paschatis tempora numeremus 1547. Serueste.

Optimo uiro Georgio Spalatino, amico plurimũ colẽdo, Philippus Melanchthon S. D.

Scis hæc tempora, Spalatine optime, in primis ferrea esse pauperibus scholasticis, quos oportebat foueri à Principibus & à Rebus publicis. Sed cum à potentioribus negligantur, nos, sicubi possumus, eos iuuemus. Hic Coburgensis adolescens N. N. bono ingenio præditus est, & in Academia quadriennum iam uersatus, ac in literis bene promouit. Audivi nescio à quibus, in uicinia uestra desiderari alicubi scholarum moderatores, aut hypodidascaulos. Si alicubi potest ei nidus inueniri, rogo ut eum adiuues. Bene uale, 3 Decembris, Anno 43.

11 5 D. Geor-

D. Georgio Spalatino M. Ioannes
Marcellus S. D.

Hic adolescens aliquandiu usus est disciplina mea, ubi cognoui eum singulari diligentia uersari in studijs literarum, & moribus optimis fr. editum esse. Neque uidetur ei deesse ingenium ad grauiora, quibus olim Reipublicæ uel Ecclesiæ presidio esse possit. Nam postquam à me discessit, egregiam accessionem suis studijs fecisse uidetur, et pietatem et doctrinam religionis Christianæ colit ex animo. Sed quoniam præ egestate diutius hic ægrè potest herere, rogauit me, ut se tibi commendarem. Nam au diuit apud uos interdum uacare conditiones scholasticas: in quibus se cupit exercere, si daretur occasio. Et nouit ipse, eximiam esse de tua doctrina & pietate opinionem, non tantum apud me, sed etiam apud magnos uiros. Itaque mallet, si fortè locus daretur, apud uos in schola seruire, quam alibi. Peto igitur illius adolescentis causa, ut, si potes ei esse adiuumento, ut consequatur scholasticam conditionem alicubi apud uos, commendatum esse sinas. Ac omnino confido, te rectissimè collocaturum in eo beneficium tua. Spero enim eius ingenium & modestiam usui fore aliquando Reipublicæ uel Ecclesiæ. Et quoniam tanti te facit, ut debet & solet, spero te ex eius erga te obseruantia & gratitudine olim dignum fructum percepturum. Ego certè, si cum inueneris,

iuueris, magnum cumulum accepisse putabo ad ea beneficia, quibus iam olim abs te sum affectus. Et ego fretus tua erga me humanitate, cum adhuc essem apud Mutianum Gotthæ, libentius nunc ad te scripsi. Bene uale. Pridie Augusti. Anno 1542.

D. Leonhardo Fuchio medico, Philippo Melanchthon S. D.

Philh. Am. XII, 636

Et propter ipsam rerum noticiam, et propter posteritatem, gaudeo crescere tuos hortos, longè a-macniores et utiliores Hesperidum hortis. Quis enim non lætetur rerum naturam fieri notiore, cuius consideratio mentes ad uirtutem et philosophiam flectit, et multa uitæ presidia ostendit. Erudient autem et posteritatem hi tui hortus, quia plantarum nomenclaturas et figuras optima fide tradis. Quare gratiam et tibi Respublica debet, et passim boni et prudentes hunc tuum honestissimum laborem laudant. Eisi autem optatim eum candorem esse ingeniorum, ut bene meritis honos haberetur, et *αἰσίου μὴ ἄνευ* sine liuore et sine maledictis emendarentur: tamen uetus est illud,

ἔχ' ὄσια γοῦν ἐλκεῖ βέλτερον ἀλλόλοισ.

Vidi libellos contra te editos, et ingenui, ut puelle flosculos in hortis decerpunt, et sine odio certant inter se, ut quælibet sua coronæ thoros uenustissime distinguat et ornct: ita nos in collatio-

ne herbarum decuit. Ego diu iam, etsi multi aduersus me scripserunt, tamen respondi nemini. De re dixi, quantum uel necesse fuit, uel potui in ijs locis, ubi explicatio instituta fuit, sine mentione ullius antagoniste. Et hac philosophia perpetuo utar, ac iudicium prudentibus relinquam. Te etiam adhortor, ut cum iudicijs multorum intelligentium tuum opus quibus probetur, acquiescas: neque moue-
ris, si qui Momi pagellam unam atq; alteram taxat, nec cum eis certos uerborum contumelijs. Valerium Cordum, Cordi filium, ingeniosum iuuenem, & in inquisitione totius naturae mirè diligentem amissimus. Nam Romae scribunt mense Octobri mortuum esse. is de tuo opere sepe honestissimè loquebatur. Mortem eius uerioribus lachrymis deploramus, quam Bionis interitum deplorat Theocritus. De Cordo enim uerius illa dici possunt:

ἄρ' ἠόκινθε τελέα τὰ σά γράμματα, ἐν πλείον ἄλῃ.

Multas naturae partes adhuc ignotas, si uixisset, erutas ostēdisset. Tu nequaquā in Italiā te attrahi sinas. Ne quidē si, ut ad Artaxerxē Hippocrates uocabatur, amplissimis promissionibus inuitare. Ioachimus Lypsiae feliciter instaurauit Academiam ἑὸς βουδύτρος. Cum autem difficile sit patriam milās sepe mutare sedem, non arbitror nunc quidem ad uos rediturum esse. Sed de suo consilio scribet ipse. Bene & feliciter uale. Die natali filij Dei,
qui

qui dies cum annum ordiatur, ex animo Ecclesie
Dei et eius hospitij, et tibi et tue domestice Ecclē
siae, annum tranquillum, faustum & felicem opto.

Reuerēdo uiro, eruditione & pietate prę
stanti, domino Georgio Buchholtzero,
docenti Euangeliū in Ecclesia Dei in ur-
be Berlina, amico suo charissimo,
Phil. Mel. S. D.

Reuerende uir & amice charissime: Venit huc
tabellarius ducis Vuirtebergēsis Caspar Schubart
Cygneus, modestus homo, qui attulit Brentianam
declarationem, in qua ostendit Brentius nomina-
tim, quas corruptelas Osiandri improbet. Mittam
uobis exempla, ubi descripserimus. Idem nūcius e-
pistolam habet scriptam ab illustrissima cōiuge du-
cis Vuirtebergensis, ad illustrissimam sororem, ut
mibi quidem uidebatur foris aspicienti inscriptio-
nem. Iussi igitur nunciū ipsum istuc proficisci: quia
hoc genus literarū singulari diligentia et fide exhi-
bendum est. Petetis etiam responsonem: omnino
gratificandum est mutue pietati sororum. Me ha-
ctenus impediuit editio Locorū doctrine Christia-
næ Germanicæ, quò minus Stancaricā responsonē
absoluerim. Sed nunc rursus eam in manib. habeo.
Exempla Locorū uobis mittam, cum typographus
absoluerit. Nunc mitto alium libellum, non uestra
lectio

lectione dignum, sed tamen ostendentem nostros labores in hac scholastica gubernatione: quam ut Deus adiuuet, toto eum pectore oro. Sæpius copiose mihi de Mediatore scripsit: et defendit idem, Mediatoris et intercessoris officium non esse unius tantum naturæ proprietatem, sed personæ, secundum utranq; naturā. Sed hæc aliàs copiosius. Quæso ut per hunc tabellarium respondeas. Bene & feliciter uale. Die æ quinoctij uerni, Anno 1553.

Venerādo uiro, eruditione & uirtute præstanti, domino Georgio Buchholtzer, præposito Ecclesiæ Dei in urbe Arctoa, amico suo charissimo, Phil. Mel.

S. D.

Venerande domine Georgi, hunc nuncium mihi ad uirum clarissimum dominum doctorem Hieronymū: qui an sit Berolini, aut Francosordie, nuncio meo indicabitis. Literas autem, si quas mihi uolueritis mittere, huic tabellario tradite. Nos nihil noui habemus, nisi rediisse Ducem Saxonie Mauritium Electorē, et adducere Magistrū Theutonicū, ut uocant, ut cōducantur equites. Sermones hominum nō obscuri sunt de bello Heluetico, et de bello Saxonico. Deus reddat miseræ Germaniæ pacē. Bene ualete, et rescribite. Salutem reuerenter opto uiro clarissimo, domino Cancellario. Die Nicolai.

Eidem.

Eidem.

Venerande domine Præposite, & amice charissime: Spero ingenium magistri Ioannis Birnstil utiliter seruiturum esse Ecclesie Dei. Ideo cum duci Megalburgensi commendavi: ac Deum oro, ut ministerium eius gubernet. De tempore autem professionis magistri Ioannis, quid scribat Dux, intelligetis ex ipsius Ducis literis: quas unâ cum meis, ut exhiberi ei curetis, uos etiam atq; etiam oro. Nam ad uos ideo misi, quod nesciebam ubi ipse magister Ioannes Birnstil in urbe uestra querendus esset. Nec quæquam in ciuitate uestra chariorem habeo, quam uos: & uicissim me à uobis diligi existimo.

Quæso igitur, ut hoc negotiũ, quod quidem ad Ecclesiam pertinet, curetis, & mihi rescribatis. Si iam iter ingressus est magister Ioannes, uxori literæ Ducis tamen legendæ erunt, ac deinde ad ipsum mittendæ. Quæso etiam ut mihi significetis, an Sabinius exhibuerit illustrissimo principi Friderico & uobis meos libellos. Pro uestro munere uobis ago gratias. Principi Friderico et uestris filijs mitto pagellas de Ecclipsi. Bene ualete, die 3 Nouembris.

Eidem.

Reuerende uir, & charissime frater: Scio te hominem officiosum libenter amicis gratificari. Ideo ad te mitto literas Sabino inscriptas, & libellũ: & te

te oro, ut ad Sabinum per nunciū fidelem fortè oblatum, sine tuo sumptu mittas. Hæc scripsi in urbe Brandeburga, quò filias Sabini ad uisendā auiam adduxi. Spero autem uos accepisse exempla nostri libelli: in quo si cætera non placuerunt, spero tamen placuisse Latinam adhortationem de cõcordia. Quancquam & de cæteris iudicia uestra cognoscere cupio. Et admonitiones uestras libenter audio. Utinam in Ecclesia amanter alij alios moneant, sicut scriptum est: Docete & emendate uos mutuò. Bene uale. Die septimo Decembris, in arce Brenni.

Eidem.

Reuerende uir, & amice charissime, Illustrissimo principi Electori Marchioni respõsionē meam mitto de controuersia Stancari: & oro, ut uos ipsi exhibeatis illustrissimo Principi, uel exhiberi curetis per magnificum dominum Cancellarium, aut ornatissimum uirum dominum Thomam. Orabitis etiam, ut mihi uenia detur, quòd tardius mitto. Legerunt alij, & comprobarūt, sed subscriptiones nõ petiui: quia nolui alijs attrahere certamina cū Stancaro, homine ualde maledico. Scripsit de me epistolas plenas arrogatiæ & crudelitatis, cum nunquam à me lesus sit. Sed mei labores Deo & multis bonis uiris noti sunt. Non moui dissidia: sed cum esset magna opinionum confusio, quasiui explanationes ue

tas & simplices, quæ intelligi possent, de toto corpore doctrinæ. Stancarus quid sentiat in uniuersa doctrina, nondum scimus. Bene & feliciter ualete, & curate mihi rescribi tantum hoc, ut sciam an sint exhibitæ meæ pagine. Iterum ualete. Die primo Augusti.

Eidem.

Venerande & charissime domine Georgi. Mitto illustrissimo principi Electori, Marchioni Iodachimo, quasdam nostras deliberationes, quas oro ut ei mox exhibeatis: & mihi significetis, an sint exhibitæ. Potestis eas & uos legere, & spero uobis & omnibus pijs, qui legent, placituras esse. Bene ualete, et rescribite. Die Dominico, 13 Decembris, Anno 45.

Venerando uiro, eruditione et uirtute prestanti N.N. pastori Ecclesiæ in Tangermunda, fratri suo charissimo,

S. D. Venerande domine, & charissime frater, intelligo senatum Brandeburgensem de te uocando ad gubernationem suæ Ecclesiæ deliberare: ac à me petiuit, ut tibi hortator sim, ut ad ipsos commigres. Nihil mihi potentie sumo, sed opto ut uicina Ecclesia feliciter regatur. Et spero te in urbe Brandeburgæ utilius Ecclesiæ seruiturum esse. Nobis quoque propiorem te esse opto. Scriberem plura, nisi nuncius

Solanus of. p.
377.

cuis festinaret: & meas occupationes nosti. Bene
& feliciter uale. 22 Ianuarij.

Magnifico D. Rectori, magistris ac docto-
ribus Academiae Francofordianae ad O-
deram, &c. Philippus Melanch-
thon S. D.

III, 60.

Apud Xenophontem Cyrus cum proponit edi-
tum, ut agricolis parcatur, addit causam: Quia in
ipso etiam belli incendio perficiendum sit, ut quam
minimum sit belli. Id suo quoenq; loco imitari decet.
Etiam si concutuntur imperia, cuius rei multae sunt
causae: tamen interim quaedam foedera religionis et
naturae seruari oportere sciamus. Diligamus Ecce-
siam, ubicunque est: diligamus cognatos ubicunque
sunt, & eis leniamus aerumnas. Ita in ipso bello mi-
nus erit belli. Id cum ab illustrissimo Electore
Marchione factum sit in hoc bello, qui et lenire mala
publica studuit, et tanquam Nestor inter duces paci-
ficator fuit, et priuatim multis opem tulit, uirtus eius
praecipua laude digna est. Ego quoque & publi-
co & meo nomine ei gratias ago. Deinde quod &
Academia uestra exemplum sui Principis imitatur,
ac mihi in hoc exilio desert hospitium: uobis etiam
pro ista erga me beneuolentia gratias ago. ac leua-
tionem mearum miseriarum magnam fore ducere,
si contingeret in illa frequentia doctissimorum ui-
rorum,

rorum, qui omnium artium cognitionem comple-
xi sunt, uiuere. Cumq; nondum certam sedem ha-
beam, aliquāto post de mea uoluntate ad illustris-
simum Electorem Marchionem & ad uos copio-
sius scribam. Nunc accersitus sum Vitebergam, ut
de tabulis nostri naufragij deliberemus, & ratio-
nes quaedam referendae sunt. Adsum etiam editionē
quarundam lucubrationum, quas multo antē pro-
pter utilitatem adolescentiae institui. His absolutis,
fortassis peregrinatio in alia loca suscipienda erit,
quam ut Deus gubernet oro, ne studia doctrinae ex-
tingui sinat. Sed seruet tum alias Academias, in quibus
resē inuocatur: tum uerō uestram, quae in his
regionibus nunc unica domicilium est coelestis do-
ctrinae & integræ philosophiae. Bene ualete. Calen-
dis Augusti, Anno 1547.

Reuerendo uiro & uirtute praestanti, do-
mino NN. pastori Ecclesiae Dei in incly-
ta urbe Bremi, fratri suo charis-
simo, S. D.

Reuerende uir & charissime frater, & debeo
& habeo gratias Senatui uestro, pro beneuolentia
erga me: tum uerō etiam pro uino misso: teq; oro,
ut meis uerbis reuerenter Senatui gratias agas. Mit-
to tibi duo exemplaria disputationis, etsi nuper u-
num ad te misi, quorum alterum dabis Secretario

o 2 Senatui

Senatus uestri. Nunc adest illustrissimus princeps archiepiscopus Meideburgensis. Aulici narrat, du-
cem Henricum Brunsvicensem duxisse exercitum
ad N. urbem. Bene uale, & rescribe. Quarto Maij.

J. Boticher.

Cuidam amico.

Sæpe audiuiſti, gratitudinem eſſe uirtutē com-
poſitam ex duabus præcipuis uirtutibus, ueritate
& iuſticia. Veritas agnoſcit & fatetur, unde fit
acceptum beneficium: iuſticia reddit aliqua offi-
cia. Quòd igitur prædicas beneficia, quæ in te con-
tulit Sabinus, uideo te amare & præſtare gratitu-
dinem, quam uult Deus intelligi & coli, ut ipſius
beneficia agnoſcamus, & ipſum celebremus. Sabin-
no ego tuo nomine hic gratias egi, & tuas literas
ipſi monſtraui. Ei te charum eſſe, ex ipſo intellexi.
Is tibi nulla in re defuturus erit. Vale, & rescribe
an has literas acceperis. Id officium pro meo offi-
cio reddito. Patri tuo, uiro optimo, mitto pagellas,
quas cures ipſi exhiberi. Die Marci.

Viro optimo, domino Iohanni Span-
genbergio, amico ſuo,
S. D.

Si Leonardus ueſter expectaſſet noſtrum redi-
tum, & de ipſo & de negotio matrimoniali ei lite-
ras dediſſem, Nam ipſi Leonardo opus eſt tua ad-
monitione,

monitione, ut diligentius discat doctrinam Christianam. Mira est iuuentutis negligentia, in his tantis rebus cognoscendis. Sed nos, ut si quos possumus, excitemus, de causa matrimoniali respondimus. Ambrosio gubernati scholam, mittam hypodidascolas. Bene Vale, 14 Septembris.

Præstantissimo domino Ioanni Span-
genbergio, docenti Euangelium in
Northusa, amico suo,
S. D.

Doleo exortum esse disidium inter te & unum collegam. Neque dubito quin ea res magnopere te exerceat, intelligentem quantum officiat gloriæ Euangelij fama disidij, et quos ludos præbeat aduersarijs. Colligerem autem omnia quæ arbitrarer ad te consolandum prodesse, nisi ea tibi nota esse statuerem. Multum in huiusmodi scandalis me cõsolatur, quòd scio esse ἀναρχία λυαὴ, quæ diabolus excitat odio Euangelij, ut deterreat homines à doctrinæ genere: & ut nos quoq; frangat, ne doceamus. Itaq; te contra has diaboli insidias erigere debes, & ingenti animo despicere has offensiones: et tamen ratione etiam atq; arte mederi. Facile uincas aduersarium, si dissimulatis iniurijs pergas docere ea quæ & utilia sunt conscientijs, & ornant gloriã Christi. Hoc enim doctrinæ genere retinentur au-
ditoria.

ditoria. Tuus aduersarius rixabitur de puerilibus illis spectaculis conseruandis, aut ulciscetur suos affectus. In concionibus, rem facit indignam isto loco. Non diu habebit populi studia. Ac si qui ei applaudunt, uidentur abuti eius impudētia. Incitant enim, non quia eius causam probent: sed quia iuuat eos, quod Euangelium malē audiat propter hanc dissensionē. Christus te gubernet, ut fortiter feras has offensiones. Bene uale, 1533.

Clariss. uiro, egregia eruditione & pietate præstanti, D. Ioanni Spangenbergio, pastori Ecclesiæ Northulanæ, domino ac amico suo uenerando, S. D.

Mitto tibi epistolam illustrissimi Ducis Prusiæ, in qua te ad gubernationem scholæ recens constituere inuiat. Arbitror enim doctoris medici prædicatione te ei commendatum esse. Et profectò tua uirtus digna est fauore bonorum principum. Etsi arbitror te istic ab Ecclesia retineri, quæ antea etiã migrationem breuiorem deprecata est: tamen literas misi, ut deliberes, quid ex re tua esse deas: ac mihi per fortuitum tabellarium quam primum poteris, respondeas. Princeps uult me hortatorem esse suscipiendi huius muneris, et optarim ei scholæ bene consultum. Sed tua ætas et familia quid ferre que-

at, confidero. Tibi igitur deliberationem integram
relinquo: teq; oro ut rescribas Principi, ac mihi li-
teras mittas, simulq; tuam sententiam significes. Sa-
lutem opto collegæ tuo Antonio, cuius silentium
perpetuum miror. Bene ualete, & Nouembris. 1544.

Reuerendis uiris, eruditione & uirtute
præstantibus, Ioâni Spangebergio & col-
legis ministerij Euangelici in Isle-
ben, amicis suis charissimis,

S. D.

Non p. 157.
Ess. rna 5.
pl. 157.

Reuerendi uiri, & amici charissimi. Optarim
ad nos missum esse aliquem ex collegio uestro, qui
coràm exponere totam seriem actionū illarum po-
tuissim, de quib. scribitis: sed ipsa aulā nobis testis
esse potest, nobis non probantibus inferum esse ar-
ticulum de oleo & unctionibus. Et scimus conse-
crationes oleorum, quæ extant in libris Episcopo-
rum, impias, & magicis similes esse. Id semper in de-
 liberationibus à nobis dictum est, & constanter di-
ctum est. Illi autem qui articulum de oleo inserue-
runt, corrigi hæc dicebant: quia addiderunt, Re-
motis omnibus superstitionibus. Et in fine diser-
tè dicitur, Reliquos esse aliquos articulos nō conci-
liatos, de quibus cum Episcopis deliberandum sit,
si has Ecclesias uelint regere. In his nondum conci-
liatis articulis numerari necesse est & illas conse-

o 4 cratio-

erationum & unktionum absurditates. Intelligan-
tur ergo non comprobatae, sed ad illam deliberatio-
nem reiectae. Sed decebat esse magis ingenuam ora-
tionem * diceris: stylus indicat, non esse illa scripta
ab uno. Nos, Deo iuuante, uocem Euangelij incor-
ruptam docebimus, & in nostra confessione sem-
per sonabimus. Pagellas uestras uobis remitto. Be-
ne ualete. Die 13. Ianuarij. 1549.

Reuerendis uiris, eruditione & uirtute
praestantibus dominis, Ioanni Spange-
bergio gubernanti ecclesias Dei in comi-
tatu Mansfeldensi, & pastoribus, & caeteris
eorum collegis, amicis suis,

S. D.

Reuerendi uiri, & amici charissimi: Orat filium
Dei in agone suo, ut aeternus Pater Ecclesiae cōsen-
sum tueatur, ut unum simus in ipso: ut uerba, quae
extant in ea narratione, recitem. Nec est irrita illa fi-
lij Dei precatio. Semper erit aliquis cœtus custos,
ueræ doctrinae consentiens. Legi uestram delibera-
tionem, quam iudico & piam, & cum nostris sen-
tentijs cōgruere. Etsi autem multi Ecclesijs nostris
minitantur, et prosectò horribilis crudelitas in Sue-
uia exercetur: tamen nec ueræ doctrinae corrupte-
las unquam recipiemus, nec uitiosos cultus appro-
babit. In alijs rebus adiaphoris, seruitutē quālibet
duram tolerabimus. Nec propter leues causas
occafio-

fol. 159

occasione præbendam censemus ijs, qui pellerè pa-
stores conantur. Quæ de re cum à multis interroga-
ti simus, scripsi quid mihi uideatur. Quanquam
autem scio, quibusdam horridiores sententias ma-
gis placere: hæc magna causa est cur seruitutem to-
leremus, ne fiat in Ecclesijs solitudo, qualis iam in
multis locis est ad Rhenum et in Suecia. Nulli sunt
congressus, templa muta sunt, nec baptismus qui-
dem in templis: trucidantur, rapiuntur aliqui, &
coniuges aut filie. Nec magistratus ulli opem fe-
runt suis pastoribus. Quidam etiam gaudēt eos ex-
cuti. Cum igitur uideamus quo in periculo sint non
tantum docētes, sed etiam ipse Ecclesiæ, hoc est pij
cœtus, tantisper donec piè possumus, manere apud
Ecclesias studeamus, etiamsi tolerāda est aliqua ser-
uitus, quæ tamē sit sine impietate. Oremus autē fi-
liū Dei, ut ipse nos gubernet, et pœnas mitiget. Nō
humanis cōsilijs aut uirib. retineri lux Euāgelij in
genere humano potest. Sed Dei opus & beneficiū
est, tanti boni cōseruatio. Ab ipso igitur petamus et
expectemus auxiliū. Bene ualete. Die 23 Ianuarij. 1549.

Reuerēdo uiro, eruditione & uirtutē præ-
stanti, domino Ioanni Spangebergio, pa-
stori Ecclesiæ Dei in oppido Eisleben, &
gubernanti uicinas Ecclesias, ami-
co suo, S. D.

Reuerende uir, & amice charissime: Meministi
o s conso-

Rever
158. fol.

consolationem, quæ extat in Esaie concionibus ubi
 inquit Deus: Ego Ecclesiam condidi, ego gestabo
 eam, etiam in senecta, & canescetem. Et quo maior
 senectæ infirmitas, eo magis ipsam curæ esse Deo
 speremus. Talibus consolationibus, ut te in hoc tan-
 to dolore tuo erigas, ualde te adhortor. Etsi au-
 tem uideo qui terrores nobis proponantur: ta-
 men spero filium Dei, Dominum nostrum Iesum
 Christum nobis adfuturum esse, inuocantibus ipsum,
 & moderatè necessaria faciētibus. Vestram delibe-
 rationem cum nostris sententijs congruere iudico,
 qua de re in altera Epistola scripsi prolixius. Be-
 ne & feliciter uale. Die 22 Ianuarij. 1549.

Venerādo uiro, eruditione & uirtute præ-
 stanti, D. Cyriaco Spangebergio,
 amico suo, S. D.

Reuerendum uirum, eruditione, pietate & om-
 nibus uirtutibus præstantem, patrem tuum, domi-
 num Ioannē Spangebergiū, & propter ipsius mul-
 ta ornāmēta, et quia fidelis et salutaris doctor fuit,
 dilexi, & ueneratus sum: & amicitia nostra spero
 in æternæ Ecclesiæ consuetudine fruemur. Etsi au-
 tem extant eius monumenta, & memoriam ipsius
 posteritas in Ecclesia retinebit: tamen gratitudi-
 nis est nostræ, talia de ipso scripta inuentuti pro-
 ponere, qualia & antè de bene meritis edidimus.

quorum

quorum studia, mores, labores recensuimus ut honesta exempla. Puto te legisse epicedion & orationem de Crucigero. Itaq; uellem isthic à D. Mencilio conscribi Epicedion, & à uobis narrari ei domesticam consuetudinem in studijs, precatione, & similibus exercitijs: quæ si sciremus, curassem multo antè hic aliquid scribi. Publicos labores nouimus: sed ego libenter & quædam domestica exemplâ adspargo. Bene uale, et salutem dicito meis uerbis fratri & Mencilio. Die 16 Augusti, Anno 1550.

Reuerendo uiro, eruditione & pietate præstati, domino Ioanni Spangebergio, Episcopo & pastori Ecclesiæ Dei in Isleben fideli, amico suo colendo,

S. D.

Reuerende uir, et amice charissime: Magna consolatio pijs proposita est in dicto Psalmi: Generationi rectorum benedicetur. Hanc nocem dulcissimam in hac tua senectâ intuens, filios tuos honestos et eruditos, sæpe cogitatio: ac Deo gratias ago, qui tuæ senectuti tales filios donauit. Nos libenter ei doctrinæ testimonium tribuimus, & loco ornauimus natu maiorum, ut uirtus etiam ipsius meretur. Nec depones beneuolentiâ erga nos etiam, propter falsos clamores quorûdam, qui calumnias contra nos spargunt. Ipsi filij tui testes erunt, nec doctrinæ uo-

SPANG.

eam, nec ritus in hac Ecclesia mutatos esse. Vicini libertate urbis contra nostras Ecclesias, & contra ueteres amicos immodicè abutuntur. Vos oro, ut conunctionem nostram non sinatis distrahi. Die 15 Februarij.

Reuerèdo uiro, eruditione & uirtute præstanti D. Ioanni Aepino, episcopo Ecclesie Dei in inclyta Hamburga, Philippus Melanchthon
S. D.

T. 96.

Reuerende uir, & amice charissime. Quanquã publica moesticia facit, ut sensus in priuatis doloribus sit hebetior: tamen in omnibus bonis ingenijs natua *σοφία* minimè lentos motus ciet. Quare nõ dubitamus, te propter mortem honestissime coniu-
gis tue magno in dolore esse. Nos quoq; cum ex literis uenerandi uiri Magistri Ioannis Garcei intellexissemus, eam superatam doloribus partus extinctam esse, ualde augeri moesticiam nostram propter tantum charissimi amici uulnus sensimus. Cum enim et uirtutib; omnibus quæ pie matrone cõueniunt excelluerit, et cõcordia inter nos perpetua, et cõsuetudo plena pietatis et suauitatis fuerit: et iam communi cura & amore liberi educandi essent, & tua etas et ualetudo iam hanc uite sociã necessariò requireret, magnas doloris & desiderij causas te habere

habere cogitabamus. Miserabilior etiam hic inter-
 tus eo uidetur, quod partus laboribus oppressa est.
 Itaque etsi coniugis tuæ causa etiam dolemus, eam à
 te & à liberis auulsam esse: tamen uulnus tuum in-
 tuentes, singulari dolore adficiamur. Cumque absen-
 tes non possimus alijs officijs tibi mederi, decurri-
 mus ad hoc remedium, quod omnium efficacissi-
 mum est. Dominum nostrum Iesum Christum, for-
 tem & instauratorem uite oramus, ut te spiritus
 suo sancto consoletur, & seruet incolumem Eccle-
 siæ tuæ, domesticæ & publicæ. Oramus etiam, ut ti-
 bi liberos seruet incolumes. Scimus autem te non so-
 lum nosse omnia quæ diuinitus ad consolandam Ec-
 clesiam tradita sunt, sed etiam uera fide amplecti.
 Cum igitur certissimò statuas, nec nasci nec extin-
 gui nos casu: & tuam coniugem iam frui coelestis
 Ecclesiæ consuetudine, in qua rursus eam comple-
 ctèris, & cum ea de sapientia Dei colloquèris, cu-
 ius elementa à te didicisti: habes mœsticiæ uera reme-
 dia. Vult Deus ut & doleamus, & ut desiderio no-
 strorum adficiamur. Sed uult simul, ut moderemur
 dolorem, & flectamus animos ad obedientiam ipsi
 debitam, præsertim cum letissimos exitus Ecclesiæ
 proposuerit. Meminimus quendam amicum mor-
 tuo filio, cum in magno dolore esset, fortè in uine-
 re, in recenti luctu incidit in psalmi locum: ipse fe-
 cit nos, & non ipsi nos. Hæc ipsa commonefactio
 de

de prouidentia ita penetravit in animū, ut diceret,
fuisse in corde suo diuinam quandam flammam sub-
bitō, cum hoc dictū legeret: ac postea mediocriter
quieuit. Nec uerō dubitamus, quin tibi exercitia fi-
dei talia & nota et usitata sint. Quare speramus, te
intuētem in uniuersam doctrinam cœlestem, repu-
gnare dolori: et tecum et cum tuis liberis Deum o-
ramus, ut tibi adsit, & te regat et seruet incolumē.
De alijs disputationibus nihil nunc scribendum es-
se duximus: & quidam inclementius nobiscum a-
gunt, cum quidem iniuriam nostris Ecclesijs faciāt,
& non ignorent nos de rebus magnis certamina su-
stinere acerrima. Bene uale. Die 10 Iulij, Anno Do-
mini 1549.

Clarissimo & integerrimo uiro, pruden-
tia & uirtute præstanti, domino Michas-
li Meyenburg, amico suo charissimo,
Philippus Melanchthon

S. D.

Hanc epistolam scripsi die festo, quo memoria
publicè ascensionis filij Dei, quam multitudo ma-
gna eius temporis spectauit oculis, celebratur. Co-
gitabam igitur de dulcissimis consolationibus, quæ
eo die leguntur. Sed et filius Dei ad dextram æterni
Patris, dans dona hominibus. Dabit igitur & no-
bis dona, inuocantibus eum: descendet, & seruabit Ec-
clesiam

clesiam suam. Mitto igitur partem mea supellecti-
lis, quam queso ut in ædibus uestris reponi sinatis:
uel si quod mihi cōducium est tuguriolū, eō trans-
ferri mandate. Bene & feliciter ualete. Die ascen-
sionis filij Dei in cœlum, Anno 1547.

Venerunt huc duo boni & docti uiri ex Flan-
dria, qui narrabant se propter pietatem & studiū
doctrinæ Euangelicæ deseruisse uitam monasticā,
cum fuissent Franciscani. Erant autē nudi & egeni:
quare eis aliena liberalitate opus est. Si lingua su-
periore utcumq; loqui possent, ambobus hic condi-
tiones in aliquibus Ecclesijs curassemus. Sed quia
eorum linguam populus nō intelligit, alterum tan-
tum retinuimus, cui uictum in Academia curabi-
mus. Alterum ad uos mittimus: teq; propter Chri-
stum rogo, ut eum excipias, & ei aliquē nidum cu-
res: poteris, opinor, in uestris Ecclesijs eius indu-
stria & labore uti. 15 Septembris, Anno 1548.

D. Philippo Gluēspies, de studijs optimè
merito, Philippus Melanchthon
S. D.

Tanta fuit uirtus, tanta prudentia, & in omni
officio moderatio, ac temperata humanitate graui-
tus in socero tuo, ut suspicerent & amarent eum
omnes boni, quibus notus fuit. Ego itaq; etsi pro-
pter beneficia quæ in me cōtulit, plurimum de-
bebam:

I, 127.
De morte Jo.
annis Reimick
cuius Mansfeld
domus.

bebam: tamen ad eum inuitadum multo magis ad-
 miratione uirtutis ipsius rapiebar, quæ erat ex-
 cellens in omni genere. Pectus erat plenû pietatis,
 & ardebat studio Euangelij Christi. Deinde inge-
 nuitas summa erat: cumq; omnes longè uinceret
 prudentia & diligentia, tamen à telis & sophisti-
 ca longè aberat, & ueritatem in omni sermone &
 actione lucere uolebat: nec morum æquitatem in a-
 lijs maiorem uidi, et illam mediocritatè, in qua col-
 loco Aristotelis decus. eminebat in eo singularis
 grauitas, quæ tamen sine morositate erat: iram at-
 que odia moderabatur ita, ut quanquam acer, mi-
 nimeq; leuis esset, tamen affectibus suis nunquã la-
 xaret frenum. At mihi non rarò uenit in mentem,
 cogitanti de ipso, tales fuisse Lælium & Atticum,
 quorû hoc genere moderatio maxime prædicatur.
 Quid cetera? Rempublicam norat optimè, & or-
 nabat & defendebat magno suo cum periculo. Pa-
 miliam gubernabat singulari comitate, ac patrio
 animo suos omnes amplectebatur. Quare uicissim
 ab omnibus ut pater amabatur. Liberalitatè exer-
 cuit erga Rempublicam, ciues inopes, et præcipuè
 scholasticos egentes. Et ut uita erat castissima, ita
 sermo planè nihil habebat obscenitatis: nec in se-
 cundis rebus insolescebat, aut exultabat, nec frange-
 batur aduersis. Etsi cum uidisset in Republica no-
 uas tyrannides institui, prospiceretq; magnam re-
 rum

rum mutationem, non leuiter angebatur eius ani-
 mus: sed tamen ipse erigebat sese, & non incumbe-
 bat dolori, occurrebaturq; illis malis singulari pru-
 dentia. Talem uirum quis non doleat extinctum es-
 se? hoc est, quis non lugeret eius interitum, tanquā
 publicum damnum? Quare, mi Philippe, magnū
 dolorem socii tui mors mihi precipue attulit.

Cumq; ad ceteras meas miseras, quib. hoc tempo-
 re duriter exerceor, etiam hic luctus accesserit, qui
 nobis diuinitus & in eruditorum disputationibus
 proponitur: cumq; de morte socii tui cogito, tuā
 etiam uicem doleo: uenitq; in mentem, quantū one-
 ris accedat ad ceteras tuas curas & erumnas. Est
 autem consolari te debebam: tamen plura scribere
 hoc tempore nō poteram. Et tibi nota sunt ea quae
 in Sacris literis traduntur, et in Philosophia. Illa au-
 tem una sententia maxime consolari debet, quod
 scimus homines nō casu nasci, aut extingui: Deoq;
 euocati ex hac statione parendum esse. Deinde spe-
 rare debemus, sociū tuum iam uersari in illa eter-
 na sede, cum Christo, bonis angelis & sanctis. Cete-
 rum quorum consuetudine & sermonibus * de-
 scessi ex hac uita, magis delectatur quam ullis re-
 bus humanis, nec lōgo interuallo nos praecedit. Bre-
 uiter iterum eo fruemur, & fruemur iucun-
 dius quam antea. Vale, 20 Iulij,

Anno 1538.

P Egreia

Egregia pietate & uirtute prædito, D.
Hieronymo Vuellero, Doctori Theolo-
giæ, amico suo, Philippus Melanch-
thon S. D.

II, 280.

Etsi Ecclesiæ causa longissimam uitam bonis do-
ctoribus optare debemus: tamen obtemperandū est
uoluntati Dei, si quem hinc tanquam ex statione e-
uocet, atq; abducatur: præsertim cum illos sciamus uo-
cari ad immortalitatem, qui sustinent curam & la-
borem docēdi Euangelij. Ego quidem cogitans de
morte Nicolai, sic sum affectus, ut si quando in pa-
triam dimitto amicos. Horum enim discessus & de
charitate patriæ me admonet, & cupiditate quādā
accendit me proficiscendi in loca iucundiora. Sic
mors honorum & piorum admonet me de expe-
ctanda immortalitate: ac desiderium in me exusci-
tat, unā cum illis in illam æternam sedem ac lucem,
in qua sine peccatis, sine errorib. sine caligine Dei
sapientia fruamur, proficiscendi. Quare te quoque
adhortor, ut animum à luctu abducas, et iam de ad-
iuuanda Ecclesiæ uestra cogites. Ut in acie milites su-
persites non decet frangi animo, si quos uident an-
te se extinctos esse, sed ut in eorum succedant uesti-
gia: sic nos non deseramus traditam functionem: et
preceamur Deum, ut nobis adsit. Scis Christum Do-
minum nostrum resurrexisse, ut nos qui ipsum in-
uocamus gubernet: ascendit in cœlum, ut dona det
homini-

hominibus. His cogitationibus ut animum erigas, te etiam atq; etiã obtestor. D. Martinus aberat, cùm tuæ literæ adferrentur: postea non potui occupatum ad scribendum hortari. Saluta Dominum Paulum. Bene uale.

D. Vuenceslao Lynco, Doctori Theologiae, Philipus Melanchthon
S. D.

Misit huc ad Principem nostrum dux Georgius, exemplum cuiusdam epistolæ à te scriptæ, ac uidetur uehementer iracundus auctori. Id tibi significandum duxi, ut cautor esses in posterum in * aduersandis literis huius generis. Plena sunt omnia fucatis amicis, quorũ simulatione uide ne alijs in rebus decipiaris. Miror quis sit, qui hanc epistolam nõ ueritus est ad Georgium perferre. Tu suscipi cari facile poteris. Neq; enim ignoras, cui ad transscribendũ dederis. Inde ratiocinari cætera poteris. Quæso te significes mihi, per quos tam late propagatam esse hanc epistolam existimes. Vale, ex Buciano.

D. Ioanni Pomerano Philippus Melanchthon S. D.

Valde gratam rem mihi fecisti, quòd ad me tam diligenter de rebus tuis scripsisti. Ego uicissim scriberem,

berem, si quid haberem, quod magnopere te scire
 arbitrarer. Primum redij ab inspectione Ecclesiasti-
 ca. Fermisit enim nobis Princeps, ut paucis tantum
 praefecturis in Thuringia perlustratis, domum re-
 diremus. Ego malle[m] recta[m] ad uos: sed retinent hic
 me negocia scholae. Vltimam locum propior Viteber-
 ga electus esset, in quem recessissent adolescentes.
 Nunc enim cum iam procul peregrinandum est, fit
 ut dilabantur scholastici, & multis ex praecptori-
 bus non fuit commodum tam longinquam peregri-
 nationem suscipere. Commenda[m] tibi quendam
 adolescentem: is tibi curae erit. non desunt occa-
 siones prospiciendi bonis uiris. Sed ego deinceps ne-
 minem mittam quoquam, nisi auditum a me. Non e-
 nim credis quam inepta multi doceant: tam male i-
 mitantur optima scripta a Lutero & alijs bonis
 uiris edita. Ego cum primum potero, rebus hic ali-
 quo modo constitutis, proficiscar ad uos: neq; enim
 meos liberos tam uiuat uidere, quam uos. Vale.

Reuerendo uiro D. Vuenceslao Linco, ui-
 cario Augustanae professionis, suo patro-
 no, Philippus Melanchthon
 S. D.

Reuerende Pater: Temere accidit, cur plura non
 potuerim scribere. Pater noster charissimus uiuit.
 Ex priore audies, quae mihi comperta sunt. Tu ui-
 de,

de, ne tui sis unquã dissimilis. Dicitur parari pro-
scriptio horrenda: sed hoc ipso fortasse nervus rum-
petur, ut solet. Ante quadrantem horæ accepi lite-
ras ex Norico: dicuntur signatæ chartæ proscriptio-
nis circiter bis mille, missæq; ad Oenipontem: sed
senatum Caesarianum ibi nolle publicare, ne vulgus
irrideat. Tu confortare, & esto robustus. Orabis
pro me, qui certò tuus sum ex animo. Vale.

Iacobo Micyllo Philippus Melan-
chthon S. D.

Index 353.

Cum polliceretur se Princeps scholam confir-
maturum esse, ui debam nobis in primis opus esse a-
liquo, qui non infeliciter carmen conderet, ut ad il-
lius imitationem se comparent adolescentes elo-
quentiæ candidati. Nam mihi quidem de nullo disci-
plinarũ genere rectè iudicaturus uidetur, qui Poe-
ticen non attigit: uideoq; in soluta oratione frigere
eos, qui non degustarunt poeticen. Porro genus
uersum tuorum semper amaui. Quare de te accer-
sendo diligenter agebam, cupiebamq; ea in re pu-
blicas literarum studijs consulere, quibus in hac fre-
quentia scholæ nonnihil opis adferri posse arbi-
tror. Nam scholæ tuæ Francfordianæ suffecerit ali-
quis plebeius lector. Verè iurare possum, hoc unũ
in consilio esse, cur te in Saxoniam redire tanto pe-
re non cupiam. Vides autem, optime Micylle, quo

p a in

in discrimine fuerint nostræ literæ, nisi summa ope
 à tui similibus defendantur. Quare te iterum, quic-
 quid possum, per hoc rei literariæ studium rogo, ut
 si honestè queas, commigres ad nos. Nam quod ex-
 cusas, uereri te, ut sit ad prælegendum satis tempo-
 ris * magna facultas, uerundè tu quidem. Sed nos
 iam non tam prælectionis causa te accersuimus,
 quàm ut tua consuetudine formarentur hi, qui ad
 poeticon idonei sunt. Nam satis prospicis consilium
 nostrum. Si quæri iubeas professorè, qui sophisti-
 co more uulgo suam garrulitatem ostendet, ἢ
 μέλας τῶν τοιάτων. Et quanquam uideam istud
 tuum genus solutæ orationis propter subtilitatem
 ad docendum, & Scholas appositum esse: tamè hoc
 agimus, ut habeat iuuētus, ad cuius exemplum uer-
 sus adsuefaciat facere. Eobanus Norimbergā acer-
 situr, satis honesta conditione: alioqui huc inuita-
 semus. Cæteræ disciplinæ habet tolerabiles profes-
 sores in hac urbe: sed mihi tota Schola sordebit,
 nisi tui copia cōtigerit. Sine igitur abs te Remp. im-
 petrare, ut operam nobis tuam addicas: & cum te
 Reipublicæ nomine uocamus, puta cœlesti aliqua
 uoce uocari ad honestissimam prouinciam. Vale.

Ioanni Riuiio Philippus Melan-
 chthon S. D.

Accepi literas tuas ad 16 Calēdas Martias, quas
 legi

Erant ²³ ~~23~~ ²³ plenae amoris erga me tui c. Mehu.

legi libentissimè, plenissimas amoris, humanitatis
& officij. itaq; me plurimùm tibi debere iudico,
quòd in tantis occupationib. tuis, tamen etiam ami-
citiæ nostræ rationem habendam ducis, mihiq; tans
amanter respòdes. Feceris mihi autem gratissimùm,
si crebrò ad me scripseris. Sentio enim me pluri-
mum ex literis tuis proficere: quarùm elegantia tan-
ta est, atq; puritas, ut exemplum earum mihi imi-
tandum maximè putem: & facilius uideor mihi hu-
iusmodi exempla quàm uetera effingere. Neq; uerò
tantum ad orationem prosunt, sed moribus etiam
conducunt. Prescribis enim mihi præcepta de om-
nibus officijs huiusæ tatis honestissimis, in qua pro-
fectò incumbam omni animi cogitatione et studio.
Nam autoritas tua plurimùm apud me ualet meri-
tò. Quare te quantum possum oro, ut institutã scri-
bendi consuetudinem conserues. Etsi autem in hoc
genere non ^{parum c. Me} paruum tibi possum referre gratiam,
seu, ut Poeta scribit, * *ἄρω τῷ μέγιστον*: tamen polli-
ceor, me si quo officij genere potero, olim declara-
turum esse, hoc tuum beneficiũ mihi fuisse gratissi-
mum. Neq; committam interea, ut in scribendo desi-
derari in me officium possit. Vidi hic Bembi quos-
dam Dialogos de Terentio: qui si tibi ignoti sunt,
significes uel mihi, describã tibi ^{exemplum c. Me} exemplum, pro-
pterea quòd, cum optimum authorem in delicijs
habeas, arbitrer te omnes omnium eruditorum si-

c. AOT plenissime

Te se c. Me
Te quasi Domestica
c. Me

Te meae c. Me
honestissime c. AOT

parum c. AOT
et tu c. AOT
tuum c. AOT

rescribendo c. Me

Te enim c. Me

arbitraber c. Me
arbitror c. AOT

requiritur c. 12

hactenus c. 207

ue annotationes siue disputationes de eo et studio
se inquirere, & legere libenter. Quantū aut Bem-
bo tribuant hoc tempore studiosi Latine linguæ,
non ignoras. Præter huius Bembi ^{1607 & 1607} libellum hic nihil
habemus nouorum scriptorū, quod quidem aut nō
uideris, aut non sine molestia uidere possis. Vale.

Guilielmo Reiffenstein Philippus

Melanchthon S. D.

Nepotes uti cupiebant ad te proficisci, quia hic
formidabatur Anglica pestis, quæ peruagata est se-
rè totam Saxoniam. Dimisi itaq; eos non inuitus.
Tuum erit, efficere, ne studia prorsus intermit-
tant. Scio patris fuisse consilium, ut Theodoricum
ablegaret in aliquam decuriam scribarū, ubi disce-
ret usum, qui nunc in admiratione magis est, quàm
doctrina. Ego tamen putavi meum consilium tibi
etiam indicandum esse. Talia fundamenta iecit in li-
teris, sic etiam ingressus est in Iuris studium, ut spe-
rem eum cōsecuturum solidam in ea re doctrinam,
si non abstraxeritis eum ab eo studio. Melius est di-
gnitati et uilitati cōsuleret, si præferret perfectam
doctrinam illiterato usui scribarum. Vide quanta
sit discipulorum paucitas: mihi crede, magno erunt in
precio post solidè eruditi. Hæc scripsi admonendi
tui causa, non docendi. Nihil malo, quàm ut hæc stu-
dia retineantur: quibus amissis, nulla erit legitima
forma Rerum publicarum. Vale feliciter.

Guiliel-

Guilielmo Reiffenstein Philippus
Melanchthon S. D.

Accepi tuas literas à uobis, de missione Erhardi. Quæsiui igitur uobis alium pædagogum, non omnino (ut spero) deteriorem Erhardo: est ei nomen Marcellus, & Fracus ex oppido Königberg, ac uobis iam diu optimè notus. Mores sunt castissimi & honestissimi, & minus habent Saxonice ferocitatis. Doctrina in his artibus iuuenilibus, & in philosophia aliquanto, ut ego existimo, maior quàm in Erhardo: fortasse minus cõposita est ad ostentationem. Sed hoc non requiritur. Spero itaque uobis placiturum esse hominem, quem quidem inuitus ex schola dimitto. Nondum aliquid promisi Marcello, sed tibi: cum uideritis hominem, liberum erit uobis hominem aut recipere, aut remittere. Bene ualete.

Eidem.

Martinus obtulit mihi tuum munus: quod cum sit amplissimum, nescio quibus uerbis tibi gratias agam. Sic autem effusa erga me liberalitate es usus, ut si me tibi Atticum in nexum obligem, satisfacere pro tot beneficijs nõ possim. Nunc aureum hoc munus, me magis etiam obligat. Dabo tamen operam ut intelligas, hæc in hominem gratum & merorem collocata esse. Rhetorici libelli iam exi-

p s bunt,

bunt, dedicati tuo nomini: ac spero, si qua est futura posteritas, hos Dialecticos libellos & Rhetoricos in manibus hominum futuros esse. Nam ego nō desinam eos expolire: qui qualescunq; sunt, tamen omnium in hoc genere scripta aliorum uincunt: quod simplici animo, & apud amicum. Nam alioqui nolum de laudibus aliorum detrabere quicquā. Audio te deliberare de schola tua huc transferenda. Scis autem meum cōsiliū semper fuisse, ut diutius domi retineres imbecilem, etatem: & in hac sententiā adhuc sum, tamen metus pestilentie aliud suadet. Apud nos Ambrosius plurimū ornauit suas aedes. Quae tibi commodissimae uidentur fore: si tamen eos huc mittere constitueris, de quo tibi etiam atq; etiam deliberandum censeo. Ex Sarmatia scribitur mihi, Turcam tyrannum rediisse Constantinopolim. De Caesare nihil habemus quod tibi sit ignotum. Aduentus eius in expectatione est. Macedo dicitur dimittere milites, & mutasse consiliū apparandi belli: de quo si quid habes, quaeso mihi significes. Mito tibi dispositionē Epistolae ad Romanos, exiguum opus in specie, sed nō sine magno labore scriptum. Si posses per occasionem mittere exemplum Comiti Nouae aquilae, gratam mihi rem faceres, si ei mitteres. Vale feliciter.

Philippo

Philippo Eberbaccho Philippus Me
lancthon S. D.

*Schlegel vita
Langeri p. 210.*

Gratulor tibi mi Philippe, cōiugium, optoq; ut
incepto faueat Christus. Es enim uitæ genus labo-
riofum fortasse, at sanctū ac piū ingressus. Scis es-
se quoddam nouum Monachorū genus, *μισανθρῶ-
πας τινὲς θεολόγους*, qui sibi mirificè religiosi ui-
dentur, dum impudentissimè insectantur et execrā-
tur cōiugium: ego uerò cum cogito, uitæ sociam ui-
ro diuinitus, & uiri partem mulierem esse factam:
non possum non uehementer irasci his, qui non om-
ni officiorum genere muliebrem sexum prosequun-
tur. Me quidem in communibus huius uitæ neces-
sitatibus non leuiter consolatur hæc cogitatio, quòd
sentio quiduis uiro perferèdum esse, dum illi sociæ
uitæ, dum liberis, quorum causa uidemur in coniu-
gium ingressi, consulat. Nec mediocre beneficium
me diuinitus accepisse statuo, quòd materiam de-
dit, de muliere bene merendi: quòd sobolem etiam
ex illa donauit. Proinde opto, ut cōiugium sit tran-
quillum, fœlix & fortunatum: & ut alacri animo
sanctissimā sarcinam, si quid fortasse uidebatur o-
neris, perferas: et illam uxorem tuam, putes esse nō
modò tuam, sed etiam eiusdē gratiæ (ut Petrus dicit)
tecum participem. Ego in subito huius tabellarij a-
bitu nō habebam quod mittere muneri, uerum cu-
rabitur. Interea habeto hanc epistolam, pignus uo-
luntatis

luntatis meae: quam spero gratam fore propter amicitiam nostram. Nondum enim memoriam ex animo effluxisse arbitror. Nihil facies religiosius, quam si summa fide & cura puero primas literas doceas, quæ certè & uirtutis & religionis sunt incunabula, & elementa. Mittimus ad te adolescentem nõ leuiter doctũ, ut petijsti per literas à Reiffenstein. Is tecum philosophari Græcè & Latine poterit. Mores sunt candidissimi, & non contemnenda facultate docendi præditus est. Vale.

Chiliano Reiffenstein Philippus
Melanchthon S. D.

Cum Martinus noster profecturus esset isthuc, dedi ei duo exemplaria Rhetorices, exhibēda tibi, & filijs tuis, quibus dedicaui: teq; rogo, ut exiguum munus boni consulas. Nondum perpoliui hos libellos Dialecticos & Rhetoricos. Impedior enim maximis & miseris negocijs, ut scis. Si quid tamē contigerit ocij, breui uirosq; recudi curabo, ita ut non multũ desideraturi sint homines docti. Certè ad iudicandum spero hos libellos nunc quoq; parimum conducere. Sed iudicium tibi uiro doctissimo et prudentissimo relinquo. Scripsissem filijs, nisi cum hæc scriberē, miserrimis & acerbissimis doloribus suissem oppressus. Amabò te, si quid afferes de Francofordia, aut alijs rebus, quarum me cupidũ esse scis,

per

per Martinum significes. Nam etsi Lipsiam profici-
cisci cupio: tamen uereor ut id mihi permittat $\chi\alpha\lambda\lambda\iota\gamma\epsilon\alpha\phi\omicron\iota$,
qui adhuc cudunt Germanicam Apolo-
giam, in qua emendanda nonnihil habeo negocij.
Vale. 1531.

Clarissimo uiro, eruditione & uirtute
prestati, domino Ioachimo von der Hei-
den, secretario in clyti Electoris Du-
cis Saxoniae, & c. patrono
suo, S. D.

Clarissime uir, dulcissimi sunt uersiculi Euripi-
dis, de misericordia erga calamitosos:
 $\epsilon\iota\ \mu\eta\ \gamma\alpha\rho\ \omega\upsilon\ \alpha\upsilon\theta\epsilon\omega\pi\omicron\varsigma\ \epsilon\iota\ \pi\epsilon\pi\upsilon\chi\alpha\iota\varsigma$
 $\iota\pi\alpha\rho\epsilon\tau\eta\omega\varsigma\ \delta\ \phi\alpha\nu\eta\sigma\omicron\mu\iota\ \phi\epsilon\iota\nu\omega\upsilon.$

Nec uerò hos uersus ideo recito, ut de ipso offi-
cio, de quo loquuntur, te admeam: sed quia te ui-
rum doctum, commemoratione talium dictorū de-
lectari scio. Ut quisq; maximè intelligit uirtutē, ita
maximè amat tales descriptiones, et quasi $\epsilon\iota\kappa\omega\alpha\varsigma$
uirtutum. Est omnino, ut uersus illi dicunt, conue-
niens hominum natura, lenire miseris calamitates:
quod cum facias, agnosco uirtutē tuam, & tibi gra-
tiam habeo: & opto, ut uicissim tibi Deus benefa-
ciat. Oraui nuper, ut si defatigatum animum auli-
cis occupationibus nostri congressus nonnihil exhi-
larare possent, ut quoties libet, ad me uenias. Idem
rursus

rursus significo: ac nunc te D. Paulus ad philosophicam coenam uocat, daturus nobis lepuscum, quem ipsius lepos condiet. Bene uale.

Guilielmo Reiffenstein S. D.

Quæso te mi Domine Guilielme, ut pro tua summa humanitate, ac singulari erga me beneuolentia ignoscas, si tibi hoc tempore, quo alioqui multis negotijs districtus esse soles, meis quoq; literis molestiâ exhibere uidear. Nā profectò me res ad scribendum impulit, quæ nisi sit honestissima, patiar ut me summæ temeritatis accuses. Sin uerò satis ad scribendum cause tibi quoq; esse uidebitur, oro & obtestor, ut pro tua humanitate tum æquo animo has literas accipias, tum nõnullo officio iuues, q; hac à te epistola petere cõstitui. Hic q; tibi has reddidit literas, cuius tenentis optimus uir est, quantum ex aliorum prædicatione intellexi: et ipse hoc tempore quo lenis sumus, expertus sum. Quia uerò mediocres habet facultates, easq; tum cõseruare, tum et augere nõnihil cupit: Francofordiã ad mercatum proficisci statuit, ut ibi pannum, aliasq; necessarias merces coemat. Cùm igitur nunc primum eõ proficiscatur, à me petijt ut se alicui amico meo cõmendarẽ, à quo pãdisceret rationẽ Frãcofordiẽsis mercatus. Audiuit enim maximas esse imposturas quorundã mercatorum, q; isthic uersantur, ut uix quisquã sine iactura inde redire, præsertim si q; ignarus fraudum istarum, & tanq; tyro eõ ueniat, possit. Iam uerò, mi D. Guilielme, cùm me

moria

moria teneā, te antea plurimū officij ac beneuolen-
 tie in simili causa Ambrosio nostro, fratris tui com-
 mendato literis, præstitisse: et persuasissimū habecā,
 te tanq̄ singularē meū fautorē in huiusmodi peti-
 tione, nō defuturū mihi: uide qd̄ in animū in duxerim.
 Hunc bonū uirū, me umq; populārē tibi cōmē-
 dare decreui: oroq; ut si qua in re me uelis adiutū,
 si ipse in tali negotio ibi uersarer, huic q̄ meū cōsi-
 lium opemq; implorauit, præstes. Primum, ut nō ni-
 hil de ratione Francofordiēsis mercatus informe-
 tur: deinde, ut iuues eū in cōtrahenda noticia cum
 mercatoribus. Hoc enim in primis scis ei necessariū
 esse. quantā enim ad ueritatis mercib. comparādis,
 dum homines nō satis nouit, iacturā faciet. Postre-
 mō, ut et (quod uel maximē oro) si res ita postula-
 ret, sp̄dēas pro illo ad proximas usq; nūdinas. E-
 go uicissim me tibi pro eo obstringā fideiussorem.
 Neq; enim dubites, ne sit soluēdo. Nam et habet uir
 de det: et bonus uir est, cui ab omnibus fides habe-
 tur: multiq; hīc ciues suos fundos, uineasq; nō du-
 bitāt pro eo pignori exponere. Quamobrē mi Gui-
 lielme, p̄ tuā humanitatē, quā summā in te cogno-
 ui, oro, ut hūc uirū, nobis omnib. q̄ hīc hospites uer-
 samur, beneficiū, cuiq; ego prolixē de tua uolūtate
 et studio erga omnes bonos pollicitus sum, iuues, et
 quacunq; re possis necessario suo tēpore subleues.
 Ego omnia ea officia, quæ huic præstiteris, eo loco
 habebō, ut aliquādo tibi tuisq; si qua in re queam,
 gratias referam. Vale. Reue-

Reue-

Reuerēdo uiro, eruditione & uirtute præstanti, domino Ioanni Bugenhagio Pomerano, doctōri Theologiæ, pastori Ecclesię Dei in oppido Viteberga, patri suo colendo, Philippus Melanchthon

S. D.

Ingentem dolorem annos totos decem circumtulisti, in quo de paterno adfectu erga natos cogitanti sepe in mentem uenit, has & oporēt naturæ hominū insitas esse, ut sint cōmonefactiones de amore Dei patris erga filium, & deinde erga nos. Remoueamus igitur à Deo Stoicam toruitatem, & uerè nos diligī statuamus: cum condita & oporēt in natura hominum testetur, in sese etiam uerum & flagrantem amorem esse. Etsi autem de filiæ morte eas consolationes propono, quas scribilis: tamen cum et sensus aliquis maneat paterni desiderij ac doloris, & ad domesticum uulnus accedant publici dolores multo acriores, hīc me concursus miseriarum duriter excruciat. Sed Deum oro, ut publicas & priuatas calamitates nobis mitiget. Ago etiam ei gratias, quòd filiam meam in tranquillioem uitam euocauit. Vobis etiam gratias ago, quòd in meo morore tam patrio animo mecum doletis. Et Deum oro, ut uos uestrę Ecclesię domesticę & publicę seruet incolumes: & uobis Ecclesiam domesticam & publicā seruet. Scriptum Boiemicum ad uos intra paucos

paucos dies adferam: & de refutatione synodi uobiscum deliberabo. Reuerendissimo D. Episcopo Nauburgensi salutē opto. Bene & feliciter ualete. Die 29 Martij, Seruest.æ. 1547.

Guilielmo Reiffenstein Philippus
Melanchthon S. D.

Remitto tibi alterum ex numismatis aureis: id uidelicet, quod recens factum est. Quod si alterum propter uetustatem tibi magis placet, libet̄ illud restituā. Non enim mihi tanti est ullū numisma, ut pluris quā amicitiam tuam faciam: alterū si mihi reliqueris, erit apud me inter multa alia hoc quoque tuæ erga me beneuolentiæ pignus. Nuper tibi per Northusanum quendam misimus literas: si accepisti, intellexisti quæ causæ fuerint, cur tam serō fidem meam liberem, tibiq; tuam restituam. Mirificè cupiebā propter multas causas te in his nundinis uisere. Sed hic me quædā publica negocia obligant. D. Michaeli dicas meis uerbis multam salutem: quem quidem ego, si ad nundinas uenissem, nō dimisissē, nisi empto murrhino uase, quo genere supellectilis mirè delectatus sum aliquandiu. Sed ignosceas mihi iocanti. Vale.

Indole & uirtute præstanti C. M. Philippus Melanchthon S. D.

Charissime Christophore: Angeli in his ferijs

q præci-

precinunt nobis hymnū, ut Deo gloriam cum ipsis tribuamus uero pectore, & uera uoce: quod sine agnitione et doctrina fieri nō potest. Quare, ut tu quoq; cum angelis idem carmen sones, discito doctrinam cœlestem, quæ uerissimè & uerè testatur, nos Deo curæ esse. Bene uale. Salutem opto dulcissimis fratribus tuis.

Egregia indole & uirtute prædito Christophoro M. amico suo, Philippus Melanchthon S. D.

Epistolam tuam non tantum libenter legi, quia amicitiam nostram perpetuam esse uolo: sed etiam, quia te in literis proficere animaduerto, quarum studia nequaquaquā abijcito. Misto autem tibi orationem, in qua multarum uirtutum laudatio est: quas intelligere iam discas, & amare, ut cogitatione earum te ad decus exuscites, ut mores tui et Deo placeant, & sint patri et matri uoluptati. Breui, ut spero, ad uos expaciabor. Bene & feliciter uale. Die 13 Februarij.

Iusto Vualhausen Philippus Meláthon, S. D.

Non solum ex alumnorum literis, sed etiam ex tuis, coniecturam facio de tua fide, & tua sedulitate. Video enim te operam dare, ut ipse docendo

Ad discas, teq; ipsum meliorem reddas. Nam e-
 pistola tua ita est scripta, ut superiores tuas epi-
 stolas facilitate atque elegantia uincat. Ita autem
 quisq; studiosissime docet, si se quoq; meliorem red-
 dere conetur. Cum autem uideam te tali natura at-
 que ingenio esse, ut consequi genus orationis pro-
 babile possis: non dimittam te quum adhorter, ut om-
 nibus uiribus in hanc rem incumbas, ut in ratio-
 ne dicendi elaborares. Itaq; te uelim conferas summo
 studio ad imitationem Ciceronis. Interdum tamen
 te epistolas Erasmi legere uelim: & de ipsa ratione
 imitandi scribam ad te plura, si cognouero te hoc
 studio delectari. Eodem autem uocandus erit alum-
 nus tuus, cuius natura ad eloquentiam uidetur ido-
 nea. Vale.

D. Hieronymo Beitnero Philippus *Bairngarten*
 Melanchthon S. D.

Quod rarius ad te scribo, uir optime, quiduis
 putes in causa esse, quam obliuionem tue beneuo-
 lentie. Ego enim te propter excellens ingenium tuum
 feci plurimum: & cum me semper omni officij genere
 coli senserim, ingratus sim, si disimulē me tibi non
 debere plurimum. Sed hæc tempora, quæ te quoq;
 (ut uideo) non leuiter exercent, non solum hæc nõ
 strã officia, sed etiam planē euertūt omnia. Legi e-
 pistolam tuam non sine magno dolore, in qua & si
 q 2 gnificas

gnificas, quæ te causæ moueât, ut de deserenda Republica cogites. Eſſet illud quidem his temporibus optadum nobis, ut latere liceret: neq; ego tibi quicquam præcipio. Sed tamẽ uides mi Hieronyme, in qua quasi statione collocatus sis: quam, nisi Respublica prorsus oppressa eſſet tyrannide, nolim te deſerere. Sed nõ uacat nunc multa scribere. Spero te consilia tua ad publicam utilitatem accommodaturum eſſe.

Hic iuuenis satis literatus est, petit unum ex stipendijs minoribus: qua in re ut eum adiuuus, te etiam atq; etiam oro. Vale.

Egregia eruditione & uirtute prædito uiro, D. Bernhardo Baumgartnero, magistro Philosophiæ, docenti optimas artes in oppido Vlçensi, amico suo charissimo, Philippus Melanchthon

S. D.

Charissime Bernharde: Eſt tantum eſt miſeriarum publicarum, ut bene agi cum ijs exiſtimadum ſit, qui ex hac uita euocantur, præſertim cognita doctrina filij Dei: tamen magnum nobis dolorem & luctum attulit mors Chriſtophori Coſmãni Vlçenſis, discipuli tui. Nullum in tota Academia ingenium ipſi prætuli, ſiue ſcriberet ſolutam orationẽ, ſiue uerſus: ita ut ueterum laudatorum ſcriptorum nitorem

nitorem referret: in Philosophia uera & doctrina
 Christiana: ita promoueret, ut docti differētem ma-
 gna cum admiratione audirent. Et has dotes orna-
 bat modestia, & pietate morum eximia. Gratula-
 bamur Reipublicæ & Ecclesiæ, quod tibi ingeniū,
 paulo post doctrinæ etiam salutaris defensio pro-
 pugnatrice commendata sperabatur. Sed o spes ho-
 minum fallax. In hoc cursu optimorum studiorum
 adolescēs febri oppressus cum decubisset, dies qua-
 tuordecim inter uotum & inuocationem Dei, na-
 turam Deo reddidit: nec enim dubito, cum iam in
 alia longè eruditore & tranquilliore Schola esse,
 ac ipsum audire & uidere Christum, Prophetas &
 Apostolos. Quare etsi ipsi nihil mali accidit: tamē
 Ecclesiæ causa doleo: & propter ipsius matrē, cui
 te, & si quem uoles adhibere alium, quā fieri po-
 test mollissimè mortem filij significare uolumus, et
 adhibere consolationes ueras ex cœlesti doctrina
 sumptas: Deo euocanti nos parendum esse. Et filio
 etsi optanda longior uita fuit: tamen iam fuisse ade-
 ptū ea bona, quæ præcipuè homini expetēda sunt:
 & propter quæ ætas grandior optanda est, ueram
 doctrinam cœlestem. Hanc iam didicerat, norat
 Deum, & filium eius: et sciebat uerè inuocantes spi-
 ritu sancto renasci ad uitam æternam. Ardebat eius
 mens fiducia filij Dei, quem uerè inuocabat: & sæ-
 pe alios docebat. Hic uitæ cursus uerè dignus est

q 3 laude:

laude: & prius discessit, quàm implicitus est negocijs, ut nos, in quibus non possunt nõ accidere scandala. De morbo, audio similem febriam fuisse, qualis anno superiore Lutheri filiam extinxit. Tantis in eo pudor fuit, tanta me reuerentia, ut mihi indicare noluerit, se ægotare. Sed tamen medicos consuluit, qui (ut audio) statim iudicarunt lethale malum esse. Noui hoc genus febriam. nam biennio aliquot sic mortui sunt: his ardet pectus, & arefcunt & inflammantur fauces & lingua. Ceterum nec dolor magnus sentitur, nec mentis error accedit. Lutheri filia, ut Christophorus, placidissimè de Deo & immortalitate ac Christi beneficijs disseruerat, penè usq; ad extremam spirationem. Talis cum fuerit Christophori morbus, temporis aut fati deploremus casum: nec quæramus alias causas. Plena sunt humana miseriarum omnia, & in Ecclesia nouimus causas ueras: Philosophia ignorat. Deus enim proponit, & placidè iubet ferre ærumnas: et pollicetur se nobis ad futurum esse, idq; in tribulatione, inquit. Bene uale, charissime Bernharde. Pri die Nicolai, Anno Domini 1543.

Adolescenti nobili & optimè indolis, Ioanni Rittefel, Philippus Melancthon S. D.

Mirror te, mi Ioannes, nihil literarum ad me disse

disse pro nostra amicitia, cum quidem scires huc ab optimo viro patre tuo nuncium esse missum. Decebat autem te tum exercendi styli, tum etiam humanitatis causa, libenter ad amicos scribere. Quare te adhortor, ut ad me & ceteros amicos tuos aliquando aliquid literarum mittas. Deinde ualde te oro, ut cum Deus dederit tibi ualde præclaram indolem, et ingenium aptum honestis rebus: cures, ut bonam naturam doctrina expolias, nec studia literarum abiicienda esse putes. Ad laudem et decus uiam tibi doctrina factura est. Bene uale.

Venerabili uiro, eximia eruditione & pietate prædito, domino Georgio Buchholtzer, præposito Ecclesiæ Berlingensis, amico suo,

S. D. Fui his diebus Torgæ in aula, ubi diligenter inquisiui de negotio ad finis tui. Narrarunt igitur mihi, scriptum esse ad præfectum, & exemplum epistolæ Principis protulerunt, quod iussi tibi describi, sed nõ sciebant, an literæ Principis peruenissent ad præfectum. Quare me iusserunt exemplum ad præfectum mittere: qui si non accepit literas Principis, ut est nunciorum magna negligetia, polliciti sunt se rursus perituros à Principe obligationem. Cras igitur mittam nuncium ad præfectum Slichssem. Res mihi curæ erit, ut perficiatur,

Deo iuuante. Nam mihi probabilis causa uidetur,
leniendæ seueritatis in hac re. Consulendum est ani-
marum saluti, quod scio etiam Principem libenter
facere. Reuerendus D. Doctor Martinus iussit amā-
ter tibi salutem optare suo nomine. Bene uale. Die
22 Maij. Anno 45.

Clarissimo uiro D.N.N. ami-
co suo,

S. D. Aliquanto minus deformis est Ecclesia,
cum multi nostri ordinis pium consensum tuentur,
& coniunctionē amant. Quare cum uideo aut au-
dio bonos & doctos uiros, & iudicijs & uoluntati
his nobiscum cōgruere, & Ecclesie & nostra cau-
sa gaudeo. Sum igitur et honestissimi uiri patris tui
congressu, & tuis literis ualde delectatus: et utrius-
que gratiam habeo, quod beneuolentiam mihi uestram
ostendistis. Fratris studia inspiciā, & cum N. de eo
colloquar, ac meum iudicium tibi significabo. Pro-
fecto enim maximè opto, ut iuuentus rectè & or-
dine discat: quod te quoque iam sepe cogitare non
dubito, considerantem quantum onus sustineat is,
qui format tenerum ingenium Principis: quo in labo-
re Deus et tua cōsilia, et mentē discipuli regat oro.
Quantum bonum sit bonus & salutaris princeps,
non obscurum est. Nec dubium est, singulare Dei
donum & opus esse talem principem: sed tamē do-
ctri-

strina preparari mentes Deus iussit. Ad eam militiam cum te uocauerit, spero etiam tibi affuturum esse: & ut tuos labores adiuuet, cum oro. Vale. Die secundo Ianuarij, anno 1557.

Mitto pagellas, quarum tibi lectionem nõ in suam uem fore arbitror.

Amico cuidam S. D.

J. Botichur

Τέτις μὲν τέτις φίλος, ἀύριανι δὲ μύριμαξ,
inquit Theocritus. Ita & nos consociationem nostri agminis amemus, & quantum possumus tuamur. Prodest etiam Ecclesie & Reipublice, docentes sententia & beneuolentia cõiunctos esse: ac in his qui sunt sine ambitione, durabiliores sunt amicitie. Pie igitur facis, quòd interdum de beneuolentia tua ad nos scribis. Mitto tibi pagellas non insuaues lectu. Bene uale: & significa, an has literas & libellum acceperis. Die 6 Iunij, quo ante annos 1909 Alexander Macedo natus est, qui est exemplum humane infirmitatis: quia cum ingentes uirtutes & dona Dei cõtaminasset magnis uitijs, ciuò et uitam & regnum amisit. *Te scrias in genere uitae meliori esse.*

Reuerendo uiro, & c. D. Georgio, pastori
Ecclesie Dei in urbe Arctoa, fratri
suo charissimo.

Reuerende uir, & charissime frater: Scitis scriptum esse, Beatus qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Cum igitur

q s tur

tur eximia sit beneficētia illustrissimi Principis Electoris Marchionis & uestra erga Sabinum, qui hoc tempore sine sua culpa in calamitatem incidit: uicissim Deus illustrissimo Principi & uobis benefaciet. Et ut clemēter seruet incolumem illustrissimum Principem, et cum gubernet, Deum toto pe-ctore oro. Sabinus recens mihi scripsit, se prorsus expectare exilium. Ad nos nuper missæ sunt delibe-rationes Prusiacæ, de quibus responsones nostras uobis mittam. Commendo uobis hunc Paulum Vr-sinum, uirum honestum, doctum & candidum. Mit-to pagellas, meo more. Bene ualete, Calend. Ian. 14-rii, 1555.

Clarissimo uiro, prudētia, eruditione & uirtute præstanti, domino Thomæ Mat-thiæ, consiliario in clyti Principis Electro-ris Marchionis, &c. fratri suo cha-rissimo, S. D.

Clarissime uir, et charissime frater: Extat dulcissi-ma uirtus apud Clementem Alexandrinum, quam citat ille scriptor ex Sophocle: quanquam in his tra-gædijs quas habemus, non legitur. Sed tibi & alijs bonis non dubito sententiam, uelut insignem gem-mam, placere, ἀπαρ τὸ χεντερον τῆρ ἰσον ἔχει φύ-σις: id est, Boni retinent similes naturas & uolun-tates, nec fortuna mutantur. Est igitur specimen bo-nitatis

nitatis in tua natura, quod in hac confusione temporum, & in tot distractionibus, tamen benevolentiam erga me & meos perpetuam retines: id mihi gratius est, quod etiam iudicio te moueri statuo, ne à me alienari animū tuum patiaris. Cumq; sciam meos labores tibi notos esse, & uoluntate erga Ecclesiam perspectam, hanc commemorationē omitto: ac potius gratias ago, quod in nostra amicitia constantiam præstas, & meis beneficere studes. Nā D. Sabinus summo candore tua erga se officia prædicat: quæ quidem cum ad me quoq; pertinere statuum, tibi & debeo & habeo gratiam: teq; oro ut deinceps nos quoq; tuearis, memor dulcissime uirtutis, quæ citauit: ἀπὸ τοῦ χριστοῦ τὸ ἐν ἡμῶν εἶναι φέρον. Mitto pagellus. Sed post paucos dies rursus edetur enarratio Epistolæ ad Romanos, cuius exemplum tibi mittam, quod uolo te quoq; ut censorē legere. Fuit enim hoc meū studium, ut simpliciter recitarem doctrinam Ecclesiæ necessariā: & quæstiones omitterem nō necessarias, in quibus ostentant aliqui acumen, qui absurda mirantur, & despicunt usitata: sicut de suis ciuibus dicit Thucydides, esse eos contemptores usitatarum, & applausores nouarum. quales nunc multi sunt. Sed oro Deum, ut nos gubernet. Bene uale, 13 Aprilis, 1556.

Clarif-

252

Clarissimo uiro, eruditione & uirtute
præstanti, D. N. N. docenti illustrissimū
Principem Marchionem N. N. &c.
charissimo fratri suo.

Clarissime uir: Nosti Musarum cantilenam, ἄρτι
λαλῶν φίλον ἐστί. Quod cum ita sit, ne fieri quidem
potest, quin te ualde amē, cum orationis tuæ suauitatis
eximia sit. & character est animi orationis forma. Quare cum nature tuæ bonitas & orationis
splendor inuicent me ad diligēdum, scias me tuæ
amicitiæ ualde cupidum esse: tibiq; gratiam habeo,
quod beneuolentiā mihi tuam, que mihi gratissima
est, prior significasti. In tantis disidijs generis
humani optandum est, ut plurimi boni, eruditi,
amantes publicæ concordie, sese coniungant, ut mi-
nus deformis sit Ecclesiæ species. Vides quod tendat
petulantia multorum, qui taxatione disciplina &
literarū uituperatione uulgi plausus captant. Sed
interpellat tabellarius. Te oro, ut sepius ad me scri-
bas. Et si autem uincor abs te orationis nitore: tamē
amore & officio scribendi uinci me non sinam. Be-
ne uale. Quarto Ianuarij, anno 1558. qui utinam no-
bis omnibus faustus & felix sit.

Clarissimo uiro, eruditione, &c. D. Chri-
stophoro Pannonio, professori Fran-
cfordiæ cis Oderam.

Doctissime uir, & charissime frater. Quod de
mea

mea uita solliciti estis, agnosco tuam & aliorum beneuolentiam: ac debere me uobis gratitudinem factor. Utinam uerò possem illustribus officijs uicissim meam beneuolentiam uobis ostendere. Sed uerè sum *omnis* *svap*, ut Pindarica descriptione utar. Verùm donec Deus in hac statione me uult seruire, iustum est me obtemperare: ac ipsum oro, ut me gubernet. *Amicitie uerò nostrae semper memor ero. & in hac uita militia, & illa eterna Academia, in qua fruemur nostra cõiunctione dulcius, & habebimus doctores et collegas cum quibus suauius philosophari potuerimus, quàm habet hæc uita.* Scribo breuiter: quia subito luctu animus meus occupatus est. Heri enim ancilla generi mei, modeste puella, in horto, cum nos in templo essemus, fulmine icta periit. Moueor non solum hoc tristi casu, sed etiã *omine*. Sed oro filiũ Dei, ut publicas & priuatas pœnas nobis leniat. Bene uale. Die 8 Iulij.

Clarissimo uiro, eruditione & uirtute præstanti, D. Paulo Ebero, amico suo
& fratri charissimo.

Windsor p. 327.

I, 122.

Et uos liberatos esse miserijs obsidionis, & opidum utcumq; seruari gaudeo. Ac utrumq; assiduis & ueris gemitibus & uotis à Deo petiui. Nec in hoc meo exilio magis de meis miserijs, quàm de Pastore, de Crucigero, de te, deq; cæteris inuocantibus

bus

bus Deū in illa dulcissima patria nostra, in qua nā
 nere summo cum periculo uoluistis, cogitauī. Nec
 procul discedere potui: familiam tantum in oppi-
 dum Northausen duxi. Ego in iugis Hercinijs non
 inter feras erro: sed inter homines honestissimos, so-
 cios nostri luctus & doloris uersor. ibi exitum ob-
 sidionis expectare uolui. Nam quadam coniectura
 ducebar de tempore, ut coram narrabo. Cursorem
 meum ad uos misi, ut de statu oppidi, deq; uestris
 consilijs scribatis. Etiam si autem longius exilium
 erit suscipiendum: tamen colloqui antea uobiscum
 decreui. Optarem nos in eadem Academia uiuere
 posse, ubicunq; Deus sedem aliquam nobis attri-
 buet. Si istuc manebit Pastor & Cruciger, de reditu
 & ipse cogitabo. Sed prius audiam, quid tu statueris,
 & quid mihi faciendum iudices. Omnino mihi
 morte acerbior est hæc distractio nostri cætus: &
 tamē ferendum est, quod mutari non potest. Quæ-
 so rescribite copiose. Vale, 26 Maij.

Reuerendis uiris, pietate, eruditione &
 fide præstantibus, D.D.N.N. & N.N. arti-
 tiū M. & pastoribus Ecclesiæ N. pie con-
 cordibus & constantibus, suis fra-
 tribus charissimis.

Reuerendi uiri, nota uobis uox est filij Dei, Do-
 mini nostri Iesu Christi, in ultimo precantis, *uobis*

τῶν πικρῶν λόγων διὰ τὸν λόγον αὐτῶν εἰς ἐμὴ,
 ἵνα πάντες εὖ ᾖσιν ἐν ἡμῖν. Cuius precationis effi-
 cacia haud dubiè, quicquid est piè concordie in-
 docentes, reliquum manet in Ecclesia in his diabo-
 li furoribus, conantis ita tetris dilacerationibus di-
 uellere consensum docentium. Gratias autem Deo
 agimus, quòd inter aliquos tamen coniunctionem
 animorum esse uoluit, quæ incorruptam Euange-
 lij doctrinam in his regionibus huc usq; conseru-
 uit: & precamur eundem Deum, qui est ipsa dile-
 ctio, ut piam consociationem alat & confirmet, &
 discordiam ex harum Ecclesiarum nidulis procul
 pellat. Cùm autem uos à multis annis saepe testati se-
 tis, nobiscum in Deo còcordes esse: petimus, ut hoc
 nunc quoq; manifestum faciatis, cùm N.N.N.N.N.
 N. & mihi publico ritu conferretur titulus docto-
 rum in Theologia, quòd Deo adiuuante, fuit septi-
 mo die Decembris, postridie Nicolai. Ad eam re-
 nunciationē publicam ut uos quoq; adsitis, & pre-
 ces uestras nostris adiūgatis, orātes ut Deus clemē-
 tissimus pater hoc nostrū institutū fortunet & gu-
 bernet, ut cedat ad gloriā nominis sui, & Ecclesia
 aliquam utilitatem, quanto possūmus studio et dili-
 gentiā à uobis cõtendimus. Eo quo officio promit-
 timus uobis perpetuam gratitudinem, studium, &
 animum paratū ad quaecunq; obsequia, quæ in hac
 tenuitate nostra à uobis præstari poterunt. Deo

uos commendamus. Data Viteberga, pridie An-
drea, 1559.

Reueredo uiro, eruditione & uirtute pre-
stanti, Domino N. N. pastori Ecclesie Dei
in inclyta arce Bremi, suo cha-
rissimo.

Reuerende uir, & charissime frater: Mitto tibi
& reuerendo uiro Kitelio propositiones Eberi, et
aliorum quorundam. Cumq; existimem uos ad pu-
blicam testimonij renunciationem & ad precatio-
nem communẽ uocari, queso ut huc ueniat: quod
eò facietis, quia quædam de publicis audietis, qua
scire uos refert. Vrbs Treuerica circumfessa est ab
Episcopo. Nunc audio deliberari de ea liberanda:
quod si fiet, metuo hoc bellum fore enitæ uis tra-
gædiæ annorum triginta. Oro autem filium Dei,
ut poenas leniat, & seruet Ecclesias, quarum uide-
mus in hac delira mundi senecta ingentes ærumnas
esse. Sed confugiamus ad Deum, qui dixit: Etiam in
senecta gestabo uos. Bene uale, & ueni. Die 19 No-
uembris: quo, hodie mane, filiulus, Dei beneficio,
meo genero natus est.

Reuerendo uiro, & c. D. Georgio Buch-
holtzer S. D.

Reuerende uir, & amice colende: Scio uobis nõ
desse consilium: & habere istic fideles homines,
qui

qui utilia suadere possunt: tamen pro nostra sinceram amicitiam ego uobis suadeo, ut si inspectores offerunt pensiones annorum quinq; sitis contenti hoc munere, nec pugnetis de summo iure. Videtis quam turbulenta instent tempora. Quare Deo commendemus nos, & nunc de institutione iuniorum pia cogitemus, quibus qualem Deus Republicam post aliquot annos daturus sit, nunc scire non possumus. Sed habeant uaticum, scilicet pietatem & eruditionem, ut possint usui esse Ecclesie, qualiscumq; forma erit imperiorum, quorum timeo ruinas non leues. De Prusiano negotio quaeso ut hoc agatis, ut communis responsio mittatur a nobis & a uobis, & Marchionis Ioannis concionatoribus: ne maiora disidia orientur. Die Octobris 27.

Turcicus exercitus profligatus est. Oremus filium Dei, ut nobis adsit. Bene ualete, die Andreae.

Reuerendo uiro, D.N.N. pastori Ecclesie Dei in inclyta urbe Bremi, fratris suo charissimo, S. D.

Reuerende uir, et charissime frater: Praterita uittuperari possunt, mutari non possunt. Ideo nec de clade, nec de causis disputo: sed doleo extinctum esse Principem, cuius excellens uirtus fuit: ut in hac potestissima pugna etiam ostendit, in qua proditus et desertus, Deo inuante uicit tamen. & oro filium Dei,
 r ut

ut Ecclesias harum regionum protegat & gubernet. Magna mutatio totius Germanici imperij impendet. Rege Angliæ mortuo, iam regnum Anglicum Imperatori commendatum est: & ipse occupatus noui regni constitutione, sinet Germanos inter sese tumultuari. Sed Deo cura erit Ecclesia, sanguine Filij redempta. Nos uerò tot exemplis horum annorum commonesacti, sumus ardentiores in inuocatione. Te oro, ut quoties erit occasio, ad nos scribas. Stoltius ex Prussia cum reliquo comitatu redijt. Menius propter febrem iter facere non potuit. Viam redeat saluus & incolumis. Sed nihil responsum est, nisi principem curaturum, ut synodus in Germania habeatur: hæc responsio est $\alpha\upsilon\mu\alpha\ \pi\omicron\lambda\epsilon\tau\iota\kappa\omicron\upsilon\ \tau\tilde{\epsilon}\ \lambda\omicron\gamma\omicron\upsilon$, ut Thucydides nominat. Bene uale, die 20 Julij. Salutem opto D. Kitelio collega, & alijs amicis.

Clariss. uiro, D. Christophoro Pannonio, fratri suo charissimo

Saubertij 314.

S. D. Clarissime uir, et charissime frater: Multa exēpla humane infirmitatis intra octo annos uidi-mus, quæ mihi ingentē dolorē attulerūt. Sed profecto ualde anxietas me interitus uiri præstantis sapientia & uirtute, doctoris Hieronymi Schurpffij, & propter alia, et quia priuatim cum uerè dilexi. Ad-iunxerat

iunxerat, ut seis, ad illam perfectam cognitionem suæ doctrinæ, etiam Ecclesiæ doctrinā. Et uox eius in grauissimis deliberationibus profuit, & deinceps profutura erat. Memini, nos de præcipuis doctrinæ Christianæ articulis sæpe familiarissimè colloqui: atq; utinam in hac nostra senectâ diutius mutua inter nos familiaritate frui potuissemus. Sed hoc quoq; trisitia fata impediunt. Deo nos commēdemus, & petamus ut nos gubernet. Tuam Præfationem his diebus scribā. Bene uale, die Petri & Pauli apostolorum, Anno 1554.

Consolatoria ad D. Ioannem Pfeffingerum, de morte filij, Licentiati Theologix.

I, 97.

Ideo Deus humano generi *egypti* indidit, ut sint commonefactiones de ingenti amore suo erga filium, & erga nos: & ut sint uincula societatis humane. Vult igitur adfici nos desiderio nostrorum, et in luctu pietatem probat. Sunt autem in optimis naturis *egypti* expressiores. Quare non dubito te, amisso filio (tali præsertim uiro, in quo non tantum indoles laudabatur, sed qui & omnium artium doctrina excultus erat: & non solum natura ad uirtutem incitabatur, sed etiam diuino spiritu regebatur: & iam in hoc studium ingressus erat, ubi ingenium eius ad artium propagationem profuturum

r z erat)

erat) magno in dolore esse. Qua in re non equidē
 accuso molliciem animi tui, ac pietatem potius a-
 gnosco & probō: & tecum ipse ualde doleo, cūm
 tua, tum Reipublicæ causa: presertim cūm uideam
 in hac paucitate rectē discantium, Ecclesiæ defutu-
 ra esse seminaria doctorum. Sed tamen pro sapien-
 tia tua scis utrunq; à Deo præcipi, et ut lugeamus,
 & ut sit modus moestitiæ. Ac primūm statuamus,
 cūm hos euentus regi diuino cōsilio certum sit, sic
 extendos esse animos ad obedientiam Deo debitam,
 ut etiam in aduersis rebus ei placidē obtēperemus.

Non iam de Physicis causis mortis dicam. Et si
 natura fuit obnoxia multis morbis, tamen & uo-
 luntatem Dei intueamur: & non quid nobis acci-
 derit incommodi, sed & quæ bona, quòd ex hac mi-
 sera uita, & quidem tristissimis temporibus euoca-
 tus sit, cōsideremus. Nam si ipsum uerē dileximus,
 fauendum est eius bonis. Imò si sentimus ueram es-
 se Ecclesiæ doctrinā, gratulari ipsi cœlestis Acade-
 miæ consuetudinem debemus, in qua non iam dilu-
 tos riuulos sapiētiae, ut in hac uita, bibit: sed corā
 fruitur immenso ac purissimo fonte sapientiæ, au-
 dit filium Dei, Prophetas & Apostolos: & inenar-
 rabili leticia Deo gratias agit, quòd citò in hunc
 cœtū & in hanc pulcherrimā Academiā abductus
 sit: de qua cogitantes nos quoq;, mox euola-
 re ex hoc carcere malleamus.

Auget

Auget fortasse dolorē tuum, cogitatio de ipsius ingenio, eruditione, uirtute: & dulcissimam talis filij cōsuetudinē desideras. Sed hoc ipsum decus minuere luctum debet. Quia et his uirtutibus scis eum in hoc breui curriculo multis profuisse, nec fuisse inutile onus terrae: uidisti testimonia pietatis lucens in uita, & in hoc agone, quae ostenderunt initia caelestis uitae in eo accensa fuisse, & hanc eius migrationem fuisse iter ad caelestis Ecclesiae consuetudinem. Imò quoties hae filij ornamenta cogitabis, gratias ages Deo, qui declarauit se & tibi et ipsi fauere, cum hae in eum contulit munera, quae sunt omnium summa. Est enim gratiae mentis, non tantum aduersa, sed etiam beneficia recordari.

Cum igitur scias, & uoluntati Dei obtemperandū esse, qui iubet moderari dolores: & filio nihil mali accidisse iudicandū sit: harum causarū cogitatione paulatim te erigito, & mœrori repugnato. Mouentur etiam animi hominū exemplis. Quia iustum uideatur, non defugere communia onera, quae quasi cōmuni lege generi humano imposita sunt. Quāto tristius spectaculum fuit primis parentibus interitus Abel: quo interfecto, simul uiderunt Ecclesiam uirilem in sua familia extinctam esse. Quanto hi grauiores dolendi causas habuerunt in illa prima solitudine generis humani, quā uos, qui reliquam habetis familiā, in qua signa sunt pietatis nō obscu-

ra? Et in illis gemina uulnera fuerunt. Nam scelere impij fratris magis excruciantur, quàm alterius morte.

Innumera exempla ex omnium temporum historijs repeti possent. Sed senem Babylam episcopum Antiochenum intueamur, cui tres filij a tyranno Decio trucidati sunt, cum quidem astarent pater & mater nec tantum oculis crudelitatem aspicerent, sed etiam adolescentes sua uoce confirmarent. Postea mater spectatrix fuit necis coniugis, et complexa filiorum & mariti corpora, pio ritu ea in terram condidit.

Meministi et Imperatoris Mauricij historiam, qui tacitus spectator fuit necis filij & filia: cumq; ad conjugem uentum esset, luctans cum dolore, inquit: Iustus es Domine, & rectum iudicium tuum.

Semper sapientes mirati sunt, cur tanta mole erumnarum onerata sit imbecilla hominum natura. Sed nos, qui scimus causas diuinitus patefactas, obtemperemus diuino consilio, & remedia diuinitus monstrata teneamus. Hæc autem cum colliges, & hoc domesticum exemplum tibi proponito.

Si quando euocatus, menses aliquot peregrè à familia abes apud insuaues homines, leniuntur molestia & desiderium spe reditus ad tuos. Ita nunc desiderium feras modestius, quia aliquanto post in illa pulcherrima acadentia cœlesti filium rursum complecteris,

plectōris, & quidem ornatum honore splendidio-
re, quā sunt hi gradus, uidelicet luce diuina: et col-
locatum in agmen Prophetarum, Apostolorum &
ceterorum, qui laude doctrinæ floruerunt. Ibi unā
uiuētis in omni eternitate, fruētes conspectu Dei,
& dulcissimis sermonibus Christi, Prophetarum
& Apostolorum. Hanc eternitatem intueamur in
hac ærumnosa peregrinatione, tanquam metam, et
fortius has miseras feramus: quia et breue curricu-
lum est: & ad illam eternitatem, in qua sapientia
& iusticia Dei fruēmur, non ad fugacia huius ui-
te bona conditi sumus.

Que cū tibi uiro docto & bono nota sint, bre-
uius ad te scripsit: ac Deum oro, ut et animi et cor-
poris uires tibi augeat. meministi enim dictum: In
ipso sumus, uiuimus & mouemur. Vale.

Reuerendo uiro, D. Georgio Buchhöl-
tzer, præposito Ecclesię Dei in urbe
Arctoa, amico suo co-
lendo.

Reuerende uir: Cū Dux Prusię ad multos eo-
dem argumento scripserit, utile esset ab his uicinis
principibus ita institui deliberationē, ut unā com-
munis responsio mitteretur, ne postea ex his ini-
tjis maiora disidia oriatur. Et hoc meum consi-
rium uelim indicari inscelyto principi Electori Mar-

r 4 chioni,

chioni. Ego hactenus non uolui accendere discor-
dias. Ideo multas multorum iniurias pertuli, meq;
hac uoce consolari soleo: Quod est ex Deo, non
dissoluetur. Simplici & pio animo quæsiui & reci-
taui summam doctrinæ Ecclesiæ. Et mihi nec poten-
tiam, nec opes quæsiui. Et oro filium Dei Domi-
num nostrum Iesum Christum, ut me regat, & ser-
uet harum regionū Ecclesias. Quæso ut mihi scri-
batis, an uelit illustrissimus Princeps Elector Mar-
chio, ut unā communis responsio mittatur. Bene et
feliciter ualete. Die 26 Nouembris, anno 1551.

Cogitauī de forma pia, & quam sperarem con-
cordiæ profuturam esse: & nō grauatiū ueniā ad
colloquiū, de re tanta cum alijs conferendi.

Eidem.

S. D. Venerāde domine Georgi: Videtis hunc
annum fatalem esse & multis principibus, & mul-
tis doctis & bonis uiris. Si igitur ex epla aliquo mo-
do mouēt animos ut feramus æquabilius talia, qua
lia alij mediocres & non mali ferunt: hanc etiam
consolationem cogitate. Sed habemus alias conso-
lationes potiores, quarū præcipua est, quod Deus
adfirmat sese habitare inter adstrictos, inuocantes
ipsum. Scripsi ad uirum clarissimū, dominum Can-
cellarium: sed quantum mea intercessio hoc tem-
pore uobis prodesse possit, uos ipsi iudicare pote-
stis.

stis. Si irasci uolet uictor omnibus, quorum reperiuntur literæ significantes uoluntatem non alienã à nostris Ecclesijs, aut principibus: nimis durus erit in uictoria. Iulius totos literarum fascēs, priusquàm legerentur, iussit cremari. Idem uictoris clementiam deceret. Bene ualete, in Pentecoste 3056.

ANNO 47.

Eidem.

S. D. Reuerende uir, & amice charissime: Et si gratulari debemus ijs qui in inuocatione filij Dei ex his miserijs ad cœlestis Ecclesiæ consuetudinem euocantur: tamen Reipublicæ causa dolendum est, bonos & utiles uiros à gubernatione abduci. Gregorium dilexi propter multas eius uirtutes, & doleo Rempublicam eius ingenio orbatam esse. De uestris decretis quid scribã? Opto Ecclesiæ piã tranquillitatem, & spero Illustrissimũ Principem quædam mitigaturum esse. Nondum scripsi de Canone, impeditus alijs negocijs. Adolescentẽ filium consulis commendaui uiro docto Franco. Illyrici libellum mitto. Mitto et filio uestro orationes, quarum ei lectio non inutilis est. Bene ualete, idibus Martijs, quibus ante annos 1592 Iulius interfectus est: quo exemplo Deus nos monuit, ut in secundis rebus moderati simus, & petamus nos diuinitis regi. Serua ò Deus miseram Ecclesiæ tuæ reliquias, inuocantes te, & gementes propter superbiam pontificum,

r s ficum,

ficum, qui ueritatem delere conantur. Opitulare ô
Deus, ueritati tuæ. 1548.

Eidem.

S. D. Venerâde domine Georgi: Non sum Stoi-
cus, nec fatali necessitate tantum iudico nos in has
miserias incidisse, in quibus sumus: sed accersi poe-
nas nostræ culpa, multo antè & uidi, & dolui. Se-
pe optavi, ut & doctores & principes Ecclesie et
sibi melius cõsulerent: idq; adhuc opto. Etsi autem
nunc in tam calamitosa euentu necesse est me mul-
to maiore dolore adfici: tamen me ijs consolationi-
bus, quas Deus nobis tradidit, utcumq; sustento. Eo
etiam minor est animi mei consternatio & con-
fustio, quòd mihi conscius sum, me in his publicis di-
scordijs nihil quæsiuisse, nisi ut rectè explicata ex-
taret doctrina. Illustrissimo Principi Electori Mar-
chioni reuerenter meis uerbis gratias agite, quòd
hospitiũ mihi clementer offert, quo usurum me esse
spero, postquam Lutheri uiduam & liberos alicu-
bi collocauero. Illa me secuta est Brunswigã, ac la-
chrymans petijt sibi nidum aliquẽ queri. Moueor
pietate, & debere nos gratitudinem Lutherò iudi-
co: quare eam Regi Danico commendari cupio. Be-
ne ualete: die sexto Maij, Brunswigæ.

Eidem.

S. D. Scio in hoc tanto tumultu diuersa iudi-
cia

cia esse de belli causis, & spes dissimilimas multorū
de exitu. Sed nos Deum eternum patrem Domini
nostrī Iesu Christi oremus, ut exitus sit Ecclesijs sa-
lutaris, & ne deleatur uera doctrina. Quod uerò
praetextus fingitur, non quæri ueritatis oppressio-
nem: oremus etiam Deum, ut ipse, qui est inspector
cordium, ostendat etiam in aduersarijs illum fucitū
sibi displicere. et ostensurū esse non dubito. Etiam-
si multa his uiginti annis dicta & facta sunt minus
moderate: tamen non propterea ueram doctrinam
abijciam, ne laudabo parricidarum consilia. Spe-
ro etiam mediocre exitum. Gratiam uobis habeo
pro pagella, quam misistis: & eam per proprium
tabellarium, cui ego mercedem dedi, remitto. Bene
ualete. Pridie calendas Augusti, 1546.

Eidem.

S. D. Reuerende uir, & amice charissime: Ideo
Deus inseruit humano generi & opus, id est amo-
rem erga sobolem, ut sint commonesactiones de a-
more in ipso erga filium, & erga nos. Ac sæpe ma-
gnam mihi cōsolationem attulit hæc cogitatio, con-
sideranti: sic nos à Deo diligi, sicut nos ipsi sobolem
diligimus. Quod igitur paterno dolore lugetis fi-
liū, præsertim ingeniosum, pietas est. Sed uult Deus
utrūq;: & adfici nos dolore ac desiderio nostro-
rum, & tamen moderari hunc dolorem: præsertim
cum

eum pij non moriantur casu, & uocentur ad cele-
 stem Ecclesiam. Obtemperate igitur Deo, & cogi-
 tate filium iam frui uera beatitudine coram sapien-
 tia Dei. Scio fuisse mentem in eo ardentem fide &
 luce agnoscente filium Dei Dominum nostrum Ie-
 sum Christum, & mores erant sine turpitudine.
 Quod autem uisus est minus obsequens, etatis &
 nature hæc erant, quæ dedita poeticis studijs, nole-
 bat hæc impediri alijs negocijs. Sed mihi sæpe di-
 xit, se Deo in scholis aut in ministerio Euangelij
 seruiturum esse. Et ut uidetis, ante mortem et in scho-
 lis, & in Ecclesia docuit. Rursus igitur eum com-
 plectemur in caelo, aliquanto post: & ipse uicissim
 tibi patri gratias aget, quod ad agnitionem & in-
 uocationem ueri Dei, teneram ipsius mentem insti-
 tuiſti. Hac spe futuræ cõsuetudinis leniamus dolo-
 rem. Amisi & ego hoc anno amicos aliquot, & di-
 scipulos, quorum fuit excellens uirtus. Nec dispu-
 tate uobiscum de commoratione filij, cum manserit
 ut Ecclesiam desertam doceret: manerẽ & ipse
 tali loco & tempore. In Abrahamo uidetur mihi
 indoles mitior esse: hunc curate in studijs philoso-
 phicis et doctrina Ecclesie diutius exerceri: quem
 spero uobis uoluptati, & Ecclesie usui fore. Et fi-
 lium Dei oro, ut ipsum & totam uestrã domesticã
 Ecclesiam seruet incolumem. Trado iam in pre-
 electionibus considerationem de Mediatore, propter
 Stancari

Stancari disputationem. De N. etiam ex Vratisla-
uia ad me scriptum est: utinam hoc breui curricu-
lo in littore Baltico feliciter usus esset. Quid enim
illustrauit? Ac potius mentes abduxit à conspectu
meriti ac obedientiæ filij Dei, & fidem noluit esse
fiduciam misericordiæ. Sed hæc aliàs.

Historica de bellis, notiora sunt uobis quam mi-
hi. Ante triduum literas accepi, in quibus mihi si-
gnificabatur, Marchionem Albertum reconcilia-
tum esse Imperatori Carolo, & ducere exercitus
partem contra Gallos.

In Vngaria Turci propter pestilentiam iam quie-
scunt, quæ inter ipsos etiã grassatur. Oremus Deum,
ut ipse pro Ecclesijs Pannonicis & nostris pugnet:
quia uidetis qualia gerant bella nostri bellatores.
Seruabit filius Dei reliquias Ecclesiæ suæ: & ut ser-
uet, toto eum pectore oro. Bene & feliciter uale-
te, Die Elizabethæ, matronæ Pannonicæ, 1552.

Eidem.

S. D. Reuerende & charissime frater: Cer-
tissimum est, à Deo, qui miranda sapientia & boni-
tate genus humanum condidit, insitas esse storgas
erga cognatos: & uelle eum, ut sint cõmonefaciri-
ces de suo amore erga filium & erga nos. Vult nos
adfici desiderio nostrorum. Ideo pietas est, quod
in morte sororis, honestæ matronæ, non sine mœ-
sticia

sticia estis: sed sit modus. Et cogitandum est, nos debere acquirere in cogitatione uoluntatis Dei. Sit & hæc consolatio in cōspectu, quod accessit ad dulcissimam consuetudinem Ecclesiæ coelestis, iuxta dictum: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Cogito & ego quotidie de hoc itinere, & auidè expecto illā lucē, in qua Deus erit omnia in omnibus, & procul aberūt sophistica et sycophatica.

Quod longiorem enarrationem dictorum Pauli scribi uis: est in re manifesta non opus est longa disputatione, tamen in præfatione de illis Pauli dictis, propter iuniores, aliquid intertexam. De conuicijs nihil respondebo: sed sequar Psalmi uocem: Illi maledicebant, ego autem orabam. Scio me, Deo iuuante, uera docuisse et docere, et iudicio Ecclesiæ me & mea semper subieci: fugi absurda & hyperbolica, quæ sunt perniciofa iunioribus, etiamsi in uulgo plausus cient. Te etiam adhortor, ne petas institui colloquium cum aduersario nostro, sed tuo loco dicas necessaria: ut Ioannes apostolus cum Cerintho rixari noluit. Vincet ueritas, quantumuis premere eam maledici conātur. Mitto uobis exemplam orationis proximæ. Bene uale. Deus confirmet illustrissimo Principi & uobis animæ & corporis uires. Historica recētissima hæc habeo: quod Romanus pontifex regi Gallico Henrico, qui ante paucos die mortuus est, tribuit ante mortē ius occupandi

expandi Angliam: quia armari eum uoluit ad de-
 lendas & Anglicas & nostras Ecclesias. Filius Dei
 protegat & gubernet nos. 10 Augusti, Anno 1559.

Reuerendo uiro, N. N. pastori Ecclesie
 Dei in arce Bremi ueteri, fratri suo
 charissimo.

S. D. Reuerende uir, et charissime frater: Non
 solum alij multi, sed etiam *ὁ θεὸς* ad me scripsit
ἐπιβουλοῦντας N. & quidem consolationem ad-
 didit. Delectatus sum ipsius iudicio & beneuolentia.
 Consolationes uero mihi in hac senectate multo ante
 cogitatae sunt. Scio Deum uelle, ut recte docentes,
 & recte facientes, placide serant se uicium tyranno-
 rum & prestigiatorum. & sero alios magis ra-
 biosos. Scripsi τῷ *ὁ θεὸς* *ἐπιβουλοῦντας*, me opponere omnium
 inimicorum clamoribus bonam conscientiam, & iu-
 dicia piorum & doctorum in Ecclesia. Adiunxi &
 hanc consolationem, cum sciam Deum ueritatis de-
 fensorem esse, non passurum esse spero, ut ueritas
 extinguant isti sophistae, etiam me pulso aut inter-
 fecto. Vetus uersiculus est,

ἀγὲν δὲ ἐς φῶς τὸ ἐν ἀληθείᾳ ἡσέως:

quod rectius diceretur,

ἀγὲν δὲ ἐς φῶς τὸ ἐν ἀληθείᾳ βίος. Recito-

mics & hanc Tertulliani uocem: Si apud Deum *ne.*
 deposueris iniuriam, ipse uultor est: si damnum, re-
 stitutor

stitutor est: si dolorem, medicus est: si mortem, resuscitator est. Hanc sententiam adscripsi, quia tibi iucundam fore sciebam.

Clariss. viro, D. Conrado Cordato, doctori Theologiæ N. compatri suo charissimo,

S. D. Vt igitur Loth erat in Sodomis, & uicinus erat Sem, egressus iam annum quadringentesimum, & Abraham: ita tu Euangelij uocem sonas, & colligis Ecclesiam aliquam Dei inter hostes: ac oro Dominum nostrum Iesum Christum, ut te seruet incolumem, & confortet. Vbiq; multæ & magnæ sunt difficultates. Doleo uicem N. regionis in qua degis: quæ non solum premitur tributis, sed etiam alijs miserijs. Vbicunq; ero, donec uiuo, si ullo genere officij possum tibi seruire, summa fide seruiam: & uolo te forti animo esse. Christophorum spero tibi fore obsequentem: & delaturum honorem, qui seni & bene merito in Ecclesia debetur. Bene uale. Die 27 Septembris, quo primum coepit quiescere arca Nohe, ante annos 3840. Deus quoque nunc det quietem Ecclesie.

D. D. Medlero superintendenti Braun-suicensi, amico suo charissimo,

S. D.

Clarissime domine Doctor, et amice charissime.

Els

III, 88.

Etsi scio tibi non deesse consilium: tamē propter amicitiam scribendum esse duxi, de contentione inter te & Morum orta. Naturam alterius noui: ideo cōsulo tibi prorsus, ut nihil scribas contra eū. Si res cognosceretur præsente D. Crucigero, moderatē dicas, quæ necesse est dici. Ceterum cum illo homine nihil contendas. Nostram epistolam ad Morum tibi mitto, etiam de Rectoris sententia. Sed Mori epistolam nolimus cuiquam ostēdere, quæ quidē magis ipsi Moro nocere possit apud prudētes, quā tibi. Scis me non rudem tyronem esse in hac re tolerandarum iniuriarum: nec me pariter simulasse & obruisse silentio insulsiſsimas calumnias: et omnibus amicis idem do consilium. Quia Deus tandem profert uera, & defendet eos qui propter publicam utilitatē priuatæ iracundiæ frenos iniiciūt. Bene uale, & rescribe. Datā die letissimi congressus Mariæ & Elisabethæ, Anno 1547.

Honestissimo uiro, sapientia & uirtute præstanti, Ioanni Botifero seniori, S. D. / ch.

Honestissime uir, & amice charissime, conſolemur nos uoce diuina: Generationi rectorum benedicetur. Nam in tantis confusionibus generis humani, nulla familia conseruari potest solis humanis consilijs & præſidijs. Sed Deus protegit aliquas
s
piorum

piorum familias: ut protexit Israelitas in Aegypto, cum iussisset limina conspergi sanguine. Ita et nostras familias Deo curæ esse credamus, & petamus ut ipse nos gubernet & seruet. Mea officia filio uestro non deerunt, præsertim cum eius integritas mihi nota sit. Bene ualete. Die Paschatos, quod est ab exitu ex Aegypto Pascha 3067. 1558.

M. Sinapio, Philippus Melancthon S. D.

Deum æternū patrem Domini nostri Iesu Christi, crucifixi pro nobis, & resuscitati, conditorem humani generis, & uerum authorē coniugij ac dulcissimæ societatis maris & foeminae, unde Ecclesiā sibi perpetuam propagare uoluit, oro, ut tuis nuptijs faueat, & tibi et sponsæ tuæ det tranquillū & felix coniugiū: sicut promisit Ecclesiæ, se hæc uite genera diuinitus instituta, ad Ecclesiæ conseruationem seruaturum esse. Ego si possem hinc expiari, istuc uenirē. Sed nunc, ut scit Clemēs, me multe causæ publicæ & priuatim detinēt. Expecto cōuentus Spirensis decreta, quæ tamē spero tranquilla fore. Nam adhuc quidem spes est, imperatorem edicti Augustani auctoritatem mitigaturū esse: hoc est, doctrinā confessionis nostræ, quæ Augustæ exhibitæ est, non esse persecuturum. Clementi consiliū dedimus D. Pastor & ego, ut mox ad te proficiscatur.

scatur. Nam subito ordinari publicis ceremoniis non potuit, postea uerò remittes eum: sed Ecclesiam decet largiri ei uaticum. Bene uale, Die 20 Iulij, Anno 1544.

Amico cuidam Pastori s.

Credas mihi hoc, reuerēde domine Pastor, uerē affirmāti, me summa uoluptate fuisse ad uos accessurum, ut & nostrae non fucatae coniunctionis testimonium publicē ederem: & quod collegae tuo officium, id etiam tibi aequaliter deberi à me, & promptissime ac merito tuo praestari, ostenderem: & simul auulsus ab occupationibus, respirandi aliquantulum pauculos dies, & recreandi me uestris dulcissimis sermonibus, mihi sumerē. Sed simul ingruunt hisce paucis diebus tot negotiorū fluctus, uel estus potius, praesertim post aduentum ducum Pomeranicorum, ut mihi nulla ratione sit integrum hoc tempore abscedere: imò ne quidem tantum mihi nunc uacui temporis conceditur, ut illa ipsa impedimenta occupationum recēseam, atq; me de absentia satis purgare queam. Fretus autem candore tuo, quem noui, sicut scio tibi aduentum meum gratum futurum fuisse, ita non dubito te etiam non uenienti daturum esse ueniam, & nihil inde mali suspicaturū. Quod igitur solum nunc absens possum, & tuae pietati debeo, praestabo sedulo, ut ardentibus

bus uotis, uobis in auspicijs istius coniugij filie honestissime tue assistam: & Deum orem, ut illud largiatur reorū & uos faustum, felix, letum, fecundum & salutare. Addo etiam exiguum munusculū, quod filie sponse meo nomine & filie mee, cum pia satisfactione offeres: & me amplissimo Senatui quoque uestro excusabis, & gratias ages pro testificatione suae erga me benignitatis. Deus pater, & Dominus noster Iesus Christus, cum spiritu suo sancto adsit uobis, ac nobis omnibus. Date raptim idibus Maij. Cupio reuerenter salutari collegam tuum, do minum N. N. & consules utriusque oppidi.

Clarissimo uiro, D. Thomae Matthiae, consiliario incliti Principis Electoris Marchionis, &c. amico suo ueteri & charissimo,

S. D. Existimo te sepe audiuisse me recitantē epistolā Nazanzeni, in qua se excusat, cur non accedat ad synodum: Quia, inquit, magis accendunt synodi dissidia, quā tollunt. Et ita sepe fit. Vnde miror, quare conuocaueritis dissidentes Stancarum & Musculum, tanquam ad certamen institutum. Multo utilius esset, diligenter lectis eorum scriptis, & re pie & grauius iudicata, mandari silentium de falsis opinionibus. Ego uerò non defugio congressum: sed hoc tempore senatus Augustanus nuncium

cium ad me misit, ac significant Carolum Imperatorem concessisse, ut ciuitas constituat Ecclesias ad normam Augustanae confessionis: sic nostram nominat. Petunt igitur idoneos doctores indicari. Hac de re Lipsiæ me cum Sarcerio & alijs colloqui oportet. Quare oro ut Illustrissimus Princeps mihi ueniam det, nunc non accedenti. Miror Lipsici mercatus tempore nos uocari, quo aurigas etiam diffaculter inuenire possumus. Ac si controuersia est de propositione, An Christus sit mediator tantum secundum humanam naturam: iam dico meam sententiam planè, errorem esse, dicere Christum tantum secundum naturam humanam mediatorem esse.

Quia ad Mediatoris proprietatem pertinent, non tantum mors, sed ut sit æquiualens precium, & sit uictor mortis. item, ut sit sacerdos, ingrediens in sancta sanctorum: id est, in arcanum consiliū diuinitatis. item, ut sanctificet dato spiritu sancto. Hæc sunt proprietates diuinæ naturæ. Denique longa hac de re commemoratio institui potest. Nec recuso lectis utriusque scriptis, aut coràm aut per literas meam sententiam confiteri. Alij etiam ante hoc tempus mecum de hac propositione locuti sunt, qui eruditè de proprietatibus Mediatoris disputabant. Sed hæc coràm, uel in scriptis publicis copiosius. Bene uale, & me Illustrissimo Principi reuerèter commendato. Die 3 Octobris. 1552.

¶ s ¶ Vene-

Venerando viro, Georgio, præposito Ec-
clesiæ Dei in urbe Arctoa ad
Spræam, amico suo,

S. D. Venerande domine Georgi: Adolescens,
qui literas uestras & pisces attulit, promiserat mi-
hi se ad me rediturum esse postridie, ut petiueram:
ac dixeram me responsurū esse: sed nō redijt. Nunc
igitur serò respondeo. Sed tamen semper apud me
beneuolentiæ uestre memoria durat, & manet ac
mansura est amicitia. Pro piscibus ago uobis gra-
tias. & mitto enarrationem in Ioannem, editam à
domino Crucigero, in qua fortassis alicubi se ali-
quis uobis locus offeret non insuauis. Mitto & fi-
lio uersus de Luthero. mitto ei & aliud dulcissimū
Stigelij carmē: eumq; malo exempla talia imitari,
ubi Musa libera sententias argumento conuenien-
tes splendide explicare potest. Bene ualete: Die 6
Maij, Anno 46.

Iusto Ionæ S. D.

Non dubito quin magnopere mireris, cur nihil
ad te literarū adhuc post meum reditum dederim,
presertim cū nuncios habuerimus: & ego non i-
gnorem, earum rerum te cupidissimū esse, quas re-
quiris. Ac planè in tam pertinaci silentio dissimilis
mei uideri possum. nā aliàs in hoc genere satis offi-
ciosus existimari uolo. Ego uerò, mi Iona, sic sum
acerbissimis doloribus oppressus, ut omnia officia,
omnia

omnia studia mihi excutiantur: atq; mortem oppete-
 re malim, quam his miseris ferre. Omnes dolo-
 res inferni nos oppreſſerunt: ſed tamen ſpero, Chri-
 ſtum remedia his rebus oſenſurum eſſe. Hiftoriam
 narrabo tibi totius conuentus, non ut populus re-
 citat, ſed ut noſtri ordinis homines, qui occaſiones
 & conſilia obſeruant: in te intelliges, quæ res me
 in tantum luctum coniecerit. Nemo ſcit præter me
 & Pontanũ, quæ fuerint totius cõuentus Spire ne-
 gocia: una res nocuit nobis, quod diutius procaſti-
 nati ſumus, cum à nobis poſtularetur ut edictũ ad-
 uerſus N. comparemus. In ea contatione, quantum
 mali fuerit, non poſſum epiftola complecti: quan-
 quam iniquitas principum qui nobis malè uolunt,
 cauſam illi cõtationi aliquam prebebat. Nunc hor-
 ribiliter angor, cum animo pericula reputo, & me-
 tior quæ ex ea re exiſtunt. Chriſtus faciat, ne ex hac
 offenſione totius Imperij mutatio ſequatur. Omni-
 no infinita ſunt, quæ me horribiliter afficiunt his
 de rebus cogitantem. & nunquam non uerſantur
 ob oculos. Hic res ſcholæſtica priſtinum ſtatum te-
 net: Luherus Dei beneficio ualitudine utitur me-
 diocri. Nouum Teſtamentum Germanicum reco-
 gnoſcimus ſumma diligentia. Albis iterum intume-
 ſcit mirabiliter. In Haſtia uidi magnũ ſaxum ui ſus
 minis & teſtudine templi ita ciectum, ut ſi arte ef-
 ſet exemptum. Minantur alioqui ſigna multa. Chri-

flus respiciat nos, ego non leuiter commoueor his
rebus. Tu uale feliciter: Vitebergæ, Die 11 Iunii,
anno 1529.

Ad D. Georgium Schultetum, pa-
storem in Geberdsdorf, prope
Dama,

S. D. Venerande domine Georgi: Et ipse mini-
stros Euangelij ex animo ueneror: & ubi possum,
libenter eis benefacio: & sum hortator omnibus
meis auditoribus, ut sint memores dicti diuini,
quod ait, Duplici honore dignos esse eos qui rectè
docent. Si igitur tibi possem prodesse, facerem
summa uoluntate. Sed mea simplex uerecundia fuit
ingrata nescio quibus in ea aula, in qua tu pecuniã
petis. Nec meis literis responsum est, quas reueren-
ter scripsi. Et semper Principes illos honorificè
predicauit: quod bono studio facio, ut alij reueren-
ter de Principibus etiã loquãtur. Cum igitur in eo
loco prodesse non possem, quæres alios deprecato-
res, quorum ibi plus ualere oratio potest. Scis uo-
luntatẽ Principis esse piam: sed mihi apud eum ad-
uersatur homo nunquam à me laesus, & potius mul-
tis beneficijs adfectus. Deo meas & publicas erum-
nas commendo. Bene uale, 22 Decembris,

1553.

Clarif.

Clarissimo viro D. Georgio Sabino, in
inclita Academia Fracofordiana,
genero suo charissimo,

S. D. Non solum editio scripti de Norimber-
genſi cōtroversia, iter meum ad uos impediuit: sed
etiam aulicæ compedes mihi iniectæ sunt. Postea ro-
gatus à tua matre, filias tuas huc in tuam patriam
adduxi: cras, Deo uolente, reducturus sum eas ad
meam familiam. Mitto tibi epistolæ, quæ mihi ex
Augusta Rhetica allatæ sunt: addidi & exemplum
mei libelli, quem recens edidi: in quo in postremis
pagellis adhortatio addita est de concordia, quam
optarim tam efficacem esse, quàm fuerunt Terpan-
dri carmina ad lyram decantata, quibus seditio ci-
uium sedata est. Bene & feliciter uale. Die septi-
mo Decembris, 1555.

Reuerendo viro, Georgio Buchholzer,
præposito Berlinensi, amico & fra-
tri suo charissimo,

S. D. Reuerende uir, & charissime frater: Oro
filium Dei, ut tribuat faustum & felix coniugium
pudicæ filie uestræ, & genero. Venissem ad sacræ
nuptiæ, si eo tempore fuisset domi: sed profectus
eram aliquanto antè ad ægotantem Matthesium,
in uallem loachimicam. Illa sola causa impediuit,
quo minus ad uos uenerim: sed dono testabor meã
s s beneuo-

benevolentiam, cum primum habebō nunciū mihi notum. Mito de toga & pallio, quæ subito scripti: nam nunciū properabat. Illud miror, uos suspiciose interpretari, quod non ueni: diligi à me homines Marchicos, multa signa sunt. Habeo filias Marchicas uirtute & forma diuinitus ornatas, quæ mihi certè sunt charissimæ. Multis officijs coniunctus sum cum multis præstantibus uiris in Marchia. Et si quid tribuitis meis scriptis: hæc etiam ostendunt reuerentiã erga illustrißimos Principes Marchiones, ortos à nobilissima Guelforū stirpe: propterea suspiciones istas cum dolore legi. Et ego homo apertus, non delector hoc genere interpretationū, cum S. Paulus dicat: Dilectio non sit suspicax. Bene ualete.

Magna pars Constantinopolis terræ motu dissesta est, et multi homines oppressi sunt ruinis. Deus protegat et gubernet nos. Datæ 4. Iulij, anno 1556.

Eidem.

Reuerende uir, & amice charissime: Prorsus nõ aliud respõdeo ad tam atrocem criminationem, de qua audiui etiam antè quam legi uestras literas, nisi hoc quod Demosthenes dicit: Si uos ipsi, quibus mea uita nota est, talem me esse existimatis, qualem me esse calumniator describit, nulla prorsus defensione utar. Sed profectò unde sit tanta acerbi-

tas odij, ne quidem suspicari possum, cum medio-
 criâ fuerint mea erga ipsum officia: & in hac ipsa
 deliberatione modestissimè indicauerim, me opta-
 re, ut Ecclesiæ harum regionum nõ turbentur. Mul-
 tas etiam disputationes cõdonauit publicæ paci. Sed
 nunc non disputo: tantum ad iudicia piorum & cri-
 ditorum apud uos & alibi prouoco. Video princi-
 pes uelle certum statum constituere, nec impedio:
 qui si putant me tollendum, aut interficiendum es-
 se, ut scio de me tollendo fuisse sermones: ferã, Deo
 iuuante, quicquid accidet. Sed mihi non deesset con-
 silium refutandi criminationem, si non parcerem
 Reipublicæ. Nihil seditiose, nihil immoderatè fa-
 ciam. Sed donec uiuam, modestè dicam necessaria:
 & res ostendit, multas à me controuersias non par-
 uo labore, nec sine periculo explicatas esse. Et hũc
 ipsum librum Augustanum legens, aliquoties agno-
 sco in meis uulneribus meas pennas, ut in antiquo
 prouerbio dictum est. Si uiuam, scribam ad uos plu-
 ra, & sepius, ubicumque ero. Nam has contumelias
 non perpetuò dissimulabo. Remitto uobis exemplũ
 libri Augustani, quod ad me misistis: quia ipsi ex-
 pla multa habemus. Habemus & alium librum, cui
 titulus est Reformatio, qui uelut interpres est librũ
 prioris. Totam hanc causam, Ecclesiam, & nos o-
 mnes Deo commendo: quia scio salutaria ab homi-
 nibus effici non posse, nisi datum sit à Deo: quem
 quidem

quidem oro, ut uos regat. Pro poculo, quod miseris orphanis meis misistis, ago gratias. Salutem opto uiris integerrimis, qui meo dolore adficiuntur. Bene ualete.

Formulam recitandam ante Canonem, nō legi; nec habeo exemplum. Ideo iudicare non potui. 1548.

Schedula tabulę collegij adfixa, ubi causam indicat, cur legere non possit.

Optima quęq; dies miseris mortalibus eui
Prima fugit, subeunt morbi, tristis q; senectus:
inquit Poeta. Me quoq; senem, & consecutū uarijs doloribus, ledit iam facile uocis contentio in hac assiduitate: meq; heri grauius lesum sensi. Quare hodie hora nona nō prelegam, sed cras (Deo dante) prelecturus sum. Die Iouis, post festum Catharine, anno 43.

Reuerēdis. D. D. Ioanni Hornburg, Episcopo Libusianę ecclesię, excellenti sapientia & uirtute, &c. patrono suo colendo,

S. D. Reuerēdisime domine. Quāquā propter publicas discordias multorū animi alieniores sunt a doctrinarum studijs, tamen scio R. D. T. pro sua excellenti sapientia uelle non deleri literas, qua
rum

nam cognitio omnibus temporibus necessaria est,
 & aliquando ad concordiam proderit. Cum igitur
 hic Simon Proxenus Budincensis carmen ad R. D.
 T. eruditè & grauitè scripserit, & mores eius sint
 honesti & placidi: dedi ei hanc epistolam ad R. D.
 T. profecturo, ut orarem propter literarum amo-
 rem, ne grauatim carmen, quod offeret, R. D. T. ac-
 cipiat. Semper talibus laboribus & officijs sapien-
 tes gubernatores fouere se ostenderunt. Quare &
 huius adolescentis officium spero non ingratum fo-
 re R. D. T. præsertim cum uena ipsius sit digna lau-
 de. Mitto & ego carmen de proxima Eclipsi, quæ
 profectò nouas cõtentiones minatur: quas ut filius
 Dei leniat, toto eum pectore oro.

Non plus fata etenim, quàm pia uota ualent.

Bene & feliciter ualeat R. D. T. Die 6. Decem-
 bris, 1554.

Ex epistola D. Philippi Melanchthonis
 ad Georgium Raw iuniorem, quæ-
 dam desumpta.

S. Et quidem cum in schola sedes, memento te
 non solùm inter æquales sedere: sed unà uersantes
 purissimos angelos, spectatores esse studiorum ue-
 strorum, et custodes corporũ. Sic enim inquit Chri-
 stus: Angeli eorum semper uident faciem æterni Pa-
 tris. Sic nos comitantur in ludum, assident unà, &
 red-

reducunt. Hoc sodalitiū te uereri decet: quod quidem mirificam uoluptatem capit ex assiduitate discendi, & pijs studijs & sermonibus: & Deo predicat uestra studia, eiq; uos commendat. Quare cauebis, ne uel inertia tua, uel mali mores offendant, & abigant hos uigilantissimos custodes.

Illustrissimo Principi ac Domino, D.N. N. Marchioni Brandenburgēsi, Duci Stettinensi & Pomeraniæ, &c. & Burgrauio Norimbergēsi, &c. domino suo clarissimissimo,

S. D. Illustrissime & clementissime Princeps. Non dubiū est, legitima imperia & salutare Principes Dei opera & beneficia esse. Id grati cogitare debemus, ut confirmetur in animis reuerentia pulcherrimi ordinis. Adolescentes etiam Principes eo maiore se doctrina & uirtutum exercitijs instruere debent, ut ad munus in genere humano summū accedant non rudes & imparati. Scriptum est enim: Erudimini, qui iudicatis terrā. Gaudeo igitur C. T. optima doctrina de Deo, & de omnibus uirtutibus excoli. Et quidem cogitatione doctrine, Deus sese animis piorum communicat. Oro autem Deum, ut studia C. T. adiuuet: et efficiat, ut olim patriam feliciter gubernes, & tua uirtus profiti uniuerse Germaniæ, sicut multi Principes Marchiones

nes ornamento Germania fuerunt. Quod C.T. mihi clemēter & scripsit, & aprum misit, ego gratias & pro beneuolentia & munere. Et uicissim labores meos Ecclesie & Reipublica offero. Bene & feliciter ualeat C.T. Die quarto Ianuarij, anno 1558: qui annus ut sit faustus & felix Celsitudini uestrae, & Ecclesie, & Germania, faciat filius Dei Dominus noster Iesus Christus: Amen.

Reuerendo uiro, D. Georgio Burcholtzero, fratri suo charissimo,

S. D. Reuerende uir, & charissime frater. Scōs magnum & singulare Dei beneficium, sobolem, & pacem doctrine, & habentem inclinationes ad uirtutem firmas. Talis cum sis Ioachimus Blanckfeld, & patri & adolescenti ipsi talem naturam gratulor. Et Reipub. causa gaudeo, esse aliqua talia ingenia: ac Deum oro, ut hunc Ioachimum & alios honestos adolescentes seruet & gubernet, et faciat ut multi sint uasa misericordie, & organa salutaria. Audiui enim cum de aliquibus dialecticis questionibus disputantem, de quibus non solum recte respondit, sed etiam ornat responsiones moderatio pronunciationis. Ac patrem recte facturum esse iudico, si eum diutius in studio literarum retinebit, et iubebit initia iuris ciuilibis discere, etiam si post hinc

nium

num uellet eum abducere à studio. Cùm autè ipse
 adolescens cupiat procedere in doctrinis: multo ma-
 gis iudico nõ abducendũ esse à literis. Sed placet mi-
 hi, ut sit apud uirum eruditum in iure, ubi incipiat
 eius doctrinæ principia rectè discere: ac Deũ oro,
 ut & consiliũ patris, & totum cursum uitæ et stu-
 diorum adolescentis gubernet. Bene uale 16 Fe-
 bruarij, 1556.

Iussi ut ad me scriberet de sua uoluntate. Eam e-
 pistolam patri legendam exhibeas. Hamburgensis
 multis ægrotis fuit gratus: ideo illo munere delecta-
 tus sum. Ego non admodum scriui soleo, sed benuo-
 lentiam honesti uiri magnifacio: & ubi gratificari
 potero, uicissim meam beniuolentiam declarabo.

Eidem.

S. D. Reuerende uir, & charissimo frater:
 ut ueniens annus sit faustus & felix Ecclesijs no-
 stris, & eorum hospitij, & pijs Principibus, & ti-
 bi & ecclesiæ tuæ domestice, faciat Deus æternus
 Pater Domini nostri Iesu Christi, qui & ordinẽ in
 natura instituit, et metas annorum distinxit, ut testi-
 monia de se illustria ostendat. Profectò metuo hoc
 anno tribus horrendis bellis arsuram esse Germa-
 niam, Turcico in Pannonia, Gallico in Belgis, uici-
 nali ad Moenum. Nam astrorum positus, eclipses,
 prodigia, & hominum furores munitur bella &
 rabiam

rabiem docentiū. Oro autem filium Dei, ut nos gubernet & seruet. Quod filius tuus in Silesia ad docendam iuuentutem uocatus est, gratulor ei hanc militiam: & sum hortatus, ut in hoc labore utili & grato seruiat Deo: teq; ut hoc consilium com-
 probes, adhortor. Utinam ego, etsi tantum fuissem humilis pædagogus: tamen in tali pædagogia ætatis imbecillioris mansissem, de qua dicit filius Dei: Non est uoluntas Patris, ut pereat unus de paru-
 ulis istis. Quantum solatiū est pro pædago, sedere in hoc cœtu iuniorum, qui Deo placent: & docere tenera ingenia, ut recte inuocent Deum, & deinde fiant organa utilia Ecclesiæ. Tales cœtus aliquos protegat filius Dei inter imperiorum ruinas.
 Bene uale, Die 20 Decembris, 1555.

Venerabilib. & optimis uiris, uerbi Dei ministris in Northusio, fratribus suis in Domino charissimis, Gratiam & pacem in Christo.

Optimi uiri, uidetis ipsi, quãtas in Ecclesia turbas ubiq; excitet Sathan, tot scilicet opinionibus ferè regnantibus, quot sunt ministrorum capita. Unde & ad me peruenit rumusculus quidã, esse inter uos quoq; subortas quæstiuiculas de rebus ualde leuiculis. Nam de summa pietatis, fama uestra adhuc integrã est. Nihilominus ut est rude uulgus, &

t pie-

pietatis uniuersæ contemnens, facile occasione rapi-
 pit detrahendi, & blasphemandi etiam summos ar-
 ticulos fidei: præsertim apud eos, apud quos sunt
 Papistæ inflammantes & exacerbantes, & ex scin-
 tilla incendium constantes. Quare uos propter
 Christū oro, in quo uiuimus & gubernamur, in cu-
 ius spiritu unum sumus, ut uelitis gratiā Dei agno-
 scere & pōdere, qua nos cōcordes fecit, et hacte-
 nus seruauit in summa pietate, et in præcipuis arti-
 culis: & sicut Paulus ait, nulli offensionē dare in re-
 bus istis externis & indifferentibus, imō (ut nunc
 sunt Papistæ furiosi) noxijs & periculosis sermo-
 nib. apud infirmos, perniciosi aut apud induratos.
 Sic erit Christus meus, & regnat inter omnes, cu-
 ius mortem & sanguinē debemus meritō preser-
 re nostris cogitationibus, seu potius diaboli tenta-
 tionibus. Sed sicut cœpit in uobis opus suū: ita ser-
 uet et perficiat usq; in illū diem sp̄i nostræ. Amen.

D. Martinus Lutherus.

Reuerendo uiro, D. Georgio Buchhol-
 zero, &c. amico & fratri suo cha-
 rissimo,

S. D. Reuerende uir, & amice charissime: O-
 ro quotidie filium Dei, Dominum nostrum Iesum
 Christum, crucifixum pro nobis, & resuscitatum,
 ueterem illum ciuem Samariæ, quem uidit in scala
 stantem

stantem uiator Jacob, ut ipse uulnera nostra sanet,
 et non sinat fieri maiores distractiones Ecclesiarū.
 Multas iniurias etiam propterea disimulo, cum mi-
 hi non desint arma. Vos etiam adhortor, ut inchy-
 tum Principem Electorem Marchionem oretis, ne
 sinat edi scripta, quæ sint classica nouarum dissen-
 sionum. Si nos ter cursus est ex Deo, non uincēt ca-
 uillationes fuitiles, ut multæ nobis obiectæ sunt mul-
 tis annis. Deo iuuante redibo Vuitebergā ante Ca-
 lendas Ianuarij. Sed de mittendis filijs expectate
 meas literas. De Repub. nihil noui scio, nisi quòd
 scribitur ex Noriberga, decem nauas in mari Tyr-
 rheno à Gallo captas esse: & magnam esse poten-
 tiam classis Turcicæ in mari, & periculum esse Ita-
 liæ et Hispaniæ. Impendet finis regnorum. Oremus
 Deum, ut seruet Ecclesiæ reliquias. Bene ualete, die
 24. Decembris. Torgæ, Anno 1553.

Salutem opto reuerēter uiro optimo D. Doctro-
 ri Hieronymo, & toti eius ecclesiæ domesticæ, &
 D. Mathiæ, & uobis omnibus. Iterum ualete.

Clarissimo uiro, D. Christophoro Pan-
 nonio, amico suo charissimo,

S. D.

Cor datum uenerandum senem tibi commenda-
 ueram, sed Deus iter eius ad uos impediuit. qui si
 istuc uenisset, & uidisset exortum ex causa non ma-
 t

t 2 xima

xima tantum disidium inter duos professores doctrinae caelestis, profectò magno in dolore fuisset. Doleo & ipse diuelli nostra agmina, & uoluntates hominum à doctrina caelesti alienari, propter non necessarias contentiones. Hortatus sum Musculum, ut aut omittat propugnationem suae opinionis, quam uideo displicere multis bonis et doctis uiris: aut certe agat lenius. Quid opus est eum inferre bellum omnibus omnium nostrarum Ecclesiarum doctoribus, & anteferre illis idolorum cultores: propterea quod dicunt, temperantiã esse necessariam, & ieiunium ceremoniale non esse necessariam uiam certi temporis bidui aut tridui, ut loquitur? Quæso ut tu quoque ei sis hortator, ut communem cõcordiam tueatur. Mitto tibi pagellas, quarum lectionem tibi non ingrati fore arbitrabor. Bene uale, & rescribe. 1546.

Venerando uiro, D. N. N. Diacono Ecclesiae Dei in urbe Stendalia,
amico suo,

S. D. Reuerendus dominus pastor Ecclesiae nostrae, doctor Ioannes Bugenbadius cupit te in Pomeraniam, in aulam episcopi Caminefis mittere, ut ibi non solum cõcionatoris munere fungaris: sed etiam usui sis in Ecclesiasticis controuersijs audientis: meque iussit ad te scribere, ac explorare tuam uoluntatem.

luntatē. Omnino locum honestum, & ingenio tuo,
de quo ambo præclare sentimus, dignum tibi pro-
mittit. Et spero utiliter te patriæ in ea gubernatio-
ne seruiturum esse, si mandari tibi eam functionē
sines. *Quæso*, ut mihi respondeas. Literas mittere
D. Hieronymus Staude, aut Magister Laurentius
poterit. Bene uale. Die 12 Augusti.

Nobilitate generis & studijs literarū or-
nato, Vuolfgango de Eisenberch, a-
mico suo,

S. D. Mea officia non defutura fuissent adole-
sceni, de quo scribis, si ad me cum tuo testimonio
uenisset: libenter enim amplector tuos, propterea
quòd de tuo ingenio semper bene existimaui. Sed il-
le adolescens, quisquis est, si non habet certam con-
ditionem: meo iudicio rectius faciet, si non prope-
rabit ad gradum. Titulus aliquid habet oneris. ui-
des meum exemplum: nemo me percellere potuit,
ut illum quamlibet honorificum titulum Doctoris
mibi decerni sinerem. Nec ego gradus illos parui-
facio: sed ideo, quia iudico esse magna onera & ne-
cessaria Reipublicæ, uerecundè petendos esse, &
conferendos, sentio. Ad D. Georgium ideo nõdum
pastorem misi, quia cœlibem adhuc inue-
nire non potui. Vale, 6 Maij, An-

no 47.

t 3 Reue-

Reuerendo uiro, D. Georgio Bucholtzer, fratri suo charissimo,

S. D. Reuerende uir, & amice charissime. Scripsit hic Simon Proxenus carmen de Moysse feriente petram. Id offerre decreuit Episcopo Libusiano. *Quæso*, ut adolescentem consilio et commendatione iuuetis. Ego etiam uobis carmen de eclipsi mitto, quæ profectò minuitur noua certamina. Sed oremus filium Dei, ut nos regat, & in his regionibus semper Ecclesiam eternam sibi colligat: & tribuat salutarem gubernationem, pacem & concordiam Ecclesijs & imperijs harum regionum. Nuper exhibui pecuniã, quam Ionæ filius attulit, filio uestro: ut significasse etiam uobis arbitror. Bene ualete, Die 6 Decembris, Anno 1555.

Eidem.

S. D. Reuerende uir, & amice charissime. Etsi arbitror uos iam uidisse exemplum nostræ admonitionis de libro Augustano, scriptæ communi deliberatione breuiter & modestè: tamen quia petiuisis, mitto. Nec prohibeo ostendi omnibus, qui uidere uolunt. Imò doctissimas uiros in Academia Francofordiana iudices esse facile patior. Nec dubito uiram clarissimum D. doctorem Hieronymum, de iustificacione desideraturum in libro Augustano sinceritatem,

ceritatem. Mitterem & ipsum librum Augustanū,
 si plura exempla haberem. Sed mihi credite, multa
 futilia sophismata libri Augustani prorsus non at-
 tigi. Opto & ego pacem & concordiam Ecclesia-
 rum. Sed liber Augustanus nec ad ueritatem, nec ad
 concordiam erit utilis, ut aliquanto post res ipsa o-
 stendet. Necum igitur consilium eò spectat, ut cum
 hac uia, quam liber Augustanus proponit, nō pos-
 sit illa aurea ætas, quam nobis promiserunt literæ
 quorundam ex conuentu Augustano scriptæ, con-
 stitui: potius nulla fiat mutatio in Ecclesijs harum
 regionum, nec pellantur pij & docti pastores, nec
 turbetur inuocatio piorum hominū. Nec tamē cer-
 tamina mouebo, si alij uolunt mutare Ecclesias: sed
 discedam, Deo gubernante, in alia loca: quia seui-
 tiam, quæ suscipietur aduersus pios pastores, ne-
 quaquā adiuuare uolo. Bene ualete. Die natali Du-
 cis Ioannis Friderici, iusti & pij Principis. 1548.

Egregia doctrina & pietate prædico, D.
 Georgio Sabino, pastori in Tangermūd,
 magistro honestarum & liberalium
 artium,

Solino r. f. p. 377.

S. D. De scripto Illustrissimi Principis, iam
 sæpe & alijs respondi. Probo Articulos doctrinæ
 & probare eos hic etiam cæteros intelligo. De ce-
 remonijs uerò humanis audio uisitatores inuicē-

ꝛcꝛꝛ adhibere: ideo non deseres etiam Ecclesiam.
 Spero Principem, his qui cum iudicio & modestè
 quosdam inutiles ritus, quos in scripto retinuit, ab-
 ijcient, nõ aduersaturum esse. Vbi sunt abolita, non
 restitutum esse opinor: eaq; de re ad quosdam ma-
 gnæ autoritatis uiros scripsi, et tibi alias scribam co-
 piosius. nunc enim impediõr oculorũ morbo. Hunc
 scholaſticum, qui istic erit hypodiascalus, tibi &
 schole gubernatori commendo. Saluta reuerenter
 meum conterraneum Hieronymum Stauden: mit-
 tam eius liberis, rogatus à Cordato, præceptorem.
 Bene uale, & rescribe. Die 13 Septembris, 1540.

DE CHRISTI VESTITV.

Reuerẽdo uiro, D. Georgio Buchhol-
 tzero, fratri suo charis-
 simo,

S. D. Reuerende uir, & charissime frater. Cum
 nuper breuius scriberem, non addidi, quæ de cete-
 ris uestium figuris aut nominibus addenda erant.
 Toga fuit Romana, & distincta figura ab aliarum
 gentium uestitu: & aiunt Arcadicum fuisse, & exi-
 stimo ab Euandro in Italiam illatum esse. Pallium
 fuit Græcorum & multarum gentium exterior ue-
 stitus: & aliud longum erat, aliud uerò breuis pe-
 nula. *φαιβόλιος* fuit seruorum, cursorum, publica-
 norum, &c. uestitus.

Præter

Præter has figuras fuit exterior uestis senatoria, quæ fuit prorsus similis tunicæ honesti sacerdotis, longæ: cum manticis nec angustis, nec laxis, sed mediocribus, ut antiquæ statuæ ostendunt. Et tali ueste usum esse Christum, est consentaneum: quia cuius fuit in municipio Capernaum. Non igitur incessit palliatus, ut Pharisei aut uulgus: sed indutus tunica senatoria, ut honesti homines in municipio Romano.

Latinis nomen stola de muliebri uestitu usurpatum est, quod tantum ostendit textus in Iure: sed in Græca lingua stola est illa longa honestior uirorū tunica. ideo in Euangelio de filio prodigo, fit mentio stole primæ. Et apud Xenophontem Cyaxares mittit Cyro stolam, audituro legatos in uestitu senatorio. Itaque rectè iudico Illustrissimum Principem de ueste Christi existimare, non pallio usum, sed illa honestiore seu senatoria tunica. Scribā aliās plura. Bene uale, Die Laurentij, Anno 1556.

Amico cuidam.

J. Hotickor.

S. D. De etymologia nominis Mariæ, accuratius cogitandum censeo. Etsi autem multi interpretantur amarus dies: tamē hanc etymologiam rectior rem iudico, Miriā seu Mariā doctrix populi. Ideo nomen magis conuenit & sorori Moysi, & matri Christi. Nā mater Christi ubiq. representat Ecclesiam.

t 5 s iam.

fiam. Hæc uerè doctrix est populi. Hanc omnibus officijs ornemus. Hæc breuiter nunc tibi scribo: ac uolo te mihi significare, an meæ literæ in Margari ti monte sint reddita. Bene uale.

Amico cuidam.

S. D. Nomen oppido Perleberg, quod patriæ tuæ uicinum est, non ab urfa, sed à margarito deri uari uolo. Cùm filius Dei Euangelium margarito conserat, nominis sonus eruditus gratior esse debet. Scribitur autem, margaritum gemmam nasci in concha ex rore: & generosissimum esse, cum ros ex cipitur inter tonitrua & fulgura. Sic Ecclesia pas citur rore cœlesti, inter afflictiones. Etymologia est amara crustula, margarith: quia Euangelium est sermo crucis. Iudica gens non adpellat margaritum, sed Bargarith, quod est purissima crustula. Hanc commemorationem scripsi senatui Perlebergensi, quem hortatus sum, ut Margaritum uidelicet ornent scholæ conseruatione, commune factus nomine ur bis. Eas autem literas ad te mitto, ut cures senatui Perlebergensi exhiberi. Hoc tuum officium mihi gra tum est. Patri tuo, uiro prudentissimo, salutem o pto. Bene uale: quarto Maij.

De consuetudine cibum capiendi
apud uereres.

Fuit antiqua cōsuetudo, ut accumberet ad men sam.

J. Bobichur.

*J. Bobichur de
arte differendi
oratio*

Evangelium

sam: sicut Christus sedet, quando mulier peccatrix (Luc. 7) contrectauit eius pedes. Pedes erant positi in scamno, seu lectulo. Pictores nō rectē imitantur pingentes Mariam Magdalenam, quæ non sub scamnis, sed in lectulo Christi pedes osculata est.

Triclinium uocatur: quia fuerunt tres lectuli ad mensam collocati. Fuitq; hæc consuetudo: homines sapientes defatigati laboribus, semel comederunt. Venientes uerò ad mensam, quo melius acquiescerent, unusquisq; occupabat integrū lectū: sic mensa debet esse locus quietus, & non Centaurorū stabulum. Ideo absidebant tres: quia numerus ternarius conueniens est colloquijs. iuxta uetus prouerbium: Tres conuiuium, nouem conuiciū. Item dialogi sunt plerunq; trium: duo sunt colloquentes, tertius est quasi arbiter interloquens: ut est in dialogis Platonis. Omnia exempla antiquitatis uerè habent aliquam pulchram & grauem causam.

Illud autem dictum, quod antiquitas tantum semel comederit, non est intelligendum de messoribus, seruis, aut pueris. nam tales sumebant ientacula. Sed honestiores, grandiores natu, et occupati cōsilijs, non coenabant: inde sunt hi ueteres uersiculi: Sex horæ tantum tribuantur rebus agendis:

Viuere post illas litera zetha monet.

Tempus matutinū à sexta usq; ad duo decimam horam deliberationib; & negocijs tribuebatur: de-
inde

inde se relaxabant, lauabant, ita ut circa horam secundam aut circiter comederent. Vesperis uero citò se cubitum conferebant, ut postridie ueniret promptiores ad negocia. Ille ordo cōueniens est naturæ.

EPIGRAMMA, DOCENS QVOMODO Romani diē transegerunt, & quos labores seu negocia singulis horis attribuerunt.

Prima salutantes, atq; altera detinet hora;
 Exercet tantos tertia causidicos.
 In quintam uarios extendit Roma labores:
 Sexta quies laxis, septima finis erit.
 Sufficit in nonam nitidis octaua palæstris,
 Imperat extructos frangere nona thoros.
 Hora libellorum decima est euphema meorum,
 Temperat ambrosias cum tua cura dapes.
 Et bonus æthereo laxatur nestore Cæsar,
 Ingentiq; tenet pocula parta manu.
 Tunc admitte iocos, gressu timet ire licenti
 Ad matutinum nostra Thalia iouem.

Venerâdo uiro, D. Gregorio Prætori, pastori Ecclesiæ Dei in Gebersdorff, amico suo,

S. D. Venerande uir. Est quidē ualde reprehendenda populi impietas, qui fidelibus Euangelij ministris,

nistris, ne quidem debita stipendia soluit. Sed nō mi-
nus accusandi sunt magistratus, qui populum non
cogunt, ut soluat debitum. Tu tamen petito auxiliū
à tuis magistratibus. Circum spectes ipse etiam lo-
cum commodiorem: ac si ego nactus fuero aliquam
occafionem te iuuandi, libenter tibi opem feram. Tu-
stissimum enim officium est, & maxime necessariū,
pios Euangelij ministros diligere, iuuare & tueri:
sicut Paulus iubet excellenter eos diligi. Bene uale:
Die 13 Februarij.

Reuerendo uiro, D. Ioanni Bugenhagio,
doctōri Theologiæ, Pastori Ecclesię Dei
in oppido Vitebergę, patri suo cha-
rissimo, S. D.

III, 101.

Reuerende domine Pastor. Etsi in tanta sollicitu-
dine uestra de periculis publicis non libenter one-
ro uos negocijs: tamen causa uiduę Martini ceco-
nomi, indiget uestro patrociniō. Erit felicior de-
fensio, si erga uiduas & orphanos erimus benefi-
ci. Scripsi de bobus ad quęstorem, & ad consulem.
Tantum hoc petimus, ut negocium illis commēde-
tis. Rem petit iustam, ut aut emanent ibi boues, aut
conce datur ut ipsa abducat eos. Bene & fe-
liciter ualete: Die 22 No-
uembriis.

Clarif-

Clarissimo uiro, D. Ioanni Marcello, col
legæ & amico suo charissimo,
Philippus Melanchthon
S. D.

De adolescente qui furtum fecit, audiuius de
cretum esse, ut Argeliam transfueretur: haud dubiè
διὰ τὸν βασανισμὸν. inquirèt, quos habuerit sub-
ornatores & socios delicti, quale sodalitiũ, qui ser-
mones * *τραλλόνται οὐ πλῆθῶς*. nosti quàm sunt in
hoc genere diligentes aule. Deinde delictum eo ma-
ius est, quia in arce factum est: & muneri Princi-
pis, & xenio reginæ dato, manus iniectæ sunt: & il-
lud Homericum meministi,

Δεινὸν ἢ μόνος βασιλῆιον ἐγὶ βλάπτειν.

Itaq; cùm frustra nos deprecatorios esse iudica-
rem, & aliquid turpitudinis & suspicionis habi-
tura deprecatio uideretur, omittendum esse censui.
Discat iuuctus, non semper eludi posse legem, que
minis & metu pœnarum coherceat errantes impe-
tus. Et uult Deus in pœnis politicis nobis omnibus
proponi commonescationes. Cedamus igitur uolũ-
tati Dei, & legibus: & Deum oremus, ut nos re-
gat, & has exiguas & miseræ Ecclesie suæ reli-
quias seruet.

Deliberationes hic fuerunt honestæ, ne Eccle-
siae turbentur instauratione uitiosorum rituum, ut
eoràm narrabo. Spero etiam nos hodie iter ingres-
suros

faros esse, quod narrabis hospiti nostro Hieronymo Stauden, amico & uiro integerrimo: cuius animū in hoc luctu ut à mœrore omnib. officijs et suauitate sermonum abducatis, magnopere uos hortor. In ea re ad uestra officia meum studium adiungerem, si isthic essem. Nunc absens Deum eternum patrem Domini nostri Iesu Christi, conditorem generis humani & Ecclesiæ, oro, ut nunc adfirmet, se inter mœrentes, qui ipsum inuocant, habitare: seruet & regat Hieronymum, et cœlesti leticia petus eius exuscitet. Electionem magistratuum Academiæ opto faustam & felicem esse. Bene uale,
 O Aobris, Anno 1548.

BERNARDO MAVRO
 S. D.

Ad Dialecticæ & Rhetoricæ studium, item Erasmi de Copia & Chiliadum lectionem hortatoria.

Fœcunda fuit epistola tua, mi Bernarde, quæ senas unica literas hæctenus apud me tibi peperit. Illas uerò, siue tuarum literarum elegantia emerebatur, siue amicitia nostra, plurimi quidem fieti utrunque: hoc, quod ab amici officio absens in cecideris: illud, quod in literis adhuc tuis, hoc est, bonis, quibus antè solebas cum tecum agerem, uersari uideris. Quod cum re ipsa dignum est laude, tum pro
 usu

usu studiorum tuorum difficile. Sic enim existimo;
 magna ex parte ad impuras istas & indoctas lite-
 ras animum cogi tuum, quæ sole hoc tempore di-
 cuntur philosophicæ. Vincit enim persuasio homi-
 num nostrorum, ut *το γούνασται* bonorum stu-
 diorum degenerem quandam & dilutam philoso-
 phiam præscribant. Ibi si ingenio non uoles abui-
 tuo, & id quicquid est uel ocij uel temporis, lucrifacere reliquis studijs tuis: necesse admodum erit,
 acri iudicio rem adeò insynceram temperes, & a-
 stu quodam hanc Lernam adorare. Nam credemi-
 hi, alia est literarum ratio, qua ingenium, qua mo-
 res, qua rerum communium sensum erudias. Et pau-
 lum queso auoca animū à uulgi opinionibus, suoq;
 literas pede metire: tum intelliges, & impuras illas
 multis profectò modis noxias esse, & his honestis
 uerè illud ipsum *το καλό* sua & natūa facie per-
 cipi, quam ferè res bonæ aliæ nube quadam tegūt,
 et nescio in quā *αἰσῶσ* *κρυβέτω* claudunt sole lite-
 ræ sub lucem, sub bonorum oculos *αὐτὸ καλόν* &
 non adulteratam tantū non undiq; conspicuam
 exponunt. Dolet animo, eas iacere literas, quibus
 deuictis, sacra omnia & prophana conspurcari cœ-
 perūt: quod ut intelligas, ab ipsis puericiæ rudimē-
 tis coniecturam cape. Publicus quondam mos fuit,
 percepta re grammatica, rhetorum curæ pueros
 commendare: quibus auctoribus, omni genere hu-
 maniorum

humaniorum

manorum studiorū alebantur. Sic uniuersa tracta-
 ri solebāt, ut eorum esset usus aliquis dicendo, iudi-
 cando. Exercebatur iuuetūs pulcherrima ratione,
 cum propositis thematis declamaret: qui labor &
 animū & uires augebat. Ibi suus literis honos con-
 stabat, ibi fructum literarū sentiebant scholæ. Quid
 enim refert commemorare, quā multa, quā felici-
 tia monumenta ex illis usq; scholis nostra ætas ha-
 beat? Rhetoribus successerunt, qui iuuentutem dia-
 lecticis illis inconditis, ut modestè dicam, imbuunt:
 quam sanè probaturus eram, si aliquem ipsi usum
 eorum agnouissent. Nam & dialectica amo: & sic
 mihi de illis uidetur, neminè rectè erudiri posse, qui
 non & illa discat, sed nugæ horum temporum no-
 lo, quibus factū est, ut pro Apostolicis literis, sophi-
 sticas habeamus: pro Nazianzenis, Augustinis, Ly-
 ranos, Carrucanos, Sententiariorū sex milia. Quos
 ut non est meum, nec in ordinem cogere, nec exi-
 mere numero: ita hoc, quanquam & fortiter & au-
 dacter satis, ausim dicere, parū admodum in ijs es-
 se, quod cum spiritu illo Euāgelicò rectè cōueniat.
 Ex quo grege sunt, quibus nondum satis Erasmus
 probatur, qui primus, etiā doctorū iudicio, Theo-
 logiam ad fontes reuocauit. Capnionem factio ista
 non est passa, à flammis, ab incendio pulcherrimas
 bibliothecas asserentem. Martinum Lutherum fer-
 re non potest, quòd recta moneat. Aded ex uerè do-

etis nemo est, cui non fuerit haecenus ab audaci im-
 peritia periculum. Sed reflorescunt saure superum
 bone literæ, & erigunt sese passim. Quamquam ad-
 huc partes egregie suas tutantur, qui uulgo scho-
 lis *ἀντιομαρτα* philosophica pendunt: quæ si qua
 fortuna possent castigari & purgari, magna fie-
 ret accessio (sic enim uidetur mihi) bonis studijs.
 Ac nisi me fallit opinio mea, ex dialectica pendunt
 omnia, quæ ut sunt initia studiorum, reliqua ex suo
 modo temperant. Vigeant literæ quondam, quum
 & illa esset salua, hoc est, cum paribus officijs diale-
 ctica & rhetorica iuuentutē erudirent. Iam explo-
 sa è scholis rhetorica, uide quàm sit exigua, quàm
 sit manca, quàm sit inutilis dialectica: ut uel hinc
 agnoscas, quanti referat, *οὐβρα δὲ ἐργουεῖο*.
 Est apud nos in Saxonibus uir quispiam iuxta bo-
 nus ac literatus, cui crebra est de rectis literis men-
 tio, qui per iocum rogatans quendam ex isto gene-
 re professorum, quàm sibi frugem uideretur ex A-
 nalyticis posterioribus Aristotelis fecisse? Tum il-
 le, architectona factum: qui nescio quas illic geome-
 tricas demonstrationes didicerat. Ridiculè quidem,
 sed uerè. Quid enim aliud peteret ex hoc tam ce-
 co & inadito specu, ut ne ad limina quidem tuto
 peruenire liceat? Id genus exempla si uoles, & à
 tuis pete. Perpauci enim sunt, qui hoc ipsum ge-
 nus studiorū intelligant, quo aluntur: sic enim abu-
 timur

rimur Musis. Quare uisum est mihi paucis, idq; o-
 biter tantum, notare, qui dialecticorum, qui rheto-
 ricorum usus sit: & illa quomodo è suis authori-
 bus peti commodè possint. Fortasse uidebor nu-
 gari aliquibus: sed ueniam mereor, qui hisce quali-
 buscunq; nugis in uiam reuocare studiosos conni-
 tor. Alioqui satius fuerit interim, si quid erat ocij,
 felicioribus nugis impendisse. Primum omnium, ut
 dialectica non ulla ratione alia discuntur, quam
 ut horum temporum moribus satisfiat: ita sunt qui
 rhetoricam arbitrantur modum epistolarum scri-
 bendarum, aut falsas principum laudes: ipsorum e-
 nim uerbis uior. ubi, te quaeso, quid istis facias ho-
 minibus? Equidem hæc inuitus orator *ὁρῶσ' ἄρα*, et
 præter decorum attingo: sed admonitos oportet stu-
 diosos: & interim mei rationem non habebo, dum
 illi sapere incipient. Nam ut scias quæ sit ratio stu-
 diorum de quibus dico, commune argumentum est et
 rhetori & dialectico. hic intra fines propositi ne-
 gocij uelis paulum contractioribus nauigat, ille e-
 uagatur liberius: huius ad docendum, illius ad mo-
 nendum est accommodata oratio: quem in modum
 fertur Zeno, quicumq; is fuit, cum dialectica rheto-
 ricam contulisse. Proinde dialectica primum tra-
 denda sunt, in quibus iudicium artis, et *τῆς μεθόδου*
 fines, inuentionis loci, argumentorum figure, col-
 locandi ratio facilius cernitur. Est enim dialectica,
 cuiusq;

cuiusque thematis propositi exacta et artificiosa
 peruestigatio. ut si de officio dicendum sit, exigit
 ars, ut primum finitione declares officium. deinde
 subijctas partes: quas si inter se cōpares, erūt que-
 dam officio affinita, quaedam contraria. Quo exem-
 plo, si quicquid omnino inciderit agēdum, tractes,
 dialectici munere fungēris. Fuit hæc quondā exer-
 cendæ iuuentæ consuetudo. unde sunt adhuc in no-
 stris scholis congressus illi, quos disputationes uo-
 cant. Tum si iecerit fundamenta *Maximè* *Erasmus*,
 omnino ad communes causas perducendum adole-
 scentem censeo. In his locos cōmunes uitiorum, uir-
 tutum, fortunæ, mortis, diuitiarum, literarū, et si-
 miles exerceat. Quo futurum est, ut animū ad sum-
 mas disciplinas instructum efferat: de aliorum scri-
 ptis non improbè iudicet, ipse commentari noua
 possit. Ad hoc plurimū cōducet, formas locorum
 cōmuniū diligenter notatas in manibus habere, ut
 si quam sententiā, si quod adagiū, si quod *Maximè*
Erasmus dignum quod in Tabulas referatur, exceperis,
 suo recōdas loco. Accedūt fabulæ, quæ ut plurimū
 possint, allegoriæ præstant: cuius generis Plato, et
 qui ad illum proximè accedunt, artifices sunt. An
 potuit explicari Homericū moly prudētius, quàm
 est à Maximo Tyrio expositum? Et uides quantus
 in Silenis Alcibiadæ sit Erasmus. Ut in alijs admi-
 rādus, sic ea declamatione, nescio quo modo seipso
 mihi

mihi maior uidetur, ac planè γυναικίους τῆς αἰδώς,
 & ut Sophocles ait, Δειδὸν μέγιστον referre. Inte-
 rim è manib. tuis ut excedat Erasmi de Copia, Chi-
 liades adagiorum, ne committe. Dici non potest,
 quàm ijs operam sis locaturus utilem. In hoc studio
 rum ueluti campo qui iuuentam exercuerit, uiriū
 sanè multum ad sublimia feret. Organon dialectica
 ministrabit, ut si qua inciderint fortè, habeat ceu
 syluam orationis, & artificium, quo argumenta
 rectè dispēsēt. Augebit splēdore rhetorica, quæ om-
 nium sibi artium ornamenta asserit. Atq; ex his est
 demonstratio, quam in dialecticis docet Aristote-
 les: id est, euidens & ordinata rei cuiusq; exposi-
 tio: unde omnium argumentorū riuus ut è fonte du-
 cuntur, amplissima differendi materia. In hoc Ari-
 stotelis dialectica debebant legi, in hoc à Cicerone
 multa, multa à Fabio scripta sunt, quæ partim im-
 peritia nostrorum hominum iacent neglecta, par-
 tim in doctis commentarijs obscurata sic discuntur,
 ut præstiterit ea non attigisse. Sed hæc ego for-
 tasse longius. Quanquam ita sit conditio rei, ut nisi
 obtundas & frangas hoc hominum uulgus, nihil
 agas. Ego uerò de rhetoricis pauca, neque per o-
 cium, ob hoc potissimum scribo, ut doceam qui sit
 dialecticæ usus, nec probari mihi ulla ex parte no-
 stri seculi commētarios: tum si qui recta uia literas
 aggredi uolent, ad rhetorū præcepta statim se con-
 ferant,

ferant, nihil in ullo genere studiorum promoturi, nisi hæc meditata teneant. Tu quoq; è re tua feceris Bernardè, si è nostro consilio studia comparaueris tua. Vale, Vuitembèrgæ in Saxonibus, mense Ianuario, Anno 1519.

Amico cuidam.

Intellexi te uxorem duxisse: quòd si ita est, precor ut consilium tuum Christus fortunet: quandoquidem ipsius auctoritatè in eo uite genere ingrediendo, maximo cum periculo sequi uideris. Neque uerò duxi, te aduersus iniqua hominũ iudicia mea ratione cõfirmatum esse. Non enim dubito quin & prospexeris antea, quæ dimicationes, quæ tēpestates subeundæ essent in hac causa: nisi contra omnes casus atq; impetus non solum ratione, sed etiam pietate muneris prospexeris. Quod cum ita sit, nolui de hac re scribere longius. Tantum illud duxi admonendum esse, quòd ad consolationẽ, meo quidem iudicio, non est inutile. Tuum exemplum ad alios bonos uiros in causa optima confirmandos plurimos ualebit. Atque inter cæteras causas quæ te bene sperare iubent, hæc quoq; cogites: quòd aliqua ex parte ad publicum Ecclesiæ exemplum pertinet. Quare & gratius Deo iudicandum est, & diuinitus singulari clementia defendetur. Bene uale.

Amico

Amico cuidam, P. M. S. D.

Reuerende uir. Non dubito te, ut ceteros bonos uiros, in hoc tam triste bellum intuentem, & presentes arumnas magnarum gentium, & magnam confusionem gubernationis futuram ad posteros, magno cum dolore recessisse. Verè nunc illud tempus est, de quo Esaias inquit: Angeli patris amare flebunt. Incidit etas nostra in mundi senectam, de qua prædictum est, maiores nunc confusiones piorum & Ecclesie futuras esse. Sed tamen hac consolatione nos sustentemus, quòd Deus semper sibi aliquam colligit Ecclesiam, & seruabit (ut Esaiæ uerbis utar.) semē sanctum: quod in eo cœtu seruabit in quo erit doctrina Euangelij. Hac spe et ipsi doctrinam propagemus, & adiuuemus discentes, donec possumus: quod te isthic fideliter facere intelligo, cum & in templis & in scholis doctrinam gubernes. Cum autē intellexissem isthic quosdam iuuenes scholā, Dei beneficio, & grauissimo consilio Senatus, bene constitutā, turbare: dolui, et tibi & alijs ad mœsticiam communem etiam hanc molestiam accedere. Deq; ea re quid mihi uidetur, amanter ad te scribendum esse duxi. Etsi enim neminem decet in aliena Republica *οὐλοπρεπῶς* *ὑπὲρ*: nec ego mihi hoc sumo, ut neq; isthuc aliquid præcipiam, cum foedus commune esse debeat doctorum. Sperauit te meas literas boni consulturum esse.

esse. Audio quosdā de noua schola instituēda delib-
berare. Etsi cōsiliij causas penitus non noui: tamē ar-
bitror ad Ecclesie & ciuitatis concordia, & ad iu-
uentutis disciplinam retinendam melius esse, in ea-
dem schola, uelut in iisdem castris, omnes doctores
& auditores conuenire. Nam diuersa docētium ag-
mina haud dubie discordias accēsura essent. Qua-
re, ut ego existimo, habebunt consules rationē con-
cordie publicae: si eris hortator, ne praesens schola
diuellatur, praesertim cum in ea recte instituta sunt
studia, & disciplina honesta sit, & doctores sint
concordes. Vidi ordinem lectionum: noui eruditio-
nem & facundiam eorum, & iudico eorum indu-
striam iuuentuti prodesse posse. Sed haec turbulen-
ta etiam ut alia multa mala, ita etiam ingenia inque-
ta non pauca genuit. Facile igitur credo, bonis ui-
ris isthic docentibus non deesse obtrectiones. Ac
nominatim audio N. sedulitatem, qui erotemata e-
didit. Ipse autem usu comperi, prodesse discētibz
talia interrogationum exempla. Nec dubito perito-
rum iudicia hac de re cum meo iudicio congruere.
Ideo initio probaui editionem libellorum. Audio et
alias fabulas, quas cum res ipsa refutet, nō est opus
longa oratione apud uirum grauem. Et schola gu-
bernatores ipsi praedicant tuam erga se beneuolen-
tiam, sese tua auctoritate defendi narrant. Quod
cum tuo iudicio fiat, nihil opus est mea cohorita-
tione.

tione: sed tamen ad te scripsi, ut nostra quoque pro-
 bari ingenia, & eruditionem illorum qui nunc iu-
 uentutem erudiunt in urbe nostra, scires. Teque oro,
 ut & ipsos & scholæ auctoritatem & concordiam
 tueri non desinas. Scimus genus humanum præcipue
 cõditum esse ad agnitionem Dei, non solum philo-
 sophicam: sed etiam ad illam ueram, cui præluet
 doctrina, in qua Deus prodiens ex arcana sede ho-
 minibus se patefecit. Ideo harum rerum cogni-
 tio præ omnibus rebus humani generis præcipuum
 est ornamentum. Quare iustissimum est, & fideli-
 ter defendi eos qui rectè docent. Cæterum cum hoc
 tempore Academiæ in his regionibus dissipatæ sint,
 mihi placeret uestræ scholæ addi lectorem, qui A-
 rithmeticen & elementa de circulis cœlestibus tra-
 deret, ijs qui iam Gramaticè didicissent. Et hunc le-
 ctorem uelim Rectori parère. Nam ataxia mali e-
 xempli est. Ut olim poetæ finxerunt, iusticiam pul-
 sam è magnis urbibus, rure aliquandiu mansisse:
 ita nunc literæ pulsæ ex principum ditionibus, in
 quibus delentur bellis ornamenta multa, rursus in
 ciuitatibus honestis hospitem querunt. Ac omnes
 potentes, quantum possunt, decet omnibus uiribus
 literas ab interitu uindicare. Quia extinctis literis,
 etiam doctrinæ cœlestis amittitur: quæ ut seruetur,
 præcipua cura omnium hominum esse debet.

Postremò te oro, ut hanc epistolam summo cando-

ve animi scriptam boni consulas. Bene uale, Anno 1547, die 27 Aprilis, quo Nohe' egressus est ex arca, ante annos 3530. Vidit Ecclesiam mirādo modo seruatam esse: quam ut nunc quoq; seruet Deus in magnis periculis fluctuam, & nos ardentibus uotis oremus. Et sicut ille senex nauclerus sue familie optima fide tradidit: ita nos quoq; literas & Euangelium ad posteritatem transmittamus. Iterum uale,

Clarissimo uiro, &c. N. N. *συμφιλότητω*, amico & fratri suo charissimo,
S. D.

Gratum mihi fecit Syluester, quod cum Ioachimus Philyra discessisset, cum apud Ascanium quaesivit. Attulit autem & à Ioachimo & à N. literas, quarum utraq; nihil nisi querelas continent, ἡ τῆς ἡ ἀκαρῶν περιεστῆς. Sed tamē lenit dolorem, illa inter amicos quasi laxatio animi. Rescribam Ioachimo, eumq; hortabor, ut animum à summo dolore abducatur. Primum, quia Deus non uult nos indolgeere mœsticiæ, sed in expectatione cœlestis auxilij aliquantulum acquiescere: & discere, non omnia regi humanis consilijs. Deinde, si querimus τὰ λατὰ τὰ λόγων, nobis plus periculi est. Nam et alter dux adducet peregrinas gentes: et noster, ut in pace, ita & nunc quoque, negligit μετρίότητα. Sed hæc coram. Bene uale. De mea uxore scribas, quando redi-

tira

P. Ober.
II. 146.

tura sit. Iterum uale. Salutem opto Casparo Crucigero, cui & Ioachimi literas ostendito.

Principi cuidam iuueni. *Gril. Landgravius.*

III, 54.

Illustrissime Princeps. Gratiam tibi habeo, quod ad me tam amanter scripsisti. Mihi enim nihil optatius est beneuolentia mei Principis, cui precipue et debeo & cupio omnia uite meae consilia et omnes actiones probari. Tibi quoque honestum est, et suspicere subditorum mores, & delectum habere, ut uites eos quorum consuetudo tibi dedecori esse possit, ut in ueteri uersu dictum est:

Principis est uirtus maxima, nosse suos.

Erunt autem literae apud me tuae, tanquam beneuolentiae erga me tuae pignus. Ac uicissim omnibus ingenij neruis, & omni animi cōtentione perficiā, Deo uolente, ut bonis moribus & uirtute fauorem tuum & aliorum honestorū hominum tuear. Horitarer autem te ad literarum studia, et ad uirtutem, si mea etas plus autoritatis haberet. Sed habes domesticos monitores tui officij. Primum autē ac precipue patrem tuum, qui propter ingenij praestantiam ac sapientiam, auctoritatem habet apud omnes reges; & patrem ac uirum grauitate ac moderatione animi praecipua praeditum, Philippum Reitel: & praefectores tuos, quos pater tibi propter prudentiam & fidem adiunxit. Hi sciunt, bonum

bonum principem & salutarem patriæ & Ecclesiæ, quæ est altera & uerior patria, imaginem Dei esse in terris. Econtrà uerò, malum principem, & perniciosum Ecclesiæ, & imaginem diaboli esse, grassantis in genus humanū horribili sauitia. Maxime igitur opto, ut ita aliquando gubernes patriam, ut omnes boni te uelut imaginem Dei ament. Id autem ut consequaris, necesse est ut eruditione te instruas, et ad uirtutem te exscites ac assuefacias. Et quoniã ad hæc opus est auxilia Dei: precor Deū, ut te seruet & regat, ut sis tibi ac uniuersæ Reipublice salutaris. Bene uale, illustrissimè Princeps.

D. Friderico Myconio Philippus
Melancthon S. D.

III, 107.

Venerande domine Pastor. Scimus harum regionū urbes, hospitia esse Ecclesiæ Dei: ut erat uiduæ Sareptanæ domus, cum Eliam excepiisset. Ideo secundis & aduersis rebus urbium, in his regionibus adfici nos decet. Ac in primis animaduertimus, ciuitatem Gotham eximia pietate fouere Ecclesiã & literas, & dulcem ibi concordiam esse gubernatorum Ecclesiæ & Senatus: multumq; prodesse cæteris Thuringicis oppidis ad pietatem, & ad concordiam, exemplum Ecclesiæ Gothanæ. Quare et singularis beneuolentia est nostra erga oppidum uestrum, & magno dolore nunc propter ciuiū detrimenta

trimenta adfocimur, quibus domicilia & multe res
 domesticae perierunt. Tuo etiam dolore mouemur,
 quem scimus assiduo conspectu miseriarum crucia-
 ri. Nec tamen dubitamus, quin ijs te cōsolationibus
 erigas, quae in Euāgelio nobis traditae sunt. Multa
 sunt etiam Ecclesiae peccata, propter quae castiga-
 tur: sed non accendit Deus totam iram suam aduer-
 sus nos. Ideo misericordiae suae in ira recordatur. Vī-
 dit Esaias inflammari multa oppida à Sannache-
 rib: uidit Ierentias ipsam urbem Hierosolyman &
 templum incendio deleri: & tamen sciebat non de-
 leri Ecclesiam. Hac consolatione nos quoque susten-
 temus. Et quidem hic annus exemplū memorabile
 ostendit uastationis regionū & Ecclesiarum, cuius
 coryphaeus est N. sed Deus eum repressit. Interim
 uerò ne securi laxemus nobis frenos, & uos & nos
 atque alij multi castigamur alijs mitioribus poenis.
 His commonefieri nos de nostris peccatis, poeniten-
 tia, frugalitate, inuocatione Dei sciamus. Denique
 consideremus, ut in Ecclesia, causam omnium cala-
 mitatum humani generis esse uoluntatem Dei: ha-
 rum rerum cogitatione & tibi & alijs dolorem le-
 nias. Ut igitur ostenderemus nostram beniuolen-
 tiam erga Ecclesiam uestram, misit Academia ue-
 stris pauperibus centum florenos. Id exiguum mu-
 nus ut boni consulatis, oramus. Scitis enim medio-
 cres difficultates esse, propter quas haec officia sunt
 angustiora

angustiora apud eos, qui liberalitatem exercere cis
piunt. Bene uale.

Clarissimo uiro, D. Paulo Ebero, fratri
suo charissimo, *ἡ δὲ συμφιλοσόφῳ,*
S. D.

I 137.

Philosophiam apum tibi mitto, cuius conside-
ratio & ipso melle dulcior, & illustre testimoniū
est, hunc mundum non exitisse casu, ex Democriti
atomis. Inuocemus igitur uerum illum architectum
pulcherrimorum naturæ operum, & Ecclesiæ con-
ditorem, patrem æternum Domini nostri Iesu Chri-
sti, ut & Ecclesiæ suæ alueolos & nostra examina
defendat & seruet. Meus magister, qui me de api-
bus docet, te orat, ut mecum in ipsam Academiam
apum uenias. Iosepho dialecticas pagellas mitto: &
puto paginam, quam habet in manibus, compleri
posse *ἢ ποτ' ἔτι*. Da operam, ut totū opus reliquū
condiatur illecebris: ut sicut apiculæ melissæ inui-
tantur, ita nos iuuentutem inuitemus suauibus ma-
terijs. Scriptū ad Bohemos absoluā intra biduū: de-
inde Synodi refutationem inchoabo. Deceui enim
testimonia in hac *ἰσχυρά* certaminum edere, de
rebus ueris & necessarijs, Deo iuuante, uel si iam
tyranni ferirent meam ceruicem. nec me deterret
amici nostri Ioachimi solitudo: cui quidē opto ut
sit beatus, & tranquillitate studiorum fruatur. Nos
si

fi iam taceremus, deseruisse & abiecisse causam ne-
cessariam iudicaremur. Sed in ipsis controuersijs
sunt quedam, de quibus cuperem cum amicis collo-
quit Miito Synodi orationes: in quibus & illa est,
quam Vitus coepit excudere, quæ ex hoc archety-
po absolui poterit. Et addemus querelam πειρι γον-
τας διαφθεσις των εν τη αυθεντια. Be-
ne uale. Datæ Seruæstæ, Die 26 Martij, quo ante
annos 1514. filius Dei in sepulchro fuit. 1547.

Historia apum.

Initio ueris circa æquinoctium eximuntur ex al-
ueis mella superiore æstate facta. Nam in his regio-
nibus, quicquid est mellis in æstate factum, totum
relinquitur in alueis in hyeme. Alibi pars eximi-
tur. Sed dicunt, apes spoliatas tristiores fieri. Ideo
hic totum eis relinquitur, ut integro suo labore
fruente, in hyeme minus sint sollicitæ. Exempto
melle, quia domuncula in eximendo laceratur, pri-
mus labor est cellulas reficere, ad quod ceras tunc
faciunt. Domibus refectis, adferunt rorem: cui in-
cubantes, nouam sobolem gignunt: quia multe pe-
reunt uarijs malis. Curam igitur quotannis habent
generis constituendi. Postea nouas cellulas consti-
tuunt, & noua domicilia educunt, & colonias fa-
ciunt. Quartò, in Maio florentibus pomis col-
ligunt dulcẽ succum, hic primum incipit mellifica-
tio.

tio. Recte igitur Aristoteles de Eliaco ortu intelligitur. Mellificatio durat, donec habent trifolium: id est, usque ad Augustum. Nihil hic eximitur tota estate uel hyeme, usq; ad uernum æquinoctium. In Autumno ipsæ apes mira arte obstruunt foramina alueorum. Præcipuè delectantur & alliciuntur odore melissæ. Si quis alueolos conspergat aqua destillata ex melissa, auidissimè aduolant. Ideo Virgilius dixit, Melissphylla. Fugantur ab absinthio. Habent hostes, uestras, culices, tineas, mures. Et mira fortitudine possunt mures interficere. Fuci non nocent eis, nisi uoracitate. Sed uestræ pungunt eas. Viuunt octênium, & non amplius. Nec manent incolumes, nec feliciter faciunt operas apud iniustos possessores.

Illustris. & reuerendissimo Principi ac domino, D. Georgio principi in Anhalt & Ascania, coadiutori Ecclesiasticæ gubernationis in Mersburg, domino suo clementissimo,

S. D.

III, 12.

Illustrissime & reuerendissime Princeps, hoc anno celebratur Pascha 3056, inde usq; ab exitu Israelitarum ex Aegypto: tot seculis seruauit Deus Ecclesiam suam, & Ecclesie uocem de filio Dei, & uero animo mirandis modis seruabit deinceps. Quare etiam si

etiam si quid patiendum sit, expectemus auxilium
 Dei. Literas has dedi Valentino gubernatori scho-
 le Zeruesiane, uiro docto et graui, qui se offert ad
 ministerium Euangelij in uestris diocesibus: usus
 cum erudiet, etiamsi hactenus raro concionatus est
 in templis: sed est etatis & eruditionis mediocris,
 & bonarum commendationum, gratia probè mu-
 nitus. Bene & feliciter uale. Data in ferijs Pascha-
 tis, 1547.

Clarissimo uiro, domino N.N. amī *P. Eben*
 co & fratri suo charissimo,
 S. D. *II, 127.*

ἰδὲν οὐτως ἀποφάνειν ἡμᾶς εἰωθὸν, ὡς οὐαὶ
 ἀὸς ναθερὸν, λέει ἐκείνους ἀγαθῶν, inquit Nazian-
 zenus uerè et præclarè. Sed spes unde pendeat, mul-
 tum refert. Nobis quidem spes à solo Deo aeterno
 patre Domini nostri Iesu Christi pendent, non à
 præsidijs humanis. Et exaudiet gemitus nostros
 Deus, ac defendet Ecclesie suæ reliquias. Si pa-
 tet aditus ad uos, breui unà erimus. Nam senatus
 in urbe Parthenopea abhorret à nostro concilio,
 ὡς πρὸς ἀνομιῶν ἀποκόσμων. Atrociter enim huic
 mimantur οἱ τὴν πατριᾶν παρῶμενοι ἰουδαῖοι
 λέγειν ποιεῖν. Scripsimus ad Rectorem Crucigerū,
 de stipendijs. Eam rem tibi quoq; commēdo, & tua
 & ceterorum amicorum causa curandam. Bene

x

et feliciter uale. Die Andree. Hodie adierit Doctor Chilianus, pulsus ex Salinis.

D. Andree Osiandro S. D.

198.

Ex literis Viti intelleximus, honestissimam matronam, coniugem tuam, exemptam esse rebus humanis. Hic casus multis bonis et doctis magnum dolorem in urbe nostra atulit, qui tuo luctu adficiuntur. Sed ego hoc magis doleo, non solum quod familiaritas et beneuolentia inter nos maior est, quodque est quedam studiorum et sententiarum societas: sed etiam quia uidi coniugem tuam, cum memini que illius uirtus fuerit in omni officio: uidi et paruos liberos. hæc mihi omnia in oculos incurrebant, Viti literas legenti. Itaque et tuo mœnore moueor, et illud decus matronarum penè in ipso flore extinctum esse ualde doleo. Etsi autem te ad grauitatem et mortificationem natura finxit, tibi que nota sunt omnia que ad consolationem à doctis uiris colliguntur: tamen ut in bonis naturis et opibus sunt expressissime, arbitror illas in te magnopere dolorem augere. Quare non dubito, quin tecum uehementer lucteris. ipso enim dolori difficulter repugnas. Precor igitur Dominum nostrum Iesum Christum, qui nostris ærumnis se adfici testatur, ut te adiuuet atque erigat. Nam Stoica illa præcepta, ut ne doleas, non solum inania sunt, sed etiam auditu crudelia atque iniusta: et ab ea philosophia, quam nos probamus, reiecta

reiecta & damnata Christianis sententijs. Odit enim
 Deus *τὸς ἀγέφυγτος*. Quare quod luges, homi-
 nis est à natura bene instituti. Et pie itaq; modera-
 re luctum, et repugna dolori. Quod quidem facies,
 cum cogitabis Dei uoluntate uniuersum genus hu-
 manum ingentibus calamitatibus subiectum esse: et
 coniugem tuam non casu extinctam, sed Dei conse-
 lio ad immortalitatem euocatam esse, & à te sic a-
 liquantisper auulsam, ut paulo post Deus consuetu-
 dinem uestram uobis longè meliori conditione red-
 diturus sit, ubi unà fruētes aeterna luce, de Deo sua-
 uissime colloquemini, ac longè uincet presentē sua-
 uitatem & consuetudinem illa futura piorum con-
 iugum *ἡσυχία*. Sed cum sciam te omnia que
 huc pertinent, sine monitore colligere, nolui esse
 prolixior. Hæc tamē breuiter scripsi, quòd arbitra-
 bar ad amici officium pertinere, tali tempore osten-
 dere se amici casu affici. Ego uerò ex animo adfi-
 cior: teq; oro, ut has literas boni consulas. Adscri-
 bam etiam remedium *ἀρετῶν*, quod mihi in sum-
 mis animi perturbationibus in primis opem tulit:
 Onerandus est animus occupationibus, quibus ab-
 ducatur à cogitationibus de interitu cōiugis: & pu-
 to tibi nō deesse negocia. Sadoleti epistolam ad me
 scriptam, te uidisse arbitror: misi enim Vito exem-
 plum, De nostris studijs et de Republica scri-
 bemus aliàs. Bene uale.

x 2 Amico

f. Strobel
p. 46.

Amico cuidam S. D.

Et fratri meo talem generum gratulor, & uobis spero iucundum fore connubium cum illius filia: quæ mihi quidem uisa est mirifico pudore, & summa animi ac morum suauitate prædita esse: & expressisse patris humanitatem, quam ego non minus semper propter egregiam uirtutem, quam propter sanguinis & naturæ uinculū dilexi. Itaq; precor Deum, ut efficiat, quo connubium uestrum sit tranquillum, faustum ac scelix. Munus nuptiale mitto coniugi tuæ, in quo est imago duorum coniugum, qui summa inter se charitate uixerunt, Ferdinandi regis Hispaniæ, & Elisabethæ. Exiguum est munus, sed symbolo delectabar. Et hoc tempore absens, qualicunq; significatione declarare uolui animum bene precantem uobis, & expetentem amicitiam tuam. Affinitas enim nostros animos copulare debet. Ac professō sororum maritos loco fratris habeo. Conciliant autem eruditos etiam alia: studiorum societas, & uoluntas in Republica. Est uerò quædam inciderunt cōtrouersia doctorum, tamen spero bonis & prudētibus mea studia & meā uoluntatem probari. Idem opto equidem tibi uideri: sed tamen nihil præscribo. tantum oro, ut putes necessitudinem non obliuiscendam esse, etiamsi est quædam de illis controuersijs dissimilitudo. Gratissimum mihi facies, si de tua erga me uolūate aliquando

quando mihi scribas, aut aliquid per socerum signi-
ficaueris. Bene uale.

Clarifs. uiro, P. Ebero, συμφιλοσόφῳ, a-
mico suo & fratri charissimo,
S. D.

III, 121.

Etsi in tanta confusione orbis terrarum optan-
da mors uideretur: tamē cum in Ecclesia Dei uiua-
mus, nō decet nos fractos metu ἀπαλαστροῦ. Ut
igitur me iubes curare ualeitudinem, ita uicissim te
adhortor, ut quanta diligētia humana effici potest,
tueare ipse tuam ualeitudinem: teq; & Ecclesie com-
muni & domesticę serues. Mihi temperātia unius
diei profuit: ac Platonicum illud sequor, quod quia
tibi quoq; profuturum esse iudico, adscribam: *διὸ
πάντα τὰ τοιαῦτα
λαβόντων ἀν' ἡ ἑσχολή, ἀλλὰ ὁ φάρμακον τὰς λαχόντων
ἀσθενειῶν.

Mitto tibi Ioachimi epistolam, ex qua intelligo
incolumem peruenisse in urbem Ieram, quod gau-
deo. Illud uerò δυσχρόαινω, quod cum nec tantas
dolendi causas habeat, quantas nos habemus, nec si
mili in periculo sit, nimum indulget mœsticię ac i-
racundię. De tuis rebus publicis scribito, quoties
habebis tabellarios. Bene uale. 3 Martij, An-

no 1547.

x 3 Ado-

Adolescenti studiosissimo Ioanni
Reiffenstein S.

Martinus reddidit mihi suauissimas literas tuas, mi Ioannes, quæ mihi attulerunt maximam uoluptatem. Gaudebam enim primum patris tui causa, uiri optimi, qui nulla ex re fructum capit aut uoluptatem maiorem, quàm ex studijs tuis ac fratrum tuorum. Deinde delectabar & Reipublicæ causa. adducor enim in spem, ut literæ et honestæ artes integre ad posteros perueniant ac transferantur, cum te ac tui similes uideo tam studiose operam dare literis. Precor itaque Christum, ut saueat tuis studijs ac fratrum tuorum: idq; faciet, si tu quoq; cum toto populo rogabis, ut te adiuuet, & gubernet omnem uitæ tuæ cursum. Amare enim se testatur hanc tuam ætatem, cum dicit: Simite paruulos uenire ad meritum est enim regnum cœlorum. Hoc classico, hac uoce uocat tui similes ad honesta, & pollicetur precium ingens. Hanc uocem Dei nostri ac saluatoris, mi Ioannes, memineras tibi sequendam esse. Idem Christus custodiat & conseruet te semper, & gubernet tua studia ad utilitatem Reipublicæ, & ad suam laudem. Bene uale. Matrem tuam uerbis meis reuerenter saluta.

Optimo uirò Guilhelmo Reiffenstein,
amico suo summo, S. D.

Quod faustum & felix sit, proficiscitur isthuc
iuuenis,

iuuenis, cum quo egimus, ut suscipiat curam docē-
dorum liberorum tuorum. Tu de eo pro tuo iudi-
cio statues. nam mihi quidem probatur ingenium,
& spero non defuturam fuisse ei negocij fidem. Id
sum secutus tunc quoq; cum eum ad Alberti Comi-
tis filium mitterem. Multum enim refert, quo ge-
nere orationis initio pueriles aures personent.

Quod cogitas liberos tuos hoc tempore huc mitte-
re, malim te eos domi retinere, donec uirēs erūt fir-
miores: et præceptor quanquā est cupidus, tamē iu-
dicat te debere rationē habere etatis teneræ, quod
non semper aerem peregrinum, uel culinam alio
quā nostro more instructam, commodē tolerare
possunt. Ad hæc, prius te præceptoris ingeniū, ac
rationem docendi, domestica consuetudine uelim
explorare. Imitaberis meum consilium. Ego ex ani-
mo opto, ut Christus tuorum liberorū studium for-
tinet, eosq; conseruet. Bene uale. Vitebergæ, die
20 Iunij.

Amico cuidam. *P. Ober. Disp. p. 293.*

S. D. Et uos liberatos esse miserij obsidionis
& oppidū utrunq; seruari gaudeo: ac utrunq; aspi-
cuis & ueris gemitibus ac uotis à Deo petiui. Nec
in hoc exilio meo magis de meis miserij, quā de
Pastore, Crucigero, & de te, cæterisq; inuocantibus
Deum in illa dulcissima patria nostra, in qua ma-

x 4 nere

nere summo cum periculo uolulistis, cogitau. Nec
 procul discedere potui. Familiã igitur duxi in oppi-
 dum Northausen. Ego in iugis Hercinijs non inter-
 feras, sed inter homines honestissimos, socios no-
 stri luctus, uersor. Ibi exitum obsidionis expectare
 uolui. Nam coniectura quadam ducebar de tempo-
 re, ut coram narrabo. Cursorẽ meum ad uos misi,
 ut de statu oppidi, deq; uestris consilijs mihi scriba-
 tis. Etsi enim erit longius exilium suscipiendum: ta-
 men colloqui uobiscũ decreui. Optarem nos in ea-
 dem Academia uiuere posse, ubicunq; Deus aliquã
 sedem nobis attribuet. Si isthic manent Pastor &
 Crucigerus, de reditu cogitabo. Sed prius audiam
 quid tu statueris, & quid mihi faciendum iudices.
 Omnino mihi morte acerbior est hæc distractio no-
 stri cœtus. Et tamen ferẽdum est, quod mutari non
 potest. Bene uale, 26 Februarij, Anno 1547.

D. Friderico Bernberck, senatori ur-
 bis Cithni, S. D.

[Honestissime domine Friderice. Cum Paulus no-
 ster & tui & patriæ amore ad uos profecturus es-
 set, & ipse comes amicissimi hominis nunc esse nõ
 possem: uota tamẽ mea, cum mea etiam epistola co-
 mitari uolui. Ac primũ oro filium Dei, ut sicut
 iter facientem Iacob cum familia custodiuit: i-
 ta hunc, & honestissimam coniugem, & dulcissi-
 mos

mos liberos seruet incolumes. Vobis etiam opto, ut incolumes & Leti conspectu mutuo ac dulcissimo- rum sermonum communicatione fruamini: & ut colloquium uestrum sit uelut nepenthes, quod leniat mœsticiam, quam propter Rempub. ut omnes boni uiri toto orbe terrarum, ita & uos circumfertis. Mihi hic in oppido mœstissimo nulla res humana alia, nisi Pauli consuetudo, dolorē mitigauit. Nunc solitudinē ualde metuo: sed si diutius eum retinebitis, me quoq; isthinc attrahetis unā. Est simul & honestissima & dulcissima ratio, uiuere in consuetudine doctorum, ac eruditis colloquijs pectus ad cogitationem de Deo & alijs rebus bonis accendere. Hæc ratio uiuendi præcipuè appetenda esset, etiamsi quid aliud in uita delectare nō posset. Nunc in hac confusione imperiorum, quid delectare hominem sanum potest? Confugiamus igitur ad hanc uiuendi rationem, & nobis quantum Deus concedit, mutuis officijs dolores leniamus: uota etiam cōiungamus, ut Deus Ecclesiæ semē sanctū, studia doctrinæ, & hospitia aliqua seruet. Hæc uota non erunt irrita, sed magis medebuntur publicis calamitatibus, quā regum conuentus. Sed sum breuior, quia talium sermonum scio congressus uestros ple- rosq; fore. Vale, Die 6 Septembris, Anno 1547.

Amico cuidam.

In hac confusione Reipublicæ, etsi multa sunt

x 5 quæ

quæ nobis intuentibus hominum uitam, magnum
 dolorem adferunt: tamen cum uiderim, aliquas in-
 terca Ecclesiæ reliquias esse, quæ cum diuinitus ser-
 uentur, ostendunt etiam nos non abiectos à Deo esse:
 & passim alios uiros doctos & honestos, qui fi-
 deliter propagare literas et optimas artes student:
 non nihil acquiesco, quasi portum aliquem prospici-
 ens. Qua cogitatione cum tuum ingenium, eru-
 ditionem, mores, fidem in docendo, grauitatem in
 omni officio contemplor, magnam uoluptatem ca-
 pio, harmoniam illarum pulcherrimarum uirtutum
 considerans. Nam cum eruditione excellas, non mi-
 nus literis ornamento sunt ceteræ tuæ uirtutes,
 quam tibi literæ ipse. Sæpe etiam mihi gratulor
 cum tanto uiro amicitiam esse, ex quo hoc tempo-
 re magnum fructum percipere posses, nisi te lu-
 ctus propter fratris (uiri præstantis sapientia &
 uirtute) interitum domi retineret. Desponsauit si-
 diam meam iuueni docto & modesto: cumq; ad sa-
 crum nuptiale amicos uocauerim, te quoq; maxi-
 me adesse optarim: id enim mihi & literis hono-
 rificum esse ducerem, gauderemq; te in ipso cœtu
 cum cæteris tua uota cõiungere: qui quo magis ex-
 pendo uitæ pericula, eo ardentius peterẽ guberna-
 ri meos diuinitus. Cum autem de te uocando delibe-
 rarem, simulq; de tua erga fratrem pietate multa di-
 cerentur: non ausus sum tali tuo tempore petire, ut

ad nos accederes, præsertim cum mihi historia de tuo patre, uiro grauiſſimo, cõmemoraretur: quem aiunt, cum ad nuptias à quodam amico uocaretur, ſemestri exacto, post mortẽ tuæ matris (quam cum alijs omnibus uirtutib. excelluisse, tum uerò literas & philosophiam coluisse scimus) ualde commotum dixisse, mirari se amici duritiem, qui lugentis talem coniugem, rationem putaret nõ habendam, perinde ac si cui pera de cingulo decidisset. Cum igitur tibi non minorem pietatem tribuamus quam patri, & horum temporũ mœsticia cõmunis tuum dolorem augeat, pudore impedior, quo minus te accersam. Facies tamen, quòd tibi uiro sapienti uidebitur. Hanc autem epistolam ad te misi, nõ solùm ut beneuolentiã erga te meam, quæ erit perpetua, testarer: sed etiam ut cognosceres, nos luctus tui rationem habuisse: & tamen peterem, ut animo nobiscum adsis, & uota pro nobis ad Deum facias, ut & Ecclesiam & eius domicilia & studia seruet ac regat, & tuis meisq; liberis det uita curriculum salutare, ut sint *omnium in dñis*: quod profectò tuis liberis toto pectore opto. Ac ut bene sperẽ, moueor illa grauiſſima sententia, quæ etiam si in Poemate prophano scripta est, tamen in diuinis Oraculis sepe repetitur, *si uel sis uel non sis*, &c. locum

Theocriti nostri. Bene & feliciter

uale, & rescribe. 1550.

Martine

Martino Ruellio S. D.

Gaudeo tibi meas literas gratas & iucundas esse. Nulli enim magis talibus adhortationibus delectantur, quam hi qui sua sponte ad uirtutem colendam incitati sunt. Ideo spero te quoque natura ad uirtutem colendam duci. Dabis igitur operam, ut quò te uocat natura tua, & patris uiri optimi auctoritas, et praeceptorum monita, magno studio optimas artes & uirtutis doctrinam discas. Tuae literae fuerunt mihi gratissimae: tibique persuadeas uolo, gratum te mihi esse facturum, si ad me sepius scripseris: & ut spero, remunerabor te, ut ait Hesiodus, eadem mensura, atque etiam uberiore. Bene uale. Mense Iulio, Anno 1533.

M. Ioanni Marcello Regiomontano, S. D.

Si uita humana tantum humanis consilijs regeretur, perissem funditus & Ecclesiam & politiam existimarem in hac parricidali gigantomachia. Sed non dubito Deum seruaturum esse reliquias suae Ecclesiae. Hac nos consolatione sustentemus; quam cum uigilans assidue cogitem, fortassis & dormienti somnia eam cogitationem offerunt. Mito tibi uersus de somnio. Non est fictum argumentum: sed ego poeta sum penè ut tu, qui non tam illustrem picturam uersibus pingere possum, ut illa erat. Erat enim
mens

mens plena smaragdino nitore, & crux rutilans auro. Leges amicis doctori Iona & D. Chiliano, s̄ adhuc adsunt: & dices eis, me literas ipsorum, his quibus inscriptæ fuerunt, per homines, quorum fides mihi probata fuit, misisse. In Epiphanijs, Anno 1547.

Optimo uiro D. Guilhelmo Reif-
fenstein S. D.

Academia nostra dedit pecuniam huic D. N. Li centiatio Iuris: & addidit mandata, ut soluat uobis totam summam, quam pro poculis dedistis. Nesciebamus enim, quali empta erant. Rogamus autem, ne uobis molestum sit, quod pro auro mittimus Iodachimicos. Intelleximus enim, uos Francofordiæ de auro soluisse. Sed auri tantum nō habebat hoc tempore nostrum ærariū. Verum sic petimus uos Iodachimicos accipere, ut sine uestro damno fiat. Ego me ipsum sperabam uenturū esse Lipsiam: sed sum hic obligatus, propter editionem Apologiæ. Rogo igitur ut paucissimis uerbis rescribatur, et precium poculorum significetis, & si quid præterea ad rem pertineat. Bene uale.

Erasmo Ebnero S. D.

Dedi has ad te literas nullam aliam ob causam, nisi ut te ad scribendum prouocarem. hoc igitur genere

Ex cod. Hamb. N. 10. 1. 1. 1.

J. Ricarto.

nere officij ostendas, quanti me facias. Neq; uero at
 bitror magnopere opus esse, postquam a me disce-
 dis, de mea erga te beneuolentia disputare, teq;
 hortari ad nostram amicitiam colendam. Nam &
 sensum meum, si quis est alius, calles: & illæ literæ,
 ad quas nos tibi iter ostendimus, officij te tui sem-
 per admonebunt, si earum studium non abieceris.
 Ego autem & prudentiæ laudem tibi tribuo, ut di-
 gnitatem honestarū artium intelligere te statuas:
 & constantia præditum tanta existimo, ut confi-
 dam te hæc studia nunquam depositurum esse. Illud
 unum nunc peto, ut dum hærebis domi, in Græcis
 literis te exerceas: quam ad rem tibi multum pro-
 dedit Ioachimi familiaritas: & uertèdis Græcis fiet
 etiā oratio Latina suauior. Discedes dedi tibi man-
 datum de Linijs lectione, quod uelim tibi curæ esse.
 Bene uale, & rescribe. Coburgi.

Christophoro Haco S. D.

Non facile dixerim, quantū me studiū, mi Haco,
 teneat eorum, qui cum literis pietatem coniunxe-
 runt. Quid enim, per Deum immortalem, in rebus
 humanis est quod rectius mireris, quàm hæc quæ di-
 co? *ἡθρολογία* sunt reliqua omnia quæ boni appel-
 tionem merentur: sola literæ, sola pietas, extra com-
 munium rerum aleam sunt. Quo tu mihi charior
 semper fuisti, qui cōtigis ingeniu ijs literis aptum,

quas unice semper amavi: poetices uidelicet, quam
 utinam iuuentus Germanica pergeret excolere. De-
 inde quanta morum sanctissimorum gratia, quan-
 ta suauitate optimis te quibusq; approbas? Ergo mi
 Christophore, quod facis, facito: nec dubita quin
 cœlestibus curæ sis. Audio te *ya pōsou*. Quid hic a-
 liud optem, quàm ut fauceat incepto Christus? Du-
 rum uita genus, si sacris literis parum confirmatus
 sit animus. Quanquã ex literis quas ad N. scripse-
 ras, facile mihi fuerit diuinare, non sine numine dō
 uium rem à te susceptam. Si qua in re nos unquam tibi
 usui esse poterimus, præstābimus quod amicos
 decet. Bene uale.

D. Guilhelmo Reiffenstein S. D.

Rogauit me frater uxoris meæ, ut se tibi com-
 mendarem. Cupit enim uti tua opera, tuoq; officio
 isthic, in emendo parno. Ego inuitus onero te: hoc
 tantum te rogo, ut quantum absq; tuo commodo face-
 re poteris, illum iuues. Hanc totã rem exponet frã-
 ter meus Ioannes, copiosius. Nos adhuc tenæ hæ-
 remus: & impediunt tempestates, quò minus in Sa-
 xoniam redeamus: quæ ubi primum erūt mitiores,
 accingam me ad iter. Vale feliciter.

Adolescenti studiosissimo Ioanni
 Reiffenstein S. D.

Dei beneficio heri in Salinas salui peruenimus,
 sed

sed serò admodum: non enim sine negocijs, ex lulentis uijs eluctati sumus. Bonam itineris partè con fecimus pedites, cum quidem & perplueremur, & pedes uix in lubrico consistere possent. Doctor Ioannes mirificè stomachatus est, priusquam huc uenimus: ac de fide tum mea, tum patris, hìc questus est. Vir optimus, nihil ducit fide antiquius. Sed facile ei satisfacimus. Hec patri meis uerbis, imò tuis (quid enim dulcius oratione tua?) exponito. Milichius te salutat: & iubet ingenti animo in hoc studiorũ curriculo, in quod diuinitus ingressus es, pergere: atq; existimare, te ea in re necessariũ Reipub. officium præstare, quæ quidè à bonis ingenijs hoc postulat, ut Philosophiæ professionem defendendam sibi esse sentiant. Bene uale. Islebia. Saluta fratres, & præceptorem: & rescribe.

Filijs Guilhelmi Reiffenstein

S. D.

Quod faustum foelixq; sit uobis omnibus, Marcellus ad uos proficiscitur, cui existimo patrem studia uestra commendaturum esse. Quare dedi ei literas ad uos: & libenter plura scripsissem, si per occasionem licuisset. Hortor igitur, ut hominem doctum atq; probum reuerenter excipiat: & cum præfectus fuerit studijs uestris, ametis & colatis. Decet enim unà cum bonis literis, omnium pulcher
rimarum

rimarum uirtutum officia discere. Nam hæ scholæ nostræ non solum doctrinæ & literarum, sed multo magis uirtutis et humanitatis officia esse debent. Est autem alumna aliarum uirtutum, pietas erga præceptores. De hac re plura scribere, nisi scirem uos hæc præcepta & legere quotidie, & à uiro optimo patre uestro audire. Bene & feliciter ualete.

D. Iusto Iōnæ, S. D.

Reuerende domine Doctor. Honestissima matrona coniunx tua, & de te & dulcissimis filiis ualde sollicita fuit, cum flumen largius intumuisse audiuissemus. Nam de amne Sala ante literas uestras nihil audiuius. Gratâ igitur rem & honestissimæ coniugi tuæ & nobis fecisti, quod literas de commoratione uestra in Salinis misisti. Nunc Deum æternum patrem Domini iesu oramus, ut uos omnes incolumes reducat, feliciter constituta inter comites Mansfeldiæ cõcordia. Hic Dei beneficio tranquillitas est, & ut sit diuturna Deus faciat. Adhuc etiam de cõuentu ad Danubium silentium est. Mortem ducis Luneburgensis, boni principis, qui Deum uero pectore coluit, ualde lugemus. Deus seruet & regat ceteros principes, amantes Ecclesias Dei. Bene & feliciter uale. Vltimo die Ianuarij.

Nepotibus Spalatini S. D.

Bene fecistis, quod auunculum uestrum de mutatione

sione gentilicij nominis cōsulistis. Nam cū sum-
 ma sit illius uiri & doctrina, & erga uos beneuo-
 lentia, decet uos eius auctoritatem facere plurimi.
 Cū autem eadem de re mecum contulerit, duxi uo-
 bis breuiter meam sententiam perscribendam esse.
 Vetus est opinio, & quidem magnorum uirorum,
 nomina fatalia esse: id est, notas quasdam uel inge-
 niorum uel fortunæ esse, quæ à Deo expetēda sunt.
 Sed est quædā pietas, retinere gentilia nomina, pra-
 fertim si nihil habeant incommodi. Mihi uerò, con-
 tigiſſe uobis honestissimum cognomen Chilian iu-
 detur. Sonus enim est satis cōcinuus: & uidetur ex
 Græco χιλία factum χιλιαρός, ac propemodū cer-
 ti ordinis militem significat. Est autem hæc uita ra-
 tio quæ in studijs uersatur, planè militia quædam,
 plena laboris & periculi. Quoties igitur paternū
 ad laborem studiorum excitari. Hæc scripsi uobis
 de sententia auunculi, uiri optimi, ut primam ap-
 pellationem uobis commendarem. Turpe est fasti-
 dare nomina maiorū, qui cum laude finxerunt titu-
 los & nomina. Ideo ueterem appellationem iudico
 uobis retinendam esse. Valet.

Optimo uiro Guilhelmo Reiffen-
 stein S. D.

Fortè his diebus uenit N. de quo uobis scripsi.
 Exposui

Exposui igitur homini, quid ad uos scripsissem: an
 possit adduci ad suscipiendam provinciam docen-
 di ciuium uestrorum liberos. Satis leniter mihi re-
 spondit: Cupere se de tota re certiore fieri. Dedit
 igitur ei hanc epistolam, ut te admonerem, ut si ita
 uideretur uobis, in tempore cum eo paucis pacifice
 remini. Neminem in utraq; schola, meo iudicio, ma-
 gis idoneum inuenietis. Quamquam illius ea est do-
 ctрина & probitas, ut tranquilliori conditione di-
 gnus sit, quam est scholastica seruitus. Difficile &
 periculi plenum negocium est, regere ingenia au-
 lica. Quæso ut cures rem diu non extrahi, aut dif-
 ferri. Ego miserè ualeo: clam cura conficior. Dia-
 lectica tuorum puerorū hic pulchrè emēdatur, &
 recudetur. Vale foeliciter. Postridie Calendas Iunij.

Amico cuidam S. D. *R. R. R. II, 162.*

Esi inuitus te ab Academia, & à dulcissima con-
 suetudine tuorum abduco: tamē optarim te nobis-
 cum profectū esse. Cum enim multa scribenda sunt,
 non solum manu tua, sed etiam consilio nos iuu-
 re potuisses. Heri, Dei beneficio, grauius & piē di-
 ctæ sunt sententiæ à delectis, inter quos multi sunt in-
 tegerrimi uiri, &c. Et decretū est, ut doctrinæ pu-
 ritas in Ecclesijs retineatur: nec recipiantur corrup-
 tæ, quas continet Interim. Spero igitur exitum
 conuentus Mosorum, et in his regionibus Ecclesia

y a rum

rum paci profuturum, & exemplum uicinos confirmaturum esse. Hæc legas ac dicas Pastori, et ceteris amicis, quorum omnium uotis ac precibus commendari nos et Ecclesiam Deo uolumus. Nunc breuius scribo, quia alia quædam componenda erant. Vult N. & causas nostri consilij sibi mitti. Errant omnino, qui fucosis conciliationibus tolli dissidia in Ecclesia posse existimant. Quia manet bellum ἀπορροῦ inter diabolam & filium Dei, ut scriptū est: Inimicitias ponam inter serpentē & semē mulieris. Oro igitur filium Dei, ut nostras mentes regat & adiuuet. Postquam Augustæ rescuerunt τὸ ἡεφάλαρον τῆς ἀνωσεύους à me reprehensum esse, miserunt ἱκανόθωσιρ, quæ fuit ineptior libro. Hospiti nostro et Fabricio grata fuit tua salutatio, ἡαι ἀπώστραϊ σε πᾶντες οἱ πᾶρ ἡυῖρ δὲσβᾶς ἀύδγες. Nostris familijs salutem opto. Bene uale. Die 4. Iulij.

Nobili adolescenti, & cū in dōle honorificentissima prædito, tum in optimis studijs uersanti, I. R.

S. D.

Quod meis literis tam amanter respondisti, iucundissimum mihi est. Delector enim amore tuo, et quia indolem & ingenium tuum ad uirtutem natura excitatum probō, & quia te propter singularē benemo-

beneuolentiam uiri optimi patris tui erga me com-
 plecti debeo. Itaq; ualde opto, ut huius meae uolun-
 tatis significationem aliquam ostēdere tibi possim.
 Si nos etiam fortuna coniunxerit, efficiam summo
 studio, ut intelligas & te mihi charissimum esse, &
 me pro uirili conaturum animi gratitudinem patri
 tuo de me praeclare merito declarare. Christus te
 seruet, & studia tua gubernet, ad tuam & Reipu-
 blicae salutem. Meis uerbis honestissimam matro-
 nam matrem tuam reuenter salutato. Vale.

D. Chiliano Goltstein S. D.

Gratulor tibi filium natum: & Christū precor,
 ut seruet te & uniuersam familiā incolumem. Mul-
 te fuerunt causae, cur sub discessu scholae domi esse
 cupiebam: sed in his non postrema cura erat de te,
 & Longicampiano. Nuper etiam scripsi de illo 10-
 anni Pomerano. Spero tamen fore ut breui isthuc
 proficiscatur. Seydlero existimo nos rectē prospere-
 sturos esse. Apelles huc misit quendam suum etiam
 amicum: is cras hinc ad equitem quendam ibit, ut
 petat in nono in illius Ecclesia: cui cum prospe-
 ctum erit, habeo quod Seydlerum mittam. Sin ille e-
 que recusauerit Apelli amicū accipere, modō res
 fit integra, & Seydlerum mittam. Si totam Thurin-
 giā perlustrauerimus, iuuari plures poterūt: quam
 iam possunt, inspectis tantum tribus praefecturis.

γ 3 Vbiq;

Vbiq; multum est indoctissimorum pastorum. Sed illi cijci non possunt: ita fit ut iaceant & negligantur etiam eruditi, dum uirtutis premia possident illa hominum monstra. Longicampicano dices meis uerbis multam salutem. Bene uale.

Reuerendo uiro, Georgio, pastori Ecclesie Dei in urbe Arctoa, fratri suo charissimo S. D.

Reuerende uir, & charissime frater. Doleo tantam rabiem esse calumniandi, ut etiam uirus euomant sycophantæ contra Grammaticam. Dum nos uocabulorum etymologias querimus, ut me quidam grammaticum deceat, & consideratio antiqui uestitus nos de ueterum modestia admonet (ut Aeschines laudat grauitatē Solonis, quem ait nec manum in dicendo protulisse extra pallium:) interea quidam ἐν τῷ πῶτι δόξαι dixerūt, me uelle renouare adorationē lacerarum caligarū Iosephi. Sed etiam si derideor, tamen tibi grammaticas interpretationes de calceis et sandalijs mitto, &c. Commendo autem tibi hunc auditorem nostrum Bartholomeū Georgium, natum in Salinis, orphanū: qui rem iustam petet ab illustrissimo & reuerēdissimo principe Sigismundo, ut mandet à ciue quodam in Salinis debitam pecuniā heredib. dari. Mandata Principis illustrissimi petit, quæ ut impetret, quæso ut

eam

eum adiuues. Orphanos honestos, & honestorum
filios, adiuuare, pietas est Deo grata. Bene uale.
Die Matthæi, 1556.

Calcei, à calce, est generale nomē. Et ueteres cal
cei usitate sic dicti, sunt integri, sicut mei calcei, &
sicut sacerdotū calcei olim fuerunt. Et tales fuisse
Romæ senatorū calceos, ostendunt ueteres statuæ.

Sandalia sunt non integri calcei, sed sub pede ue
lut tabellæ, & supra pedem subtilia ligacula: à σα
νδάλια, id est tabella, & λίσσω, id est ligo. Quia tabellæ
inferiores, propter calorem in solo, fuerunt den
siores.

Caligæ sunt tegumenta paulum supra genu in
cipientia, & desinentia ad talos, stump, strump ho
sen: militibus usitate, & alijs. Sed militum caligæ
fuerunt ornate propter breuia saga, id est tunicas
militares. Nam uetustas non est usa integris cali
gis, ut nostræ sunt, tegentes continuo nates, femo
ra & tibias. Quia uetustas sub exteriori ueste sem
per fuit intus tecta breui tunica, quæ nominatur
χιτών. Corpori proxima fuit interula, hembd.

Ocrea est tantum equitum, beimharnis, stiffel,
ocrea corricea. Latini dicunt nomen ocrea à cru
re factum esse, quasi ob crura. Hæc etymologia re
ctior est, quam alia, quam formant à λωγώσασθαι, id
est, armare. Vnde dicitur usitatum nomē κήρiffer,
quasi λογωδέης, quo sepe utitur Homerus.

Christophoro Ruellio S. D.

Cum tibi, mi Christophore, qui in optimis literis bona cum spe uersari uideris, quantum ex tua epistola humanissime scripta iudicare potui: tum uero maxime patris tui, uiri optimi causa gratulor, qui cum nihil magis expetat in hac uita, quam cum liberi uirtute & doctrina instructi succedant in paterni nominis decus, dignus est qui habeat liberos optimos. Itaq; maximæ uoluptatati mihi fuit epistola tua. Nam & tuum propter singulare in omni officij genere constantiam ac fidem, consilium ualde amo: & te in ea amicitia, quæ mihi cum patre est, cõplecti iure me debere statuo. Precor itaq; ut Christus faueat tuis studijs, et fratris tui, eaq; ad salutem & dignitatẽ uestram ac Reipublicæ gubernet. Sic enim existimabitis, hæc uestra studia non solum ad uos, sed etiam ad Rempublicam totam pertinere: cuius status haud dubiè imitatur, nõ tam, ut Plato dicit, muscos modos, quam literarum studia, & doctrinã eorum qui res gubernent. De preceptore surrogando, dum idoneum quero, diutius extrahi rem uideo. Sed efficiam ut hac septimana aut Emericus, aut alius quispiam qui mihi probeatur, ad uos proficiscatur: aut ut habeatis literas, in quibus intelligatis neminem hic reperiri, qui modo & idoneus sit, & hoc tempore scholam deserere uelit. Magna enim, mi Christophore, rectè discentium

scientium paucitas est. Quò magis te adhortor, ut in eam rationem studiorũ, in quam authoritas patris induxit, diligenter incumbas: ut optimas res, & in uita maximè necessarias, diuinitus humano generi donatas, Reipublicæ conseruare pro tuo uirili studeas.

Munus tuæ matris, foeminae honestissimæ, gratissimum mihi est; & erit pignus amicitia, tibi nunc propriae mecum constitutæ, quam opto esse felicem.

Ne hic publica & priuata negocia sic alligauerunt, ut nusquam pedem proferre licuerit. Bene uale. Saluta meis uerbis reuerenter patrem tuum, uirum optimum: ac matrem, honestissimam foeminã: & tuos præceptores, D. Agricolam et Iustum. Anno 1527.

Christophoro Ruellio S. D.

Ego boni uiri conspectum, faustissimum omẽ esse interpretor. Itaque ualde gauisus sum, cum fortè in aulam, quò nos quoque uocati eramus, uenisset pater, uir optimus, & hoc ipso tempore legatus de pace & tranquillitate totius Germaniæ. Libenter igitur dedi ei petenti ad te literas, ut tecum cõmunicarem hanc uoluptatẽ, quam ex inopinato hoc congressu tui patris cepi. Sperabam enim me tibi facturum rem gratissimam. Nec uerò habebam hoc

y 5   tempore

Tempore argumentum aliud. Nam adhortari te ad studia, quod sæpe alias feci, nō ualde opus est: cum enim uideam ultrò te incitatum amore optimarum artium, gratulari tibi magis deo, ac bene precari. Bene uale. Anno 1533.

Eidem.

Reddidit mihi literas tuas, charissime Christophore, cōmunis noster adfinis Ambrosius Reuter: & gaudeo fuisse nostras literas tam gratas & acceptas tibi. Deinde intelligo, etiam meam admonitionem utilem & salutarem uideri: id quod maxime ego & cupiui cum scriberem, ac etiam nunc cupio: ac oro Dominum, ut cursum tui studij feliciter dirigat. Plura nunc non licuit: nam festinabat nuncius abiens: & ipse scriptitando sedebam occupatus. Boni consulas oro, aliàs plura. Parenti tuo optimo uiro dices, me daturum operam, ut animo suo satisfiat, idq; breui. Nam hodie uno libro absoluto, liberior ero. Saluta simul quoque matrem tuam honestissimam, unà cum fratre, & omnibus tuis socialibus. Bene uale.

Eidem.

Mihi uerò his turbulentis temporibus non nihil afferunt solatij studia bonorum iuuenum, quorum uirtute atq; industria (ut spero) literæ, quo conti-

nent honestas artes et Reipub. necessarias cōserua-
 buntur, & ad posteritatē propagari poterūt. Ita-
 que libenter uidi profectus tui specimen, mi Chri-
 stophore: ac precor Christū, ut studijs tuis faueat,
 eaq; gubernet. Tuum etiam erit, hunc cursum ur-
 gere: quod ut facias, hortari tum patris autoritas,
 tum ipsa Respublica debet, ad quam certē studia ue-
 stra pertinet. Deniq; inuitabit te etiam ipsa doctri-
 ne suauitas: quam nulla ex re maiorem quā ex i-
 psa doctrina, animus percipere potest. Quod ad
 me attinet, gratū mihi feceris, si hoc officij genere
 amicitiam inter nos constitutam alere atq; confir-
 mare studebis. Quare dabis operam, ut sæpe ad me
 scribas. Isocrates inquit honestum esse, paternas a-
 micitias ueluti patrimonij partem conseruare. Scis
 autem, quæ mihi cum patre tuo, uiro optimo, ami-
 citia sit multis iam annis, quem profectō propter
 fidem & ingenium, magis quā propter fortunæ
 ornamenta, amo & obseruo. Bene uale.

Eidem.

Valde probo studium & conatum tuum in fa-
 ciendis uersibus. Nam hæc exercitatio colorabit
 etiam solutam orationē tuam, idq; breui senties i-
 pse. Deinde ut aliæ Musicæ partes suauissimæ sunt,
 ita plurimum habet hæc harmonia uersuum uolu-
 ptatis: & est signum minimè fallax, probæ & in-
 genuæ

genus naturæ. Nam peruersæ abhorrent, ut ab alijs Musicæ partibus, ita à uersibus faciendis. Coles igitur hoc studium faciendi uersus, sed ita, ut sepe scribas solutam orationē, in qua spero te magnā laudem consecuturum esse. Natura enim placet mihi. Quod si ars et ratio per ætatem accesserit, et Reipub. et tibi et tuis ornamento eris. Idq; ut fiat, oro Christum Ego quod possum, tibi præstabo: et de hac ratione dicendi, quam maxime probant eruditi, deq; imitatione, quam tibi necessariam esse iudico, scribam ad te quamprimum aliquid ocij natus ero. Bene uale, et saluta optimos tuos parētes.

Chiliano Goltstein S. D.

Gaudeo liberasse fidem suam duos patronos, tibiq; tandem adolēscētes in disciplinā traditos: et opto, quoniam prouinciam et durissimam et plenam periculi suscipis, faueat tuis laboribus Christus. Non mehercule magis est (quod aiunt) Martis alea incerta, quā studiorum, adeo pauci pueri perueniunt ad frugem, quanquam optimis usi preceptoribus, fortunaq; abundē suppeditarit omnia discendi instrumenta. Exercet me adhuc nomenclatura frumentorum: itaq; abs te postulo ut interrogēs medicos urbis tuæ, an norint frumenti speciem quam in Italia far uocant. Deinde quod farris hoc tempore nomen sit, quæ forma, et quatenus forma

conne-

conueniat cum eo quod nos uocamus Rocken. Ordine hæc mihi perscribi uolo, ut simpliciter *λαϊκῶς* τὰ *πραγματικὰ* τὰ *συνὰ*: et cupio mihi sic responderi, ut ab agricola, non qui diuinet ex commentarijs, sed qui cognorit *αὐτόπῃς*, quiq; nōs in rens presentem ducere queat. Postremo etiam interroga, an habeant in Italia eam frumēti speciem, quam nos Rocken uocamus. Nos in enarrando Hesiodo egregiā operam nauauimus. Vale, *καλῶς σου τὸ π σὺ βου*. Meis uerbis dicas salutem nostro Valentino. Postridie Dominicæ Iudica.

Reuerēdis. Principi ac Domino, D. Henrico octauo Angliæ & Franciæ Regi, Hybernæ Domino, Vuallæ & Cornubiæ principi, Domino suo clementissimi.
mo S. D.

III, 4.

Serenissime et inclyte Rex. Etsi publicæ quædam cause impulerunt me, ut scriptum quoddam meum Regiæ M. T. dedicarem, ut ex præfatione intelliget R. M. T. tamen etiam multum me priuatim admiratio ingenij et uirtutis tue mouit, ut hac quæ licinq; significatione iudicij mei, studiū meum R. M. T. declararem. Dedi itaq; initio hunc libellum Alexandro Alezio Scoto, uiro docto et pio, qui uirtutem et pietatē tuam mihi et multis alijs in Germania magno studio prædicare solitus est. Is pollicitus

citus est, se meum scriptum exhibiturum esse R. M. T. Quod ut equo animo accipiat R. M. T. etiam atq; etiam rogo. Equidem opto & animum meum & scriptū probari R. M. T. De mea uoluntate hoc affirmare uerè possum, & hunc animū meum R. M. T. addictissimum esse, & me de doctrina Christiana libenter amplecti ea quæ probantur doctis & bonis uiris. Si quid mihi R. M. T. dici uoluerit, poterit huic Alexandro tutò committere. Christus seruet R. M. T. quam diutissimè florentem & incolumem, & Reipub. multarum gentium, & Ecclesie Christiane salutem: ad quam ornandam præcipuè curam & consilia sua summos Reges referre decet, & hoc tempore maxime necessarium est.

Ernestus episc. III, 49. Episcopo cuidam.
Nannibus gesis.

Reuerendissime & Illustriss. Princeps: Petiuit à uobis commendationem ad Reuerendiss. paternitatem uestram, quidam honestus adolescens, scholasticus huius Academiæ, Petrus de Neuumarch. Cum autem non dubitemus, quin R. P. uestra sua sponte & faueat ingenijs, & prouehere studiosos ad utilitatē Reipub. cupiat, libèter dedimus huic iuueni literas, & ut apud R. P. V. haberet testimonium morum ac studiorum suorum: & ut rogaremus, ut R. P. V. propter nostram commendationem ma-

iori

tori beneuolentia complecti hunc iuuenem uelū.
 Qui cum sit ex ditione Nureburgenſis Episcopatus, existimauit se necessariò suo tempore operans
 & auxilium à R. P. V. tanquam à principe suo petere posse. Vixit hic ad triennium singulari modestie fama, & in his communibus literis que primarij traduntur mediocriter profecit, et nunc se ad
 iuris studia contulit. Hec studia nullo in odio sunt, & ad humanitatem et ad Reipublice tranquillitatem profunt: ut optimè iudicare R. P. V. potest.

Nec uerò dubitamus, quin R. P. V. etiam ad principes uiros pertinere arbitretur curam tuendi & ornandi honestas artes & utiles Reipublice. Commendamus itaque R. P. V. hunc Petrum de Newmarck, et rogamus ut R. P. V. cõferat ei sacerdotiũ aliquod, unde studiorum sumptus tolerare possit. R. P. V. scilicet honestissimum id esse, & hanc eleemosynam Deo gratam, & Reipub. esse utilem, iuuare studiosos honestarum artium, quæ quidem pulcherrimum ornamentum sunt Christiane religionis. In tot causis speramus commendationem, præsertim à nobis profectam, plurimum ualituram esse. Neque enim hic recensere atinet, quæ necessitudo & coniunctio inter nos sit. Tantum illud dicemus, cum fuerit amicitia chariss. maiorib. nostris cum R. P. V. ac singulare & honorificum de uirtute R. P. V. testimonium: nosq; uicissim studia omnia & officia nostra

stra ad R.P.V. deferimus. Quare ut propter nos aliquid ad beneuolentiam erga hunc Petrum addat R.P.V. etiam atq; etiã oramus. Bene ualeat R.P.V.

Cæsario S. D.

Commendo tibi hunc iuuenem, mi Cæsari: teq; rogo, ut eum pro tua humanitate summa amplecti uelis. Magnopere enim cupit se in amicitiam ingeri, ut eruditissimis & suauissimis sermonibus tuis frui tantisper possit, dum isthic erit. Verè se in Academia aliqua interim esse putabit, si id ei contingerit. Dabis ueniam breuitati literarum. Nam hoc tempore raro studia quidem mea me delectant, qui bus alioqui nihil habeo iucundius, *ὡς ἀνάστα ἀντιφιδέει μὲ ὡς ἀπὸ εἰώθας*. Vale.

Pontano.

Etsi nihil noui est, (nam urbs Dei beneficio tranquilla est) tamè cum diutius nostra opinione abes, dedi has ad te literas, ut interim haberes meæ diligentiae specimen. Nos Dei beneficio rectè ualemus: et Deum precamur, ut tu quoq; felicissimè ualeas, & quàm primùm saluus & incolumis domum redeas. Nihil enim nobis tua salute prius aut antiquius est. Atq; hoc quidem tempore magis te requirimus: nec sineremus te à nobis diuelli in his periculis, nisi te Respublica auocaret: cui quoniam seruis, *ἴππο*

spero Deum, qui hæc à te officia requirit, defensurum te esse. Idq; ut faciat, eum ex animo precamur.
Vale.

Iacobo Micyllo S.

V. p. 229.

Cum polliceretur Princeps se scholam cõfirmaturum esse, uidebam nobis in primis opus aliquo, qui non infœliciter carmen conderet, ut ad illius imitationem se comparent adolescentes eloquentiæ candidati. Nam mihi quidem de nullo disciplinarũ genere rectè iudicaturus uidetur, qui poetice non attigit: uideoq; in soluta oratione scribèda frigere illos, qui non degustarunt poticen. Porrò genus uersuum tuorum semper unicè amaui. Quare de te accersendo diligenter agebam, cupiebamq; ea in re publicis literarum studijs consulere, quibus in hac frequentia nostræ scholæ te nonnihil opis afferre posse arbitror. Nam Francofordianæ scholæ suffecerit aliquis plebeius lector. Verè iurare possum, hoc unum mihi in consilio esse, cur te in Saxoniam redire tantopere cupiam. Vides autem mi Micylle, quanto in discrimine sint nostræ literæ, nisi summa ope à tuis similibus defendantur. Quare te iterum per quicquid possum, perq; hunc literarũ statum rogo, ut si honestè queas, commigres ad nos. Nam quod excusas, uereri te ut sit ad prælegendũ satis magna extemporalis facultas, uerecundè tu quidem: sed nos non tam prælectionis causa te accersui-

z cersui-

ceruimus, quàm ut tua consuetudine formentur
 hi, qui ad poetice idonei erunt. Non satis perspicis
 consilium nostrum, si quem uideas professore, qui
 sophisticò more uulgo suam garrulitatem ostendit.
 Et quanquam uideam istud tuum genus solute ora
 tionis propter subtilitatem ad docendum & scho
 las appositum esse, ἢ μέλες τὰ τοῖς τῶν λεπτολογημάτων.
 Hoc agimus, ut habeat iuuentus, ad cuius e
 xemplum uersus assuescat facere. Eobanus Norin
 bergam accersitur satis honesta conditione, alio
 qui huc inuitassemus. Cetera disciplina habet tole
 rabiles professores in hac urbe. Sed mihi tota scho
 la sordebit, nisi mihi tui copia contigerit. Sine igitur
 Rempub. hoc abs te impetrare, ut operam tuam
 nobis addicas: et cum te Reipub. nomine uocamus,
 puta te cœlesti aliqua uoce inuitari ad honestissi
 mam prouinciam. Bene uale.

Marco Marcello S. D.

Francofordiæ uenerunt ad me hi adolescentes
 Argentoratenses, commendati mihi multorum ho
 nestorum uirorum literis. Euerunt autem aliquan
 diu Tubingæ, sed inde propter difficultatem anno
 næ discedunt: & quod arbitratur in Academia se
 quentiori inuenturos se maiorem assiduitatē pre
 legentium, & disciplinarum uarietatem. Daturi sunt
 operam studijs eloquentiæ & philosophiæ: sed ita
 ut

ut adiungant aliquando lectionem Iuris. Quare tibi eos commendandos esse duxi, & peto primum ut adiuues eos in hospitio querendo: deinde ut tuam illis operam deseras in recognitione scriptorum, aut si quando in alijs rebus consilio opus habebunt. Deduces etiam eos ad aliquem eorum qui Institutiones Iustiniani prælegunt. An eis opus sit assidua domestici præceptoris opera, cum rediero, iudicabo. Nam sumptuum ratio ea in re habenda est. Interim tibi eos commendo, ut nobis absentibus aliquē is hic habeant, cui curæ sese esse sciant. Officium hoc hospitibus quanta cura præstādum sit, non ignoras. Et ego causam habui mei consilij, cur tibi potissimum eos uoluerim commendari. Quæso ut propter Reipub. utilitatem, et propter nostram amicitiam, hos adolescentes diligēter cures. Bene uale. 12 Septembris, Anno 1536, Francofordiæ.

Marcello Regio S. D.

Nullam uolo te, mi Marcelle, aliam causam suspicari tam diuturni silentij mei, quàm occupatio- nes meas, quæ tibi sunt notæ. Semper enim amaui fidem, grauitatem, & singularem in studijs diligentiam tuam. Has uirtutes non possum non amare, si modò non putas me alienum esse ab humanitate. Nihil igitur est quod de mea erga te uoluntate dubites. Hic iuuenis rogauit, ut se tibi commendarem:

~ 2 ~

Et meo iudicio dignus est quem amplectaris. Habet ingenium ad literas appositum, si modò cultura accesserit. Pater cum certo consilio hinc abducat: et uidetur apud te posse proficere, si eum uolueris exercere scribendo tum soluta, tum uersu. Velim cum etiam in Dialecticis et Mathematicis exerceri. Spero eius cōsuetudinem futuram uilem tuis scholæ. Nam eius exemplo accendentur tui, ad diligentius scribendum. Vale.

Indole & uirtute præstanti, Christophoro M. amico suo, S. D.

Charissime Christophore. Et in cœlo consideres interdum leges motuum esse certissimas, et te ipsum aspice: et cogita impressa esse mentibus hominum uestigia, quæ testantur et esse Deum opificem uniuersæ naturæ, et seruatorem generis humani. Deinde adiungito doctrinam in Ecclesia traditam. Filius Dei certis testimonijs sese patefcit, et adfirmat se seruaturum esse sibi Ecclesiam, sicut inquit: Ecce maneo uobiscum usq; ad consummationem seculi. Hac te cogitatione confirmes, et statuas mansuras esse aliquas Dei Ecclesias, et aliquas earum hospitia: et eruditione te præpares, ut uisui communi societati esse possis. Bene uale. Salutem opto dulcissimis fratribus tuis.

Die 12 Maij.

Christo-

Christophoro Ruellio S. D.

Quod iterum ad me scribis, specimen mihi præbes egregium non modo diligentie tue in literarũ studijs, sed etiam humanitatis, quæ nim habet maximam ad assuefaciendum animum ad omnia uirtutis officia: ac planè uirtutum præcipuarũ nutritrix est. Gratulor igitur hanc indolem: & precor Christum, ut studijs fratris tui faueat. Quod polliceris te præceptori fore obsequentè: facile est, inquit ille, imperium in bonos. Itaq; te quoq; præditum tali humanitate & suauitate ingenij, spero nusquam recta monentibus aut parentibus aut præceptoribus defuturum esse. Patri tuo, uiro optimo, saluiter dices meis uerbis reuerenter: ac narrabis, me principi Moguntino meos Romanos misisse: eumq; honorificum munus donasse. Bene uale.

Eidem.

Dei beneficio heri ad Salinas peruenimus, non sine negotio eluctati ex altissimis niuibus, quæ uia ita obruebant, ut agnosci non posset. Sed, Deo ducente, nusquam procul uia aberrauimus. Hæc patri tuo, uiro optimo, meis uerbis narrato. Scio enim ei curæ esse nostrum iter. Tuos præceptores meis uerbis saluta. In Salinis de Viteberga nihil noui audiimus, nisi nuptias. Cras enim D. præfectus noster pompam nuptialem celebraturus est. Co-

z s chlaus

358

chleus hic in Salinis adest, deliberat cum Croco de
editione nescio cuius scripti. Bene uale. Die Domi-
nica Eslo mihi, 1533. Patri gratias ages nostris uer-
bis, pro omnibus beneficijs quæ in nos summa hu-
manitate contulit.

Egregia doctrina & bonitate uiro, D. Mi-
chaeli Voetio, Musicae professori, a-
mico suo charissimo,
S. D.

Amo studium tuum, quod ponis in Musica ex-
colenda: & cuperem, ut perficeres libros, quos hic
inchoabas. ἀποχρηματισμῶν, quem proxime misi-
sti, legi, & nonnulla adscripsi. De ordine sic sentio,
quod ad Musicae diuisionem cœtinet, ita ponendū es-
se, ut à latere chartæ scripsi, cū suis definitionibus.
Ita enim artis uarietas magis perficietur. Deinde
τὸ ἑξῆς de interuallis Arithmetiis et Musicis, ex
una parte pingendum, & subiicienda primū Pro-
cli, deinde Nicomachi uerba: ex altera parte τὰ
ἀρχαῖα alterum, de tribus modorum gene-
ribus antiquis, ita ut rursus Procli uerba subiun-
gantur, atq; item Platonis. In diuisione Musicae po-
nantur definitiones omnium partium Latine, figu-
ris postea subscribatur Græca. Hæc si cōsiderabis,
etiam tu probabis. Vale, & me ama. Mife-

112, 1951.

Charissi-

Charissimo filio suo Philippo Me-
lanchthoni, ciui Torgensi,
S. D.

May 1550. 17. Stode.

Charissime fili: Pagellas, quas mitto, dabis reue-
rendo D. pastori, & gubernatori scholæ. De tuis
rebus aut scribes mihi, aut ipse aduenies. Fuerã uo-
catus à Palatino Electore. Sed retineor seu fato,
seu alijs causis: nec cupio mihi plura negocia accer-
sere, in tam maledico seculo. Bene uale. Die Apri-
lis 26.

Med. p. 32.

D. Ioanni Buchnero, pastori in Ec-
clesia Ofenhacensi, S. D.

Venerande uir, & charissime amice. Venit ad
nos Torgam uester nuncius, ut ex ipso intelligetis.
Cum autem nunc uirum ualde idoneum ad munus
diaconi norim in nostra Academia, ualentem inge-
nio & facundia, & corporis figura ornatum, eru-
ditum et modestum, non procul à nobis natum, ni-
mirum Salrmgen: hunc ad uos quàm primùm mit-
tam. ideo queso, ut ei locum seruetis. Diu mihi no-
tus fuit, & stipendium à Principe antea habuit, &
fuit diligens in omni officio: utinam eum uobis nu-
per commendare potuisssem. Sed nondum sciebam,
eum in Academiam reuersurum esse. Illud te oro,
ut diaconis hortator sis, ut prorsus nullam mentio-
nem faciant belli in concionibus: sed dicant necessa-

~ 4 ~
ria

ria uestro auditorio, cum non possimus sanare uuln-
nera nostra uituperadis uictoribus. Deo nos com-
mendemus, et necessariam doctrinam illustremus:
quod facere possumus mediocri studio. Vale.

10. Liber II, 165.

Amico suo N.N. S. D.

Spero te accepisse meam epistolā, quam isthuc
perferendam dedi nuncio Northusano: in qua si-
gnificamus, pias sentētiās à delectis ex nobilitate et
ex ciuitatibus dictatas esse. Video plurimorum uo-
luntatem piam et honestam esse. Nec nos discede-
mus ab eo scripto, quod isthic cōmuni deliberatio-
ne compositum est. Nunc iussus sum recitare copio-
sius articulum *τοῦ ἐπιεικισμοῦ*. Quia existimant
narrationem literis ad Imperatorem addēdam es-
se, quæ exponat qualis sit doctrina, et qui ritus ha-
rum Ecclesiarū. De literis *τοῦ πρὸς αὐτὸν παρὰ τοὺς ἐπί-
σκοπὸν*, reprehendenda est *κακοψυχία* hominum, qui
excerpunt quæ taxētur: ea uerò quæ fortius dicun-
tur, negligūt. Sed usitata est hæc peruersitas, et ob-
ruenda uirtute. * Quod Marchici describi uolunt
Sphingem Augustanam, si isthic exemplum habe-
tis, opinor nos illud Stendalie descripsisse. Quæ so-
ut eis gratificeris. Reuerendo domino pastori, et
D. Vito, et cæteris amicis, ac nostræ familie salu-
tem opto. Nunc enim pluribus scribere non pote-
ram. Bene uale, Die 6 Iulij.

M. Vel-

M. Velcurioni S. D.

Doctor Leonhardus Mertz, Syndicus Maide-
 burgensis, iam aliquoties huc scripsit ad me, rogās
 ut filio præceptorem quæram: ac maximè optat si
 bi contingere aliquem, qui exerceat puerum in his
 nostris communibus literis, & assuesfaciat eum ad
 lectionem elementorum Iuris audiendam. Ego ue-
 rò neminè uideo ei rei aptiorem, quàm te fore. Pa-
 ter uir bonus est, & erit gratus: quod ego certò
 scio. Sed uereor, ne pueri ferocitas absterreat te.
 Qui tamen uidetur reuocari posse ad modestiam,
 postquam sentit, quantum pater offensus sit nescio
 quibus rumoribus de eo dissipatis. Amabò te, respò-
 de. Ac uelim te promittere, nò respondere tantum.
 Adest nuncius, qui à patre uenturus est ad me, à præ-
 dio. Fac sciam, quid decreueris.

Chiliano Goltstein S. D.

Et ingenium & fortunam Pacci noui. Hoc ma-
 gis miseret me & ipsius, & liberorum, & coniu-
 gis eius, quàm ullius pastoris. Quare non existimè-
 tis, me ullis suspicionibus ab illo alienatum esse: scit
 se antea sæpenumero suo tempore à me adiutū es-
 se. Verum ego nò possum toties inuenire nouas con-
 ditiones, quoties ipse fastidit præsentè. Vellem eum
 non aspernari Herzbergensem nidum, donec com-
 modio rem reperisset. Nam sibi non consulit: & ta-

*Cons. Hamb. Wolfii.
 Rarici.*

2 5 men

men illam scholā negligit & euertit. Quod si scias
 aliam conditionem, quam sperat mea commenda-
 tione se consequi posse, non deero ei, ubi monstra-
 uerit. Nam ego non scio quomodo ei cōsulere pos-
 simus, *ἁνὼς ἀγωγὴν ἀεὶ τῆ πατρῶν τῶν.* Vale
 feliciter.

M. Erhardo Hofatio S. D.

Dabis mihi ueniam, mi Erharde, quòd breuius
 nunc ad te scribo, quum conueniebat ex tanto in-
 teruallo reuocari ueterem scribendi consuetudinē.
 Nam occupationes meae non sunt tibi ignotae, quae
 subinde crescunt hoc tempore, propter publica ne-
 gocia: quae quo in statu sint, existimare facile po-
 tes. Planè mihi uidetur *ἐπιτραπίς* esse huius fabulae,
 quam agimus: Christus efficiat ut leta sit catastro-
 phe. De puerorū studijs nihil possum tibi praescri-
 bere, neq; arbitror tibi meo consilio admodum o-
 pus esse: neq; enim ignoras quae sit optima ratio in-
 stituendae pueritiae. In hoc unum incumbes summo
 studio, ut efficias eos absolutos grammaticos: etiam
 si in ea re commoreris, nihil oberit. De tuis rebus
 quaeso, ut per occasionem ad me saepissime scribas.
 Nam ut scias, submolestè fero, quòd tam rarò ad
 me scripsisti, ex quo ad Vuilhelmū profectus

es. Vale. Anno 1536.

Ioanni

Ioanni Reiffenstein S. D.

Gratum est mihi officium, mi Ioannes, quod literas ad me dedisti, plenas amoris erga me tui. Neque uero de animo tuo unquam dubitavi, cum iudicem te singulari naturae felicitate ad humanitatem et has uirtutes mitiores, quas *ibina's* uocamus, factum esse. Sed delectat me tamē haec significatio beneuolentiae. Quod properas ad nos redire, laudaequidē studium tuum, & tibi non sum defuturus: sed tua causa maxime fratres domum remisi, ac uolo ut te honestissima & sanctissima matre oblectes, ut fruare domestico confirmandarum uirium causa, ut hanc militiam literarum facilius postea perferre possis. De meo consilio, quando uos huc proficisci uelim, scribam Marcello. Vale.

D. D. Chiliane Goldstein.

Cum agi uiderem de schola isthinc transferenda in locum salubriorē, sepe etiam mihi tui uenit in mentem: quem, quicquid accidisset, optabam unā cum reliquo sodalitie docentium esse: sed uidebam certa de causa uix posse te peregrinationē longinquam suscipere. Nec poteram tibi absens quicquam adferre uel opis, uel consilij: ita alienissimo tempore me casus quidam illinc abstraxerat. Nunc quoniam constituisti isthic diutius manere, opto ut bene eueniat. Ego si meo arbitrio uiuere mihi liceret,

ret.

ret, non fuisset passus à uobis me auellitum praefertim audiam clementiorē esse pestilentiam, quam antea nunciabatur. Verum hic me haec scholae pars, quae hanc sedē elegit, alligat. Heri primum huc ueni, nec cognoui qui sit status huius scholae, aut quae forma futura sit. Cum poteris, queso te ut ad nos copiosissime scribas. Longicampiano salutem dices meis uerbis. Utinam ita essent eius res, ut nobiscum uiuere posset. Sed ferenda est Dei uoluntas. Die Laurentij, Anno 1527.

D. Alberto Reiffenstein

S. D.

Recte iudicas de meo erga te animo, mi Alberte. Verè enim te non minore amore quam meos liberos complector: ac planè hoc tuum iudicium de mea erga te beneuolentia, maxime mihi uoluptati fuit. Deus faciat, ut uestris studijs tantum uoluptatis adferre possim, quantum opto & cupio. Et si uos amo propter priuatam inter patrem & me amicitiam: tamen mihi crede, Reipublicae causa magis etiam uobis deuinctus sum. Cupio propagare ad posteros, quantum ego quidem possum, has literulas, in quibus uersor: quas iudico Reipublicae utiles esse. Quarum studio cum te incensum esse uideam, efficiam ut intelligas, mea tibi officia tendenti ad ueram laudem non deesse. Mitto tibi senten-

sententias eruditissimi Lutheri, de quibus disputa-
uimus his diebus. Dabis etiam exemplū D.D. Plet-
nero. Vale.

Guilmo Reiffenstein, Guilhelmi
filio, S. D.

Literis tuis, mi Guilhelme, non eo tantum dele-
tatus sum, quod habebant egregiam amoris er-
ga me tui significationem: sed etiam, quod erant di-
ligenter & eleganter scriptæ. Itaque te adhortor, ut
quod facis, in hanc rationem studiorū & exercen-
di styli incūbas. Mea opera tibi, si quid modò præ-
stare potero, non defutura est. Quid uideatur mihi
de aduentu ad uos uestro, scripsi Marcello. Et
Lipsiæ animaduerti patris tui, uiri optimi, senten-
tiam cum mea congruere. Non solum ad uestra stu-
dia, sed etiam ad Rempublicam pertinet, honestos
adolescētes frequentiam scholæ augere, *ὡς ἐστὶν ἀ-
νθρώποις τὸ ἐπιμαρτυρεῖν φιλοσοφίαν ἐπαγγελίαν* -
μολοῖς τὰ λοιπὰ πρὸς τὰς ἀρετὰς τοιαύτην. Vobis etiam
honestum est, conspici' in turba eruditorum, cum
quadam uirtutis opinione. Vale.

Bernhardo Eritio S. D.

Magnam mihi uoluptatem attulerunt tuæ litē-
re, in quibus & amoris erga me tui significatio ex-
tat, & studiorum commemoratio. Sed multo ma-
gis

gis me delectauit ornatissimi uiri D. Guilhelmi testimonium, qui te, cum essemus Lypsiae, honestissimis laudibus ornauit, quas etiam aliqua ex parte ad me pertinere iudicarem: tamen tua magis quam mea gloria delectabar. Itaque te adhortor, ut omni studio des operam, et honestorum hominum iudicia de te tuare. Quod ut facias, et oro Christum: et non aliter opto, quam si ex me natus esses. Deo uolente, hac hyeme institutum opus Anatomicum absoluemus, praesertim in hoc secessu. Aliquoties hic disputauimus, ubi tuum ingenium etiam requirimus. Sodales tuos amater meis uerbis saluta. Vale.

Et genere nobili, & literarum cognitione praestanti, N. à N. amico suo,
S. D.

Delector tuo officio, mi N. quo de successu tuo ac studijs tuis ad me scripsisti. Agnosco enim ea in re tuum erga me amorem: quem, quia de tuo ingenio bene et amanter sentio, facio plurimi. Ceterum de migratione leges nullae impositae sunt auditoribus. Quare ego quidem facile patior ijs in locis te uersari, ubi poteris quam commo distime uiuere. Illud tibi enim opto, ut sodalitiū habeas literarium, qui cum oblectes et exerceas ingenium foelicissimum. Quod si pergis excolere, polliceri tibi ausim, te et tibi et patrie ornamento futurum esse.

esse. Compārent enim notæ singularis cuiusdam sollicitatis in oratione tua. Quare non desino te hortari, cum tua, tum Reip. causa, ut in ijs artibus, in quibus cum expectatione nostræ uersaris, intendas, ut ad Rempub. instructior accedere possis. Ac Minervam Homericam quoq; tibi illud dicere putes, quod Telemacho adolescenti dicit,

ἄλλῃμος εἰς ἴνα τίς σε λαὶ ὀψιγενῶν εὔεπι.

Breui eam partem scholæ, quæ secessit in Tyrripetæ, reducturi sumus, Deo uolente. Te quoq; cum tibi erit cōmodū, redire, ac nobiscū cōmunia studia tractare ac ornare cupio. Bene uale, 22 Ianuarij.

Clarissimo uiro, &c. Secretario illustrissimi Principis Alberti Ducis Borussiae, S. D.

Multæ sunt causæ, cur Deus semina magni amoris parēum erga natos cordibus nostris indiderit. Sed hæc præcipua est, ut hic affectus nos commoueat de amore Patris æterni erga filium Iesum Christum, & erga nos. Remoueamus igitur à Deo Stoicam sententiā, & uerè nos ab eo diligere statuamus. Sciamus etiam, placere ei in nobis similem adfectum erga natos. Ideo fateor me ualde dilexisse filiam, & ea extincta in magno dolore esse: quem tamen cogitatione doctrinæ cœlestis moderari studeo. & uobis gratias ago, non solum quòd nunc

amari-

amanter nostra causa doletis, & literis uestris do-
lorem significatis, fontibus consolationis monstra-
tis: sed etiam, quod antea uiuenti meae filiae multa
beneficia praestitistis, quodq; multis officijs meos
iuuatis. Ego etsi reddere similia officia non possum,
tamen animi gratitudinem praestare cupio. Et quia
Deus toties testatur, se ijs qui bene faciunt ordini
scholastico, doctrinam caelestem fideliter custodiē-
tibus praemia redditurum esse (quarum promif-
sionum exempla & hac aetate ostendit) spero me
uicissim uobis benefacturum esse: & ut uos & ue-
stros seruet, defendat & regat, toto cum pectore
oro. Bene & feliciter ualete. Die 5 Aprilis 1547.

Chiliano Goltstein S. D.

Ququam sic satis occupatus eram in appa-
randa apologia, uel potius *ἔξουολογία*, tamen
dedi has ad te literas Erasmo tuo, semel atq; iterum
hortanti me ad scribendum. Hodie uero ad ipsius
uoluntatem accessit & alius hortator. Conciona-
tor tuae patriae salutem mihi tuis uerbis dixit, quae
erat gratissima: & rogauit, ut si quando commo-
de possem, significarem tibi quid hic fieret. Nos
hic toto ferè mense desidemus, expectantes τὸ ἄ-
τονηάτορα, nondum enim adest. Scis autem, hoc ab-
sente nihil earum rerum geri, quarum nos omnes,
ac uos quoq; expectatio magno pere angit. Non-
dum

dum enim certò scimus, an omnino decreuerit cognoscere controuersias religionis. Non enim dubiù est, quin oī cōspēs miris machinis oppugnēt animum Cesaris, ut à cognitione absterreant. Reliquum est igitur, ut uos nobiscum oretis Christum (qui certò ascendit in cœlos, ut daret dona hominibus) ut letam huius conuentus catastrophæ nobis concedat. Vnus uir est in aula Imperatoris, Cancellarius D. Mercurinus, uir sapiētissimus, quem auiunt constanter in ea manere sententia, ut sine uolentia res cognoscatur. Fertur esse Inuictiss. Carolo V. Imperatori planè, quod Vlpianus erat Alexandro Seuero. Hanc apud Imperatorem et auctoritatem & gratiam pepererunt ei summæ ingenij dotes, prudentia & scientia ciuiliū rerum maxima, cognitio & nostræ doctrinæ & aliarum literarum nentiquam uulgaris. Vale. Datæ Augustæ, die Ascensionis filij Dei, Anno 1530.

Christophoro Ruellio S. D.

Cum pro meo erga te amore de studijs tuis cogitem, duxi te admonendū esse de quadā parte primarum exercitationū. Tempus est, meo iudicio, ut incipias prosodiam discere, ut coneris uersus facere. Quod etsi initio subdificile uidebitur: tamē paulatim usus hanc exercitationem & iucūdiorem & faciliore efficiet. Quia nolim te difficultate primi co-

A   natus

natus deterreri, atq; animo frangi, præsertim cum hæc exercitatio maximas pariat utilitates. Res est per se liberalis & digna tua natura, intelligere hæc in uersibus iungendis musicã. Videtur enim ad has humanissimas artes aptus esse, in quibus cum eloquentia, tum poetica inest. Deinde Latini sermonis copiam atq; elegantiam adfert: & grammaticus eris melior, & omnino iudicium acuet hæc exercitatio de omni ratione scribendi. Ego autem ita statuo, summo studio tibi incumbendum esse in omnia quæ ad eloquentiam cõducunt: teq; hunc finem tuorum studiorum proponere debere, ut adferas ad Rempublicam dicendi facultatẽ. quæ quale habeat ornamentum, facile poteris audire ex patre tuo, uiro optimo, & prudētissimo. Hoc consilium exponere præceptori tuo, & quid decreuerit rescribito. Vale, Anno 1533.

Magistro Bernhardo Bomgartnero
Vlcensi, amico suo.

Quod aliquoties abs te prouocatus amãtissimis literis hæctenus non respondi, uelim te, mi Bernhardo, tantum occupationibus nostris tribuere: quæ maiores et grauiores hac hyeme fuerūt, quàm aliàs unquam. Nam & conuentibus interfuius, & uariè nos regum legati exercuerunt. Dedi autem hoc breue epistolium Ionæ, ut D. Pontani & meis uerbis

his tibi gratularetur coniugium. Itaq; bene precamur tibi, & optamus ut Christus te seruet et gubernet, & benedicat ac fauat tuo coniugio, & uniuerse uitæ. Amanus enim te propter eximiam probitatem, modestiam, pietatem, & liberalem doctrinam. Illud autem te adhortor, ut memineris coniugium esse mysterium & imaginem societatis qua Christo est cum Ecclesia. Quare te coniugis amor admonere debet, ut Ecclesiam etiam pari amore, cuius illa est imago, cõpletaris. quod quidẽ te facere non dubito. Sed duxi tamẽ hæc scribenda esse, quod sciam plerosq; cura rei familiaris à literis abstrahi. Te uerò in literis retinere dicitur amor Ecclesiæ, cui spero ingenium tuum magno usui & ornamento fore. Mitto munus & γαμήλιον, quod tuæ coniugi meis uerbis exhibebis. Precor autem, ut Christus uos seruet, & cumulet cœlestibus donis. Bene et feliciter uale. Pridie Calẽdas Aprilis, Anno 1536.

Magistro Laurentio Camillo, rectori scholæ Stendaliæ,
S. D.

In primo Oeconomicorum Aristotelis citatur Pythagoræ dictum: Non esse iniuria adficiendam coniugem, quia ab ara uelut supplex marito adducta sit. Fuit enim uetus mos, supplices, quos uocabant *inĩtas*, sedentes ad aram, petere ueniam, aut

A 2 defen-

defensionem: et inde subleuati à uictoribus aut de-
fensoribus recipiebantur. Deinde scis, singulari re-
ligione supplices defensoribus commendatos fuis-
se, ut uersus inquit:

κὴν ἀδινὰν ἐνέτας, ἐνέται ἰσπὸρρε λὸν ἀγγοί.

Etsi autem doctrina cœlestis illustriores con-
ciones de coniugij fœdere proponit, quæ tibi no-
tissimæ sunt: tamen quia hoc Pythagoricum dictum
uestigia piæ antiquitatis recenset, & confert spon-
sam ad supplicem: ualde eo dicto & ipse delector,
& alios eruditos delectari audiui. Ideo tibi quoque
notum esse uolui: & precor Deum æternum pa-
trem Domini nostri Iesu Christi, cōditorem uniuersæ
nature rerum, & generis humani, & authorem
dulcissimæ consuetudinis coniugalis, ut tuo coniu-
gio adsit, & faciat ut sit faustū & felix. Nos nunc
temporibus retinemur, quo minus tecum & γα-
μῆται & meum natalem celebrem. Nam meus na-
talis proximus est à tuis γαμῆταις, uidelicet 16 Fe-
bruarij. Bene uale. *κὸν τῆν νόμῳ φιδίνα δατο.*

Meministi enim uersum,

ἐγὶ λὸν οὐ λενόισι φιδίνασιν ἀδεια τέρψις.

7 Februarij, Anno 1547.

Venerando uiro, &c. domino Georgio
Buchholzer, præposito Ecclesiæ Dei
in Berlin, amico suo,

S. D. Venerande domine Georgi. Mitto uobis
pagellam

pagellam, in qua uera est series rerum gestarum
 quæ nobis significatæ sunt usq; ad diem 9 Augusti.
 Oremus Deum æternum patrem Domini nostri Ie-
 su Christi, ut nos gubernet, & restituat salutarem
 pacem. De cruce ita se res habet. Fuit magna mo-
 les minitans ruinam, diuq; funibus alligata fuit pa-
 rietibus. Cùm autem nuper sepulchrum foderetur
 non procul ab ea cruce, suasit fossor, ut amouere-
 tur crux, ne rueret. Ideo consul amoueri curauit,
 permittente domino pastore. Miror Principem Ne-
 re tali moueri. Sed Deus erit iudex omnium nostra-
 rum actionum, qui est inspector eordium, & uidet
 qui sincero corde ueritatē illustrare cupiant. Land-
 grauius dixit se aut Letum in cælum iturū, aut hoc
 labore Ecclesijs concordiam & pacem constitutu-
 rum. Bene ualete, Die 9 Augusti, Anno 1546.

Reuerendo uiro, domino Geor-
 gio Buchholtzer,

S. D. Reuerende uir, & charissime frater. Scri-
 psi D. doctori Musculo, qui mecum expostulauit:
 optare me, ut harum regionum Ecclesiæ tranquil-
 le sint, nec me moturum esse certamen: ac de illis i-
 psis propositionibus, quas edidit, hortatus sum ut
 iudicia audiat Brunswicensis & Parthenopæ Ec-
 clesiæ. Certissimū est, Stoicam & Manicheā uicā
 uel contumeliosam esse contra Deum, & pernicio-

A 3 sam

Jam moribus. Ideo si mihi uel ipse uel alij bellū in-
 rulerint, piè & modestè respondebo. Mitto tibi e-
 xemplum de controuersia Osiandri, quod uolo te
 legere ut censorem, & mihi iudicium tuum signifi-
 care. Oro etiam, ut illustrissimo Electori, & uro
 clarissimo D. Agricole & Bottichero exempla des
 ipsis inscripta. Hac hora literas ex Vratislavia ac-
 cepti, in quibus scribitur, recens Turcos abduxisse
 magnam multitudinem hominum in Pannonia.
 Mater fortiter prælians recepit duos filios: et quā-
 quam dextra ei præcisa est, tamen euasit cum filijs,
 & redijt in patriā. Bene uale. Die Encœniorū, que
 fuerunt 25 Nouembris, qui dicebatur Kisleu, id est,
 Orionius. Hec uera etymologia est.

Reuerendo uiro D. N. N. pastori Eccle-
 siæ Dei in oppido Senonum Tan-
 germund, fratri suo charis-
 simo,

S. D. Reuerende uir, et charissime frater: Cum
 abessem Lipsiæ, huc à Senatu Brandenburgensi
 literæ missæ sunt, ut ad N. N. scriberem: ac scripsis-
 sem, si affuissem. quanquam literæ nostræ gratio-
 res essent, si unā mitteretur responsio de Stancarō:
 quam nondum absolui, quia editionibus impediōr.
 Quanquam autem de uolūtate Principis multa co-
 gito: aditus ad eum patent Canonici, quorum Pha-
 ysica

Solimus ep. p. 377.

rifaica odia nouimus. Aduersatura igitur esse Senatuui Brandenburgēsi metuo. Sed experiamur sanē, quid impetrari possit. Si aduersabitur, Goslaria petatur. Significabis igitur senatoribus, ut rursus ad me nuncium mittant. Bene & feliciter uale. Die 22 Februarij.

Venerando uiro D. Georgio
Buchholzer

S. D. Venerande domine Præposite: Gratias ago uobis pro pietate uestra, quam etiam Deo gratam esse spero, ut in Psalmo dicitur: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Intelleximus uicinorum Lusatorum apparatus, & ex alijs. Que autem præsidia opponat præfecti, nescio. Ego Deum æternum patrem Domini nostri Iesu Christi oro, ut pœnæ mitiget. Video enim impendere pœnas. Sed tamen Imperator nec patriæ nec Ecclesiæ bene consuluit, moto hoc bello. Nam etiamsi uincet, maiores erunt Imperij et Ecclesiæ confusiones: quas utinam Deus mitiget. Sum tranquillore animo: quia mihi concius sum, me in magna caligine opinionū ueritatē sincero animo quasiuisse, nec opes nec potentiā uenturum esse. Credo etiam Deum exauditurū esse gemitus nostros. Bene ualete. Nuncio solui, ut in charta scripsi, quam huic epistolæ inserui. Iterum ualete, 25 Septembris, Anno 1546.

A 4 Reue-

Chr. Lysius.

Reuerendo uiro, D. N. N. pastori Eccle-
siae Dei in ueteri Bremi arce, fratri
suo charissimo,

S. D. Reuerende uir, & charissime frater. Me-
tuebam uenientis anni motus, propter Saturni &
Martis coniunctionem. Nunc accedit cometa, cuius
est magna moles, ardens in uirgine prope *magor-
yuraw* tota serè nocte conspici potest. Cum igitur
magnae rerum confusiones secuturæ sint, ardentio-
ra sint pectora in inuocatione filij Dei, qui dixit:
Nemo rapiet oues meas ex manibus meis. ac profe-
cto magna doctrinarum certamina magis metuo,
quàm alia bella: quanquam illa etiam petulantiam
ingeniorum augent. Te fili Dei Domine Iesu Chri-
ste, caput Ecclesie, *ἀρχὴ καὶ ἐπὶ αἰῶν* aeterni Patris om-
nipotentis, oro, ut nos gubernes & serues. Bene-
uale, charissime frater, & rescribe. 7 Martij. Mit-
to pagellas.

Venerendo uiro, &c. D. Georgio Buch-
holzero, amico suo,

S. D. Venerande uir, & amice charissime. E-
xempla carminum filij uobis mitto: quæ libenter
edi curauit, ut hac celebritate filius inuitaretur, ut
hæc studia & magis amet, & libetius exerceat. De-
inde uobis etiam uoluptati esse filij indolem, & iu-
dicia de eo honorifica uolo. Dei beneficio, uena est
satis

satis foelix: ac ualde optarim ei proponi materias,
 quæ gignerent aliquanto grandiores uersus. Ore-
 mus autem Deum æternum patrem Domini nostri
 Iesu Christi, conditorem generis humani, & Eccle-
 siæ suæ, ut regat multorum ingenia, ut fiant *oues* &
yois *deus*, & organa salutaria Ecclesiæ. Nescio unde
 sit tantum odium aduersus me in ueteribus quibus-
 dam amicis, cum ipsi sciant nullum nouum dogma
 à me genitum esse, & in quibusdam mediocri stu-
 dio quesitam esse ueram & propriam explicatio-
 nem: quam diu etiam his Ecclesijs ad concordiam
 profuisse consentaneum est. Sed Ecclesiam & me
 Deo commendo. Salutem opto clarissimis uiris, do-
 mino Cancellario, domino Gregorio, domino Suol-
 lio, & alijs amicis. Typographo pro exemplis sa-
 tis feci, quæ dono filijs uestris. Bene ualete. Die 28
 Octobris.

Egregia pietate & eruditione prædito,
 D. Georgio Solino, pastori Ecclesiæ
 in Tangermund, ami-
 co suo,

S. D. Pium officium, & mihi pergratum facis,
 quod Flådrum, de quo scripsi, curas prouehere ad
 ministerium Euågelij. Est enim, quantum iudicare
 possum, uir pius, placidissimis moribus, & bene do-
 ctus. Cum erit occasio, uocabis eum. Eaq; de re lite-
 ras.

A 5 Y46

Vas mittes ad D. Paulum Knot, qui tuam sententiã
 Flandro illi 10 anni indicabit. Mitto domino Hiero-
 nymo Staud exiguum xenium: interdum typogra-
 phus fuit negligentior: id ut boni consulat, rogo.
 De Marchicis Ecclesijs bene spero: ac oro Deum,
 ut earum adiuet instaurationem. Tuum erit, pa-
 trie non deesse. Islebius pollicetur, se nunquã à sen-
 tentia Ecclesiæ Vuitebergensis discessurum. Ac il-
 lustrissimus Princeps Elector pio studio horta-
 tur eum ad placandum doctorem. Audio futu-
 rum esse conuentum Vuormaciæ, in quo instituenda
 est deliberatio de conciliandis Ecclesijs. Vti-
 nam Deus flectat Principum animos ad gloriam
 Dei ornandam, et ad salutarem concordiam. Tuq;
 pro Ecclesia nota facito. Ego post paucos dies sus-
 ceptam iter, quod felix & sanctum sit. Bene vale.
 Die 10 Decembris, 1540.

Reuerendo uiro, D. Georgio Buchhol-
 tzero, amico & fratri suo cha-
 rissimo,

S. D. Reuerende uir, & charissime frater. Hæc
 hora longam eruditi hominis narrationem de fon-
 te Saxonico accepi, qui adfirmat lauatiõẽ extrin-
 secus prodesse contra ulcera, non corroborare ner-
 uos: hæc congruit cum natura tris *ἀργας*. Sed intra
 corpus bibendo nocet: et audiui exempla duorum,
 quibus

quibus eius fontis potus nocuit. Mittam illam descriptionem, quam iam accepi. Nunc mitto exemplum commentarij Epistolæ Pauli ad Romanos, quod uelim à uobis, ut à iudice, legi: & me mone-ri, sicubi extra uiam curro: sicut istic interdum insuauiter de uobis iudicatur. Doceri nos mallè. Mitto & capita proximæ disputationis, cui ut intexeremus aliquid de Mediatore, occasionem præbuit contentio Pragensis. Nam Pragæ quidam Canisij socij reprehendunt hanc formam: Fili Dei Iesu Christe intercede pro nobis apud æternum Patrem. Et contendunt, Christum tantum ut Deum datorè bonorum inuocandum esse. At Cyprianus inquit expresse, pagina 705. O fili Dei, Domine noster Iesu Christe, peto ut petas, ut detur mihi, &c. Inspecte locum, & quære plura exempla, & mihi significato uestra iudicia. Epicedion honestæ matronæ coniugis reuerendi D. N. rectè scriptū, curabo his diebus edi, Bene uale. Die 23. Maij, Anno 1556.

Clarissimo uiro D. Antonio Musæ, pasto-
ri Ecclesiæ Rochlicensis, amico
suo charissimo,

S. D. Gratiam tibi habeo, doctissime & opti-
me domine Antoni, quod tam amanter significasti
perpetuam beneuolentiam tuam, et in amicitia con-
stantiâ, maxime dignam uiro docto, et in ijs studijs
uersanti,

uerfanti, quæ nos quidem semper coluimus, & quæ
 reuera sunt uirtutis studia. Viciſſim autem te à me
 ex animo diligere ſtatues: ac ſi poſſem reiſa decla-
 rare uoluntatem meam, perſicerem ut extarent il-
 luſtria teſtimonia. Sed uides temporum difficulta-
 tes. Iacemus uarijs modis nos omnes: quia ſigna ſe-
 quuntur. Eritis odio omnibus hominibus propter
 nomen meum. Gaudeo tamen non eſſe impeditam
 utilitatē tuam uel à Principe, uel ab Epifcopo. Pri-
 mum ex tuis literis intellexi, Oſnicensē ſine con-
 ſilio Principis & Epifcopi à ſuo amico attractum
 eſſe: ſed fortassis hoc ipſum tibi prodeſt. nam uix
 eodē loco ſine certamine fuiſſetis. Sed omitto hec.

De his qui ad Eccleſiaſticum munus admittun-
 tur, querela tua iuſtiſſima eſt. querimur idem, ſed
 non iuuamur à potentibus. Mihi in aula etiam ca-
 lumnia inſignis ſubcunda fuit, propterea quòd ro-
 gavi ut de ordinatione ratio miretur, ut doceri
 poſſent qui admittuntur. Monemus, hortamur, eru-
 dimus eos, quantū poſſumus. De quæſtione tua
 aliquoties cum Luthero diſſerui: & illi & mihi ui-
 detur ſimpliciſſimè, ut ſonat, articulus intelligen-
 dus eſſe: Chriſtū fuiſſe apud inferos, excitaffe mul-
 tos mortuos, & erudiſſe fortassis præſtantes om-
 nium gentium uiros, ut Scipionem, Fabium, & ſi-
 miles. tale quiddam intelligit Petrus, qui clarè ait:
 Chriſtum apud inferos cōcionatum eſſe. Si hoc pa-
 radoxum

radoxum aliquibus uidetur, nihil pugno: tecum familiariter disputo, ut tuam quoque sententiam audiam. Mitto tibi duas amicorum oratiunculas. Bene et feliciter uale, et rescribe. Die 12 Martij, 1543.

Reuerendo uiro D. Georgio Buchholzero, amico suo colendo,

S. D. Reuerende uir. Filij & sunt & erunt mihi curæ. Scripsit mediocre carmen Noha de Angelis, ad clarissimum uirum dominum Cancellarium. Nunc dedi splendidum argumentum de Samaritano. Ero hortator & alteri ad philosophica studia. Utinam Deus seruet his iuuenibus Ecclesiã, & mediocres politias. Profecto ingentes motus impendent, qui erumpent in proximum annum. Deus gubernet suam cymbam. Imperator Spiram proficiscitur, & opinio est conuentum in urbe Argentina fore. De pyrís ago gratias. Bene uale.

D. Præposito Berlinienfi,

S. D. Spero illustrissimi Principis Marchionis Friderici gubernationem his regionibus salutarem fore: & ut Deus cum regat, toto pectore eum oro. Quia profectò in hac ultima & delira mundi senecta, quæ tam uarias habet confusiones imperiorum, opus est aliquibus principibus bonis, quo-

quorum moderatione & sapiētia aliquo modo mitigentur mala publica. De carne ferina agite reuerenter gratias meo nomine. Vobis quoque pro uase ego gratias: & peccium mitterem, si quantum esset scirem. Vicissim autem pagellas & Principi & uobis mitto. Laudatio cōiugis ducis Prusie ita scripta est, ut uelut imago Principis matronæ sit, à qua uirtutum exempla petantur. Et laudes eius aliquò ad familiam Marchionum pertinent. De N. & N. barba, et circuitu, uoluntati pij Principis in his rebus & similibus ego obtemperarem. Sed sepe derisus sum, propter moderatiores opiniones. Bene ualete. Die 4. Februarij.

Reuerendo uiro, eruditione & uirtute præstanti, D. Georgio Buchholtzer, pastori Ecclesie Dei in urbe Arctoa, amico suo colendo,

S. D. Reuerende uir, & amice charissime: utinam hic ueniens quinquagesimus annus sit faustus & felix Ecclesie & Reipublice, & uerè sit lubileus, & mitigationem adferat calamitatum publicarum & priuatarum. Pro piris & ferina uobis gratias ago: etsi magis uelim uos mea causa non onerari sumptu: beneuolentia tamen delector. Et toto pectore opto, ut inter omnes qui docent Ecclesias, uera sit & firma, ac non fucata amicitia. Certè semper

per coniungere uoluntates, non distrabere studuit.
 Filius scripsit carmen laude dignum ad ducem Me-
 gapolitanum, quod hinc editum est: spero & uobis
 uoluptati fore. De euectione frumenti, aua mode-
 rari cupiditates hominum legibus et seueritate poe-
 narum debet: ut sunt ueteres ea de re leges. Concio-
 nator plus non potest facere, quam ut hortetur au-
 ditores, ut sint pij in patriam, nec uelint fame ne-
 care pauperes in patria: ut Paulus dicit, maximè
 domesticorum inopie opitulandum esse. Bene ua-
 le, 1550.

Clariss. uiro, N. N. doceti illustrissimum
 Principem Marchionem N. N. &c.
 fratri suo charissimo.

Non dubium est, salutare principes diuinitus
 & dari, & regi. Quare à Deo petamus, praesertim
 in hac languida et delira mundi senecta, ut in his re-
 gionibus, in quibus Ecclesiarum niduli sunt, det bo-
 nos gubernatores & custodes. Sed tamen hoc quo-
 que uult Deus, rectè erudiri & preparari teneras
 mentes eorum, quibus genus humanum aditum ad
 gubernationem praebet. Hanc igitur felicitatè gra-
 tulator Principi tuo, quod te doctiorem habet, qui re-
 ctè formae ipsius iudicium, & cum ad amorem do-
 ctrinarum et uirtutum accendis. Oro etiam Deum
 sapientiae fontem, ut tuos labores adiuet. Semper
 familia

famila tuorum Principum laude sapientie & eloquentie excelluit, & res maximas in Germanico imperio consilij rexit. Quare & indolem, et idem decus in tuo auditore præclarum esse existimo. Amabit igitur nostra studia, & propter ea gregi fauebit: hanc ipsius uoluntatem confirmari à te non dubito. Me igitur, & alios qui Reipublicæ mediocriter inserviunt in propagatione literarum, ipsi commendato. Inter quos commendari uolo & N. cuius & natura est excellens, & non tantum ijs uirtutibus ornata, quæ diligentia nostra parantur: sed etiam alijs maioribus, quæ diuinitus in bonis mentibus accenduntur: et eruditio tanta est, ut in utraque lingua, Græca & Latina, eruditam antiquitatem feliciter imitetur: & ad hæc studia adiunxerit Philosophiam, & Ecclesiæ doctrinam. quare eum magno usui & ornamento Ecclesiæ esse spero. Talia ingenia sapientes principes propter utilitatem publicam & eligere & ornare ualde prodest. Bene uale charissime N. Calend. Septembris, 1558.

Reuerendo uiro, D. Georgio Buchholtzer, &c. amico suo charissimo.

S. D. Reuerende uir & amice charissime. Etsi familia meæ mense assidens penè totam occupat: tamen filijs tuis locū tribuissim, si conuictores mei esse

esse uoluissent. Fuit autem Noha sepe mecum. Tibi gratulor à Deo filios donatos esse, quorum ad literas & ad uirtutem egregia est indoles. Ac spero Deum ipsis adfuturū esse, iuxta promissionem: Generatio rectorum benedicetur. De carmine filij edendo, cum typographis fideliter agam. Si stylum in me stringet meus inimicus, fortassis propter doctrinæ ueræ propugnationem respondere cogar. Faciam autem idem quod feci semper: dicam modestè de rebus necessarijs, nec certabo cum eo conuicijs, aut scurrilibus dictis. Studia, mores, uoluntatem utriusq; ita multi sapientes uiri in Germania norunt, ut de his rebus nō sit opus commemoratione. Doleo turbari Ecclesias, & impediri inuocationem, si nouæ rixæ moueantur. Ideo multas iniurias & antea tacitis dissimulaui: & non depellam nunc, nisi graues causæ me scribere cogant. Bene et feliciter ualete. Die 17 Septembris.

A mico cuidam, *P. Ebor II, 152.*

S. D. Pagellas quas attulit Leonhardus, accipi: pro quo munere tibi gratias ago. Ethica cur nō mitteres, non scripsi: sed existimo à Marcello mitti. Gemens hos libellos aspexi, cogitans et de studiorum interitu, & de ferocitate temporum, quæ iam nihil habent nō uicij. Olim barbaries & hominum & doctrinæ obscurauit hæc elegantissima scripta:

B. nunc

nunc cum illustrare ea cepimus, noua feritas hone-
stissima studia impedit. Sed Deum oramus, ut A-
cademias restituat & regat. Tabellarium nostrum
ut reuersurum esse ex Thyrigetis sperem, somnio
moueor. Nam hac nocte cū Ioachimo suauiter col-
locutus sum cū ὀνειρῶ. Veni autē ad cum ingressus
ex hospitio uisitato, & ut in mercatum incedēs per
forum, ubi paucas pergulas uidi, & urbem non ut
antea ornata, sed multis rebus deformatā. Et in
edibus collegij uix per cenū cluctatus sum, ad loa-
chimi nidulū. Nescio an eburnea aut cornea porta
egressum sit somniū. Viniā significet tales cōgres-
sus breui futuros, restituta pace, quales antea fue-
runt, cum in mercatu conuenimus. Vale, Calendis
Aprilis. Anno 1547.

Clarissimo uiro, D. Chiliano Goldtstein,
doctōri Iuris, Senatus in Salinis
συμβῆλω, S. D.

Etsi multa memini sapientum dicta, quae & le-
ticias & mœrores iubent moderari: tamen inter-
dum opprimor dolore, ut penē exanimor. Sed eri-
go me utcunque hac uera sententia, quod nec casus
res humanas uolui scio, & nos filio Dei curae esse
statuo. Eandem consolationem uobis quoq; propo-
nite. In conuentu Imperator haecenus contendit, ut
nostri promittant, se synodi cognitionem contro-
uersiarum

uerfiarum nostrarum promissuros esse: & pollicetur se curaturum, ne iudicet Pontifex, sed homines delecti. Hec uides esse insidiarū plena. Sed oremus Deum, ut nos gubernet, & regat politias. Mitta tuis liberis precationem Stigelij uer sibus uenuste comprehensam, in qua magis scio te acquiescere ceteris ullis. Scire cupio quid de epistola statueris, quam schola ad Senatum scripserat. Bene uale. Die Baptiste, collega mihi charissimi, qui agnum nobis monstrauit charissimum filium Dei.

Nicolao cuidam.

Valde optarim te unius anni laborem & molestiam animo pertulisse, propter ipsas literas: quae cum in summo odio sint apud indoctos, non possunt alia ratione conseruari ac restitui, nisi professores sua patiētia, & equitate et studijs uoluntates hominū sibi concilient. Quod enim de ualitudine quereris, etas tua mihi quidem tantum habere robur uidetur, ut hos labores aliquandiu sine periculo ferre potuisset uidearis. Habes summā nostri consilij, ac mearum cogitationum: quas rogo ut in bonam partem interpreteris. Scripsi enim animo simplici, pro amore erga te meo. Nam propter has querelas uideris mihi de existimatione periclitari. Non impedio tamen uti te occasione, si contingat melior conditio. Vale.

B 2 D. Iusti-

D. Justino Goblero, Consiliario illustris-
simi ducis Erici Braunsuicensis,

S. D.

Adhuc sum in sententia, mi Justine, non esse ab-
dicandam presentem conditionem: sed debere te τὰ
καρπία εἰπεῖν. Idq; consilium tibi daturus sim,
etiamsi frater esses. Non enim ignoro, quàm diffi-
cile sit, aspernis temporibus commodas condi-
tiones inuenire: & quantum sit periculum, usq; in
incertis sedibus. Habes meum consilium: tibi tamen
liberum relinquo, quid uelis facere. Opinor te in
hac conditiuncula plus habere ocij ad incunda stu-
dia tractanda, quàm si esses euectus ad maiora ne-
gocia propter iuris possessionem. Mihi crede, hæc
tempora parum ocij concedunt his, qui magnis ne-
gocijs implicantur. Ego titulum fugi semper: utinã
& negocia effugere potuissim. Francisci libellus
editus est, quem spevo tibi gratum esse: uel quia ha-
bet non obscuram significationē nostri amoris: uel
quia ipsa Hermolai epistola noua, non est pror-
sus illepidè scripta, de qua & tuum & aliorum
iudicium mihi uelim perscribas. Etsi est breuior,
quàm causæ magnitudo postulat. Sed id excusat
Franciscus in præfatione. Adami causam tibi com-
mendo: teq; oro ut, quod facis, Adami summo stu-
dio defendas. Gratium tibi hominem obligabis. Be-
ne uale.

D. Gaspa-

D. Gasparo Crucigero S. D.

I, 89.

Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est: inquit ille satis gloriose. Nos addamus, *Son-
stros tē des.* Nam absq; diuina ope ne quidem sustineri tanti fluctus possunt, quantis iam cymba nostra concutitur. Ideo consolationem hanc Deus toties tradidit * domicilium afflictos esse, qui ipsum inuocant. Duo certa signa propria Ecclesie conspicuntur in nostro coetu. Sonat apud nos uox Euangelij, inuocamus ueris gemitibus: & hostiū rabies extrema mimitatur. Econtrā hostes manifestē conantur extinguere lucem Euangelij, & perfidiosi amici arte opprimunt piorum inuocationē, quæ esse potest. Postremò securi triumphant, aut ex periculis se extricant, ut labrax ruptis maxillis hamo se eripit. Oremus igitur Deum, ut adsit nobis, et seruet Ecclesie reliquias. Bene & feliciter uale. Die 3 Aprilis, quo memoria celebratur pompæ triumphalis, qua filius Dei Hierosolymam ingressus est, uentus mula: ubi multi eum excipientes, magnificas species habuerunt imperij noui, qui postea ab eo pendente in cruce defecerunt. Similia nunc etiam fiunt. Vale.

Amico cuidam.

Non dubito, huius temporis rumores similitudinem esse miseriarum & certaminum temporis Mæ

B 3 chabæo.

habeorum. Quare triste fatum extreme senectus
mundi agnoscetes, & ut possumus ferentes, petamus,
ut dux filius Dei pro nobis prælietur, & mihi
get nobis arumnas publicas & priuatas. Ego etsi
domestico luctu ualde excrucior: intuens publica
Ecclesie uulnera, multo maiore dolore adficior. Re
dire ad uos eo magis cupio, ut consuetudine &
sermonibus uestris animum à mœsticia abducam.
Deum eternum patrem Domini nostri Iesu Christi
oro, ut te Ecclesie domesticæ tuæ, & communi
seruet incolumem: & à uestris liberis depellat dia-
bolum, grassantē in liberos. Bene uale, 2. Aprilis.

D. Iusto Ionæ S. D.

Reuerēde uir, & amice colende. Quoties de A-
cademiæ nostræ statu, qualis fuit ante hoc tempus,
cū sedes doctrinæ celebris esset, cogitamus, tuæ
consuetudinis recordamur: teq; propter ingenij, e-
ruditionis, eloquentiæ & uirtutis præstantiam sin-
gulare ornamentum nostri coetus fuisse iudicamus,
ac tuam assiduitatem in uarijs Ecclesiarum nego-
cijs, in dandis consilijs, in iudicijs, in alijs laboribus
grata cōmemoratione prædicamus: ac inter exem-
pla inconstantie rerum humanarum recensemus,
& huius nostræ politiæ cōcussionem, in qua tam
multa ornamenta amisimus. Etsi autem ab illustris-
simo Electore, postquam ex tanto naufragio non
solū

solum nostre Academię, sed penę uniuersę Ger-
 manię tanquā tabulas colligere cępimus, benignę
 adiuti sumus: tamen erarij iacturam nondum sarci-
 re poterimus. Coloni enim nō dum pendunt usitata
 tributa, & Comes N. debet iam 1600 aureos. In
 hac erarij inopia nouam scholę dissipationem me-
 tuimus: quę eo erit difficilior, quia in his ipsis re-
 gionibus, in quibus uiuimus, noua hospitia queren-
 da erunt. Vagantur passim exercitus. Itaq; te ora-
 mus, ut tu quoq; calamitatum nostrarum rationę
 habeas: ac responsonem boni consulas, quę uera
 & simplex est: cum nō sit in erario tantum, ut sol-
 ui stipendia proximo quadrante anni possint, mit-
 tere nunc nihil potuimus. Nec ignota est hęc ino-
 pia illustrissimo Electori, qui nūc deliberat de pen-
 sione, quę ex fundis, quos habuit Comes N. debe-
 tur. Hanc si non obtinebimus, ne nobis quidem sti-
 pendia solui poterunt. Ferenda igitur erit cōmunis
 calamitas, in qua hęc pecuniarū iactura multo le-
 uior existimanda erit. quia alia maiora toleranda
 sunt. Turbantur Ecclesię, pelluntur ex nidulis pij
 pastores cū totis familijs, multi senes pastores cru-
 delissimę trucidantur, rapiuntur eorum cōiuges &
 filij, scribuntur edicta sanguine, & impie leges Ec-
 clesijs imponuntur. Hęc tristissima spectacula ma-
 gis excruciant hominum mediocriū animos, quā
 priuatię erumne. sed si hanc doctrinę sedem Deus

1548. sua bonitate seruabit, beneuolentiã nostram erga te & tuos cum alijs officijs, tum uerò etiam hac in re, quã petis declarabimus. Vitebergæ, 23 Ianuarij.

Reuerendo uiro, D. Casparo Aquilæ, pastori Ecclesiæ Dei in oppido Salueld, & uicinia episcopo, amico suo, S. D.

Venerande domine Caspar. Etsi magnæ disputationes quotidie fiunt, & impendent tristiores: tamen Deo iuuante, mea mens cum Ecclesijs harum regionum sonantibus uocem Euangelij, quam tua Ecclesia sonat, semper consentiet. De Academia nostra nihil certi scribere possum. Fortassis conuentus proximus nos noua exilia suscipere coget. Imperator enim postulat, ut omnes principes Concilio adsentiantur: & promississe dicuntur, se ad sensuros esse. Sed breui nos & tu certiora audiemus. Dialectici libelli primùm in nundinis absoluentur: cum erunt absoluti, tuis dulcissimis mitram exempli. Gratias tibi ago, quòd & nostro dolore adficiaris, & tua cõsolatione mederi meis uulnerib. studes. Plura scriberẽ: sed iam accepi literas de periculo meo cõiugis casu, & de alijs plurib. periculis. Deus mitiget publicas & priuatas erumnas. Bene & feliciter uale. Salutem opto uiro integerrimo, patri Erasmi, quem hodie expecto. Die 18 Septembris, 1547. Cla-

Clarissimo uiro, prudētia & uirtute præstanti, D. Michaeli Meyenburg, amico suo præcipuo & charissimo,

Saub. p. 563.

S. D.

Clarissime & honestissime uir, et amice charissime. Toties prædictū est, non in sanaticis uaticinijs, sed in uerè diuinis oraculis, in hac ipsa mundi senectā, in quam inci dimus, maiores imperiorū & Ecclesiæ mutationes futuras esse, quā fuerūt antea. Idq; uoluit Deus præmonere, ut simus diligentiores in querenda ueritate, & firmiores, & petamus & expectemus auxilium Dei. Etsi igitur terribilis est Aquilæ aduentus: tamen nos cōsulemur agnitione Dei, et conscientia rectæ uoluntatis, quòd quaesiuimus ueritatem, & spe auxilij diuini nos sustentemus. Nec dubito seruaturum esse Deum Ecclesias: etiamsi aliqui crucem cum Cyrenæo gestabunt. Ego longè magis inter nostros interfici uolo, quā cum illis esse coniunctus, quorum talis est uoluntas, qualis est nostri ciuis, qui scripsit epistolam, quā huic chartæ inclusi. Statim à paschate ad uos cum filio decreui. Tamen in uijs periculum erit, s̄ hostes propius accesserint. filium possum in uicinā Marchiam ad fideles & perspectos amicos mittere, uel in oppida ducis Lignicij. Ego me in Marchiam non conferam, etiamsi amanter locutus est mecum Marchio nuper, ut in Francofordianā Ace

B 5 demiam

demiam me conferrem. Deus hæc pericula gubernet, & ut gubernet toto eum pectore oro: etiam ut uos & nostros seruet incolumes. Bene & feliciter ualete. Data die agonis filij Dei ad montem Oliueti, in qua pro nobis etiam Patrem placauit.

Clariss. & integerrimo uiro, prudentia & uirtute præstanti, domino Michaeli Meyenburg, amico suo chariss.

S. D.

Charissime & integerrime uir. Quadraginta Ioachimicos iam missos, mox tradidi Erasmo Benedicto, pedagogo filij uestri. Nam Dei beneficio adhuc aliquid uiatici habeo: & quod antes missis, adhuc integrum est. Ago autem gratias uobis pro perpetua beneuolentia, & multis beneficijs uestris. Filius uester nunc iterum mihi a sedit in mensa: & cum hic occasionem habeat, studeo eum rectè institui. Discit enim diligenter Dialecticam & Arithmeticam: & utilius est eum manere in hoc loco, donec nobis hic tranquillitas cõceditur, quã Deus hæcenus mirabili bonitate nobis largitur. Etsi scio Mauricianos nominatim de me interficiendo locutos esse, cum quidem ego neminẽ unquã adiunctum duci Mauricio læserim, & ipsius Academijs & Ecclesijs mediocriter seruierim. Sed scriptũ est: Omnes capilli capitis uestri numerati sunt. Hac consolatione

solatione uos quoq; sustentate, et bellum Deo com-
mendate, qui etiam dabit exitum aliquem, & ser-
uabit Ecclesie seminaria. Post paucos dies, ipse u-
na cum filio ad uos ueniam. Pastorem Ecclesie ue-
strae indico Andream, qui est in Calicis: uir grauis,
& doctus, & prudens est. Ea q; de re scribam ad
eum. Bene ualete. Die 10 Martij, Anno 1547.

Clariss. uiro, D. N. N. amico & fratri
suo charissimo, S. D.

10. 5. 6. Martij II, 1547.

Τὸ μέλλον αἰεὶ τυφλὸν ἔσται: inquit Sophocles.
Quare quis sit exitus tam horrendi belli futurus,
pronunciare non possumus. Sed tamē quisquis erit
exitus, *ἡ ἀπομείνου ἕνους* (ut ueteres dicebant) fore
certum est. Prestemus igitur animos ad ferendas
eas misérias, quae bella ciuilia comitantur. Imò &
Deum aeternum patrem Domini nostri Iesu Chri-
sti oremus, ut poenas mitiget. Marchio Elector
hinc heri profectus est, ut de pace agat: sed ipse
quidem sperabat N. ad pacem flecti posse, qui con-
fidit N. & N. auxilijs. Et in Electoris castris pro-
ditiones metuuntur. Cum igitur crescant pericu-
la, sit inuocatio Dei ardentior. Te q; oro, ut uel quo-
tidie scribas, ea quae isthic audies digna memoratu.

Bauarus quem misimus ut publico ritu uocatio
eius ad ministeriū Euangelicū confirmaretur, nō-
dum redijt. Hessum gubernatorem Ecclesie Dei in
urba

urbe Vratislavia, ex hac mortali uita euocatū esse, certum est. Dolco & Ecclesie, & generi, & filie causa. Camerarius heri cum principe Georgio hinc abiit, secuturus suam familiam. At nos hinc alij sitientes ibimus Afros: Pars Scythiā, & fortassis Balthica litora adimus. Bene uale. Die 21 Ianuarij, 1547.

I, 128.
 Georgio Sabino, genero suo charissimo, S. D.

Magnam uim esse paterni amoris erga uos, etiam te animo tuo existimare non dubito. Quare mihi facile credes, affirmanti, ualde me dilexisse filiam Annam. Cum autem præclare de te sentirem propter scribendi facultatem eximiam, ut alij multi, qui iudicare de his studijs possunt, in quibus uersaris: & ex eo beneuolentia erga te singularis in animo meo nata esset, non inuitis tibi uolenti filiam despondi: usq; & tibi & uobis hæc coniunctio fausta & felix esset, optaui. Sed cum ex doctrina celesti causis didicerimus præcipuas humanarum calamitatum, & earum remedia: serimus iam, quæ acciderūt, sapiēter. Et si igitur magno in dolore sum, propterea quod filia extincta est, & quidem procul sine parentum amplexu, & prius de rebus necessarijs cum ea colloqui non potuerim: tamen eas cōsolationes mihi propono, quæ diuinitus traditæ sunt.

sunt: quarum hæc præcipua est. Signa uera in filia pietatis erga Deum, et ante mortem præcesserunt, propter quæ spero, eam iam dulcissima consuetudine Dei, & filij eius Domini nostri Iesu Christi frui, cui etiam eam sæpe lachrymans commendauit: & ut spero, paulo post ibi eam amplectar. Nostram uerò inter nos amicitiam uolo perpetuam esse: & ego fideliter eam, si quibus potero officijs, tuebor. Tuos certè liberos, meos esse dicam: et uerè mei sunt, quos non minus diligo, quàm dilexi matrem. Fuisse autem magnum incendium amoris mei erga filiam, multi norunt: et id morte ipsius non extinctum est, sed dolore & desiderio alitur. Cumq; fuisse eam admodum *φιδότευνορ* sciam, ipsius in me affectus deriuare me iam debere iudico. Quid igitur de filiabus & filio deliberas? Non solum consilium do, ut ad me mittas puellas, seu omnes, seu aliquas: sed etiam te, ut id facias, ualde oro. Educabuntur enim, Deo iuuante, et fideliter, et suauiter, ut soror, ad agnitionem Dei, & ad honesta officia sedulo instituentur. Vides specimen institutionis in literis, quæ filie tuæ manu scriptæ sunt. Filium Albertum nō dubito iam isthic nutricibus commendatum esse, quem Deus seruet incolumem. Significabis igitur mihi tuam uoluntatem de filiabus, ut uel ipse isthic ueniam: uel amicos fideles mittam, qui huc aduehant uel omnes, uel aliquas. Martha quidē, quæ

cōd

est imbecillior, ualde te oro ut sinas eam apud so-
 rorem educari. Nec belli periculis deterreor, quo-
 minus mecū omnes uersari meos uelim. Texit nos
 Deus haecenus magna cum clemētia. & spero pro-
 tecturum esse nos deinceps: quodq; est officij, ut cu-
 rem familiam in locis tranquillioribus collocari, si
 erit opus non negligam. Peto igitur, ut mihi uolun-
 tatem tuam de mittendis filiabus significes. Nunc
 dedi reliquum mercedis. A' Camerario, cum nūcius
 esset mecum, literæ allatae sunt, quibus ex Tyrige-
 tis proficisci in Franciam scribit: quod cum nuncio
 dixissem, tam procul sequendum esse non putau-
 mus. Epistolam eius ad me scriptam tibi mitto.
 Adiuncta est & altera Camerarij ad Scyurum. Fi-
 lij literas ad Scyurum, quas nuncius attulit, ego in
 Franciam missurus sum. Bene & feliciter uale, An-
 no 1543.

Marco Crodelio, S. D.

Hi adolescentes, quibus hanc ad te epistolam de-
 di, scholastici sunt Academiae nostrae, uel praeipue
 studiosi: & sunt honestissimorum & ornatisimo-
 rum hominum liberi. Quare mihi nō minus quam
 mea uita chari sunt. Cum autem uidere principum
 pompam isibi cuperent, non ualde eis repugna-
 ui, uel ut expatiantes relaxarēt paulisper animos,
 ac recrearent: uel quod existiment aliqua ex parte

ad disciplinam pertinere, adolescentes uidere principum erga se officia, & significationes mutue reuerentia. Proinde ualde te rogo, ut his adolescentibus isthic hospitium cures ipsorum pecunia: atq; adiuues, ut sine periculo spectatores earum rerum esse possint, quas uidere cupiunt. id officij dabis non solum nostrae amicitiae, sed etiam iuri hospitali, quod profectò postulat ut hospites bonos homines amanter complectamur. Praeterea hi adolescentes etiam literarum communium ac studiorum causa amore digni sunt. illud tibi persuadeto, me hoc beneficium maximi facturum esse, si eos amanter exceperis, et adiuueris. Si autem intellexero eos abs te desertos esse, maximam iniuriam te amicitiae nostrae fecisse iudicabo. Sed humanitas tua tales hospites (ut spero) libenter φιλοσέτει. Bene uale. Datum Vitebergae, die 8 Augusti, Anno 1539.

Clarissimo uiro D. N. Paulo Ebero,
 συμφιλοσέτῳ & fratri suo charis-
 sissimo,

II, 159.

S. D. Saepe multumq; cogito περὶ τῆς θέσεως, de qua non disputat, sed sycophantijs certat ille τῶν νεπεγυτῶν uates: in qua cogitatione, quoties intueor matrem dimicantem pro liberis, profusus acquiesco. Fingant, cauillentur, quaerant praestigias ut uolunt Margitae. Omnes enim illae sutiles cauillationes

tiones eliduntur cogitatione maternæ & paternæ
 & *γγῆς*. Sed illi uocem sonant parricide Cain, *τι
 μοι μέγα ἀδελφῆς*, &c. Omittamus illas sycop-
 phantias, et speremus à Deo auxiliū: cui curæ sunt
 tuus Paulus & tua Helena, quæ ipso nomine te ad-
 monēt Deum esse. Expecto doctorem Vuenceslāū,
 & Christophorum Pannonium, quibus omnia fau-
 sta precor. Gaudeo uirum doctissimum, & omni-
 bus uirtutibus ornatum, D. Ioannem Aurifabrum,
 ad honestissimam coniugem & sobolem reuersam
 esse incolumem: quem opinor me, de defensionis iu-
 re *ὁμοῦ ἕκαστον* habere, intuentem suos. Scripsi episto-
 lam *επι ἀρχιεπιστολῆς*: qua, si libet, utamini. Ridebi-
 mur à Iurisconsultis, quod adhuc speramus nostrā
 Sareptam mansuram esse. Sed Deum oro, ut eam
 defendat. Bene uale. 16 Aprilis, 1547. Seruestæ.

Ad quendam Iurisconsultum, Aca-
 demix Rostochianæ profes-
 sorem.

S. D. Cū non audiuerimus utraq; partem,
 non facimus nos iudices inter doctorem Henricum
 & Iurisconsultos: sed utroq; adhortamur ad piam
 concordiam. Sed de propositionibus hoc dicimus:
 Non adfirmat in genere, ualere sponsalia contra-
 cta dissentientibus parentibus. De ea re in Eccle-
 sijs & consistorijs harum regionum aliquid pro-
 nunciatur.

nunciatur. Si Doctor defendit nostrarum Ecclesiarum sententiam & consuetudinem, non possumus eum improbare, quod ad hanc partem attinet. Ac scimus interdum addictos iuri Pontificio, libenter sugillare & irritare concionatores in hac materia, non tam ut uideatur acres propugnatores iuris pontificij, quam ut exagitent istos. Talia ne in hoc certamine fiant, illustrissimi Principis autoritate prohibeatur. Etsi occasionem disidijs prebet haec quaestio de consensu parentum: tamen prodesset gubernatorum consilio et autoritate certo constitui, ut irrita sint sponsalia eorum qui adhuc parentum autoritate reguntur, facta sine consensu parentum: ut in his regionibus omnes Ecclesiae & consistoria pronunciant. Hanc sententiam si ambae facultates, Theologi & Iurisperiti, amplecterentur: non solum inter ipsos hac de re certamen sublatum esset, sed etiam in foro minus litium esset de sponsalibus. Sed si reprehendit Doctor politicum morem legitimationis, non recte sentit. Nam haec exaequatio haereditum permessa est potestatibus, quae hanc clementiam iudicant conuenire paterno & materno affectui, & inuitat tales ad uinculum coniugij, & fratres inter se coniungit. Haec omnia sunt politica, nec sunt digna reprehensione.

C Do-

Doctiss. & opt. viro, domino Theophi-
lo, gymnasiarchæ scholæ Ham-
burgensis, amico suo

S. D.

Vt in omni officio animaduerti singularè tuam
esse diligentiam, doctissime & humanissime Theo-
phile: ita video te in leuibus quæstionibus exquisi-
tam habere diligentiam, quæ profectò à me inter
præcipuas uirtutes ponitur, etsi ego quidem in hoc
occupationum & negotiorum mari multa facio in
πικροταίσπορ λιὰ ἀμεδέσπορ. Quòd uerò de
uersiculis in postrema pagella Locorum commu-
nium adscriptis, authorem indicari cupis: scito eos
esse in Sophoclis Antigone, nimirù editionis Hage-
nauensis. Nam Aldinam editionem, & alteram Ita-
licam, non inspexi. Est autem Creontis oratio ad fi-
lium, concionantis de non soluenda maiestate im-
perij, de reuerètia præstanda magistratibus, de cõ-
seruatione legum & tranquillitatis:

*σώζει τὰ πόλιος νόμους ἢ πατρὸς ἀρχήν,
ἢ τοὺς ἀμύμων ἐγὼ τοῖς λόγου μύμων.*

Seruat multas personas obediètia, ideo defendè
da est honestis ciuibus. Hos enim sepe uocat Sopho-
cles *λογομύμων*: quasi dicat, eos qui rectè guber-
nantur, debere fortiter tueri presentem statum di-
scipline, harmoniam imperij, legum autoritatem.
Quia dissoluta obediètia, sequatur interitus ciui-
tatum,

ratum. Estq; ἀμωρία, ut recte dicit, ab ἀμύω, sōp-
 ma Attici gerūdij, si sic appellare licet: ut λεντέος.
 Sed Attici solent uariare per genera, ut λεντέος
 ἢ λόγος, λεντέα ἢ δουρυγία. Nec tu ignoras, has
 uoces à tertia persona præteriti passiuè fieri: λέ-
 ληται λεντέος, ἀμωται ἀμωτέος. Et uariè u-
 surpatur uerbum ἀμύω, sed tamen significatio-
 nes sunt uiciniæ: defendo, ulciscor, propugno. Me-
 ministi enim usitatissimum uersiculum,
 εἰς οἰῶνός ἀπίστος ἀμύωσθαι πρὸς πλάτωνα.

Est alius locus ex Platone, de quo sæpe sum in-
 terrogatus. Itaq; iam in recedēdo uerti plurib. uer-
 bis: ὁ δὲ πάλαι μὲν αὐτοῖς βεβαίως. Loquitur e-
 nim de heroicis uiris, ut de Scipione, Augusto, The-
 mistocle, Alexandro, qui magna felicitate in maxi-
 mis rebus gerendis liberantur periculis, & habent
 miro successus. Hanc prosperitatem uocat βεβαίω-
 σιν. Fiunt enim facillè dimicationes duce fortuna-
 to, & exercitiis cum habent duces fortunatos. Et
 hi Respublicas in tranquillū solent restituere, qua-
 lem uides Augustum fuisse. Et talis est Cesar Caro-
 lus quintus. Quanta enim felicitate, quantas res cō-
 fecit, quanta pericula superauit? Talibus uiris cum
 procedunt consilia, dicit eos & sua & populorum
 βεβαίως imperare. Cætera in eo loco puto esse per-
 spicua. Sed quid tu iudicas de eo libello? nam tuum
 iudicium profectò facio plurimi. Saluta meis uer-
 bis

bis Mattheum, quem & uerè & ualde amo. Bene
& feliciter uale. 28 Martij, 1536.

Egregia doctrina & pietate prædico D.
Martino Bucero, doceti Euangelium in
Ecclesia urbis Argentinæ, suo ami-
co præcipuo.

S. D. Post nostrum reditum ex conuentu, con-
ualuit iterum Lutherus, satis feliciter. Ego in no-
uum periculum incidi. Est apud nos quidam homo
durus, *νῦν ἀμύροσ*, cui nomen est Cordato. Is me
crudeliter insectatur, eo quòd dixi, Bona opera ne-
cessaria esse ad salutem. Excitat miras tragedias.
Semel homini respondi, satis facete. Si perget fure-
re, uidero ubi me abdā, ne mihi perpetuò cum ta-
libus *σycophantis* litigandum sit. Satis est discordia-
rum & scandalorum. Utinam nos sanare, nō exul-
cerare mala publica studeremus. Quis autem sane
mētis negare potest hanc propositionem: Nouitas
spiritualis est necessaria ad uitam æternam? Hoc di-
co, cum dico nouam obedientiam necessariam esse
ad uitam æternam. Sed omitto disputationem. Tuas
litteras auide expecto, de omnibus rebus uestris, de
Gallico bello, & *πρότι τῆς εὐχολῆς*. Hunc tabella-
rium tibi commendo: est enim homo probus, & li-
terarum ac doctrine Christiane admodum studio-
sus. amplius biennio nobiscum fuit. Ideo mores eius
nobis

Ep. ff. off. Sac. V. 475
cf. Str. apud Mel. 145.

nobis sunt satis noti, & probati. Proficiscitur ad uos, querens in Gallica uicinia aliquam conditumculam: aut sicubi in uicinia uestra aliquid negotij in officinis typographicis, aut in schola aliqua inuenire posset. Nomen est ei Ioanni Albergio Gallo, Notus est Sturmio. Quæso te, non de his homini exuli Saluta amicos. Bene uale: die diui

Georgij, Lipsiæ. 1537.

LECTORI S.

Initio tertij libri Epistolarum D. Philippi, Testimonia eruditionis ac morum, studiosis atq; eruditibus hominibus siue ab ipso D. Philippo siue alijs data, ponere libuit: quorum tamen aliqua secundo libro etiam inserta alicubi reperies. Postea aliorum doctorum uirorum Epistolæ aliquot subiungentur.

C   LIBER

LIBER TERTIUS.

PUBLICVM TESTIMONIUM AB
Academia Basiliensi, Ioanni Manlio
datum, Anno 1563.

NOS Rector & quatuor ordinum
Decani Academiæ Basiliensis, no-
tum facimus omnibus literas pre-
sentes perlecturis, quòd Ioannes
Manlius liberalium artium Magister à nobis disce-
dens, uitæ actæ, eo quo hic uixit tempore, studio-
rumq; testimonium petiuit: ut quem admodum co-
ram Deo, cordium actionumq; inspectore oculatis-
simo, cōscientiæ bonitas responderet, ita (quod A-
postolus in Christi seruo requirit) exterorum e-
tiā apud eos quibus cum uitam esset deinceps actu-
rus suffragijs nota melioris approbaretur. Quare
cum eam petitionem honestam & æquam esse cen-
suerimus, testificamur liquidè, cum nouem serè men-
sibus apud nos egerit, ueri timoris Dei, pietatisq;
signa conspicua in eo eluxisse: ut qui sincerà Chri-
sti fidem professione oris, cultuq; sacro testatus sit,
nullo infectus sinistro, cumq; fide Ecclesiarum quæ
cum Augustana cōfessione sentiūt pugnāte dogma-
te. Demde innocentia, integritateq; uitæ talem se
præstitisse, ut esse magis quam uideri bonus uolue-
rit.

rit: id quod de Aristide, Poeta testatur. De studijs nihil necessum multa dicere, ut quorum nomine ab inclyta Vuitebergensis Academie doctoribus & præceptoribus testimonium amplissimum retulit, & dati in publicum laborū sedulitatisq; ipsius fructus abunde probant. Conuersationem eius gratam habuimus, & piam eius uoluntatē Ecclesie studiūq; quantum in ipso est iuuādi laudamus: atque precamur, ad quoscunq; uenturus est, ut haud ignauum Dei organum, propter Dominum, favore suo complectantur, consilijs auxilijsq; iuuent.

Rogamus interea patrem æternum Domini nostri Iesu Christi, ut in his postremis difficilimisq; temporibus respicere Ecclesiam misericorditer dignetur, tempestatemq; exitium Ecclesijs et Rebus publicis minantem uerbo, quo perficit omnia, conspiciat: & largiatur pacem, sanctamq; in ipso uisam, quò incorrupta doctrina, piaq; studia exco coli, prouehi, adq; posteros lux ueritatis saluificæ propagari queat: idemq; seruet, regat, & confirmet docentes & discentes, ad sui nominis gloriam. Valete. Dat. Basileæ, sexto Calend. Februariar: Anno salutis partæ 1563.

PHILIPPVS MELANCHTHON
omnibus has literas lecturis,

S. D.

Fuit nobiscum in Germania Dominus Michael

C 4 Aethiops

Aethiops diaconus: cum quo de doctrina Christiana familiariter colloquentes, audiimus eum cum Symbolo, quod habet Ecclesia occidentalis, recte cōuenire: nec de trinitate aliud sentire, quàm quod sentit Ecclesia occidentalis. Ideo quantum nos quidem possumus, commendamus eum bonis uiris. Nam etsi Ecclesia orientalis habet aliquas dissimiles caeremonias: ipse quoq; iudicat quod dissimilitudo earum non tollat unitatem Ecclesiae, nec pugnet cum fide. Quia regnum Christi est spiritualis iusticia cordis, timor Dei, & fiducia per Christum. hanc sententiam & nos probamus. Comperimus etiam ex eo, quod ritus, quem nos obseruamus in coena Domini, & Missa, cōuenit cum orientali Ecclesia. Optamus autem, ut omnes gentes agnoscant & glorificent Christum, & ei obediant uera fiducia misericordiae ipsius, et dilectione proximi. Ideo rogamus bonos uiros, ut Christianam dilectionem etiā huic hospiti prestare uelint. Vuiceberge, Anno 1534, 4. Nonas Iulij.

Lugd. 238.

Lecturis has literas, S. D.

FV In Argonautico carmine describitur immanitas rōp μωσσωϊνωρ, quos esse Muscouios consentaneum est. & in Psalmo 120, querela est Ecclesiae, quod exulet inter Mesech: quod etiam Moscouios interpretor. Poterant enim noti esse uicinis Phoeni-
cibus:

cibus: quia tunc ea loca tenuerunt, quæ postea Galatæ & Cappadoces occuparunt. At nunc quidem crudelitatis exēpla Muscouij ostendūt in Liuonia, ubi magnam multitudinem in Tartaricam seruitutem abducūt, et honestis matronis ac uirginibus tantibus pudicitiam ubera præcidunt. Sed ut Psalmus dicit, semper habet aliquos Ecclesia hostes, quæ eam persequūtur. Et similis crudelitas nunc in multis regionibus exercetur. Vt autem Deus protegat has regiones, in quibus hospitia Ecclesiæ tranquilla tribuit, crescat in nobis pietas, & simus officiosi erga miseros pastores: ideo cum nuper incendio Pirckitæ conflagrauerit & pastoris domus, & horreum & fruges hoc anno nata: oro ut cæti pastori opem feratis, & in hoc officio exerceatis precationem ad Deum, & fidem & spem pietatis, ut Deus uobis & Ecclesiæ poenas leniat, & uos et Ecclesiam protegat: & hæc beneficia à Deo expectetis propter Filium intercessorem. Et hac spe erecti, mementote etiam gratitudinem erga Deum declarandam esse his eleemosynis, sicut scriptū est: Date, & dabitur uobis. Et ad Corinthios scriptū est: Qui suppeditat semen seminanti, præbeat panem ad cibum, & augeat sementem uestram. Data No- nis Septembris, Anno 1553.

Philippus Melanchthon
manu propria.

C 5 S. D.

S. D. omnibus lecturis has
literas.

Scitis multos pios pastores rectè docentes cum familijs expulsos esse ex limitibus Bohemiæ: qua in re hoc quoq; dolorem omnibus augere debet, quòd laudata Bohemorum natio, quæ olim & sapienter & piè errores Pontificios taxavit, & fortiter armis defendit Ecclesias rectè docentes, nunc uidet gentibus multis, exerceri hanc asperitatè à paucis, qui ueritatem manifestam, quod scimus, contra conscientiam suam oppugnant. Magno autem cum dolore hunc senem Nicolaum, patrem quinque filiorum & duarum filiarum, audimus inter ceteros in hac senecta, & cum misera familia ex limite Bohemico pulsus esse. Quare oramus omnes qui aliquid ei largiri possunt, ut aliquid ad uaticum ipsius conferant. Certissimum est, Deum propter hæc beneficia poenas publicas & priuatas mitigare & hanc fidem in hac beneficentia exerceamus. Data Calendis Iunii, 1558.

Philippus Melancthon
manu propria.

S. D. omnibus lecturis has
literas.

Natus est hic Wuolfangus Fabricius, in oppido Saxonie Vuiteberga, ex parentibus honestis & pijs.

pijs. Et quanquam oculos habet imbecilles, tamen
 & legere potest, & fungi ministerijs sacris in tem-
 plo. Docuit etiam iuuentutem in schola Dantisca-
 na. Et in oppido uicino urbi Pomeraniae Stettini,
 seruiuit in ministerio Euangelij: suntq; ipsius mo-
 res honesti, placidi & pij. Ac propter eruditionē
 & uitę innocentiam, gradu magisterij philoso-
 phici ornatus est. Querit autem locum, ubi Eccle-
 się in docendo seruiat. Hanc habet causam pere-
 grinationis suę: quia, præsertim hoc belli tempore,
 multi uagantur erroneis malis consilijs. Hic uerò
 Fabricius & homo innocens est, & honestam ha-
 bet causam peregrinationis, & eruditione instru-
 ctus est. Officiū autē Deo gratum est, præbere ho-
 spitalia officia hominibus innocentibus & inculpa-
 tis, ac præsertim ijs qui Ecclesię seruire cupiunt.
 Hunc igitur Magistrum Fabricium omnibus bo-
 nis uiris commendo: eosq; oro, ut ipsum beni-
 gnē adiuuent, cum sciant uocem filij Dei: Qui u-
 ni ex minimis meis dederit potum aquę frigidę
 propter doctrinam, habebit mercedem. Bene & se-
 liciter uale candide lector. Anno 1551, Die quarto
 Septembris, Vitebergę.

Philippus Melanchthon
 manu propria.

S. D. lecturis has literas.

Ethnica uetustas pepercit sacerdotibus: ut ex-
 presse

presse scriptum est in Alcibiadis historia, dimisisse
 eum sacerdotes sine λόγους. Et apud Homerum co-
 gitur Agamēnon reddere sacerdoti filiam. Hec bel-
 li iura non seruarunt barbari apud Carolum Im-
 peratorem, anno 1547. In hac uicinia uirum inte-
 gerrimum, pastorem Ecclesie Kembergenfis Bar-
 tholomæū, cum domum spoliassent, postea ita per-
 cusserunt, ut iacuerit biduo inter cadauera tanquā
 mortuus. Hunc Deus tamen mirabiliter seruauit.
 Cumq; postea ad doctorem Germanicum consilia-
 rium Imperatoris adductus esset, triduo apud eum
 hospitaliter tractatus est, & in loca tuta dimissus.
 Alij similes latrones pastorē Ecclesie in uicino op-
 pido Damasco, Aegidiū, ita percusserunt, ut post
 paucos dies mortuus sit. Misera uidua & surda-
 stra nunc cum quatuor orphanis à pijs petit elee-
 mosynas. Memores simus in hoc officio & man-
 dati diuini, de orphanis: & promissionis, Eslo pa-
 ter orphano, tunc Deus magis te diliget quā dii
 git te mater tua. Quid maius promitti potest a-
 more Dei tanto, qui uincat maternā & p̄ylor? Nec
 dubitate, quā Deus uicissim pro talibus officijs ma-
 gna beneficia præstet publicè & priuatim: quem
 oro, ut harum regionum Ecclesias, & earū hospi-
 tia seruet & gubernet. Datæ Calend. Martij, An-
 no 1558.

Philippus Melanchthon.
 Testimo-

Testimonium Ægidij Carstorf.
Friburgensis.

Vtinam multæ Ecclesiæ habere tales pastores possint, qualis est hic Ægidius Friburgësis, magna pietate morum & doctrina instructus. Quare gaudemus eum in hac vicinia præfici Ecclesiæ Nimecensi, in qua & antea piè & fideliter docuit Euangelium Christi. Explorari eius doctrinam non erat opus: sed tamen cum eo disputauimus, & iudicamus idoneum esse ad gubernationem Ecclesiæ: eumq; ijs qui ipsum promouere possunt, commendamus.

Caspar Cruciger D.
Philippus Melancthon.

Ioan. Bugëhagius D. Pastor ecclesiæ
Vuitebergenfis, & cæteri.

Literas ad nos attulit N.N. quæ testabantur, eum honestis & pijs moribus præditum esse, & ad munus docendi Euangelium N. uocatum. Cum autem rogati essemus, ut explorata eius eruditione, adderemus publicam ordinationem, diligenter eum audiuius: & cõperimus eum rectè tenere summam Christianæ pietatis, & amplecti puram Euangelij doctrinam, quam Ecclesia nostra uno spiritu et una uoce cum Catholica Ecclesia Christi profitetur: ac à fanaticis opinionibus, damnatis iudicio catho-
licæ

lice & Apostolica Ecclesie Christi, abhorrere. Promisit etiam hic N. in doctrina constantia, & in officio fidem & diligentia. Quare ei, iuxta doctrinam Apostolorum, publica ordinatione commendatum est ministerium docendi Euangelium, et sacramenta a Christo instituta administrandi, iuxta uocationem. Cumque scriptum sit de filio Dei, Ascendit, dedit dona hominibus, Prophetas, Apostolos, pastores & doctores: precamur ardentibus uotis, ut sue Ecclesie gubernatores det idoneos & salutaris: ac efficiat, ut huius iam ordinati ministerium sit efficacax & salutare. Ipsum etiam N. & suam Ecclesiam hortamur, ut curet Euangelium Dei pure & fideliter conseruari & propagari. Nam hoc officio Deus precipue se coli postulat, sicut inquit Christus: In hoc glorificatur pater meus, ut fructum copiosum feratis, et fiat in me discipuli. Et hac luce reuera manet Ecclesia, & aderit in ea Ecclesia Deus, dabit uitaam eternam inuocantibus ipsum, & opitulabitur in erumnis huius uitae. Ibi enim adest & exaudit Deus, ubi ipsius Euangelium uere sonat, sicut scriptum est Ioannis 15. Si manseritis in me, & uerba mea in uobis manserint, quicquid uolueritis, & petitis, fiet uobis. Date Vitenberge, &c.

S. D. lecturis has literas.

Hic peregrinus Gubertus Hugonius, modestè
apud

apud nos hac tota hyeme uixit. Narrat se docuisse linguam Latinam & Græcam in scholis, & scribit solutam orationem & carmen Latine. Causam se honestam peregrinationis habere inquit, quod impiam tyrannidem & furiam Poli & Vintoniensis adprobare noluerit: quorum alter, uidelicet Polus, scripsit: Si Caesar cum exercitu in ipso freto Helle-sponti iam esset cum Turcis præliaturus, se uelle eum hortatorē esse, ut omisso Turcico bello, rediret ad delendos Lutheranos. Quid potuit dici furiosius? Huius igitur Gutberti uirtus laudanda erit, quod in exilio uiuere maluit, quam quoquo modo talibus tyrannis assentari. Ac decet honestos uiros, & propter honestam causam exulantes, hospitalibus officijs iuuare. Cogitemus de communi exilio generis humani, quod immortalem uitam, ueram scilicet patriam propter peccatum amisimus: ad quam tamen reducimur per filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, qui exul propter nos fuit. Cogitemus & de inconstantia fortune hominum, & simus officiosi erga exules. Date anno 1556. Die uerni æquinoctij, quo tempore cometam terribilem flagrantem uidimus, postea celeri motu ad Arcton prouectum. Deus leniat publicas & priuatas calamitates.

Philippus Melancthon.

S. D.

s. D. omnibus lecturis has li-
teras.

Accenderunt Pontificiæ furie magnū bellum in
Germania aduersus Imperatorem Henricum quar-
tum. Interfecto autem Rodolfo, quem Papa fece-
rat Imperatorem missa corona, cui uersus inscri-
ptus fuit,

Petra dedit Petro, Petrus diadema Rodolfo:

Factus est dux Saxonici exercitus Marchio Ec-
bertus, qui tunc regionem ad Salam tenuit. Ab illo
Ecberto nomen est arci & oppidi Eckerbergs: nec
procul inde Ecbertus ille interfectus est, & postea
sepultus in Neoburgo. In eo oppido Eckerbergs
natus est hic Esaias Valla, qui adolescens fuit in A-
cademia Francofordiana, ubi seruiuit reuerendo ui-
ro Andrea Musculo: postea ministerium Euange-
lij publica ordinatione ipsi commendatum est uo-
ce reuerendi uiri Martini Lutheri, cum in urbe Isle-
bia esset anno 1546. Deinde uocatus ad limites Bo-
hemie, rursus inde cum alijs pijs pastoribus mul-
tis pulsus est. Iudico uirum honestum & intel-
ligentem esse: & habet honestam coniugem, &
duas filias. Est autē grata Deo pietas, talibus exu-
libus pijs & modestis bene facere. Quare oro om-
nes hostos uiros, ut huic Esaiæ Eckerbergensi ho-
spitalia officia præstent: & sicubi erit occasio, ipsi
locum docendi, & exulanti familiæ nidum præ-
beant.

beant. Leniamus pijs exulibus erumnas: & precemur, ut Deus nobis omnibus calamitates nostras mitiget. Datæ Calendis Septembris, Anno 1558.

Philippus Melanchthon.

Simoni cuidam.

Memini hunc nostrum auditorem Simonem, subditum uestrum, diu & feliciter in Academia nostra didicisse & philosophiam & doctrinam Christi. Postea etiam Norimbergæ in familia honesta iuuentutem erudijt. Laudatur testimonijs bonorũ uirorum, qui scribunt mores eius honestos esse, & ciues quandam ei Ecclesiam in uicino oppido commendaturos fuisse: sed ipsum amor patriæ mouet, ut isthuc redeat. Quare cum uobis commendo, & spero Ecclesiæ Dei fideliter & utiliter seruiturum esse. Nam & mores eius sunt pijs, & doctrina præclare instructus est. Bene & feliciter uale, Die 21 Augusti.

Philippus Melanchthon.

Magnifico Cancellario inelyti Electoris Marchionis, præstanti sapientia & uirtute, Iohanni Vucinlabio, patrono suo colendo,

S. D. Magnifice domine Cancellarie, & amice colende & charissime. Non hoc mihi sumo, ut in
D alienæ

alienæ Reipublicæ negocia me ingeram: sed tamen apud uirum sapientem et amicum, precibus locum esse existimo. Oro itaq; ut N.N. Christophorū Laſium, pastorem Ecclesiæ in urbe Sponda, illustrissimo Principi commendetis: & reuerenter petatis, ut retineatur in eius Ecclesiæ gubernatione. Nam exilium seni cum familia, quàm sit ærumnosum, nõ obscure est. Et fideliter docuisse cum scitis. Certè de grauissimis partibus adeo dextre scripsit, ut sperem eius labores etiam posteris profuturos esse. Et uita honesta est, etiamsi naturam uellem minus iracundam esse: sed scitis in optimis naturis hominum, tamẽ multos morbos hæere, ut fateamur nos esse massam peccati: & ita saluos fieri, quia massa filij Dei inserimur. Obsecro, ut leniat is hoc negocium. Bene ualete. Die 27 Martij, quo ante annos 1521, filius Dei ex morte reuixit, & ostendit se uictorem esse mortis & inferorum. Anno 1555.

Philippus Melanchthon.

Venerabili uiro Georgio Bucholtzero,
præposito Berlinensi, amico suo
colendo,

S. Commendo tibi doctorem Ioannem Pontanum, insignem medicum, et comparem meum charissimum, qui has adfert literas: is relicta conditione, quam hic simul in aula, Academia, & tribus op
pidis

pidis amplissimam habuit; reuertitur in Germaniam, ne sit spectator eorum quæ hic ab N. fiunt. Ex eo uaria cognoscet non solum de Ecclesie, Academie & Republicæ nostræ statu: sed etiam de horrendis prodigijs, quæ publicam haud dubie calamitatem portendunt. Nam & terra non procul ab oppido Rosenburgo sese aperuit, magnamq; uim ignis emisit: & in caelo plures soles sepius in eundem apparent: & in nonnullis locis homines à diabolo abripiuntur. Ad hæc, uaria habet olea ex succino alijq; rebus preciosis cõfecta, quarum usus in curâdis morbis est mirificus: item uaria habet genera uariorû piscium depicta: quæ si uolueris uidere, omnia tibi ostendet. Neq; prætermittere uolui, quin eum illic iter habentem tibi commendarem: eo quod arbitrabar eius noticiam tibi non iniucundam fore. Accersitus est à iunioribus Saxonie principibus ad conditionem honestam: quam tamen an ipse accipiturus sit, sanè nescio. Equidem optarem, illustrissimum Principem Electorem Brandenburgensem habere medicum tam præclarum ac peritum. Meæ res eo hærent loco, ut nec manere, nec discedere possim. Desij prælegere ante duos menses, meq; ad discessum paraui: sed nonnulla pericula me remorantur, ex quibus tamè breui me explicabo, Deo adiuuante, nam extrema iam tentabo: nosq; ut spero, uidebo ante autumnum. Vale, & illustrissimo Ele-

D 2   ttori

Flori me commenda. Data decimo sexto Iulij, Anno 1554.

Honestissimo uiro, D. Hieronymo Stauden, in oppido Stendaliæ, amico & conterraneo charissimo,

S. D. Hunc Magistrum Ioannem Francum mitto ad uos, ut audiatur in Ecclesia Vuerbenſi: quia spes est fore, ut ipsi ea Ecclesia comēdetur. Vir honestus, & satis doctus est: & antea biennio fuit in ministerio Ecclesiastico in Bernburg. Postea ad Academiam redijt, confirmandæ eruditionis causa: et coniugem habet, & filium. commendo uobis hominem. De D. Erasmo Albero scitote, cum proficisci ad Francos. uocarunt enim eum Rotenburgenses. Mitto uobis exemplum meæ Epistolæ, missæ ad N. qui Francofordiæ satis duriter in nostrarum Ecclesiarum concionatores inuectus est. habet fortassis suum theatrum, cui dulce est audire cōiicia quibus nos laceramur, qui tamen neminem in Marchia lesimus: fortassis erga alios etiam officiosi sumus. Sed hoc quoq; (Deo iuuante) Patri Domini nostri Iesu Christi commendo: quem oro, ut seruet & regat Ecclesiæ suæ reliquias: ut certè faciet.

Bene ualete: Die Palmarum.

Philippus Melauchthon.

Reueren-

Reuerendo uiro, eruditione & uirtute
præstanti, D. N. N. pastori Ecclesiæ in ue-
teri urbe Bremi, fratri suo cha-
rissimo,

S. D. Reuerēde uir, & charissime frater. Apud
Xenophontem dulcissima est narratio de Hippia,
qui cum ex longo interuallo Athenas reuersus es-
set, audiretq; Socratem eadem docentem ac repe-
tentem quæ tradiderat ante multos annos: deridet
eū, ac sese effert magnificē, ac dicit se subinde noua
excogitare, cum Socrates fateatur se τὰ ἀντὶ τῶν ὀπί-
θεν ἀντιῶν dicere. Fortassis me quoq; multi deri-
dent, eadem repetentē. Sed hoc puto rectius esse: &
optarim nos optima propriissimis uerbis, & qui-
dem iisdem syllabis in Ecclesia sonare. Vestra iudi-
cia scio candida esse. Ideo pagellas proximæ Dispu-
tationis uobis mitto. Quæso etiam, ut mihi cures
emi, et mittas cultros, quales antea misisti: quos ex-
peto Camerarij causa, & precium mitto. De bellis
non libet scribere: uagantur poenæ per genus hu-
manum, & Germanici imperij periodus circūacta
est. Oremus Filium Dei, ut poenas leniat, & seruet
Ecclesiam, & aliqua Ecclesiæ hospitia.

Bene uale, & rescribe. Calen-
dis Maij.

Philippus Melanchthon
D 3 Reue-

Reuerendo uiro D. Georgio Buchholt-
zero, amico suo, S. D.

Reuerende uir, & amice charissime. Est om-
nino uirtus ingēs, & quam Deus uult intelli-
gi, gra-
tudo: & composita est ex duabus summis uirtuti-
bus, ex ueritate & iusticia. Veritas profitetur, un-
de sit acceptum beneficium: iusticia obligat nos ad
mutua officia. Sic nos profiteamur bona à Deo acci-
pere, & uicissim ei obediamus. Hanc uirtutem, gra-
titudinem, comperi esse in Stanhusio, qui ualde lau-
dat uestram erga se beneficentiam. Et gratiam uo-
bis ipsius nomine habeo. Si discedet, commendabo
uobis honestum & doctum hominē, natum in Mar-
chia, in oppido Rupin, N. N. Et ipse ad uos acce-
det, cū primum iter facere poterit niuibus resolu-
tis. Audio huc uenturam esse illustrissimam domi-
nam Principem, socrum Ducis Prusiaci: & addu-
cturam esse Brentium, ut cōciliatio de dogmate O-
slandri fiat. Pagellas uobis mitto, & peto ut illu-
strissimo Principi etiam suas tradatis. Bene & feli-
citer ualete. Calend. Februarij, Anno 1554.

Philippus Melancthon.

Clarissimo uiro, D. Georgio Sabino, ge-
nero suo charissimo, in Academia
Francofordiana professo-
ri, &c.

S. D. Certissimum est, Deo cura esse fami-
liam

lias inuocantes eum. Quare te & tuos hactenus
 clementer protexit: & ut deinceps te & tuos pro-
 tegat, toto eum pectore oro. Oro etiam, ut hic redi-
 tus tuus in patriam, tibi ac tuis faustus sit. Spero te
 tranquillius in his locis uicturum esse, quàm in illa
 aurifabri tyrannide, seuiori quàm fuit siguli Aga-
 thoclis tyrannis. Literas à te expecto & flagito.
 Nunc tibi commendo adolescentē nobilem, natum
 in familia Pomeranica, honesta & splendida, Ebal-
 dum Blucher, ualde ingeniosum & modestum, qui
 rectē didicit Grammaticen & Dialecticē, & Latī-
 nē mediocriter scribit, & amat eloquentiæ & hi-
 storiarum studia. Expetit & familiaritatem tuam
 styli causa, ut tuo iudicio formet orationem: ac pa-
 ter uir honestus, ualde te orat, ut habitationem fi-
 lio in edibus tuis, & mensam tribuas: et pollicetur
 se gratū fore. Id si fieri non poterit, agas cum Chri-
 stophoro Pannonio. De pecunia, scito me nihil ex
 aula Sigismūdi accepisse: nec ualde cōtendi, cū te
 expectaremus. Bene & feliciter uale, & rescribe.
 Die 18 Aprilis.

Philippus Melancthon.

Venerando uiro, Georgio Buch-
 holzero, amico suo cha-
 rissimo,

S. D. Venerande Domine Georgi. Mitto illu-
 D. 4 strissimo

strissimo Principi et uobis, ac filio Nohe pagellari, aliquanto post missurus historiam Ecclesie, contextam inde usq; a reditu ex Babylone ad natum ex uirgine filium Dei. Nunc autem commendo uobis causam uidue D. Lutheri: & liberorum eius egestatem in hac difficultate temporum indicare ueteribus patronis, non est inofficiosum. Et credo illustrissimum principem Electorem Marchionem, si adesset, propter uiri merita, libenter opitulaturum esse huic familie. Cum Lutherus spiritalia seminauerit, iustissimum est. pios Principes eius liberis impertire uictum. *Quæso* ut hoc negocium diligenter agatis. Spero & dominum Cancellariū adiutorē fore huius negocij. Bene ualete. Die 20 Februarij.

Philippus Melancthon.

Eidem.

S. D. Reuerende uir, & charissime frater. Excellēs uirtus est gratitudo, cōposita ex duabus summis uirtutibus, ueritate & iusticia. Veritas fatetur unde profectum sit beneficium: iusticia obligat ad mutua officia. Vultq; Deus intelligi gratitudinem, ut ipsum agnoscamus autorem esse omnium bonarum rerum, & uicissim præstemus ei obedientiam. Quare grati homines laude digni sunt. Cum igitur hic magister Ioannes Potticher grata commemoratōne tua erga se beneficia prædicet, rursus eum tibi

bi commendo, & ut gratum hominem, & ut ser-
 uientem utiliter studijs iuuetutis. Scriptum Norin-
 bergense, ut scit magister Ioannes, est in officina ty-
 pographica: mittam quamprimum fuerit editum.
 Bene uale. Die decimo Nouembris, quo die 1483
 Martinus Lutherus natus est, cuius uoce lucem E-
 uangelij filius Dei Ecclesie restituit: pro eo benefi-
 cio immenso grati Deum & Dominū Iesum Chri-
 stum celebremus.

Philippus Melanchthon.

Illustri & magnifico domino, D. Ioāni à
 Cosnelitz, &c. Palatino Siradiensi,
 &c. domino suo reuerenter
 colendo,

Sub. p. 267.

S. D. Illustris & magnifice domine. Sunt ine-
 pli, qui disputant utra ars excellat, peritiā ne mili-
 taris, an eloquentia. Vtraq; enim necessaria est ui-
 tæ, & suis cuiq; locus est. Instruxit enim Deus
 hominum uitam & multis & diuersis artibus.

Quantum autem decus sit eloquentia, uos guberna-
 tores Reipub. optimè intelligitis. Quare hæc stu-
 dia formandæ orationis & excitanda sunt à uobis,
 & ornāda. Quo in genere cū Christophori Pan-
 nonij labores Reipublicæ seruiant, reuerenter o-
 ro, ut eum complectaris: præsertim cum nō ut mul-
 ti, sine naturæ uiribus, tantum pueriles artium

D 5 libel-

libellos didicerit: sed & ingenio ualeat, & eruditione instructus sit, ut & in explicandis materijs suamat orationē ex ueris fontibus, & singularis sit in ipsius scriptis in uersu & oratione soluta splendor et suauitas. Hæc bona sunt ornata integritate uita, iusticia, modestia, & omnibus uirtutibus, quas uox diuina flagitat. Nihil est amabilius uirtute, coniuncta cum doctrina & facultate dicendi & scribendi. Quare ubi hunc Christophorum uel coram uel ex scriptis nosse cœperis, tuo iudicio diliges. Hæc autem scripsi eò, quòd cum commendare talem uirum, cum à me amari intelligeres, & sic quoq; erga eum beneuolentia augetur. Bene & feliciter uale. Calend. Iunij, Anno 1555.

C. T. addictus

Philippus Melancthon.

Reuerendo uiro, D. Georgio Buchholtzer, amico suo charissimo,

S. D. Reuerende uir, & amice charissime. Non dubito unam & eandem esse Dei Ecclesiam in uestra & nostra urbe. Ideo ordinationem tribuimus Andreæ petenti, non grauati. Sed tamen hortatus fuerā, ut istic peteret ordinationē, propter multas causas. Verum ipse sperauit nihil fore periculi. Vos autem oro, ut eum tueamini. Erudite et piè respon-

dit

dit de omnibus articulis doctrinae Christianae: hoc
 uere affirmare possum. De Repub. multa scribere
 possem: sed tantum hoc narrabo. Ad Rhenum pa-
 stor Ecclesiae cuiusdam sibi mortem cōsciuit, dolo-
 re recepti libri Augustani. Breui scribam plura, &
 mittam filij carnē, quod curabo edi excusum pra-
 lis, & ornatum. Bene ualete. Die 3 Octobris. Mit-
 to breuem orationem de tribus farinae satis.

Clarissimo utro domino Cancellario salutem opto.
 Hodie ex Anglia literas accepi, ubi doctrina Euan-
 gelij purē traditur, & erunt iam conuentus de con-
 stituendis Ecclesijs. 1548.

Philippus Melancthon.

Venerādo domino, Blasio Odesholmio,
 pastori Ecclesiae Dei in Bucu, a-
 mico suo,

S. D. Venerande uir. Magna pietas, & grata
 Deo est, iuuare bona ingenia, quae literis excolum-
 tur, ut aliquādo seruiant Ecclesiae. Et commendat
 Paulus praecipue singulis domesticos, id est filios et
 cognatos. Est autem in Noha Buchholzero ualde
 bonum ingenium, & dignum quod liberalitate a-
 licuius patroni iuuaretur, ut optime inchoatis stu-
 dijs diutius exerceri posset. Et mores sunt honesti.
 Extant eius scripta multa, quae grauitate sententia-
 rum ostendunt, in eo considerationē & pietatem
 esse.

esse. Ideo ualde uos oro, ut eū iuuetis, donec ei inuenimus honestum locum, ubi mercedem ex labore docendi mediocrem habere poterit. Talia ingenia Respub. debet eligere ad conseruationem literarum, pro utilitate posteritatis. Sed potētes hac cura parum adficiuntur. Deus tamen seminaria alia seruat: & ut seruet, eum oremus. Sicut scriptum est: Orate, ut extrudat Deus idoneos ministros. Bene & foeliciter ualete. Die 6 Iunij, 1547.

Philippus Melancthon.

Reuerendo uiro, D. Ioanni N. fideli doctori Theologiae in inclyta Academia Francofordiana, fratri suo colendo.

S. D. Reuerende uir, & charissime frater. Afirmat filius Dei, illum esse beatū, qui inuento margarito, id est agnita Euangelij luce, id margaritum emit, uenditis omnibus possessionibus alijs. Hac uos consolatione, qui exulatis, & patriam reliquistis, confirmate, quod filius Dei uos tuebitur, & beatos faciet, etiamsi comoda magna amisistis. Frucmini autem nunc margarito, id est, amara crustula, doctrina crucis. Talis est & hic Linus noster, qui natus est in gente Scotica: reliquit patriā et opes non paruas, ut ab idolis abesset, & doctrinae limpidos fontes cognosceret. Comperi esse doctum uirum,

et uera pietate Deum colentem. Quare eum diligō, et quantum potero ei opem feram: teq; etiam oro, ut eum complectaris. Scis Deum uelle, ut talium hospitiū cura afficiamur: et ego nos Germanos præcipuè debere gratitudinem Scoticæ genti iudico, quia ab ipsis doctrinam Euangelij et literas olim accepimus, cum Ecclesiæ armis Henetoriū et Hunnorum in Germania deletæ essent. Bene et feliciter uale, Calend. Augusti, 1556.

Philippus Melancthon.

Reuerendo uiro, D. Georgio Buchholtzero, fratri suo charissimo,

S. D. Reuerende uir, et amice charissime. Hic N. N. N. cum natus sit in Marchia, mallet seruire studijs patriæ: et cum audierit Stanhusium relicturum esse scholam Berlmensem, ipse petit sibi eam commendari. Rectè doctus et modestus est, et moderatis consilijs obtemperabit. Quare te oro, ut ijs ad quos hæc deliberatio pertinet, eum commendes. Mitto tibi exempla de principe Georgio, quorum unū trades illustrissimo principi Electori. Qui ueniunt ex Pannonia, adfirmant Turcicum tyrannū promittere Pannoniæ inducias in sexennium. Nam ipse domesticis calamitatib; retinetur. Interfecit filiū maximū natu, falso accusatū à genero, homine Rutheno.

Rutheno. Nunc illum accusatorē Ianizari deposcūt
ad supplicium. Hæc ad me scripserūt homines digni si
de, ex Pannonia. Bene ualete. Die 17 Februarij, 1554.

Philippus Melanchthon.

Reuerendo uiro, D. Georgio Bucholt-
zero, amico & fratri suo cha-
rissimo,

S. D. Reuerende uir & amice charissime. Ut
Lazaro canicula cruciatus leniūt: ita miseris sacer-
dotibus & scholasticis aliqui tenues priuatis offi-
cij opem ferunt. Facis igitur piè, quòd complecti-
ris Ioannem N. N. Boticherū Rupinensem, qui illic
docet adolescentiā: qui quidem tua beneficia grata
commemoratione prædicat. Spero eius labores Ec-
clesiæ profuturos esse. Scripsi de eo ad senatum Per-
lebergensem. Te autem oro, ut addas tuam commē-
dationem. Mitto tibi pagellas, quarum lectionem ti-
bi non insuaem fore arbitror. Potes & illustrissi-
mo Principi exemplum tradere. Fuimus Naobur-
gi, ut de cōtrouersia Prusiaca colloqueremur cū
Tubingensibus. Et audieram uestros quoq; eò uen-
turos esse: sed nemo uenit, præter Hessicos. Disces-
simus sine ulla dissensione, Dei beneficio. Nec uene-
runt eò Tubingenses. Bene ualete. Die 9 Iunij: quo
die natus est Alexander Macedo, ante mille non-
gentos & septem annos. 1551.

Philippus Melanchthon.

Eximia

Eximia pietate & doctrina prædito, D.
Gabrieli, pastori Ecclesiæ Torgen-
sis, amico suo præcipuo,

S. D. Hic sacerdos mancus, mihi & cæteris,
qui hic sunt, diu notus fuit: manum in quadam ri-
xa sine sua culpa amisit, ut aulici sciunt. Habet ux-
orem & filiam, piâs & pudicas, & sub nobilibus du-
rîer uiuit. Diu disputatum fuit ante hoc tempus,
an, quia mancus esset, possit fungi ministerio. Et cõ-
cessum est, ut fungeretur: & scimus mediocrem in-
dustriam eius esse. Rogamus, D. Pastor doctor Po-
meranus et ego, si Ecclesiæ in Vthusen opus est pa-
store, ut de hoc bono homine deliberes. Bene ua-
le. Die 6 Iulij, Anno 1542.

Philippus Melanchthon.

S. D. omnibus lecturis has
litteras.

Ego Philippus Melanchthon testor, hunc hono-
stum & doctum uirum hospitem, natum in Panno-
nia, Christophorum Lippensem, amplius biennio
in Academia Vitebergensi, summa cum laude mo-
destiæ & diligentie in literis cõmoratum esse. Stu-
diosè autem didicit Latinam & Græcam linguam:
& ut fontes cœlestis doctrinæ ei patêrent, attigit
Ebream linguam. Ingressus igitur in studia Philo-
sophiæ & doctrinæ Ecclesiasticæ, in uiroq; genere
ita

ita proficit, ut usui Reipublicæ alijs erudiendis esse possit: ac de doctrina cœlesti piè amplectitur cōsensum catholicæ Ecclesiæ Dei, quem & nostra Ecclesia sequitur, ac à fanaticis & seditiosis opinionibus abhorret. Cum autem bellum ad Albim motum fugeret, & loca tranquilliora quæsiturus esset, ne quis de eius peregrinatione secus suspicaretur, hoc discedenti ex nostra Academia testimoniū dedit: & adfirmo cum honestis moribus præditum esse, & doctrina rectè institutum. Quare & omnes honestos homines adhortor, ut officia modestis hospitibus debita, huic Christophoro etiā præstent: quod & Deo gratum est, & cōueniens communi hominum societati, & nature sæderi, ut cum peregrinatio propter doctrinā & multas alias honestas causas necessaria sit hominibus, & simul plena laborū & periculorum, iuventur & tegantur exteri, qui probabiles causas habent itinerum. Sicut & ueteres, qui iusticiæ officia magis intellexerunt & coluerunt, diligenter præceperūt beneficentiam erga hospites, & quidem eos Deo curæ esse scripserunt. Notum est illud Homeri,

Ζεὺς τ' ἐπιτιμῆται, ἰμετάωπι, τε ξεινώντε,
 ξείνιος, ὃς ξείνοισι πᾶσι δόλοισι πᾶσι δόλοισι.

Date Vitebergæ, Die S. Martini Pannonij,

Anno 1546.

S. D.

S. D. Omnibus lecturis has
literas.

Cum doctrina uitæ necessaria, lumen sit à Deo
sparsum in genere humano immensa bonitate, nec
conseruari sine diuina ope possit: Oremus eum, ne
bellis & alijs hominum furoribus deleri suum be-
neficium sinat: sed ut accendat doctrinæ amorem
& studia in multis, & det eis tranquilla hospitia,
ut ipse uerè agnoscatur & celebretur. Cum hic do-
ctus uir Sebaldus Munsterus (natus patre Norin-
bergenfi, doctore iuris, qui in Academia Viteber-
genfi fideliter didicit Iuriscōsultorum doctrinam)
querat hoc tempore Academiam in regione tran-
quilla: dedi ei testimonium, ut aditum ad guberna-
tores studiorum in alijs Academijs habeat facilio-
rem. Pater uir integerrimus fuit, ac leges didicerat
nō tantum ut ea arte paci publicæ seruiret: sed si-
mul etiā ut illam iusticiæ normā in regēdis suis mo-
ribus sequeretur. Et adiunxerat ad ciuilia studia co-
gnitiōē doctrinæ cœlestis, ac uera pietate Deū co-
lebat. Quare liberos rectè erudiri curauit. Cumq̃;
in hoc Sebaldō natura sit placida, & boni mores
sint, & indoles omnis doctrinæ capax: spes est, Deo
iuuante, patris uirtutem imitaturū esse. iamq̃; ado-
lescēs didicit Latinā linguā, & initia Philosophiæ,
& summam doctrinæ Ecclesiasticæ: se que parat,
ut olim Ecclesiæ Dei in ministerio Euangelij ne-
cessario

E ccessario

cessario seruiat. Quare omnes bonos uiros oro, ut eum propter patris memoriam, propter bonos ipsius mores, & piam in studijs uoluntatem amanter complectantur. Erit familiaritas eius omnibus, propter modestiam & integritatem ipsius, grata & suauis. Spero etiam Dei benignitatem maiorem erga hunc Sebaldum & fratres futuram esse, propter eximiam eius pietatem, ut scriptum est: Generationi rectorum benedicetur. quæ sententia ueteri uersu præclare expressa est:

ὁσιβίωσι τοῖς ἀγαθοῖς τὰ λεία, ὁσιβίωσι δ' ὄχι.

Datæ Vitebergæ, Anno 1547, die Paschatos, quod fuit ab exitu Israelitarū ex Aegypto Pascha 3056. Tot annos continuò cum seruauit Ecclesiam Deus mirandis modis, speremus & deinceps seruaturum esse.

Philippus Melanchthon
manu propria.

Aliud.

Didicit adolescens Leonardus Munsterus Latinam linguã, & ad cæteras Philosophiæ partes mathemata adiunxit: ac feliciter didicit doctrinam de motibus & effectibus siderum: cuius cognitio non solum dulcis, sed etiam uitæ hominū utilis est. Preparat autem se ad artem medicã. Interea & ueram agnitionē Dei ad cætera studia addidit: cum quidem & paterna institutione ad pietatem assues-

ctus

aus sit, & uestigia Dei in natura uideat, quorum
consideratio in philosophia bonas mentes ad qua-
rendum Deum excitat. Quare, &c.

Reuerendo uiro, D. Georgio Buch-
holtzer, amico charis-
simo,

S. D. Reuerende uir, & amice charissime. Dei
beneficio speramus aerem fore salubriorem dein-
ceps, & contagia luis cessura esse, quæ iam rara
sunt. Sed tamen uellem filios uestros expectare tem-
pus æquinoctij: magis bella quam lucem metuo. Sed
nos Deo commendo: quem oro, ut seruet harum re-
gionum Ecclesias, & earum hospitia, & doctrine
studia. Hæc huc uenerunt scholastici Hungarici, qui
narrat, in Pannonia iam propter lucem Turcica præ-
sidia non latè uagari: sed tamè oppida hoc anno oc-
cupata, Temeswar & Lippiam, eos retinere.

De controuersijs Stancari & Musculi, Deo iu-
uante piè respondebimus. Vtinam de his tantis re-
bus pij & docti inter se colloqui possent. Profecto
maiores controuersiam mouet Stancarus, quam
antea Balticus orator. Sed de his copiosius aliàs.

Bene ualete, Die 16 Ianuarij.

Philippus Melanchthõn.

Eidem.

S. D. Reuerende uir, & charissime frater. Sum
E 2 hortatus

hortatus medicos uicinos fonti Saxonico, ut edant ueram descriptionem scaturiginis, & effectuum. Intelligo autem scaturiginem esse in terra metallica, cuius usus est in emplastris: & uim habet dissipandi lentos fluxus & tumores, ut Dioscorides etiam dicit, & nervos recreat. Ideo fons ille sanat membra affecta paralyti, ut iam aliqua exempla testantur: ac iudico sanationes physicas esse, et singulare Dei beneficium. Scio multa inepte dici, sed uellem doctos & integros uiros edere ueras descriptiones: idque ut faciant, aliquos hortatus sum. Aqua nobis missa est, in qua uidimus multam esse *oxygleni*, uelut arenam subsidentem, metallicam terram giluam. Est & ciuis in oppido nostro honestus uir, qui habet languefactos pedes paralyti: quem sum hortatus, ut experiatur fontis illius naturam. isque iam eum uerbitur. Bene ualete. Mitto uobis pagellas. 21. Aprilis, Anno 1556.

Philippus Melanchthon.

Amico cuidam, Theologiæ doctori, S. D.

Memini quo argumento literas impetrari tibi à ducè Augusto uolueris. Sed uideo alio argumento scriptas. Vocat te Dux in castra, ut ibi doceas: & fortassis postea locum Antonij Musæ in ecclesia Merburgensi tibi traditurus est. Et si autem differri

Physiologiae Naturae.

ca. 1713, p. 47.

ri responsio poterat: tamen sui hortator honestis-
sime coniugi tue, ut peculiarem ad te nuncium mit-
teret: nō solum ut has literas Ducis mitteremus, sed
etiam ut quo in loco esses, & quid instituisses sci-
remus. Deinde ut scias, Dei beneficio tuum filio-
lum rectē uiuere, edito grandiusculo calculo, quem
magnis cruciatibus per aliquot annos parturijt.
Nunc & ipse & tota familia bene ualent. De ui-
dua Lutheri scire cupio, an in Cymbricam Cherso-
nesum itura sit. Scriptum est ex Salinis, posse redi-
re in urbem Vitebergam eos, qui inde discesserunt:
quod si ita est (nondum enim mihi explorata sunt
ea) spero Dominū rebus omnibus melius consultu-
rum. Misi igitur cursorē, ut statū oppidi nostri ex-
ploraret. Bene uale. Die 28 Maij, Anno 1547.

Iusto Ionæ,

Simb. p. 88.

S. D. Quid hīc geratur, scripsi Luthero. Bo-
na pars principum non abhorret à cōsilijs: quidam
homines plebeij sine nomine, sine censu, seditiosis
clamoribus obruunt sententias principū: talibus ne-
bulonibus nolunt credi illi ipsi, qui rerum potu-
ntur. Nihil uidit unquā hic sol impudentius Fabro,
& gregali illius N. Heri pro concione uociferatus
est Faber, Turcos Lutheranis meliores esse: quia
Turci ieiunia seruēt, quæ uolent Lutherani. Dein-
de pollicitus est, se de Turcica religione tota con-
cionatu-

E 3 cionatu-

cionaturū esse. Commemorauit barbarica nomina
gentiū, quæ illius imperio parent. Et quidē honori
ficē de illis loquitur. Landgrauius adiunxit secum
Sneppium, doctum sanē hominem, & copiosum in
dicēdo. Scis autem me pressum orationis genus ma
gis amare. Islebius et ille alternis cōcionantur. Ne
que diligentiam neq; moderatiōē desidero in Isle
bio. De exitu conuentus prorsus neq; diuinare, ne
que polliceri quicquam possum. Sed scribam post
paucos dies, si quid erit. Erasmus litigat cum Hispa
nis, qui totius Lutherani tumultus autorem eum
esse scribunt. Vale, Spiræ. Postridie Palmar. 1529.

Philippus Melanchihon.

Venerando uiro, D. Georgio Buch
holzero, amico suo,

S. D. Venerande domine Georgi. Brentius feri
bit, dixisse Dominum de Naues, eum de reditu suo
ad Ecclesiam ageretur, imperatorem decreuisse tol
lere dissidia doctrinæ & rituum: ac mandaturum,
ut communi consensu amplectatur Germania de
creta Synodi Tridētine. in qua nunc acerrime con
tentiones sunt de doctrina iustificationis. Propo
nent cothurnos, aut suos errores stabiliunt: sed res
ostēdet, quid agatur. Ego de iure defensionis, quod
scripsi, sentio: nec unquam locutus sum aliter. Illud
deplorauī, et adhuc deploro, Principes, qui defen
dēro

dere Ecclesiam debebant, non congruere inter sese. Quantum incendium in patria excitauit dux Mauricius? Et alia multa sunt, quæ deploro. Si mihi istie maledicit noster uetus amicus, qui à me sepe maledicribus officijs ornatus est, faciam quod ait filius Dei: Benedicite maledicentibus. ne plus sit publicarum diffensionum, si cum eo dimicarem stylo: quod mihi non difficile esset. Sed Deo & Ecclesiæ iudicium de utroque permitto. Quod enarraturi estis Mattheum, laudo studium, & consilium. Et libenter præfationem delineabo. Bene ualete. Die natali Caroli Imperatoris, qui erat dies Matthiæ, seu 24. Februarij, Anno 1547.

Philippus Melancthon.

Eidem,

S. D. Venerabilis domine Georgi. Negocium ad finis uestri agam diligenter & fideliter. Et promissit dominus doctor Martinus suam in ea re operam, ac equitate & epiphia leniendam sententiam esse censet. Hactenus consultò rem distuli, quia per D. Pontanum agenda est: quia fuit apud legatos ducis Mauricij. Mittam uobis respsòsum Principis per proprium tabellariū. Filij uestri epistolam & uersiculos legi, ac ualde laudo ingenii. Et oro, ut Deus piorum sacerdotū liberis benedicat, et legem suam in eorum pectoribus obsignet, (ut Esaiæ uerbis

E 4 utar)

utar) ut ipsi ad posteritatem sint custodes & propagatores ueræ doctrinæ. Tridenti audio magnos exercitus esse Hispanorum & Italarum. Bene ualete. Die fausto, quo filius Dei ingrediens Ierosolymam, exceptus est à populo gestante palmarum et olearum frondes: ut testaretur hunc Iesum & uictorem esse, humanas ærumnas superantem, & autorem pacis. Filio scribam aliàs, & mittam munusculum. Anno 1545.

Philippus Melancthon.
Eidem,

S. D. Reuerende uir & charissime frater. Norimbergæ duo concionatores, N. & N. sparserunt nescio quæ deliria. Et hic quidem audacior & indoctior, dixerat Christum per accidens iustificare. Hi remoti sunt ab officio docendi: ac spero nunc nullam esse diffensionem in uoce docentium Norimbergæ. Scripsi quædam, quæ omnium aliorum subscriptione comprobata sunt: quæ mittam uobis, & edentur.

Quod uocabulum flagitatis de his qui continent diuinitatem mortuam esse, cogitavi elegatè compositionem, sed non scribam: quia nolo accendi odia, & potius silentio obrui illam controuersiam uolo, præsertim cum ueritas sanis omnibus nota sit. Epicedion honestæ & sanctæ matronæ cõiugi N. Islebij, scriptũ est à quodam nostro auditore,

re, mediocre: sed curabo et aliorum scribi. Nec obli-
uiscar huius officij, cum uirtutis eius matronæ non
obliuiscar. De N. N. scribā aliàs copiose. Miror cur
Paradoxa contraria Augustino spargat, titulo Au-
gustini. sed hæc aliàs. Mitto libellum, quem legas ut
censor. Bene uale. Pridie Calend. Nouembris: quo
die primùm Lutherus, anno 1517, proposuit pro-
positiones, quibus imposturæ indulgentiarū taxan-
tur, & doctrina de pœnitentiâ renouata est. In hoc
spacio 38 annorū, quæ spectacula et exempla iræ
& misericordiæ uidimus? quæ utinam sic intueremur,
ut accenderetur in nobis cura conseruandæ
ueræ doctrinæ, & ueris officijs Deum celebrandi.

Philippus Melancthon.

Eidem,

S. D. Reuerende domine Georgi. Nuper, quæ
Brentius nobis scripsit, tibi significauit. Postea intel-
lexi, decretum impium in Synodo Tridentina de iu-
stificatione editum esse. Articuli aliquot mihi mis-
si sunt, sed expecto integrum, quod tibi mittam: ut spi-
ritum Synodi probent hi, qui ueritatem querunt.
Vnus articulus est: Anathema sit, qui statuit se esse
in gratia. Hic articulus est specimen impietatis il-
lorum sophistarum, qui gubernant Synodum. No-
bis magna consolatio est, uidere nos in uera Ecce-
lesia esse, etiamsi scuitia aduersariorū subeunda est,

E. 5 cum

cū aduersarij talibus decretis ostendunt se esse ho-
stes Ecclesie Dei. Editurus sum refutationem, Deo
iuuante. Scripsi filio: et mitterem ipse Homerum,
si in oppido nostro essem. ac mittam quamprimum
rediero domum. Pro pomis ago tibi gratias. De ma-
ledictis, de quibus scripsisti, nuper tibi significavi
me nolle rixas publicas augere. Clarissimis uiris do-
mino Cancellario, et domino Gregorio, et colle-
gæ tuo salutem opto: meq; eis commendato. Bene
uale, 8 Martij.

Philippus Melancthon.

Cuidam amico

III 69.
Luther.
S. D. Literæ tuæ, in quibus de nostro silentio
quereris, magno nos dolore affecerunt. Scripsimus
enim satis copiose singulis septimanis: sed nescio
quo fato accedat hoc malum ad acerbissimas miser-
rimasq; curas, in quibus hîc uersamur, ut culpâ con-
trahere iudicemus, quo minus ad nos scribas. Cæ-
sar satis benignè salutat nostrum Principem: ac ue-
lim uicissim nostros erga ipsum officiosiores esse.
Ea de re utinam iuniorem principem nostrum lite-
ris admoneres. Nihil Cæsare mitius habet ipsius au-
la. Reliqui omnes crudelissimè nos oderunt. Fui his
diebus apud Saltzburgensem, qui me bene longa et
rhetorica commemoratione cruciauit omnium mo-
tyum, qui his annis extiterunt: adscribit nobis om-
nia

nia hæc incommoda. addebat epilogum planè sanguine scriptum. Hodie primum, quod felix & faustum sit, exhibebuntur nostræ confessionis articuli. Nam hæctenus omne tempus consumptum est in procemijs conuentus, in propositione & commemoratione malorum publicorum. Romæ soluto Bononiensi conuentu, quædam mula peperit, & partus habuit pedes gruis. Vides significari exitum Romæ per schismata. Lamgravius probat nostram confessionem, & subscripsit. Multum proficies, ut spero, si tuis literis confirmabis eum. Brentius asidebat hæc scribenti, unâ lachrymans: is iubebat tibi adscribi salutem. Vale felicissimè. Postridie Ioannis baptistæ.

Philippus Melancthon.

Reuerendo uiro, D. Georgio Bucholtzero, fratri suo charissimo,

S. D. Reuerende uir, & charissime frater. Vellem me posse prolixè scribere, ac potius coràm colloqui. Miserat Dux Prussie confessionis capita, de tota doctrina: sed scripsi ei, ne ederet suâ illam formam, quia fortassis paritura esset disputationes nouas. Sed ut contentus esset Brentiana declaratione hic edita. Id consilium tunc placuit Principi. Nunc audio ad uos missam esse confessionem illam: fortassis

taſis magis diſertè quædam poſita ſunt. Et decurritur ad *λογωμαχίαν*, de nomine Iuſticiæ. Alius facit reconciliationē, alius iuſticiam Deum ipſum in nobis agentem, nec dicit de perſonarum proprietatibus. De his tantis rebus libenter tecum, & cum alijs doctis uiris loquerer. Et ſi tempus cōcedetur, in reſpōſione noſtra aliquid de his quæſtionib. ſcribā. Sed nobis alia materia, & non à Principe miſſa eſt. Erit dies ſynodi ueſtræ, dies natalis illuſtriſſimi principis Electoris Marchionis: ac opto ut ſit ſelix deliberatio, ne pariat diſſenſiones inter ueſtros.

Audio Episcopos ad Mœnum & ad Rhenum, deliberare de Eccleſijs ſuis. Plura nunc ſcribere nō potui, et propter temporis breuitatē, et propter manus dextræ dolores, quæ nuper in itinere ex lapſu grauiter quæſſata eſt. Bene uale. Die 10 Ianuarij.

Philippus Melancthon.

Eidem,

S. D. Reuerende uir, & chariſſime frater. Scio in Polonia multos eſſe et nobiles uiros, et alios, qui legunt & amplectuntur incorruptam doctrinam Euangelij, & rectè inuocant Deum. Ac nuper apud me hoſtes fuit ſacerdos Polonicus, uir doctus & pius, qui aduenerat, ut de multis quæſtionibus mecum ſuas cogitationes conferret. Sed Episcoporum in Polonia ſeuitiam magnam eſſe, res oſtendit.

dit. Episcopus Culmensis uir nobilis, scholæ Culmē
 sis constitutionem adiuuerat. Nunc cogitur rursus
 dimittere pios lectores. Scripsit etiam rabiose con-
 tra nostras Ecclesias Episcopus, cui nomen est Ho-
 sius: sed uerius nomen esset *αὐθόριος*. Defendit Pigiū
 scribentem, sacerdotes minus peccare aliorum con-
 iugijs insidiantes, quàm coniugia cōtrahentes. Tan-
 ta est impudentia. Inde de cæteris iudica. Si ad me
 uenerit Polonicus secretarius, etiam propter tuam
 commendationem familiaris eum excipiam.

Hæc mecum fuit quidam, qui rectè uenit ex Gal-
 lia: qui narrauit, Marchionem Albertum non pro-
 cul à Lutecia abesse. Bene ualete. Die 25 Martij,
 cuius diei historias semper summa intèntione cogi-
 tare debemus: quia eo die *ὁ λόγος* filius Dei ad-
 sumpsit humanam naturam, & pòst anno 34 fi-
 lius Dei eo die in cruce uictima factus est: quem u-
 timam uera gratitudine celebremus.

Philippus Melanchthon.

Eidem,

S. D. Hodie cum clarissimo uiro, domino Pon-
 tano, de negotio ad finis uestri loutus sum, ac spe-
 ro nos breui ex aula responsum clementer scri-
 ptum habituros esse: quod per peculiarem tabel-
 larium uobis mittam. Scias in aula, in tanto occupa-
 tionum concursu, aliquas moras incidere, quas bo-
 ni

ni consulere nos oportet. Sed tamen diligentia mihi ad rem perficiendam nō deerit. Utinam possem uobis, & alijs pijs doctoribus Ecclesiarum sepe gratificari. Incendere quidem odia aut discordias non uolo. Oro autem toto pectore, ut Dominus noster Iesus Christus, filius Dei (qui aditurus mortē precatur, ut doctores Ecclesie unum sint, sicut ipse & pater unum est) flectat mentes omium docentium Euangelium, ad concordiam salutarem Ecclesie.

Bene ualete. Idibus Martijs, Anno 1545.

Philippus Melanchthon.

Clarissimo & optimo uiro, Martino Luthero, doctori Theologiæ, instauratori Euang. doctriņę, &c. patri suo reuerendo in Christo,

S. D. Hac hora reddidit literas Franciscus pædagogus iuorum filiorum, die tertio Martij. De initio conuentus scripsi ad uos ante paucos dies: postea aduenit orator Cæsareus, & mandatum attulit liberius omni spe et expectatione: ut pacificatores suo iudicio nō solum inducias, sed etiam pacem faciant. Id mandatum nostris publicè recitatum est: iusseruntq; Electores duo, Palatinus & Marchio, formam pacis componi, ut scirent quid in Nurembergensi pacificatione prætermissum sit. Nostri formulam iam exhibuerunt, in qua petunt securitatem concedi

concedi non modò federatis, sed etiam cæteris ordinibus, qui amplectuntur Euangelij doctrinã: petunt & prohiberi iudicij N. tyrannidem. Nunc deliberant pacificatores, ac uoluntatem C.O. aiunt nequaquam congruere cum liberalitate mandati, *ἐδρα γὰρ ἀγαθῶν, καὶ ἐπὶ τοῖς βλασφημοῖς*, id est, dicens bona, mala animo molitur, ut inquit Homerus. Idq; unum putatur esse aulica sapientia. Hæc sunt acta usq; ad diem tertium Martij. Nostri, etsi sedulo petant pacem, & quandam habeant spem posse rem ad oculum deduci: tamen uidentur animis parati ad omnes casus. Tu orabis propter miseram iuuetutem, ut Christus pacem nobis concedat & efficiat. Si non misericordia puerorum mouerit, quibus disciplina & institutio opus est, quæ bella impediunt, non metuerem arma. Tanta est aduersarijs impietas, tantus furor, adde etiã tanta cõsternatio, ut nihil dubitem fatali aliquo tumultu perituros. Episcopus N. consulit N. nõ procul ab urbe Vangionũ de bello mouendo: is ei optima promisit, ut ferunt. Talibus diabolicis ludibrijs se consolatur, & tamen in summo metu est: nec in metu tantum, sed etiam in odio: omnes summi atq; infimi eius artificijs conflata esse hæc pericula iudicant. Oremus igitur, ut Deus seruet nostros, & si bi Ecclesiam sanctificet inter nos, & liberet nos à satellitio Doeg. Nondum mihi conuentus suppeditat

tat longius argumentū: quare has literas boni con-
sules. Salutem tibi precantur, doct̃or Pontanus, &
Franciscus Cancellarius principis. Deus ac pater
Domini nostri Iesu Christi, seruet te & familiam
tuam. Meos tibi commendo. Francofordiæ, die ter-
to Martij. Dicas salutem honestissimæ coniugi tuæ
meis uerbis.

Philippus Melanchthon.

Venerabili uiro, D. Georgio præ-
posito Ecclesiæ Vrsinæ, ami-
co suo,

S. D. Dedi ipse domino Pontano uestras lite-
ras de affine: ac orauī sedulo, ut causam Principi Sa-
xonie cōmendet. Studiū & diligentia suam nobis
promisit, ius sitq; doctorem Lutherum hodie prin-
cipem ea de re coram alloqui. Dicebatur enim ho-
die huc uenturus. Scito mihi negocium tuum curæ
futurum esse. nam & causa pia est: & ubi possum
Euangelij ministris gratum facere, summa id uo-
luptate facio. Ex Italia mihi certò scribitur, Caro-
lum Imperatorem prohibuisse Episcopis Hispani-
cis, ne in creatione tredecim Cardinalium, quæ nu-
per facta est, ipsi Cardinaliciã dignitatem sibi con-
ferri paterentur. Laudo grauitatem Imperatoris,
qui non uult Episcopis iniici uincula, quibus liber-
tas in cōsilijs publicis impeditur. Et hi regij tituli
non

non augent Ecclesiæ dignitatem, sed priuatum factum. Bene Vale. Die x. Aprilis, Anno 45.

Philippus Melancthon.

Eidem.

S. D. Hodie spero allaturum mihi nuncium, quem nisi Torgam, literas de negotio ad finis tui: certe illustrissimus Princeps clementer respondit. sed in tamis occupationibus scribæ tardius mittunt literas. Mihi tamen rem curæ esse scio. De synodo Tridentina fortassis audistis. Misit Romanus Pontifex aliquot Episcopos Tridentum, qui usitate ceremonijs Synodum inchoarunt. Adfuerunt ibi & adhuc adsunt legati Imperatoris & Regis Ferdinandi, qui publicis orationibus ostenderunt, suos dominos agnoscere hanc synodum tanquam legitimè congregatam: & promiserunt defensionem. Hæc sunt initia. Reliquam historiam postea audiemus. De plagiarijs, qui ex carcere effugerunt, nihil habeo quod scribam. Sed oro Deum æternum patrem Domini nostri Iesu Christi, auro rem politici ordinis in societate humani generis, ut Germaniæ det pacem: ac politias, quæ sunt honestitia Ecclesiæ Dei, custodiat. Bene uale: Die, quo filius Dei triumphans, spectante Ecclesia ascendit in caelum: ac ostendit, qualem gloriam ater

F 114.7

nam Ecclesia habitura esset. Hac nos spe consolemur. Bene uale. Anno 45.

Philippus Melancthon.

Reuerendo uiro, Hieronymo Schuollio, docenti Euangelium & piè & fideliter in Ecclesia Berlinensi, amico suo carissimo.

S. D. Reuerende uir, & amice charissime, Tueamur coniunctionem propter gloriam Dei, & salutem Ecclesiarum: praesertim cum passim fiunt perniciose dilacerationes. Acerrima mihi certamina fuerunt cum Theobaldo Thannero, qui olim professor fuit in Academia Francofrana, qui in unum chaos confudit Ethnicos & Ecclesiã Dei: ait & in Ethnicis fuisse Christianos, qui legem nouerint. Et cogitat diuinitatem Christi esse ipsam legis noticiam. Nunc illo τετυφομένω τυρ-
sus dimisso: redeo ad Stancari disputationem, quã mutam istuc. In Prussia quos tumultus pepererit amici nostri N. conciliatio, audiuisse te arbitror. Iam N. edidit prioris sui scripti declarationem seu ἐκπαραθέσεισιν ualde tenuem, cuius exemplum mit-

411
60. Plura scriberem, si aurige tempus concederet.
Bene uale. Die 29 Martij.

Philippus Melancthon.

Clarissimo uiro, D. Christophoro
Pannonio, fratri suo cha-
rissimo.

Saub. p. 258.

S. D. Clarissime uir, & charissime frater:
Laudo equidem studium nostrorum auditorum,
qui tuum Ciceronem auidè emerunt. Atque uti-
nam tam auidè legant & relegant. Sed tamen or-
ptarim & nobis aliqua exempla relicta esse. Vni
cum erat reliquum, quòd mittimus. Ac Bibliopo-
la Conradus adhuc Lipsiæ habet circiter uigin-
ti, quæ cum allata fuerint, tibi mittimus. In ue-
stibulo est epistola ad Concilium, tuo nomine à
me scripta, quam an uideris nescio. ἀλλ' ἂν οὐ μὲν
βλῆτ' ἐγὼ λυγρόβατος, ἢ οὐ ἀνεμῶνα μέος πόδα,
inquit Theocritus. Rectius esset nostram ieiunam
præfationem non esse præfixâ tuæ narrationi. cum
non referat tuæ orationis nitorem. & uoluerã à te
omnia prius inspicere. Sed Peucerus, ut opinor, ty-
pographo chartas misit, à te non inspectas. Mitto
tibi epistolam meo nomine scriptâ ad Constiliicũ,
quã legi à te uolo: ac si iudicabis mittendã uel exhi-
bendã esse, obsignabis. Mitto & pagellas, in quib.

F 2 est

est præfatio mea περι εὐτραπείας, & Hymen
 nai carmen. Bene uale, & rescribe. Die 20. May,
 Anno 1555.

Philippus Melanchthon,

Reuerendo uiro D. Pastori Ecclesiæ
 Dei in ueteri arce Bremi,
 fratri suo.

S. D. Reuerende uir, & charissime frater:
 Sapienter seramus istos nouos Laconicos Harmo-
 stas, qui passim summam potensiam appetunt, le-
 ges & dogmata condunt: & iugulant sine cogni-
 tione, quos uolumus. usitata sum hæc in Ecclesia. No-
 stri uicini βλαπτοὶ conuocaturi sunt synodum,
 ut decreta sua exasperent: fortassis attrahem &
 eū qui iam est Bremæ, & alios, ut habeam maiore
 exercitum. Etsi doleo Ecclesiæ causa: tamen scio
 hæc πολλὰ πειρασμῶν ἢ perfecturâ esse, qđ co-
 natur. Et Filium Dei precor, ut nos gubernet &
 protegat. Quicquid ἀξιολογῶν audiero, tibi signifi-
 cabo: quia iustū est, esse λοιπὰ φίλων ἀχρῶ: ac mul-
 to iustius, λοιπὰς τῶν συνέβων γρόντων εὐχάς.
 Bene uale, charissime frater. Salutem D. Kittelio
 & alijs amicis opto. Die 15 decembris.

Philippus Melachthon.

Eidem.

S. D. Reuerende uir, & charissime frater.
 Nondum

Nondum audimus regem Ferdinandum uenisse. Et fortassis retinetur Hungaricis negocijs. nam Turcicus præfectus Budensis oppugnat arcem Zingat, in aditu Stiria. Alibi totam Transyluiam occuparunt ductores copiarum filij Iohannis. Nunc uero noui exercitus Turcici nulli adducuntur in Panoniam. nam Turcicus tyrānus ingentem classē instruit, mittendum ad Syriae littus. Ideo scribunt, regem Ferdinandum facile inducias impetrare posse, si uolens relinquat Transyluiam filio Iohannis. Hoc etiam scribitur, magnam partem Byzātij terræ motu disiectam esse. Existimo & Turcico imperio fatalem inclinationem impendere: & nō procul esse illum lætissimum diem triumphi Filij Dei, in quo Ecclesiam uniuersam adducet ad æternum Patrem corā cernendum. Bene & feliciter uale, & rescribe. Mitto uobis pagellas, in quibus narratio est de Cometa, conspecto ante Caroli Burgundi mortem: cuius prorsus tale fuit curriculum, quale fuit proximi Cometae.

Philippus Melanchthōn.

Iacobus Sadoletus Philippo Melanchthoni S. D.

III, 39.

Carpentorati cum essem, quo in loco statutum habere me credens domicilium perpetuae uitae, fortunarumq; mearum omnium: repente tum inde

F 3

decede-

decedere, & Romam ire iussu Pontificis Maximi
 sum coactus. Sed cum ibi essem, accidebat mihi fer-
 me quotidie, ut aliquid nanciscerer de tuis scri-
 ptis, quæ ego & propter excellens ingenium tu-
 um, & propter elegantiam styli & orationis, li-
 berrimè legere solebam. Ad cum sæpius facerem,
 & magna delectatione in legendo adficerer, sen-
 si paulatim mihi incendi animum usque ad quan-
 dam benevolentiam nominis tui, eo quidem, ut
 miro quodam studio tecum in eundem amicitie te-
 nerer. Etsi enim nonnulla inter nos erat opi-
 nionum dissensio, ea tamen animorum disidium
 apud ingenuos eruditos minimè faciebat. iamq;
 & at deliberatum scribere ad te, primasq; amici-
 tiæ aperire fores. Cum subito, ut dicere cœperam,
 ad urbem accersitus, & per causam appropin-
 quamis Concilij, earumq; rerum tractandarum
 et consultandarum, quas mox in Concilio agi propo-
 nitq; oportet, è mea Ecclesia, ubi decennio man-
 seram, euocatus Pontificis huius optimi & pru-
 dentissimi literis, tacitè inscius atq; imprudens in
 amplissimum ordinem S. R. E. Cardinalium coo-
 ptatus sum. Hæc res effecit, ut meæ uoluntati in-
 dandis ad te literis obsequerer tardius. Non e-
 nim dici potest, ut ex illa pacata atq; facili, in
 hanc tumultuosam & plenam strepitus tradu-
 ctus sum, quot sollicitudines, quam multæ & gra-

res curæ, eademq; permolesta me exceperint: quod quidem necesse fuit mihi accidere. Hanc ego uitam & prius iudicio fugeram, & alteram illam fueram iudicio profectus: quarum nunc utraq; cum mihi contra animi sententiam acciderit, nec letari possum habere me quod nolebam: & necessario doleo, quod diligebam. Sed quoniam Deo parendum est, de nobis sic statuendum: ut nos operam, quantum per eius auxilium optinemus; licebit, ut honorem hunc rectè integreq; administremus.

Quod autem nostræ institutæ scriptionis est passus, mi Philippe, in eo amor diutius hoc à me offitium differri, quin ut primum è turba & molestijs animus emergere coepit, literas ad te dare: si tamen, quod ego in te amando meæ existimationi de tuis eximijs uirtutibus tribuo, tum humanitati tuæ dandum esse duxeris, quod quidem rogo te ut facias, neq; me societatem familiaritatis tuæ desideras. non enim is sum, qui ut quisque opinione à nobis dissenit, statim eum odio habeat. Arrogans est hoc, & elati animi, non mansueti & comis: quas me potius ad partes natura mea uocat. Sed faueo ingenijs, uirtutes hominum colo, studia literarum diligo: in quibus ut doctrinæ & ingenij, sic amoris non mediocres partes possides. Nec dubito, quin tu eadem

F 4 mente

mente & uoluntate sis præditus. Isti enim animo,
 qui tam liberaliter artibus ingenius perpolitus sit,
 nihil agreste, nihil asperum melle potest. Quo etiã
 maiore spem mihi uirtus tua facit, meas hoc apud
 te ponderis literas habituras, ut qui locorum spa-
 cijijs diiuncti simus, me me & beneuolentia conun-
 gamur: quod ego maxime aueo, expetoq;: ubiq;
 prorsus persuadeas cupio, in numero eorũ qui te
 diligunt, & florentem esse cupiunt (quorum ma-
 gna est profectò propter tui nominis celebritatem
 multitudo) me principem locum appetere: nihilq;
 uehementius cupere, quàm mihi dari locum pro-
 bandi tibi reipsa, et declarandi amoris erga te mei.
 in quo si ansam mihi occasionemq; mea explende
 huiusce cupiditatis præbueris, magno me abs te be-
 neficio affectum arbitror. Omnia, que tibi gra-
 ta sensero, tam o studio & diligentiã exequar, ut
 nec fide quisquam maiore, nec beneuolentia pos-
 sit: sicuti & mei natura officij in primis colere, &
 susceptus iam erga te amor, & perpetuum meum
 erga doctos studium postulat. Vale doctissi-
 me Melanchthon, & nos tui aman-
 tissimos ama. Romæ, 15 Calen.
 Iulij. 1557.

D.Phi-

D. Philippo Melanchthoni, præce-
ptori suo perpetua obseruantia
colendo, Ambrosius

Cl. S. D.

*Quantæ sit curæ Episcopis salus et concordia
Ecclesiæ, Spirënsis recusatiõe sua satis declarat: quã
spero istis incõmodo, nobis emolumento fore. Inte-
rea unum hoc quotidianis & ardentibus precibus
à Deo patre Domini nostri Iesu Christi peto, ut ali-
qua saltem pax inter nostros doctores constitua-
tur, præsertim ne certamen de Cœna Domini re-
nouetur: sed nobis usitatam & aliquot annos rece-
ptam doctrinæ formam retinere concedatur. Ea
si mutabitur, metuo secuturas in Ecclesijs nostris
confusiones & turbas horrendas et infinitas, quas
sedare nec sapientia nec potentia humana ulla po-
terit. Deus pater Ecclesias harum ditionum, &
uicinarum, benignè seruet. Videmus enim diabo-
lum horribiter seuire: cuius rei triste exemplum
apud nos edidit, impellens miseros aliquot homi-
nes ad tetra flagitia. Fuit enim apud nos quidã a-
henarius nomine Erhardus, qui cum priuigna sua
Anna quinq; annos consuevit. Quæ ex uago con-
cubitu nata, prorsus corpore fuit monstroso, non
cæca modò, sed oculos omnino nullos habens: qui,
ea annum unum ætatis nondum egressa, exulcera-
tionib. purulentis corrupti perierūt, ita ut cauita*

F 5 tes

tes uachæ palpebris testæ hiarent in pectore, è dorso deformiter extuberans gibbus prominebat. ea ex uitrico liberos suscepit quatuor, qui oēs salui & incolumes in lucē editi sunt. horū tres mater in suo marito enecauit, et aut in flumina abiecit, aut indumētis sepeliuit: quartū (ut audio) scitū infanti masculū, ipsa filia cum in partu sola esset, ne proderetur uagitu, præhensō gutture, fractaq; ceruice ipsius et brachio, trucidauit. Hi oēs diuinus rapti ad supplicium, cum mater Vualburga adduceret obitricē, consultura eam de filii morbo, quē non ignorauit. Quæ, re cōperta, eius rei iudici et mihi iudicium fecit. Tum ille ex officio uitricum & matrem comprehendit, & in carcerē conijci, puerperam catenis uinctam adseruari iubet: donec tādē questione facta, ultimo supplicio sunt adfecti, ex sententia Lipsiæ dicta. Pater securi percussus, mater cum filio comusæ rota, eiq; imposita, xii die seu idibus Augusti.

Alastores huiusmodi, etiā umbra sua alios ledere pergunt: usq; adeo certam pœnam accersere nō est dubium. Spero tamē iram Dei leniorē fore: siquidem miseris hominib. ueræ conuersionis riu. uisib. cōspicua fuerunt. Excepta matre anu, que stupbat præ reliquis, aut metu pœnæ, aut cōscientia triū parricidiorū onerata. Respondit interrogata, breuiter quidē, sed ut nulla desperationis aut impa-

impatientiæ indicia subessent. Priuigna uerò ipsa capita doctrinæ Christianæ, quæ partes Catechismi uocamus, exactè recitare poterat: et dictum Christi Ioannis tertio sepius repetebat, eoque se erigebat. Vitricus semper presenti erat animo, spectatores ad studium audiendi & discendi uerbi diuini, uigilantiam in regenda uita adhortabatur: culpam deprecatus, intercessionem fraternam implorabat, cumque eum oppido egressurum admonerem, ne conspectu loci, in quo supplicio adficiendus esset, animo frangeretur, respondit: *Ob Gott will nein, lieber herr, ich füle in meinem hertzen daß ich schon selig bin.* Quæ uox digna fuit uisa, qua prædicetur exemplum dicti iustificati fide pacem habemus. Ne uerò suspicio esset, casu uocem hanc effudisse eum, non admonitus rationem subiecit: & gratissimam mihi fidei confessionem edidit, qua se erexit contra tentationem de indignitate & particularitate ex institutione Baptismi & Cœnæ Domini: cum in illa mandet Christus, doceri & baptizari omnes gentes: & in hac iubeat omnes bibere, non (inquit) excludi nos miseros & sceleratos homines metumus, receptis tantum ijs qui in mundo uirtutibus, potentia, genere & opibus antecellunt, sed promissionem de peccatorum remissione, quam doctrina Euangelij proponit, & communionem omnium
 be ne-

beneficiorum filij Dei Domini nostri Iesu Christi, cuius corpus & sanguinem uerum comedimus & bibimus, ad nos quoq; pertinere statuamus. Hanc consolationem, ut secum priuigna & uxor apprehenderent, obnixè eas rogabat. Ita in certam spem ueni, ueram hanc conuersionem angelis Dei plus uoluptatis, quàm nobis tristitiæ attulisse: qui eorū corpora propter incestum & parricidia sædissime laniari, non sine gemitibus & acerbis doloribus coràm intueri sumus coacti. Deum Patrem toto pectore oro, ut diaboli furores, qui tetrioribus & tristioribus lapsibus nos implicare conatur, reprimat: nosq; Spiritu suo sancto regat, ut in uero timore & fide ambulemus: & ex misera uita euocati, læti migremus in æternam Filij Dei, omniumq; sanctorum angelorum & electorum consuetudinem: Amen. Bene & feliciter uale, Mariebergi, Anno M. D. L VII, Augusti die xvi.

Eximia pietate & doctrina prædico, D. Gabrieli Zwilling, Ecclesiæ Torgensis Parrocho, domino ac patrono suo in primis obseruando, Ioan. Marcellus S. D.

Etsi, uenerabilis domine Magister, me omnino impudenter facturū satis certè scio, si te meis uerbis literis interpellare ausim: tamen fretus tua humani-

humanitate, quam in omnes bonarum literarum
 studiosos habes, ad te uenio. Nunc quidem expo-
 nendam duxi mearum rerum angustiam: teq; ro-
 gandum, ut mihi hoc tempore autoritate & bene-
 lentia tua opem feras. Non te clam est, me nunc
 frere per biennij spacium Vitebergæ sumptibus pa-
 renum meorum sustentatum fuisse. Cum autem
 res familiaris ipsorū magis magisq; exhauriatur,
 ut mihi nulla alia ratione amplius ad literarū stu-
 dia sumptus suppeditari possint: planè nunc nihil
 reliquum esse uideo, quàm quòd me nunc mea stu-
 dia deserere necesse sit. hoc, ne omnino accideret,
 metueam, nisi in tua beneuolentia & prudentissi-
 mi Senatus uestri liberalitate spem retinerem. Au-
 dio igitur Senatum habere unum adhuc stipendiū,
 quo pauperes & studiosos adolentes iuuare so-
 let. Quare magnopere à te peto, ut mihi nunc sub-
 uenias, meq; Senatui Torgēsi commendes, ut mihi
 id stipendium ad studiorum meorum necessitatem
 conferre non dedignetur, donec iudicium in stu-
 dijs rectius confirmauero. Neq; uerò decet me nūc
 tibi ostendere, quantum pietatis sit in tali tuo offi-
 cio futurum, cum propter propagationem studio-
 rum & Ecclesiæ me adiuueris. Spero enim, Deo
 dame, eò me progressurum esse in studijs, ut mei-
 uicissim possit esse aliquis usus apud honestos ho-
 mines. Sed hoc dico, quòd ad me attinet: idq; san-
 ctè pro-

Et promitto tibi, me summam diligentiam adhibi-
turum esse, ut intelligas te in hominem non indi-
gnum tuo favore, nec ingratum tibi pro officio, be-
nescium contulisse. Ac tibi & amplissimo Sena-
tui uicissim mea studia, & me totum defero. Teq;
rogo, ut in hac re me tibi commendatissimum
esse sinas. Bene uale, 18 Kalendis Iulij, An-
no 1544.

Ornatiss. uiro D. Ioanni Spangebergio,
Northusianæ Ecclesiæ pastori, ami-
co suo in Christo uenerando,
Fridericus M.

Gratiam & pacem à Deo Patre nostro & do-
mino Iesu Christo. Reddidit mihi ciuis noster fide-
liter literas tuas, mi ornatissime D. Spangebergi,
quibus ualde sum delectatus. Hæ enim sunt senum
deliciae, garrire & scribere de rebus istis, quib. ma-
ximè afficiuntur. Et Paulus iuuenis multas, senex
uerò frequentes scripsit epistolas de Christo, qui
est Deus benedictus in secula. Et me nunc senem et
infancem delectat uel cum Zachariæ nutibus &
stylo loqui, de cornu illo salutis, erecto in domo
Dauid pueri sui: per quod datum nobis, ut sine ti-
more de manu inimicorum liberati, seruiamus illi
in sanctitate & iusticia coram ipso, omnibus die-
bus nostris. Ego quidem, mi D. Spangebergi, uiuo
ad huc,

adhuc obambulo. Spiro & spero, baptizo inter-
 dum, audio confessiones, impertior absolutiones,
 Et ne nullus sit mei in Ecclesia usus, coepti superio-
 ri mense praelegere in scholis, comministris meis
 Ecclesiae & scholae, & satis frequenti auditorio
 eruditorum & pastorum uicinarum ecclesiarum,
 Sabbathinis diebus Euangelia Dominicalia, quae
 illis quam a possum uoce & nutibus & sibilis ex-
 plico. Et sunt qui putant, se inde fructum capere, et
 magis se inde edificari, quam ex publicis concio-
 nibus. Deinde illi ea concionantur, ubi meliora non
 habent. Miraberis haud dubie hanc meam temeri-
 tatem: sed placeret tibi coram uidere, etiam mutos
 loqui, & lapides clamare magnalia Dei in Chri-
 sto: & etiam hodie non cessare in saecula in tem-
 plo acclamare, Osianna filio Dauid. Nosti enim
 quendam eodem spiritu canere: Non moriar,
 sed uiuam, & narrabo opera Domini. Ita me
 nulla unquam raucedo, nulla phthisis, nullus mor-
 bus, imo in ipsa etiam nouissima inimica mors
 impedit, quin Christum praedicemus: quia illa
 impedimenta destruentur: Ego autem in Chri-
 sto consurrexi, conscendi caelos, conuincio,
 conregno. Et id uel rudibus testabor, quod quia
 credidi, propter hoc & loquor. Admodum
 placet, quod in sinum meum effudisti de uocationi-
 bus, quibus, te alio uocat Spiritus sanctus. Sed quod
 omnino

camino recusat obtemperare uocanti & iubenti,
 ut accepto talento etiam apud alios scenus queras
 Domino, probare non possum. Nosti enim, in
 qua pericula se Ionas propheta coniecit, dum Ni-
 niuitas non dignatur alloqui. Et Abraham in Ae-
 gyptum concedit, ne illi quoque ignari sine diuina-
 rum promissionum, et decretæ in caelis benedictio-
 nis super omnes qui credituri essent in semen mu-
 lieris. Christus etiam, qui uenit quaerere & resti-
 tuere quod perierat, non uno, sed omni in loco o-
 mnia lustrat, ne alicubi hæreat dispersa aliqua o-
 uis, & pereat. Proinde ait: Nam alijs ciuitatibus
 oportet me euangelizare regnum Dei: in hoc e-
 nim missus sum. Et Paulus, cui non se facit debito-
 rem? Græco, Iudæo, sapienti, insipienti: An non ui-
 des Petrum accersiri ad Cornelium, & uenire Phi-
 lippum ad eunuchum, &c. rursus ad alios Apo-
 stoli audientes, quod Samaria accepisset uerbum,
 miserunt eò Petrum & Ioannem: nõ expectassent,
 donec illi quenquam accersierint. Vides hodie e-
 xempla Pomerani, Ione, Menij, et plurimorum a-
 liorum, qui odorem noticiæ Christi manifestant in
 omni loco. Neque unquam deest Dominus, qui det
 incrementum frugibus iusticiæ nostræ. Ego, si lice-
 ret mihi dare consilium, consulere, ne omnino
 diuine uocationi resisteres: maxime cum ad ea lo-
 ca uocaris, ubi antea non est plantatus, fundatus
 & eru-

& eruditus Christus. Neq; hoc debent impedire
 tui, quin & ipsi tenentur etiam pro fratribus suis
 animas, & omnia impendere, ut omnes saluos fa-
 ciant, omnes lucrentur, & ne unus pereat de pusil-
 lis illis: ita tamen, ut liceat illis, ubi alibi plamaue-
 ris, aut rigaueris, & iam radices misit Christus, re-
 uocare te: ut substituas tibi in alijs locis Timotheos
 *quàm quod non possum amplius currere & ir-
 rumpere in hanc iam conflagratam æternis igni-
 bus Sodomam, & unum aut alterum ex filiabus
 suis eripere. Christus in cruce, in ultimo mortis
 & uitæ discrimine positus, tamen latronè ex lanie-
 na & carnificina sathanæ eripit. sed de hac re sa-
 tis. Fortè aliquando, si uolet Dominus, plura co-
 ram. Oro te tantum, mi Spangebergi, ut quando
 iam diu satis concessisti infirmitati quorundam, et
 factus cum infirmis infirmus, & cum illis pro mor-
 tuis diligenter fudisti preces, ut sinas aliquando,
 mortuos in Domino: & si nolunt conualescere ex
 hac infirmitate sua, ut sinas mortuos sepelire mor-
 tuos suos, aut sese cum illis abdere in se-
 pulchra. Bene Vale,

1542.

G

Doctrina & pietate præstantis. viro, D.
Ioanni Spangenbergio, Ecclesiæ Nor-
thufiensis episcopo, fratri in Chri-
sto charissimo & notissimo,
Fridericus M.

Gratiam & pacem à Deo patre, & Domino
nostro Iesu Christo. Accepi binas literas tuas, a-
manissime & doctissime Spangenbergi, quarum
postremis inscriptum erat, Friderico, &c. amico cha-
rissimo, licet ignoto. Quid uerò hoc noui, mi Spang-
enbergi? An ego ignotus sum, à quo tot literas ac-
cepisti? Cui tot Psalmos, tot hymnos, tot epigram-
mata doctissima, doctissimus inscripsisti: et in cuius
ego sinum omnes meos dolores, gemitus, suspiria,
rursus gaudia, risus & exultationes cordis soleo ef-
fundere: & omnia ea quæ tot annis ad me scribis,
sanctè seruo: & tu te dicis ignoto scribere: de quo
ego iactare soleo, te mihi & me tibi notissimum es-
se? Verum de hoc uultu paruo, & cadauerosa fa-
cie, ac caluo capite te scribere dices, quem non ui-
disti: sed nec ego illum uidi nisi in speculo, et ubi o-
lum placidum esset mare. & ego me in mari cõtem-
plabar, umbra fallacissima et statim euanescente.
Sed condono tibi & hoc, & omnia peccata, pro-
pter merita tua cum de me, tum de Ecclesia sancta.
Date 1546, die Stephani.

Habeo tibi gratiam pro uersibus, quibus inclu-
sum

sum est amicū donum de incendio urbis, & bello Mezenij.

Eruditione & pietate præstanti uiro, M. Ioanni Spangenbergio, Northusianæ ecclesiæ fidelissimo pastori, amico suo ueteri & probato, Fridericus M.

Gratiam & pacem à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Reddite sunt mihi literæ tuæ, simul & Margarita illa uerè Euangelica. Per legam, cum uacuum fuerit, cum doctore Crucigerro, cui datum est hoc negocium probandorum scriptorum in hac urbe: & quicquid statuetur, rescisces. Nolumus spernere Prophetias, neque extinguere spiritum. Imò quicquid in restitutionem domus Domini instrui & meditari potest, facile inferemus sacro edificio. Nouarum rerum hîc nihil habemus, nisi quòd hodie D. doctor Ioannes præclarissima oratione commendauit nouum re-
 ctorem M. Casparum Bornerum, uirum ad bona studia exornanda mirum. Lipsiæ.

Optimo & uerè pio cōfessori D. Iohanni
Spangebergio, Northufianæ eccle-
siæ Christi pastori, fratri suo
in Domino charissimo,
Fridericus M.

Gratiam & pacem à Deo patre nostro, & Do-
mino Iesu Christo: & ualeat mundus iste, qui in
maligno toto positus est, cum omni sua gratia &
pace, quam nec habet, neq; dare potest. Non est
ulla causa, mi ornatissime Domine Spangebergi,
cur irascaris contra morbos & infirmitates meas,
quæ me quotidie conficiunt. nam non sunt ad mor-
tem, sed ut filius Dei glorificetur per eas: nisi inui-
dere ei uolumus suam gloriam: aut non ferimus, ut
mortale hoc induat immortalitatem. nam siue mo-
rimur, siue uiuimus, Domini sumus. et uester Deus
enim, qui noster etiam Dominus & Deus est, quid
non operabitur nobis in bonum, ut cumq; uideatur
nobis aduersum? Quid enim habemus, quod nõ est
eius, qui suo uerbo creauit & restituit omnia? Et
uocat ea quæ non sunt, ut sim: qui non est mortuo-
rum, sed uiuorum Deus: imò uita ipsa, & lux ho-
minum.

Certauit uobiscum, mi amantissime & doctissi-
me Spangebergi, per annos uiginti quinq; bonum
certamen. iam tandem cursum consummaui, & ha-
ctenus salua manet & inuicta fides & ueritas Iesu
Christi:

Christi: & sum meo, quantum potui, functus ministerio secundum mensuram, quam mensus est mihi Deus. Sed uerè uideo, quod seruus inutilis sum & fui, etiamsi feci quod facere potui. Et si quid feci, non ego feci, sed gratia Christi, qui operatur omnia in omnibus, quae in me uacua non fuit: & nunc ignoscit etiam delicta iuuentutis meae, ignorantiones meas, negligentias & reliqua peccata, quae sunt supra numerum arenae maris. Sed in me uult uobis ostendere diuitias bonitatis suae, & exemplum quod facturus sit in omnes eos qui credituri sunt in illum per Christum. Non abijcio ullam gratiam Dei. Tantum Deum, tantum Regem, decent tanta gratia, tanta bonitas, tanta clementia. Etsi ego indignus sum qui accipiam: tamen ille non est indignus, ut uocetur clementissimus. sicut & uersiculi tui in misso nuper ad me Psalmo habent:

Sed bonitas Domini aeternos perdurat in annos,

Et sine fine dabit iusticiam atq; fidem, &c.

Obambulo adhuc, ago quantum possum officium pastoris, admoneo, dirigo & urgeo etiam reliquos confratres, quos certè adiunxit mihi Dominus si delisimos: & quantum possumus, una manu bella gerimus, & profligamus impediētes opus Domini: altera aedificamus, & qualicunq; modo domum Domini restituimus. Cum Paulo cupio esse cum

G 3 Christo,

Christo, & certe nihil melius: dedit enim me huius uitæ, et satis uidi mundi improbitatem, qui nullam suscipit disciplinam: & cum Christo scio uenisse me propterea in hanc horam, ut quando cūq; destruat corpus peccati, ex hac hora saluet: & habeat sibi serpens in carne mea incorruptibili suam uenenam, meum peccatum, corruptionem, putredinem, mortem, & totum illud uirus: & habeant sibi similes sua labra lactucas, & comedat terram omnibus diebus. Maledictus ille, qui ambulat super pectus suum. So will ich dann sagen, Wan ihr mich fragt, wo ist mein unflat hinkommen, sind, todt, hell: id est, si me in nouissimo iudicio interrogaueris, Quò corruptio et illius uis nature peruenit, nimirum peccatum, mors & infernus? Respondebo: Diabolus hæc deuorauit: manebit ille nouus homo filio Dei similis, qui secundum Deum creatus est.

Te uerò oro, obtestor & adiuro, mi doctissime & fortissime Spangenbergi, quando uides nos cum emerito Dauide non posse exire ad bella Domini, sed secedere ad præsidium: ut interim reliquū belli contra incircumcisos Philistæos, seditiosos Absolonitas, & reliquias portarum inferni, strenuè perficiatis, & pugnetis fortiter, strenuè & uiriliter. Certa est uictoria: & confossus est dux belliciosorum tribus lanceis, & uictus est princeps mundi.

mundi. Et si qui cadunt in hoc praelio, nusquam est
 mors speciosior, dulcior, præclarior, gloriosior,
 quam cum tam o rege Christo cadere & resurge-
 re. Cecidimus uno die Hagenoæ, Vrbanus Re-
 gius & ego sed uicimus, quando certi sumus ui-
 ctorem & triumphatorem esse Christum. Cecide-
 runt Eobanus Hessus, Grynæus, Capito, Polyan-
 der: sed uictores iam, conculcato & confosso ho-
 ste per Christum, existunt. Imò non ceciderunt,
 sed in uictoriam & uitam irruerunt, & illud
 Psalmi canant: ipsi obligati sunt, & ceciderunt
 nos autem surreximus, & erecti sumus, &c.

Psalmos tuos pœnitentiales, & alios quos ad
 me misisti, quotidie penè lego: & ualde delectat
 me, Spiritum sanctum loqui in Ecclesia uarijs lin-
 guis & sonis, in Psalmis, organis, & omnis gene-
 ris modis & uocibus. Datæ 42.

Eximia pietate & eruditione prædito
 theologo, Ioanni Spangenbergio, Super
 attendenti comitatus Mansfeldensis pri-
 mario, domino suo uenerando, Io-
 annes Forstherus superatten-
 dens Mersburgenfis
 S. D.

Edidit Iacobus Ratz, concionator in Neunstat
 G 4 oppido,

oppido, libellum Germanicum, cuius titulus est, Von der hell. in quo aliquot locos obscuriores explicat, maximè uerò de descēsu ad inferos. de quo, cum Erphordiam transiens, ibi in bibliopolio percontarer, fortè assistebat mihi, qui se bibliopolam dicebat, & ciuem Islebiensem, & habere domi exemplaria quædam adfirmabat. Rogabam, ut per occasionem mihi duo aut tria exemplaria Mersburgum mitteret, pro pecunia. Quod cum interea temporis, dum hic fuit, non fecerit: Lipsiæ percontari curavi per amicos de libello: sed non est inuentus. Quare cum obiter apud illustrem principem Georgium ab Anhalt, & c. mentionem eius facerem, rogauit me uehementer, ut tuæ excellentiæ scriberem: se enim uelle curare nunciū, qui ad te literas perferret. Ego uerò, etsi planè tui nullam noticiam habeans, licet uiderim & audiuerim te olim cum adhuc Northusij ageres: tamen obtemperare Principis petitioni uolui, per suasißimum habens de tua humanitate, quòd id officij uel principis optimi nomine haud facile detrectaturus sis, atque duo exemplaria aut tria hoc nuncio mittere: in hoc & Principi illustrissimo, & mihi haud parum gratificaturus. Valeat tua excellentiæ feliciter, & eam Christus suæ Ecclesiæ multos annos conseruet saluam & incolumem. Datum Mersburgi, 9 Aprilis, 1548.

Eccle-

Ecclesiæ Dei in comitatu Mansfeldensi, Philippus Melancthon S. D.

Ecclesia inde usq; ab initio memoriam tradidit & eorum qui præcipui doctores fuerunt, & generis doctrinæ: ut sciret posteritas, quam doctrinam, per quos traditam, quibus confirmatam testimonijs uel iudicijs accepisset: & normam certam haberet, ad quam conferret sententijs sequentium doctorum. Ita Irenæus Polycarpum citat, qui fuit auditor Ioannis: & Basilius nutricis testimonium celebrat, quæ audierat Gregorium Neocæsariensem, de trib. personis diuinitatis. Et cum in Ecclesia Antiochena, quæ à Petro apostolo doctrinam acceperat, & fuerat præcipua schola, Samosatenuus audacissimè corrumperet dictum in Ioanne, *ὁ ἀρχὴ λέγει τὸ λόγος*: opposuerunt Malcthon & Dionysius (alter Antiochenæ ecclesiæ, alter Alexandrinæ) testimonia tradita per Apostolos, & eorum auditores. Hanc diligentiam conseruandæ memoriæ ueterum qui rectè docuerunt, & eorum monumenta custodiendi utilem esse posteritati, ne quaquam dubium est: quæ etsi longo tempore intermissa est, cum nec una uox doctrinæ certa esset, & pastores muti essent, ac nequissimis summum gradum, uidelicet munus docendi cessissent, qui fabellas ad quæstum accommodatas circumfer-

G 5   bant:

bant: tamen nunc magna cura reuocanda erat. In
 publicis monumentis Ecclesie & Republice an-
 notare debebant. per quos uiros emendata sit quo
 libet loco uox doctrine, & quorum iudicio singu-
 li approbati sunt. Habuit autē Ecclesia uestra gra-
 uem & honestissimum senem Gutelium, qui initio
 puram doctrinam nobis tradidit. Postea de Luthe-
 ri iudicio senex uenerandus Ioannes Spangenber-
 gius Ecclesijs uestris prae fuit, cuius extant libri:
 ac fuisse eum probatum reuerendo domino Lu-
 thero, D. Langio Erfordiensis, D. Pomerano, &
 caeteris in tota Saxonia docentibus, meministi. Ut
 igitur posteri sciant, uos habuisse hunc testem ue-
 re sententiae, & custodiant doctrinam ab ipso ac-
 ceptā, ut iubet Paulus depositum fideliter custodi-
 re: hortor uos, ut eius nomen & administratio-
 nis tempus in monumentis uestris annotetis, &
 scripta conseruari curetis. Valde metuendum est
 in his ruinis imperiorum, maiores Ecclesie dila-
 cerationes secuturas esse, in quibus poterit uide-
 ri, quorum fuerit eadem sententia: & probandi
 doctores tanquam norma sequendi erunt. Iussi
 igitur & hoc carmen edi, ut memoria Spangen-
 bergij diuturnior sit, & ut doctrinam eius magis
 amplectantur iuniores. Est autem laudanda pie-
 tas Mencilij, quod hanc historiam recitauit, ut
 suam erga fidelem pastorem obseruantiam decla-
 raret:

varet: & ut cæteris ostenderet concordiam in Eccle-
 sia & schola uestra, & mutuam omnium docentium
 beneuolentiam & fuisse & esse. Id exemplum &
 cæteris utile est. Etsi autem præcipue Dei benefi-
 cium est, quod habetis multos uiros honestos &
 concordēs in Ecclesijs & scholis uestris: tamen &
 Spangenbergij modestia multum ad concordiam
 proderat. Hic cum eruditione & multis uirtu-
 tibus excelleret: tamen ab ambitione alienissi-
 mus erat. Et candor in eo erat eximius. Mencilii
 uerò scitis & amea benemeritum esse uestræ Ec-
 clesiæ. Huius officium in hac historia etiam candi-
 dè probare uos decet. Bene & feliciter ualete:
 idibus Decembris, 1550.

Reuerendo uiro, pietate eruditione &
 uirtute præstanti, D. Ioanni Spangen-
 bergio, pastori & superintendenti
 Islebiensi, amico & fratri ob-
 seruando & charissimo,
 G. M.

S. D. Quæ sit sententia nostra & illustris-
 simi Principis Domini D. Georgij ab Anhalt, & c.
 cum ea de re contulimus in causa mulieris, quæ li-
 teras reddidit, intelliges ex literis publicis Cōsisto-
 rij. Mihi hoc placet, ut maritus ipsius: cum sub ue-
 stra u-

stra iurisdictione sit, & ut audio, præsens sit) con-
ijceretur in carcerem: & statuerentur tandem a-
liqua exempla, in tam nepharios & flagitiosos ho-
mines. Qua in re ualde negligentes uidemus ferè
magistratus omnes esse. Itaque polluta terra ince-
stis & scædis libidinibus, necesse est oriri horren-
da bella, famem, pestem, & alia mala, quibus inte-
rim purgetur. Sed nos in nostro ministerio sumus ui-
gilantes & seduli. Bene uale, mi frater charissime.
Mersburgi, Prædic. Cal. Februarij, 1548.

Viro opt. ac doctiss. D. M. Ioanni Span-
gebergio, uerbi Dei apud Northu-
fanos ministro, amico sum-
mo suo, G. M.

S. Breuitatem literarum eadem ratio, qua tu u-
teris, uir humanissime, excusabit. Non minus enim
parum commoda ualetudine ab ijsdem Paschali-
bus ferijs, quam tu, ego quoq; nunc utor. febris qui
dem nondum inuasit: sed languet tamen totū cor-
pus, ac ad cibum nauseat stomachus: suntq; alia
plurima imminentis morbi indicia. Neque tamen
scholasticus labor quicquā mihi imminuitur: imò
ex discipulorū frequentia quotidie augetur. Con-
fluunt enim nunc magno numero studiosi pueri.
Poterant quidam hypodidascali multum leuare
laborem:

laborem: sed pauci admodum sunt, qui serio urge-
ant suum officium, nisi ego præsens monitor sem-
per adsistam. Itaq; totus ferè labor mihi incūbit,
quanquam decem habeam *σωέπυς*. Sæpius mi-
hi etiam molestiam auget hominum ingratitude,
qui pro immensis laboribus malam gratiam refe-
runt: sed nescio quomodo in hanc querelam dela-
psus sim, quam tu tamen pro tuo candore et humi-
litate boni confules. Bene uale: ac ualitudinem u-
triusq; curet ac tueatur, in cuius manu nostra om-
nia sunt sita. 18 Aprilis, 1534.

Optimo atq; clarissimo uiro, D. Ioanni
Spangenbergio, Ecclesiastæ Northusa-
no, domino & amico suo in primis
obseruando, Erasmus
Reinholdus

S. D. Magnam mihi attulerunt uoluptatem
literæ tuæ, quas filius tuus Ionas proximè reddidit,
cū istinc rediret ad nos. Nam quòd sæpe in animo
meo optaui, ut tecum propter singularem pietatē
& studium ueræ doctrinæ in Ecclesiis et propter
multiplicem eruditionem in omni genere artium
contraherem amicitiam, id mihi abs te ipso abun-
dè iam oblatum est. Nam mercatores magnificiūt
opes, & colunt, atq; amicitiam cum illis adiungūt

¶ CON-

Et conseruare student, unde comodum sperant, et
 presidium suarum diuitiarum. Nobis uero, quos
 opulenti despiciunt, qui nec dignitatem nec ueram
 uilitatem optimarum artium intelligunt, quid iu-
 cundius esse potest mutua inter nos amicitia, et ue-
 ra coniunctione animorum?

Quod autem filium tuum Ionam, commensa-
 lem mecum, mihi commendas, ego *τοπυλο* illam
 paternam magis nunc quam olim intelligo: quam
 Poeta in Aenea egregie pingit, cum inquit:

Omnis in Ascanio chari stat cura parentis,
 Habeo enim aliquot iam liberos, Dei beneficio,
 quos utinam possem ad pietatem et gloriam no-
 minis ipsius educare. Sed de filio Ione possum hoc
 uere affirmare, cum propter insignem ueracun-
 diam atque modestiam, studiumque in bonis literis ue-
 hementer amari. Fuit et alius filius mihi iam diu
 cognitus, quod aliquando ex me publice audiuit
 Euclidem. Gratulor tibi clarissime uir ex ani-
 mo, tales filios, qui quidem et pietatis studiorum
 tale edunt specimen, ut maximam spem de se pre-
 beant Republice. Si quid possum utriusque ipsorum
 prodesse ullo officio, nihil patiar in me desidera-
 ri: id quod debent tibi omnes boni. Habeo tibi
 gratias et pro uersibus, et pro caseo, quem attulit
 filius. Meum erit, data occasione declarare gratum
 animum. Calendarium, quod edidi ante annum, re-

texo nunc, ut separatim excudatur Lipsiæ: et adij-
 cito ea quæ tunc ob importunam festinationem bi-
 bliopolarum cogebam omittere. Vellem me abs te
 liberè admoneri, quid uel addendum uel emendan-
 dum, aut quid de tota tractatione uideretur. Mea
 coniunx tibi, et ornatissimæ tuæ uxori, optat ui-
 cissim salutem. Bene ac feliciter uale. Vitebergæ,
 in Vigilia Thomæ, 1544.

Valde optarim, me honorum uirorum ope pos-
 se adipisci scriptum exemplar Censormi, de Nas-
 tali die.

Opt. ac doctiss. uiro, D. Ioanni Spangen-
 bergio, Northusensium parrocho,
 amico summo suo, G. M.

S. D. Nisi iocari te uiderem, nõ leuiter me offen-
 disse proxima tua epistola. Quomodo enim nõ do-
 lerè, tibi uiro doctiss. et absq; dubio sincerè candi-
 do, tam sinistra de me incidisse suspitionè? Egõ ne
 Spangenbergij amicitia fastidirem, de qua etiã sape
 apud amicos me iactito? què quoq; inter meos cha-
 rissimos principem habeo? Quare uide, ne satis sit,
 quod ex literarũ intermissione colligis. Neq; enim
 eum te esse arbitror, qui ex literarũ officio amici-
 tiam metiare. Excellens atq; perspecta tua erudi-
 tio, pietas et fides, quib. meus erga te animus niti-
 tur, firuora sunt fundamèta, quam quæ per litera-
 rum uel missionè uel intercessionè aut confirmari

aut

aut labefieri conuelliq; possint. At cogor tamen fa-
 teri, esse partem literarum officium. Quare si bac
 in re peccatum est, dabis hoc aut nostris occupa-
 tionibus, aut (ut fatear) negligentiæ. Quæ tamen
 talis est, ut quanquam ad scribendum paulo sim-
 tardior, nunquam tamen talium amicorum obli-
 uionem obrepere sinat: quam tui gratiâ apud me,
 & memoriam honestissimam tuam, & optima
 exercitia atq; scripta, dum ea subinde contueor et
 relego, quotidie serè excitant & renouant. Me
 enim, cui ista scribendi carminis facultas à Musis
 denegata est, tua atq; aliorum similium scripta eo
 magis delectant. Quare rogo, ut sic pergas tuas
 lucubrationes nobis communicare. Eclogæ Vir-
 gilianæ imitatio, & febris, atq; alia, non tantum
 grata sunt: sed & exemplo scholasticis nostris e-
 runt, qui hoc tempore in scribendo carmine exer-
 centur. Petrum Suederum Pomeranum, homi-
 nem pium & doctum, tui habes studiosissimum
 omnino: qui ad maiora exercitia, cum in nostra
 schola rationem conscribendorum carminum do-
 ceat, tuo exemplo inuitatur: quæ uelim interdû
 à te prouocari. Puer, quæ tam opere mihi commen-
 das, te ipsa experietur, quæ tua apud nos sit existi-
 matio atq; autoritas. Bene uale uir doctissime, cum
 omnibus tuis, quos salutari cupio diligenter. 6 Ca-
 lend. Martij.

De Eobano Hesso, rege nostro, rogo facias me
certiorem, quid agat, quid ualeat, &c. habes enim
tanquam uicinum.

Clariss. ac doctiss. uiro D. M. Ioáni Span
genbergio, pastori Eislebiensi & super
attendenti Ecclesiarum comitatus
Mansfeldensis, domino & a
mico suo obseruando,
G. M.

S. D. Hic adolescens, qui reddit literas, ludima
gister est in oppido uicino, ingenio bono, & mori
bus ualde modestis: & cum Ecclesiasticam condi
tionem ante aliquot menses peteret, à nobis exa
minatus, aptè et disertè ad interrogata de fidei ar
ticulis respondit, ita ut ei spes sit facta à nobis de
cōmendanda ei aliqua Ecclesia. Quia autem iam
parochia in pago Golbick uacat, & eius patrona
tus ad illustres Comites in Mansfeld pertineat, &
iam antea ab illustri Comite Gebhardo T. H. per
litteras ante duos menses commendatus est, ut illi
per te prospiceretur, rogo ut bonū adolescentem
in hac causa tuues, etiam propter nostram cōmen
dationem: cuius tamen uirtus & eruditio per se me
retur, ut eius habeatur ratio. Deinde etiam rogo,
ut mihi mitas cautionem illam Germanicè per te
translatam, cum alijs que à te edita sum, de qui
bus

H   bus

Bus hesternâ die inter nos facta est mentio. Bene uale, uir ornatissime. 27 Ianuarij, 1548.

Et pio & docto uiro, domino Ioanni Spangenbergio, amico suo ueteri,
Georgius Aemilius

S. D.

Cum mihi Magister Oeta, suam operam in perferendis meis ad te literis ultra obtulisset, non potui præmittere, quin eo proficiscēte, aliquid ad te literarum darc̄m. Iam diu enim optaui mihi occasionem aliquam dari ad te scribendi, cum propter amicitiam nostram, tum uerò ut ea ratione uicissim à te aliquid literarum extorquerem. Porro cum mihi proximè promiseris tuos uersiculos, auidè eos penè singulis horis expecto. Quare te rogo, ut præstes id quod promissisti, & tuis promissis satisfacias. Decet enim, præsertim illos qui sacra Pieridum nocte dieq; colunt, promissam seruare fidem, nec fallere quenquam. Sed spero te facile facturum esse hoc, quod recepisti facturum. Bene uale. Mitto ad te carmen meum, scriptum cuidam Magdeburgensi, quod quidem principio ad te scribere constitueram: sed postea coactus inopia tabeliorum, alteri misi. Carmen illud sigitabis à Christophoro Ruellio: nam eius literis inclusum est. Rescribe mihi uir optime, & breuitatem boni consule. Vale, lenè 1555.

Petrus

Petrus Plateanus D. Ioanni Spangenbergio theologo.

S. D.

Et ante ea ex Iani Cornarij, uiri eruditissimi, literis existimationem de te concepti non uulgarent: eam proxima tua epistola non confirmauit modo, sed uehementer etiam auxit. Plena enim erat elegantie, humanitatis, modestie, officiorum: quae tanto mihi in te fuerunt iucundiora, quanto magis ea hodie in quibusdam Theologis desideramus. Tuam igitur mihi amicitiam uirò delatam (quam intelligo mihi ambiendam fuisse) toto animo arctissime complector: meque uicissim, ut tui gregis albo inscribas, uehementer expeto. Ex carmine tuo hoc facile intellexi, te nostratia studia minime spernere. Utinam ad eum modum multi Theologi essent occupati, potius quam profanis negocijs se miscerent, mitius sanè multi de illorum ambitione quererentur. Cognomen tuum, Hasia te nostra oriundum declarat: hoc iam aliud est, quod te mihi cariorem reddat. Olim enim diu apud Marpurgum uixi, & nuper ibi liberali principis Philippi stipendio Rhetoricen publice docui: nec memini me usquam uixisse usquam libentius. Præterea Medicinam auspicaus, Ioan. Megapo, clarissimo medico, ciuetuo, sum usus præceptor. Hæc ad eruditissimam epistolam

H 2 tuam

tuam pauca subito rescripsi. eram enim occupatissimus: aliàs accuratius. Vale, & officiosè meis uerbis Iano Cornario salutem dicitò. Cygneæ, Idibus Augusti, 1535.

D. Mart. Luthero, M. Bucerus

S. D.

Posteaquam nostri exhibuerunt articulos de forma pacis, deliberatio Cesareæ Maiestatis legati & pacificorum retracta est in diem undecimum Martij. Postea, exhibuerunt duas declamationes, quarum altera legato etiam contumeliosè scripta erat: altera mitior, quæ spondebat pacificatores actiuos esse, ut fiant induciæ aliquot annorum: & interea ingressus instituatur, in quibus deliberetur de concordia Ecclesiarum & doctrine. Nam Imperator iam non facit synodi mentionem, nec ullam futuram esse sperat. Eam ob causam si uera narrat legatus, tergiuersanti Pontifici succenset. Nostri adornant responsionem: & fortasse præcisè dicent, quas conditiones accipere possint. Nam præparato opus est, ne nostri imparati opprimantur: synodi non fient. Et adhuc quidem speramus tranquillitatem. Initio hîc erant atroces sermones de Turcis, nunc subito consulescunt: & dicuntur induciæ factæ per Gallum. In Belgico sunt magni apparatus, & non obscure minantur N. Regi. Sed multa alia suspicantur. Deniq; nihil possum de Republica

blica certi scribere. Quare rogabis Deū, ut ipse
gubernet & seruet nos. Macedo propter uariolos
non prodit in publicum: sed iudicant à morbo ni-
hil esse periculi. De te interrogat, quoties ad eum
uenio, teq; amancer iubet salutare. Narrabat enim
mibi nuper, se Deum precatum esse, ut uitam sibi
proroget: si fiet, profuturum Ecclesiæ id spero. Be-
ne & feliciter uale.

Deus seruet & te, & uniuersam familiam tuā.
Salutant te reuenter D. Pontanus, Sturmus, &
alij. Dat. 14 Martij. Et ego reuerendæ pater-
nitati tuæ salutem precor, ac diurnam ualetudi-
nem, qui adhuc admodum afflictis Ecclesijs pro-
desse possis.

Cuiusdam ingeniosi & docti iuue-
nis epistola.

S. D. Charissime pater. Etsi magno in dolore
sum propter indignationem tuam, teq; oro pro-
pter Deum, ne paternam beneuolentiam tuam er-
ga me deponas: tamen si coram spectator esses to-
tius uitæ meæ, minus sperarem fore offensionis.
Certè uitam amittere malleim, quàm tuam beneuo-
lentiam. Illa etiam quæ de uestibus scribis, non
me iubere acciderum: & deinceps ero cautior,
& curabo ne uel tu uel quorumlibet honestorum *aut aliorum*
oculi offendantur. Scio me & propter mandatum
Dei, & propter naturæ ordinem, debere obedi-
entiam &

2 H 3

tiam &

tiam & reuerentiam parentibus. Tibi autē copius
 debeo, quia multa maiora beneficia à te accipio,
 quàm alij filij à suis patribus. Eximia liberalita-
 te præbes mihi sumptas ad optima doctrine stu-
 dia colenda, meq; curas ordine & rectè erudiri in
 ijs disciplinis quæ sunt uera ornamenta & lumen
 uitæ. Talem patrem si non toto pectore uenerer,
 monstrum essem, indignissimum consuetudine ho-
 minum. Rursus igitur te uehementer oro, ut si
 quid feci negligentius, mihi remittas: & bona fi-
 de proquitto, me in omni officio fore diligentio-
 rem: & perfecturum summa cura & pietate, ut
 mores & studia mea primum tibi, deinde alijs ho-
 nestis hominibus probentur. Sepe audio, om-
 nem dolorem naturæ hominū summum esse (eum)
 qui in parentibus existit, propter malorum cala-
 mitates & delicta. Et hanc ægypti impresse De-
 us naturæ hominum, ut sciamus ab ipso & nos
 & ipsum dolore affici propter nostras miseras.
 Vicissim igitur filij parentibus pro tanto amore
 mutuuum amorem debent: & iustissimum est, nos
 summa uigilantia cauere, ne parentibus, alioqui
 operatis cura & mæstitia, augeamus dolores. O-
 ro autem Deum, conditorem generis humani, ut
 me & te, & charissimam matrem, & dulcissimos
 fratres & sorores, seruet incolumes. Bene
 uale: die 9 Iulij.

Gcora

parentibus

humi
in natura

ps

A. cum

etiam

Georgius Dei gratia Princeps in Anhalt, &c. coadiutor in spiritualibus ecclesiæ Mersburgensis, ac Præpositus Magdeburgensis, &c.

Egregio uiro D. Iohanni Spangebergio, pastori ac superintendenti Northusianæ Ecclesiæ, amico nostro perquam dilecto.

Gratia à Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo. Grata nobis fuerunt lucubrationes tue in aliquot pijs conciones à te editæ, ac nobis missæ, doctissime Spangenbergi. Sed non sine animi commotione literas tuas, quibus de quibusdam, qui sui gregis homines seducerent, continebatur, legimus. Neque enim nos talibus exemplis scandali plenis, leuiter angimur, cum passim miseris animis, precioso Christi sanguine expiatis & redemptis, per impiorum perniciosos ac temerarios conatus imponi, ac denuò eas pessundari cernimus. Vanam nos quoque ab isto grauissimo malo possemus esse securi & immunes: ac non inter nostros etiã interdum huiusmodi exëpla, sed egerrimè ferre cogere

H 4 nurr.

mur. Atqui si politicus ordo hac parte suum officium diligentius aliquando recordaretur, certo sumus persuasi, etiam ex animo optarem, nec adeo usq; cursus uerbi Dei impediretur. Nos, Christi saluatoris benedictione, de hac re deliberabimus, an aliqua ratio possit iniri, qua uerus Dei cultus in illo Comatu institui, ac tales feces exipari queant. Rogabimusq; caelestem Patrem, ut is ad pia nostra consilia pro salute Ecclesiae suam gratiam largiatur. Interim cupimus nostra instituta omnia pijs tuis precibus candidè commendata esse. Bene uale, dilecte Spangenbergi. Datae Mersburgi, die Iouis post Epiphaniæ .7 Ianuarij, 1546.

Idem eidem,

Grattiam & pacem à Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo, Amen. Literas humanitatis tuae, quibus & de incuria typographi, & de tactu rata tua cominebatur, intelleximus: nec leuiter de isto tuo malo, tangimur. Existimamus autem non incommodam esse rationem subleuandi damni si ad suspectam illam cautionem de usitatione Mariæ, tua manu le flores tantum admoneretur, quod illa te nescio à typographo sit inserta: ideo liberū illis de lectione istius hymni iudicium relinqui. Sic enim fore speramus, ut quod residuum est exemplarium, facilius extrudatur. Quod ad nos attinet, possumus ferre ut uiginti exemplaria per occasionem

eationem ad nos mittantur. Recipimus nos ope-
 ram daturos, ut quam commodè poterum in no-
 stra diocesi parrochis uendita dispersantur. Fuit
 preterea apud nos Doctor Martinus Lutherus, à
 quo sacro ordinationis mysterio per impositionē
 manuum mitati sumus. is fecit tuæ humanitatis
 honorificam mentionem. Illud ut nobis placuit, ita
 pollicemur T. H. non solum hoc, sed etiam alio offi-
 cij genere benignam & gratiosam uoluntatem.
 Interim commendamus nostra negocia, quæ pro
 Ecclesiæ incolumitate suscepimus, uestris pijs pre-
 cibus. Bene ualeat tua humanitas. Data Mers-
 burgi, sabbatho post Sixti. Anno 45.

Clariss uiro, D. Ioanni Spangenbergio,
 &c. suo chariss. in Christo patri ac
 Domino, Ioannes Reiffen-
 stein, &c.

Gratiam & pacem à Deo patre, & Domino
 nostro Iesu Christo. Iucundissimæ mihi literæ
 tuæ fuerunt, doctissime ac clarissime Spangenbergi.
 Testamur enim, te mei memoriam, qua breui
 conuersatione cum his præsens apud nos esses ute-
 baris, retinere. Accepi commendationem, de Basi-
 lio Michael cue Northusano. Et quod ex me con-
 siliū potissimum queris, intelligo tuam erga me
 beneuolam uoluntatem & humanitatem. Ego ue-
 rò etsi ingenui tenuitate & ruditate tam grauium

H s causa-

causarum satis metior: tamen explorato iudicio
 no tri consistorij, proposita causa confidentius ti
 bi eiusdem consilium aperiam. Atque doleo istius
 boni viri calamitosam conditionem. Sed exempla
 illa, noua hic nobis non sunt, & coram nostro tri-
 bunali ea crebro conspiciamus. Nosti hac mundi se-
 nestra Sathanam, illius tanti ordinis non leuem ho-
 stem, illum miserum sexum nescio ad quæ non scan-
 dala exagitare.

Ceterum quod ad rem attinet, incertum est, an
 nostra Ecclesiastica iurisdictio ad Northusanos
 extendatur: cum non dubitetur iurisditionem i-
 stius loci seculari (ut uocant) ad Duces Saxo-
 niæ pertinere. Deinde in hoc casu non reperiun-
 tur cause sufficientes procedendi in diuortium:
 ita ut alteri parti, innocenti forsitam, libera fa-
 cultas relinquatur uel ducendi, uel nubendi. Ori-
 tur omne dissidium inter has partes (si recte me-
 mini) aut ex bonis dotalibus, aut ex donatione
 propter nuptias: & quod illa muliercula in re fa-
 miliari, & cura mariti, seu etiam liberorum ui-
 deatur esse negligentior. Consilium igitur adhuc
 esset, tentare inter eos reconciliationem certa ra-
 tione per cautionem aliquam, aut alium modum,
 quam circumstantiæ existimabuntur requirere.
 Si tamen senatus Northusianus, consensientibus
 & compromittentibus partibus suæ iurisdictio-
 ni con-

ni consistorium renitterent, non denegaretur iisdem partibus iusticia: seruato iudiciario processu, qui in ducatu receptus, & per constitutiones uerbo Dei conformes, ac moribus his non tam commodas atq; etiam necessarias ordinatus est. Credo sic tandem istius boni uiri incolumitati ac saluti paruulorum suorum posse consulti. Nihil hic certi definitio, charissime domine: uos perspexeritis optime, quid cause & partium ratio patiatur. Volui hæc ad postulationem tuam, quantum ego quidem iudicio nostrorum superiorum edoctus, & casibus quotidianis expertus sum, breuiter respondere: non quòd illa tanquam Apollinis responsum amplecti, sed potius aliorum etiam sententias rogare debeas. Hinc bene ualeas in Christo saluatore nostro, quem pro me piè inuocas, ac me tibi perpetuò commendatum habeas. Dateraptim, in uigilia Trinitatis, Anno, &c. 46.

Georgius Princeps in Anhalt, &c. reuerendo uiro D. Ioanni Spangenbergio, &c. pastori & superintendenti ecclesiæ Eislebienfis, nostro in Christo dilecto.

Gratiam et pacem in Christo saluatore nostro. Humanissime uir, literas tuas legimus, in quibus uobis commendas hominem optimè literis institutum,

stitutum, Ioannem Rincken. Quantum ad hoc negocium attinet, quod scribis, prouinciam notariatus aliquando uacaturam, & discessurum ab hoc officio M. Ioannem Reiffichneider: hactenus nihil ea de re constitutum est, nec suum animum patrefecit M. Ioannes. ad hoc in suo ministerio perseverat. Cum autem non sit in nostra, sed aliorum potestate, recipere alium in suum locum: multi sunt, quibus ante ea spes de hac conditione facta est. Ideo nihil certi & huic Ioanni Rincken, cui tamen summa gratia & clementia bene cupimus, respondere aut promittere poterimus. His breuibus nos & Ecclesiam Christi, quae iam non leuiter premitur, & omnia negotia Ecclesiastica, quae sunt grauissima, tuis pijs precibus commendamus. Bene & feliciter uale. Datae Mersburgi, 27 die mensis Iunii, 1548.

Idem eidem.

Gratiam & pacem in Christo. Accepimus literas tuas, humanissime uir, in quibus pro N. intercedis iterum. Ad haec autem tibi iam nihil respondere possumus. Etsi illi plus permissum sit, quam equum fuit: tamen tuis precibus fruatur, donec nostros Vuarndorsium miserimus. Quod fiet intra duodecim dies: ubi pro ratione negocij, & propter tuam intercessionem clemens accipiat responsum. His breuibus & nos & nostram Ecclesiam
tuis

tuis pijs precibus commendamus. Vate in Christo.
Date Mersburgi, 5 die mensis Aprilis, 1548.

Reuerendo uiro, eruditione & uirtute
præstanti, D. Ioanni Spangenbergio, gu
bernanti Ecclesiam Dei in ditione illu
strium comitum in Mansfeld, suo
amico colendo, Philippus
Melauchthon.

S D. Reuerende uir, & amice charissime. Hic
Vvolfgangus Fulla Saltzburgeris, uir doctus &
honestus est, & D. Iusto Mœnio & mihi diu no
tus & probatus, poterit utiliter in schola uel in
templo seruire Ecclesiæ Dei. Quæso ut eum com
plectaris & iuues: bene collocabis officium. Ego
nunc plura scribere non poteram, quia iter ingres
surus eram ad quoddam scholasticum negotium.
Quare des ueniam breuitati literarum. Tibi et fi
lijs carmina mitto. Bene uale, die 19. Martij,
quæ est cœnæ in Bethania cum La
zaro resuscitato.

Cl-

Clarissimo viro, pietate, uirtute & eruditione eximio, D. Ioanni Spangenbergio, summo Ecclesiæ Islebianæ pastori & superintendenti, domino & amico suo in Christo plurimū obseruando & amando, Philippus
Bechius S. D.

Decet nos, qui Christiani dici aut haberi uolumus, pios & adflictos exules nido & tecto suo propter Euangelij confessionem pulsos, omni ope & auxilio adiuuare: eosq; uiris pietate, doctrina, & omni uirtutum genere præclarissimis, studiosè commendare. Quare non succensere nobis debes, uir clarissime atq; optime, quòd literas ad te meas, nullo uerborum lenocinio comptas, dare non erubuerim. Me namq; pietas atq; officium boni uiri, & Euangelij amans, sponte quasi impulit, ut Ioanni Valerino Deygero, amico meo summo, qui uarijs atq; infinitis propemodum ærumnarum atque miseriarum procellis expositus est, hac me a commendatione gratificarer: quam eo quidem animo te, quo scripsi, suscepturum esse, non d. f. fido. Commouebunt igitur te, mi doctissime D. Spangenbergi non mea solum, sed aliorum grauissimorum uirorum commendationes, quibus illi adesse quàm promptissimè uoluerunt. Puto autem illum

non mea uel aliorum commendatione solum esse
dignum, sed etiam tua & aliorum pietate, doctri-
na ac uirtute clarissimorum uirorum: cum summā
animi constantiam inter suas calamitates atq; mi-
serias, quibus ille discruciat, perpetuò retineat,
nec quicquam contra Deum illorum causa facere
statuat. Nam Euangelij confessionem atq; uocatio-
nem ad docendum omnibus rebus humanis, uitæ et
fortune anteferre debemus, si modò regni Christi
saluatoris nostri cohæredes esse uoluerimus. Qua-
re cum illius desertionem ex mandato factam esse
uideamus, meritò illum tibi quàm commendatissi-
mum habere debes. Habebis autem illum tibi sum-
mopere commendatum, si uel tua uel alterius uiri
opè & auxilio pro uirili quisq; sua liberaliter fue-
rit adutus. Cogitabis illius præcepti quod apud
Phocylidem extat, cuius uerba sunt hæc:

πρωτὸν δὲ σὺ θὺς διδῆς, μὴ δὲ αὐτίον ἐλθέμεν εἶπες.
πρῶτος αἰὲν χεῖρ ἔλκειν χεῖροντι παράχης.
ἀστρον εἰς εἶνον δέξαι, καὶ τυφλὸν ὁδηγεῖν.

Sed non puto longiori sermone ad commenda-
ndum illum, uel te potius hortandum, atq; tibi per-
suadendum, opus mihi esse: cum sciam ex alijs, te
erga peregrinos, præsertim tuæ familiæ homi-
nes, & exules etiam pios, semper esse quàm o-
ptime officium. Quare ut tandem concludam,
te mi

te mi humanissime atq; doctissime D. Spangenbergi, uehementer oro atq; obsecro iterum atq; iterum, ut late et benigne exulem iam prenominatū hospitij tui iure suscipere, atq; illi ad uaticum parumper præbere digneris, quò commodius ad suos liberos longè dulcissimos, Argentorati uitam agentes, redire queat. Sed non dubito, quum illi pro ueteri tuo more, sis omnem beneuolentiam Christi nomine, quæ dies noctesq; confiteris, exhibiturus, cum sis ueræ pietatis quàm amantissimus. Hæc sunt, quæ breuiter ad te scribere amici causa uolui. tu modò fac, ut quicquid à me profectū est, optime cōsulas, meq; et Valentinū tibi semp habeas commendatum. Vale, atq; in annos usq; Pythios cum omnibus tuis quàm felicissimè uiuas. Data Lipsiæ, subuò, Mense Octobri. 1549.

Pastori pio iuxtà ac docto uiro, D. Ioanni Spangenbergio, apud Northufanos concionatori, domino & amico non uulgari, Ioann. Stigelius Tyrigeta S. D.

Hæc tibi præmissa Spangberge diserte salute,
Mittimus imparibus uerba ligata modis:
Hinc ubi ceruleas flauis lauat Albis arenas,
Albis in Arctos qui uada uersat a quas.

Forssan,

Forsan, ut impressæ diuellis uincula cere,
 Vnde tibi hæc ueniat litera missa, rogas?
 Ne mirare, licet nullo tibi cognitus usu,
 Nec fuerim noto iunctus amore prius:
 Cum tamè ingenius fâncas Spâgeberge Camœnis,
 Quas odio nostro tempore uulgus habet:
 Cumq; sit inter se quiddam commuæ poetis,
 Non mirumus quorum tu quoq; sacra colis:
 Hinc mea Musa tue rumoribus excita fame,
 Ardet amicitie foedus inire tua,
 Adde quòd hic qui nostra tibi Georgius offert
 Scripta sibi à nobis exigit ista dari.
 Nec prius à nobis discedere sustinet, ad te
 Quàm faciam imparib. carmina clausa modis.
 Hunc tibi, cum doctos ueneretur ametq; Poetas,
 Ingenuasq; artes sedulus ipse colat:
 Sic commendo, ut eum, qui commendabilis ipse
 Ingenio cultis moribus esse potest:
 Edita cum placida tua carmina mente retracto,
 Iudicio soleo sepe probare meo.
 Ingeniumq; tuum diuinis laudibus orno,
 Quòd tam a Musas sedulitate colat.
 Nam quamuis sacri tractet mysteria uerbi,
 Et doceat sumnu dogma salubre Dei:
 Non tamen Aonidum teneris fastidit in hortis
 Ludere, & ad ripas Pegasis unda tuas.
 Hinc tibi Pietæ referent bona præmia Muse,

Et ducent nomen posteritate tuum.
 Hinc merita ornabunt iuuenes tua nomina laude,
 Quos iam Parnasi per inga raptat amor.
 An quorum numero si me digneris habere,
 Non hos, quotquot erunt, ultimus inter ero.
 Interea aspiret dextrum tibi carmen Apollo,
 Sufficiens uires in tua uota, uale.

Clariss. uiro, Domino M. Philippo Melanchthoni, seruo & discipulo Christi fidei, fratri charissimo, Martinus Lutherus.

G. & pacem. Mittimus ecce propositiones Disputationum, optime Philippe, quas nostro rogatu digneris distribuere Theologiae candidatis: & simul nomine nostro inuitare omnes ad disputationem, die & loco nominatis. Non enim opus esse credo, is hic in ualuis figere, nisi tibi consultum uidetur, cum peregrini sitis, non in loco Vniuersitatis. Cum ueneritis autem, inuenietis in ualuis fixas, more & stylo solitis: tum etiam ad prandium solenniter uocabimus uos. licet (ut nostri) cuperemus scire, quot uestrum sint ueniri. Erit Aula die 16 Crucis. Nos laeti expectamus uos. Nam nunc altera conuincio transijt innoxia: & in tribus diebus ne naturale quidem funus fuit.

Hodie

Hodie unum fuit, sed nihil ad pestem. Ex An-
 la nihil percipio de Synodo ista, quam significas.
 Fortè mysteria tanea nos studio calant. Et liben-
 ter ignoro tanta mysteria. D. Bruck hodie ad-
 uenit, quem cras adibo, si potero. Nam heri & ho-
 die perpetua diarrhoea laboraui: & debilitatus
 sum corpore, eo quòd somnus me fugit, & cibum
 nullum cupio. Et potu destituimur. Spero cras
 melius me habiturum. Quindecim sedes habui
 hoc biduo. Scribe mihi, an deuoraueris lite-
 ras istas Principis: quibus (ut scripsi) uehemen-
 ter fui, tua causa, perturbatus. Et quomodo ua-
 leas. Ego (ut legisti) suspectos cœpi habere istos
 legatos tuos. Nosti perfidum & perditum illum,
 discipulum meum. Et habet ille multos communi-
 cantes, non dissimiles ei. Dominus gubernet & con-
 seruet te, Amen. Dominica post Baribolomai,
 Anno 1555.

Omnibus lecturis has literas, Rector, Ma-
 gistri & Doctores Academiæ Vi-
 rebergensis S. D.

Quisquis est hic peregrinus, qui se ait Persant
 esse, et quidē filiū regis Persarū: tamē cūm peregrī
 nus sit et mancus, simus memores mandati diuini,
 quod præcipit hospitalia officia tribui peregrinis, quod
 neminē iniuria afficiūt. Sic enim dulcissimè scriptū
 I 2 est in

est in Deuteronomio, capite decimo: Deus facit in
dicium pupillo & uidue, amat peregrinum, &
dat ei uictum & uestitum. Et uos amate peregrinos,
quia nos quoq; fuistis exules. Cogitemus de no-
stris miseris. In tanta confusione uitæ accidere sin-
gulis conuersio fortune potest, ut dicitur:

Irus & est subito, qui modò Cræsus erat,
Narrat se Romæ baptisatum esse: & postea cum
uoluisset militare contra Germanos, ademptam ei
esse annuam pensionem, quam prius habuerat. De
hac eius narratione nihil disputamus: tantum hoc
affirmamus, Lipsiæ & Vuitebergæ honeste uixisse.
Et quia nec Germanicè nec Latine loqui potest,
Italicè ut cunq; loquitur: dedimus ei consilium, ut
in Italiam rediret. Et aliquid uaticini dedimus: &
oramus alios, ut & ipsi homini misero opem fe-
rant, propter Deum. Sicut semper gens Germani-
ca fuit officiosa erga peregrinos. Si Persa est, co-
gitemus de Danielis exilio in Persia, & de Cyro:
& de beneficio Persarum, quæ hoc tempore no-
bis præstauit. Toto hoc quinquennio retinem Per-
sæ Turcicum tyrannum, qui alioqui in Pan-
nonia & Germania grassatus esset.

7 Iunij. Anno 1555.

Cl.

Clariss. viro & domino, Cordato, Ecclesie
 in Srendel superintendenti dignissi-
 mo, domino suo, & fratri in primis ue-
 nerando, Ioann. Bugenhagius
 Pomeranus.

Gratiam & pacem per Christum. Mittimus
 ad te, charissime D Doctor, hunc meum Pomer-
 anum, quem speramus gratum fore istic Ecclesie
 Christi. De rebus uestris sic respondeo. Dum
 istic Euangelium sincerè prædicatur, & sum qui
 libenter audium, gratias agite Deo, quòd labor ue-
 ster non est inanis in Domino. Reliqua, quæ uos
 isthic fortè grauant, patienter propter Christum
 ferre: & donec Deus det meliora, pergite semina-
 re. Deus dabit nutrimentum, & Deus pacis erit
 uobiscum. De nostris rebus omnia narrabit tibi
 hic noster Christophorus, mihi carissimus. Chri-
 stus sit tecum, cum uxore & liberis, cumq; Eccle-
 sia uestra in æternum. Salutatur uos uxor mea, &
 liberi mei. Salutatur te uenerandus pater noster Lu-
 therus, & dominus Philippus Melanchthon, do-
 ctor Crucigerus, & alij mei adiutores. Ex
 Viteberga, 1544. altera post
 Michaelis.

D. Ioanni Cosnio Sebastianus
Marsthouius
S. D.

Postquam ueni in Germaniam, duxi ad te, quã-
primùm nactus essem tabellarios. scribendum esse
& de meo itinere, & de ratione studiorum quam
in hac Academia institui: memini enim te magno-
pere à me comendare, cum isthinc discederem,
ut quãrã sepius ad te literas darem. Cùm au-
tem me singulari amore complexus sis, & summa
fide ac diligentia ingenium meum ad optimas ar-
tes institueris ac traduxeris, facerem turpiter, ni-
si intelligerem quantum tibi debeam, & tibi ui-
cissim gratificari omni officij genere studerem.
Quare libenter scripsi ad te, ut gratitudinis meae
tibi specimen ostenderem. Ad id accedit, quòd
cùm ad amicos scribo, uideor mihi uelut domi &
in patria esse: cuius recordatione mirificè dele-
ctor. Sed ut de itinere breuius dicam: perueni Dei
beneficio saluus & incolumis ad hanc Acade-
miam. comites habui ad oppidum quoddam, quod
in uicinia est, plenos humanitatis mercatores quos-
dam, quorum mihi officia nulla in re defuerunt.
Ingresso in urbem, casu sit obuiam Philippus. Id
ego quidem uelut bonum omen interpretor: & ut
fit

fit faustum & felix, Deum precor. Is, etsi nondum inter nos esse nouicia potuit, tamen comiter me salutauit. & cum peterem, ut mihi hospitius domum monstraret, mandat adolescemet, ut eò me deducat. Habeo autem hospitem cum primis honestum hominem, tum etiam eleganter uiuentem, & amantem Sarmaticæ gentis. Literas tuas domino Philippo reddidi, qui mihi officia sua liberaliter pollicitus est, cum quadam commemoratione sui studij erga nationem Polonicam. Et ut audio, tribuit ingenij nostræ gentis singularem laudem acuminis & industriæ. Postea cepi audire prælectiones, ubi audio magnam esse facultatem studiosis, quocunque in genere doctrinæ uersari uelint. Nam Latine & Græcæ literæ diligenter traduntur, & tractantur singulari perspicuitate & felicitate omnes Philosophiæ partes. Quare quod faustum & felix sit, huius Academiæ studijs me frui gaudeo. Ac de studijs quidem scribam copiosius, ubi mihi certam discendi rationem præscripsero. Nunc quidem, ut in primo aditu, degusto omnes prælectiones. Delectat etiam me huius urbis tranquillitas, apta Musis. Et magna est hominum, & præcipuè scholasticorum comitas. In sacris ritibus nihil uidi, quod magnopere dissimile sit à nostris. Quare merito succensendum est nonnullis,

qui his hominibus horribilem quandam & plus
quàm Cyclopicam barbariem tribuunt. Qui cum
tales spargant fabulas, magis morbum animi sui
declarant, quàm profum Reipublicæ. Sed de his
rebus scribam aliàs. Ego enim hæc cõmunia lite-
rarũ & humanitatis studia amplecti decreui, quæ
coluntur hic satis feliciter. Nec admisceo me dispu-
tationibus, quarum dijudicatio non pertinet ad
meam ætatem. illa tantum de moribus urbis com-
memoravi, ut intelligeres, meos etiam mores in tu-
to esse. Et professores solent magna cum gravita-
te de modestia in omni officij genere præcipere.
Bene uale. 1536. Mense Maio.

Dilecto nostro Philippo Melanchtho-
ni, Episcopus N Parisiensis, nunc
Cardinalis, S. D.

Ex tuis literis, & eius qui has tibi reddidit, Fos-
sæ sermone intellexi, quo sis in rempublicam Chri-
stianam animo, in ijs præsertim rebus quæ ad con-
iunctionem omnium gentium pertinent: quod nostrorum
hominum nemini non fuit apprimè gratum, mihi ue-
rò etiam suprâ quàm dici potest iucundum. Nihil
est enim quod tam uehementer cupiam, quàm
hoc, ut illa disidia, per quæ iam diu labefactari
Christi Ecclesia cœpit, aliquando rectè compo-
natur. In hanc pacificationem mi Melanchthon,
propter

propter Deum, quantum potes, incumbere. Habebis consentientes bonos omnes: & in his, summæ auctoritatis hominem hunc Franciscum Regem, cum titulis ac nomine, tum uerò (quòd ego longè pluri facio) re ipsa Christianissimū: cum quo si semel nostra consilia mature comuleris, quod fore breui uideo, nihil est quod de uestro congressu nō sperem. Faciat Deus, ut quàm Romæ inter im, quo nunc propero, operam cogito, eandem utrobique prestare possim. Sed nunc de crum, qui id muneris gnauiter exequantur. Reliqua ex hoc Fossa eodem tuo, & eodem nostro, cognosces. Curabo, ut quàm de me sentio, me excitasse apud te boni expectationem: eam Dei benignitate scriptus uideor sustinuisse. Vale ex Fano Querini. Die 27 mensis Iulij. Anno post Christum natum 1535.

Georgij Sabini ad Principem quendam Epistola.

Cum Celsitudo uestra singulari me beneuolentia complexa sit, nihil magis uelim quàm uicissim meam gratitudinem V. C. testatam effici. Non minus enim mihi laborandum esse statuo, ut pietatem ac fidem meam C. V. probem, quàm ut de studijs meis bene sentiat. Itaq; polliceor C. V. me per omnem uitam daturum operam, ut omnes intelligat, me nihil maius atq; antiquius uestra beneuolentia

I s ducere:

ducere: quam quidem multis de causis plurimi fa-
 cio. Primum enim plurimum refert, tegi & defen-
 di à C. V. Deinde ipsa me uetustatis uestræ admi-
 ratio mouet, ut non possim non amare C. V. post-
 quam cognoui tantam humanitatem cum cæteris
 uirtutibus coniunctâ esse. Quare statuo, mihi sua
 pietate et gratitudine per omnem uitam V. C. eo-
 lendam esse. Cum autem spes omnes studiorum in C. V.
 positas haberem, decreui exponere C. V. studiorum
 meorum conditionem. Diu tam molior profectio-
 nem in Italiâ, ubi & Iuri discendo & eloquentie
 studijs operam dare cupio: & ad hoc me multi pru-
 dentes & eruditi uiri hortantur, propterea quod
 hanc dicendi & scribendi facultatem putant ube-
 riores & suauiores fore doctorum consuetudine
 in Italia, qui in hoc genere nostris hominibus longe
 antecellunt, & habet ipsa peregrinatio per se ali-
 quem fructum. Hactenus autem impedit hæc mea
 consilia, angustia rei familiaris: quæ non est igno-
 ta C. V. Quare supplex oro, ut C. V. subsidium ino-
 piæ meæ ferat, ut inchoata studia absoluerè pos-
 sim. Fortassis impudenter facere uideo, quod cum
 antea à V. C. libris instructus sim, nunc ausim in-
 super maiora petere. Sed nouit C. V. uetus prouer-
 bium, Pudorem egenti inutilem esse. Et cum ne-
 mo intelligat uim & dignitatem artium, quam
 C. V. spero fore, ut C. V. boni consulat petitionem

meam studiorum causa susceptam. Si quid autem proficero Dei beneficio, totum me addicam V. C. efficiamq; ut intelligat hæc uestra beneficia apud hominem gratum posita esse. Valeat C. V.

Ad amicum quendam, Philippi
Mel epistola.

Quod faustum foelixq; sit, redit ad uos D. Antonius, cum quo mihi propter ingenij ipsius candorem uetus iam amicitia est. qui cum & humanitatem & officia tua erga me predicasset, adiecit te mirum in modum amantem esse mei. Ego sane talis uiri amicitie ualde gratulatus mihi sum.

Quamquam enim & nostra studia & illæ conuersiæ, in quas fato quodam meo incidi, à populari laude abhorrent: tamen hoc mihi semper precipuum fuit in uotis, ut probarer bonis & doctis uiris. Horum si candidos habere calculos potero, in doctorum iudicia magno animo respiciam. Duxi itaq; ad te scribendum esse, ut tibi pro hoc animo gratias agerem, ac ostenderem me amicitiam tuam plurimè facere, teq; uicissim toto animo complecti. Etenim cum amicitia sit, ut Philosophi disputant, iusticia quedam, mutuam esse beneuolentiam decet. Utinam uerò præstare aliquid hoc amore dignum possem. Libelli aliquot mihi exciderunt, informes adhuc. Non enim contingit otium, aut tempus ad perpoliendum.

Si quid igitur horum legendum putabis, pleraque
 boni cōsulas uelim, quæ sunt inchoata uerius quàm
 absoluta. Nunc recudo narrationē **Quinti Ethio-**
corum: qui liber, ut scis, iusticiæ imaginem pulcher
 rimam ac uersissimam pingit, planeq; talem, qualis
Apellis est color in tabulis. Nemine autem rectius
 dedicauero, quàm tibi, iusticiæ aut iuris professori.
 Itaq; curabo, ut extet illud testimonium mei erga
 te animi. Multa in eo libro erui, atq; explicauit lo-
 cos in priore omisso. Sed omnia perpurpare non
 potui. Erit igitur auspiciū nostræ amicitie iusti-
 cia: quæ ut uniuersæ societatis humanæ, ita maxi-
 mè unicum esse debet nostræ cōiunctionis, quam
 amicitiam uirtutis causa colere debemus. Postre-
 mò ita me simul tibi cōmendo, ut tibi simul et pa-
 trocinium honestissimorum studiorum et litera-
 rum commendem: quæ si quando unquam, nunc
 maxime à bonis uiris opem et defensionem implo-
 rant. In Gallia immanis seuitia exercetur in homi-
 nes doctos et pios. Gaudeo uestrorum animos mi-
 tiores esse factos. Scis, nihil esse naturæ hominis
 ac iusticiæ inimicitius, quàm uim et crudelitatem.
Quantum igitur potes, hortaberis principes ad
 clementiam, et ad gloriam Christi. Bene
 uale. 13 Martij, Anno 1535.

Erasmus

Erasmus Roterodamus Philippo
Melanchthoni S. D.

Venerunt huc articuli quidam, sed omisis alii
quot in libello, quos tamen pollicebatur catalogus.
Id an casu factum sit, miror. Vtinam D. Luthe-
rus pari studio vitasset seditionum occasiones, &
ad bonos mores prouocasset: ut fuit in defensione
dogmatum uehemens. Ego, quoniam his turbulenti-
bus nullum uideo remedium, subuenio quam uim li-
cet bonis literis, quarum tamen exitium mihi uideor
presagire. Hac in parte tu plus uales, quia iu-
uenis & doctior & scelictior: quanquam promo-
uimus & nos non nihil. Qui has tibi reddit literas,
iuuenis est candidissimi pectoris, summo apud suos
loco natus, cum eruditorum hominum, tum tui a-
manissimus. Quem plane bearis, si dignaberis
tuo colloquio. Nomen illi Franciscus Dolsus, mihi
domestico conuictu probatus spectatusq;: nihil eo
integrius. Bene uale. Datis Basileæ, 19 Februarij,
Anno 1535.

Clarissimo uiro, D. Magistro Ioanni
Marcello, præceptoris suo ob-
seruando, H. B. N.

S. D. Non dubito quin tibi nomine negligentie
suspectus sim, præceptor humanissime, cum rarius
ua te hætenus accesserim, quam & te uelie scia,

Et ratio meorum studiorum postulat. Et uereor
 sane, ne in me non modo diligentiam in studijs: ue
 rum etiam gratitudinem erga te et obseruantiam
 requiras. Nam cum toties officia tua summa cum
 uoluntate mihi detuleris: decuit me quoque insignē
 humanitatem tuam agnoscere, et Spartam meam
 (ut dicitur) ornare diligentius. Quare cum nihil
 prius et antiquius mihi fuerit unquam, quam stu
 dia et mores meos probari: ex animo dolco, me
 in hanc suspensionem mea culpa incidisse. Peto igitur
 abs te etiam atque etiam, ut mihi ueniam des: et
 quiduis de me suspicari potius uelis, quam aut con
 tumacia aut stulto aliquo facto, me ad te non rediisse.
 Nam et nuper significauit, me aduersa ualetudi
 ne à studijs multipliciter abduci, propter quam et
 ab Academia M. Viti et patronorum aliquandiu
 absui. Et deinde, licet in Scholam rediissem, tamen
 exercitium styli omittere coactus sum, ut possem
 ea repetere quæ in absentia neglexeram. Hæ sunt
 cause cessationis meæ: quam ut æquo animo fe
 ras, et beneuolentiam tuam erga me conferas, oro.
 Ego uicissim et diligentiam meam in studijs, et
 omnium officij genere tibi probare conabor.

Cum autem patroni hoc tempore me hortentur,
 ut petam gradum magistrerij: duxi id tibi signifi
 ficandum esse. Etsi enim incitiæ meæ mihi conscius
 sum, et magno studio eorum uoluntati ha

Aenus

Remis repugnavi: tamen cum accedat authoritas
 D. Philippi præceptoris nostri, cogor eis non si-
 ne magno meo periculo parere. Sperabam autem
 fore, cum tardius pecunia redderetur, ut possem
 per aliquot menses differre petitionem. Ideo uolui
 te hactenus ea de re conuenire. Neq; enim licuit
 hoc breui temporis spacio, ex quo redij, ea omnia
 repetere, quæ ad titulum requiruntur: & accede-
 bant multa incommoda, quæ merito me deterrere
 debuissent. Sed non potui impetrare. Nam heri ue-
 speri pecunia ex Lipsia missa est, & D. Philippus
 differri uetat, cum meo nomine ad senatum Norim-
 bergensem hisce diebus scripserit. & sumptus pe-
 tierit. Quare necessario mihi ad humanitatem tu-
 am confugiendum fuit, & petendum ut tua com-
 mendatione & testimonio me iuuare uelis. Etsi te-
 nitas ingenij & eruditionis mihi nota est, quam
 scio indignam esse tanto testimonio: tamen & me-
 diocribus ingenijs aliquem locum fore spero. Et mo-
 res meos probari ut omnibus bonis, ita & in pri-
 mis præceptoribus cupio: in quibus regendis eam
 diligentiam, quam potui pro mea mediocritate,
 semper adhibere conatus sum. Cum autem sem-
 per ita senserim, iudicia præceptorum magnifa-
 cienda esse: profecto nihil mihi tristiùs accide-
 re posset, quam illos, quorum tot & tanta in
 me extant beneficia, secus de me suspicari.

Quare

Quare te quantum possum oro humanissime domine preceptor, ut tua humanitas mihi presidio esse uelit. Ego uero, etsi nihil præter sempiternam grati animi memoriam polliceri possum; tamen interrim assiduis uotis ac precibus te & tuos Deo commendabo: & oro ut pro sua infinita clementia, tibi multiplici cum sænore, hoc beneficium compenset. Vale.

Egregijs uiris, prudentia & uirtute ornatissimis, consulibus & senatoribus ciuitatis Torgensis, dominis & patronis suis summa obseruantia colendis, N. N.

S. D. Clarissimi uiri: Multis argumentis mihi cognita & perspecta est beneuolentia uestra erga meos parentes. Hac fiducia non ueritus sum uobis per literas exponere meam necessitatem, & simul opem uestram implorare ad sustentationem meorum studiorum. Arbitror igitur, iam dudum plurimis uestris notam esse uoluntatem mei patris, qui tametsi re familiari, ut scitis, tenui est: tamen uirtutis amore me & fratrem adhibuit ad literarum studia. Ac me quidem pater in Academia Vitebergensi aluit ferè per biennium, non sine magna difficultate, in hac sua inopia. Nec poterit pater meus ut existimari facile potest, diutius ullo modo sustinere

nere sumptus, quos Vitebergæ studiorum causa fa-
 cere cogor. Mibi etiam ipsi, quo magis per etatē
 accresco, acerbum est, diutius oneri esse parenti-
 bus, eorumq; erga me et studia mea pietate prope
 modum abuti. Sed magis miserum me iudico, cum
 cogito hæc studia deponenda esse, et spem oēm pa-
 rentum de meis studijs conceptam, unā cum sum-
 ptibus et curis ipsorum inanem fore, nisi ulterius
 progrediar in studijs, donec ad aliquam frugem
 perueniam. Id autem omnino fore (quod Deus pro-
 hibeat) uideo, nisi bonorum uirorum beneficentia
 mihi opem ferat. Habeo autem præcipuam spem in
 uestra erga parentes meos, et omnes honestos ho-
 mines uobis notos, beneuolentia. Pro ea igitur ue-
 stra insigni humanitate uos uehementer oro, ut si
 quam potestis concipere spem de studiorum meo-
 rum profectu, et mea erga uos gratitudine, deli-
 beretis de aliqua ratione, qua adhuc paucos annos
 studia mea foueri possim in Academia Vitebergens-
 si, donec ad maturitatem aliquam perueniam, unde
 et uos et Ecclesia fructum aliquem ex studijs
 meis percipere possitis. Accipio autem adhuc ua-
 care stipendium, quod pauperibus scholasticis so-
 let conferri: eo si meis studijs consulētis, summo be-
 neficio me affectum à uobis putabo. Ac polliceor
 bona fide, me summa diligentia daturum operam,
 ut intelligatis hoc uestrum beneficium in me non
 male

malè collocatum esse. Et hæcenus quidem ita spero me uersatum esse in studijs, ut præceptorum, & aliorum quibus uita & studiorum meorum curriculum notum est, iudicium de me, facile me sperem conseruaturum esse: quod ut retineam, uel potius augeam, & uestre in me beneficentiæ cum gratitudine et profectu in studijs respõdeam, annitar sedulo. Quare ut me uobis in hac re commendatum habeatis, etiam atq; etiam rogo. Data 18 Calend. Iunij, Anno 1544.

Amico suo Hieronymus B.
c. Mohr. III p. 76^b S. D.

Non facillè dixerim, quàm molestum mihi tam diuturnum silentium tuum fuerit. Quod eò scribo, non ut tecum expostulem (sunt enim notæ tuæ, occupationes) sed ut meum erga uos omnes animum perspicias. Mirificè enim angebar de uestra ualitudine. Itaque me maximo beneficio affectum puto, quòd tandem respondi. Misit enim mihi literas tuas per proprium nuncium Ioannes post Saturnalia. Gaudeo uos omnes Dei beneficio incolumes esse: & precor, ut uos perpetuò seruet. Christus. Sed Lazari tabellarius perquam incivilis fuit, non enim concessit mihi tempus ad scribendam longiorem epistolam. De Marcello scripsit Bringius ante paucos dies, nosq; illa cura liberauit.

Tamli

affecit
Iofani

Iofani

uit. Quod de meis uersibus scribis, ipse agnosce^{co}
me non satis propitijs musis uersus cudere. Sed ta
men quia hæc exercitatio ad absolutam orationē
prodest, in ea interdum experior ingenium: et
tua reprehensio reddet me diligentiore. Habet
aliquam laudem conatus honestus, ut ille ait: *et*

In magnis uoluisse sat est, si non datur ultra.)
Noui nihil habemus, præter literas Pontificis de
synodo, quas haud dubie uidisti. Cæterum de Cæsa
rianis rebus omnibus hic magnum silentium est.
Tu si quid habes, nobis uelim impertias. Patris
gratulor coniugium, et opto ut felix et faustum
sit. Matrem, fratrem et sorores, omnes meis uer
bis saluta. Scriberem prolixius, nisi nuncijs inter
pellaret. Vale. Bene et spero hinc uale et responde.

Dux Ernestus cuidam Episcopo

S. D.

Reuerendissime atq; ornatissime Princeps, pe
tuit à nobis commendationem ad Reuerendissi
mam paternitatem uestram, quidam nobilis adole
scens, scholasticus huius Academiæ, Petrus de Neu
marck. Cum autem non dubitemus, quin R. P. V.
sua sponte et faucat ingenijs, et prouehere stu
diosos ad Reipub. utilitatem cupiat, libenter de
dimus huic iuueni literas, et ut haberet apud
R. P. V. testimonium morum et studiorum
suorum: et ut rogaemus R. P. V. propter nostrā

K 2 commens.

in eo genere

inquit pro ait et
hæll in t. m.

d. d. 10 Jan. 1533

commendationem maiori beneuolentia hunc inuenem complecti uelit. qui cum sit ex ditione Naubergensis episcopatus, existimauit se necessario suo tempore opem & auxilium à R. P. V. tanquã à principe suo, petere posse. Vixit hic triennium singulari modestiã fama: & in his communibus literis, quæ primæ ætati traduntur, profecit mediocriter, & nunc se ad Iuris studium conuulit. Hæc studia nullo in odio sunt, & ad humanitatem & tranquillitatem Reipublicæ profunt, ut optimè R. P. V. iudicare potest. Nec etiam dubitamus, quin R. P. V. ad principis munus pertinere arbitretur curam tuendi atq; ornandi bonas & honestas artes, ac utiles Reipub. Commendamus itaq; R. P. V. hunc Petrum de Neumarch: & rogamus, ut R. P. V. conferat ei aliquod sacerdotium, unde studiorum sumptus tolerare possit. Reuerenda P. V. scit, hoc liberalitatis genus esse honestissimum, & hæc eleemosynam Deo gratam, et Reipub. utilem esse, iuuare studiosos honestarum artium, qui quidem pulcherrimum ornamentum sunt Christianæ religionis. In his causis speramus commendationem, præsertim à nobis profectam, plurimum ualiturã esse. Neq; enim hic recensere attinet, quæ necessitudo & coniunctio inter nos sit sanguinis. Tantiã illud dicemus, cum fuerit amicitia clarissimis maioribus nostris, cum R. P. V. ac singulare & honorificum

rificum iudicium de uirtute R.P.V. nos quoq; studia omnia et officia nostra ad R.P.V. deserimus. Quare ut propter nos aliquid ad benevolentiam erga hunc Petrum addat R.P.V. etiam atq; etiam rogamus. Bene ualeat R.P.V.

Amico cuidam N.N.

S. Utinam amicitia tua frui possem, mi amice. Animaduerti enim, ad ceteras animi pulcherrimas dotes, & ad doctrinam egregiam, te addidisse summam humanitatem. Quid autem fingi aut perspectius aut amabilius hac coniunctione & societate potest? Quare uelim tibi persuadeas, te à me ualde amari, & fieri plurimi. Hunc animum si possem aliquo officio declarare, profectò efficerem, ut exiguum & studium & amorem erga te meum cognosceres. Mihi quoq; persuasi, me tibi charissimum esse. Quare te rogo, ut amicitie nostrae memoriam conserues, ubiq; gentium eris. Fortassis & literæ meæ, si erunt tempora nobis æquiora, testabuntur, me præclare de tua uirtute sensitse. Scripsit ad me tuus Hieronymus Papiensis, de itinere Italico. hunc ut comitem adiungas, etiam atq; etiam rogo. Scis illud Cyri apud Xenophontem: Cum bonis uiris esse navigationem tutiorem. Ita & ille te expetit comitem, & fausti ominis ducem: tu quoque talis uiri eximia probitate, se-

de, prudentia & doctrina præditi consuetudinem expetas. Habet Patavij amicum Damianū, ad quē proficisci decrevit. Hunc talē esse virū scito, ut ne minē usquā ei prælaturus sis. Nec tibi Hieronymus erit oneri. *Quæso ut respondeas. Die Palmarū, 35.*
Instructio pro Casp. Steinbach ministro uerbi, ad expeditionē Turcicā 1542.

Quoniam proficiscitur commissione Reipublicæ Argentinensis, quæ Euangelio nomen dedit, cū alijs protestantibus: Prima cura sit, ut ipse præco uerbi, & qui sub uexillo Argentinensi militans, doctrinam seruatoris Dei ornēt in omnibus. Secundo, concionator ornabit, si firmus fuerit in sermone sano, conuersatione irreprehensibili, dilectione, spiritu, fide, puritate. Subiecti uexillo Argentinensi ornabunt, si doctrinæ Ioannis (Ne quē concutiatis, ne ue calumniemini, et contenti estote stipēdijs uestris) paruerint: tum in terra amicorū, tum in hostium agris obtemperarint capitaneis, ac huius legatis, item uexilliferis: qui uiri sunt ueritatis ac honestatis amantissimi. Casparus etiā concionator iam nominatis se iungat, illorum sodalitate intersit, quos & patronos & tutores habebit borum consilio & deliberatione, quando & quoties putat utile, et edificaturū uerbū, cohortationē habeat, maxime diebus Dominicis. *Quarta: ne uerò cōciones sacrosancti Euangelij cōtemptui habēantur,*

beantur, curet ne sint nimium prolixæ, aut nimis.
 Quinta: ita poterit proxima Dominica Canente
 in Bischoffen concione sacra auspiciari profectio-
 nem, peccatur locus in templo, qui non denegabitur,
 quando Dominus à Bilsch suos nostris iunget. Sex-
 ta: quomā uerò fidelem & prudentē oportet esse
 dispensatorē mysteriorū Dei in tam promiscuo
 auditorio: uideat diligenter cōcionator, ceu bonus
 paterfamilias, ut illis demensum det etiam in tem-
 pore. Maior pars lanceatorū sine Deo, sine Chri-
 sto, sine timore Dei, et sine poenitētia uiuit. Igitur
 à gradib. uitæ impiæ, qui sunt uanitas, mētis obe-
 nebratio, excæcatio cordis et indolentia (quæ est
 ein uerrucht lebē) diligētissimē dehortetur eos, et
 obtestetur ut Christū audiāt, discāt: deponāt uete-
 rē hominē, et induātur nouo, si uelint cōtra hostes
 Christiani nominis feliciter pugnare, memores ar-
 mature Dei, ad Ephesios ultimo. Septima: est qui-
 dem tota Biblia epistola omnipotētis Dei, ad crea-
 turā suā: quo in munere & milites pro patria pu-
 gnantes collocare libet. In Euangelio & in Paulo
 nusquā nō occurrūt argumēta copiosa, quib. cōcio-
 nator bellicus militē mactationi destinātū ab impu-
 ritate uitæ, mētione uitæ æternæ, resurrectionis et
 iudicij reuocare possit ad respiciētiā et timorē
 Domini. Oclaua: Articuli fidei, decē præcepta, ora-
 tio Dominica, primū locū habeāt in concionibus.

quæ de re Lutheri sermo die heerpredig meminisse.
 Nona: Cum exercitus imperij Bude, aut alibi con-
 fluxerit, concionator Casparus se iungat Euange-
 licis concionatoribus, quos haud dubie Saxo, Land-
 grauius, & alij principes ac ciuitatum protestan-
 tes cum suis mittent. Cum ijs placide, mansuete &
 modeste conuerfetur, colloquia misceat, quæ ad æ-
 dificationem faciunt: à curiosis questionibus absti-
 neat, ne nomē nostræ ciuitatis propter ipsum ma-
 le audiat. Neq; sit immemor articuli, quem com-
 mitia Spirensia statuerunt, de concionatoribus u-
 triusq; partis. Quid, quouis tempore & cum fru-
 ctu, ac apud quos aliter fieri possit ac debeat, ani-
 maduertet.

De cœna Dominica in bello administranda.

Decima: magnū est Christi carne pasci, et Chri-
 sti sanguine potari: item ad hæc sacra mysteria, cū
 solum purificati debeant admitti, cauissimè cir-
 cumspiciendum est, ne quosuis ad Dominicā men-
 sam admittat in tantæ colluuiæ hominum, ne sanctū
 detur canibus, et margaritæ proiciamur ante por-
 cos. Si fortè conflatus cum Turca habendus est,
 instet, ut parati sint animi aliquot concionibus ad-
 uerum usum cœnæ Dominicæ. Non uerò admit-
 tamur promiscuè ad eucharistiam, nisi de quorum
 fide in doctrina Christi & fide constet: qui enim
 indignè sumunt, sibi propriū iudicium accersunt.

Et

Et inhonorant sacramentum, non tantum indignè accedentes, sed & indignè administrantes. Hic vero opus fuerit simplici prudentia, & prudenti simplicitate. Aliter autem agendum est cum rudibus & cum uulgo, aliter cum ijs qui in fide Christi eruditi sunt. Undecima: ut decorum suum seruet minister uerbi & præco Euangelij: ac ut ita maiori autoritate habeatur apud insulsum militem, nihil agat uulgarium aut sordidorum officiorum, unde se contemptui exponat: nisi summa necessitas, quæ legem nõ habet, exposcat. Habebitur enim in precio à capitaneis, uexillifero & legato, nisi ipsemet se nihili faciat.

De historia belli.

Duodecima: quòd ad consignandam futuri belli Turcici historiam attinet, paret capellanus diaria, & consignet quicquid singulis diebus agatur: & communicet cum ijs, qui in similibus argumentis se exercent, satis enim ocij habebit. Vbi dominus Zebaoth successum dederit, ut in uetustas Hungariae, Thraciæ, Græciæ bibliothecas uenerint, atque adeò in Constantinopolim, curet modis omnibus, ne optimis libris damnum inferatur: in quos aliqui stolidus miles sine iudicio seure solet, cuius rei ingentem iacturam in seditione agricolarum (in der auffrur der Bauern) tulit nostra Germania. Decimatertia: tandem non obliuiscatur D.

K 5 Casspa

Casparus, dicti Ambrosij, qui dicit: Dolere poterō;
flere poterō, gemere poterō aduersus arma, mili-
tes, Gotthos. lachrymæ quoq; meæ arma sunt. talia
enim munimenta sum sacerdotum: aliter non de-
beo, nec possum resistere. Dominus custodiat
introitum & exitum, Amen. Argentine.

D. Casparus Hedio subscripsit: Et Gerbe-
lius precatut tibi felicissimam pro-
fectionem.

Deprecatio.

Charissime pater. Etsi magno in dolore sum
propter indignationem tuam: teq; oro propter
Deum, ne paternam beneuolentiam erga me de-
ponas: tamen si coram spectator esses totius uitæ
meæ, minus sperarem fore offensionis. Certè ui-
tam amittere malletm, quàm tuam beneuolentiam.
Illa etiam quæ de uestibus scribis, non me iubente
acciderunt: & deinceps ero cautior, & cura-
bo ne tui aut aliorum honestorum oculi offendan-
tur. Scio me & propter mandatam Dei, & pro-
pter ordinem naturæ, debere obedientiam & re-
uerentiam parentibus. Tibi autem eo plus debeo;
quia multo maiora beneficia à te accipio, quàm
alij filij à suis parentibus. Eximia liberalitate præ-
bes mihi sumptus ad optima doctrine studia co-
lenda, meq; curas ordine & roctè erudiri in ijs di-
sciplinis,

sciplinis, quæ sunt uera ornamenta & lumen ui-
 tæ. Talem patrem si non toto pectore uenerarer,
 monstrum essem indignissimum hominum consue-
 tudine. Rursus igitur te uehementer oro, ut si quid
 feci negligentius, mihi remittas: & bona fide pro-
 mitto, me in omni officio fore diligentiorẽ: &
 perfecturum summa cura & pietate, ut mores &
 studia mea primùm tibi, deinde alijs honestis ho-
 minibus probentur. Sæpe audio hunc dolorem
 in natura hominum summum esse, qui in parenti-
 bus existit, propter malorum calamitates & deli-
 ctia. Et hanc & opylu impressit Deus naturæ ho-
 minum, ut sciamus ab ipso etiam diligi filium, &
 ipsum dolore adfici propter nostras calamitates.
 Vicissim igitur filij parentibus pro tanto amore
 mutuum amorem debent: & iustissimum est, nos
 summa uigilantia cauere, ne parentibus alioqui o-
 neratis cura & moestitia, augeamus dolores. Oro
 etiam Deum conditorem generis humani, ut me
 & te, & etiam charissimam matrem, & dulcif-
 simos fratres & sorores, seruet incolu-
 mes. Bene uale, Die,

Iulij.

Episto-

Epistola ad amicum quendam, cuius status est: inter cætera officia Principum esse, arcere à subditis suis uim priuatam & publicam.

Sicut licita est defensio contra parem inferentem iniustum bellum in aliqua civili causa: sic est licita defensio contra inferentem iniustum bellum, & stabilientem impias religiones. Quia sicut innocentes in alijs causis, ut aduersus latrones: sic & in religione aduersus latrones defendendi sum. Hoc docet ius naturæ, & ius diuinum ad Rom. 13. Eadem est ratio contra superiores in iniuria notoria. Si pater filium uelit occidere, iuste conceditur filio defensio, ut iura expressè docēt. Imò princeps mandato diuino debet defendere subditos in talibus casibus, etiam contra superiorem: & omnes subditi principis eum adiuuare debent. ut si sub Turci imperio aliquis Christianus princeps esset, si Turca ei inferret bellum, nec uellet pacem facere, nisi princeps ille à religione deficeret: princeps mandato diuino debet armis tueri subditos, quantum potest. Sed quòd dicitur, Christiani non debent uti uindicta: hoc dictum non tollit ius potestatis, quòd Deus ordinauit: sed prohibet Christianis priuatis pretextu religionis inferre alijs bella: sicut Anabaptistæ inferebāt. Item quòd dicitur,

dicitur, subditis non licere ut resistent superiori-
bus: hoc dictum habet locum, sicut in alijs causis
ciuilibus, quando superior non infert iniurias no-
torias. Sed si superior rapturus esset ciuis alicuius
filiam, ciuis posset in continente defendere suam
filiam, & interficere superiorem. Quia hæ senten-
tiæ non tollunt ius naturæ. Et regula tenenda est,
Quod Euangelium non tollit magistratum & ius
naturæ. Hac de re scribam aliàs copiosius. Bene
uale. pro munere ago gratias. 1546.

Dehortatio de solitudine fugienda.

D. M. L.

Plura & grauiora peccata committuntur in so-
litudine, quàm in societate hominum. Euam in pa-
radiso decepit serpens solitariam: homicidia, la-
trocinia & furta committuntur in solitudine: lo-
cus & occasio datur satanæ. Deinde autem in fre-
quentia uel societate hominum pudet committere
flagitium. Christus promisit se affuturum esse me-
dium, ubi duo uel tres in nomine suo cõgregati fue-
rint. Diabolus temptauit Christum in solitudine. Da-
uid lapsus est in homicidium & adulterium, tum
cum erat solus & ociosus. Et ego expertus sum,
nunquam sepius incidere me in peccatum, quàm
solitarie uiuens. Deus creauit hominem ad societa-
tem,

tem, non ad solitudinem animalium & rationaliū ac irrationalium. Conditus autem est homo, ut simul essent duo, masculus et femina: ex quorū coniugio Deus aeternam Ecclesiam sibi colligit. Et omnipotens Deus non propter solitudinē, sed propter coetus hominum sacramenta, & sacras conclusiones, ex quibus consolationes durabiles percipiuntur, in Ecclesia ordinavit. At eregionē solitudo parit pessimas tristitias: quāq; in mentem nobis venient, accuratius omnia mala consideremus. Et si quid est aduersi in rebus nostris, id quāmaximē ipsi nobis amplificamus: atq; ita quasi nemo nobis sit infelicior, pessimum euentum rerum omnium fingimus. breuiter, alia ex alijs cogitamus, eaq; omnia in peiorem partem interpretamur. Econtrā felicissimos alios esse fingimus: & grauiter angimur, quōd his bene, nobis autem malē sit.

Dehortatio, ne puellæ in gyros ducantur: & causa cur choreæ institutæ sunt.

Intelligimus quosdam in choreis publicis sibi licentiam permittere quarundam ineptiarum, quæ non decent, & interdum afferunt periculum puellis saltantibus. Cū autem choreæ non debeant esse barbarici aut turpes ludi, sed institutæ sint disciplinæ causa, ut honesta officia adolescens discant

seant exhibere foemineo sexui: habent honestas
 causas choreæ. Quare non est permittendum, ut
 mos ad disciplinam & humanitatem institutus, de-
 prauetur obscenitate uel scurrilitate. Prohibemus
 igitur, inter saltandum in gyros circumduci puel-
 las, ut fit à quibusdam. Prohibemus & alia inhone-
 sta exempla. Choreæ habent nomen à choris, qui
 non tantum constant harmonia cantus, sed etiam
 gestuum & morum. Hæc harmonia non est per-
 turbanda. Sed mos honestus, honestè colendus est.
 Si quis contra hoc edictum fecerit, in hunc seuerè
 animaduertemus. Postremò petimus, ut memine-
 ritis scholam esse officinam uirtutum: & præcipuè
 nos in Christiana schola decet piè præstare, ne
 propter mala exempla, doctrina religionis malè
 audiat. Mandamus igitur, ut in omni consuetudine
 uite modesti sitis, ac tranquilli.

Rector Academiæ Vitebergensis.

Reuerendo uiro, &c. D. Doctori Iusto Io-
 næ, &c. Rector, Magistri & Doctores
 Academiæ Vitebergensis.

S. D. Reuerende Domine doctor, & amice ca-
 rissime, hodie mane tristissimas literas accepimus,
 quarum alteræ ad illustrissimum principem Ele-
 ctorem, alteræ ad reuerendum dominū pastorem
 Eccle-

Ecclesia nostra, de morte reuerendi uiri & charissimi patris & preceptoris nostri doctoris Martini Lutheri, cum magna significatione mortificie ingenis scriptæ fuerunt. Erat ille omnino currus & auriga Israel, à Deo excitatus, ut Euangelij doctrinam instauraret & repurgaret, ut res ipsa ostendit. Neesse est enim fateri, per eum patefactam esse doctrinam, quæ supra cõspectum ingenij humani posita est. Tali doctore et gubernatore orbati, magno dolore afficimur, non solum propter nostram Academiam, sed etiam propter uniuersam totius orbis terrarum Ecclesiam, quam doctrina, consilij, autoritate, & Spiritus sancti cõsilio regebat. Ac plurimum cogitatione periculorum ac tempestatum, quæ postquam ille ab hac statione tempestatum auocatus est, impendent, mouemur. Scimus autem te quoque magno in luctu esse propter similes causas, quibus nos angimur. Oremus igitur Dominum nostrum Iesum Christum, qui dixit, Non relinquam uos orphanos, ut deinceps Ecclesiam suam regat & seruet: & pro beneficijs, quæ nobis per Lutherum exhibuit, gratias agamus, & Lutheri memoriam grati retineamus. Hunc autem ad te nuncium misimus, ac petimus, ut mox nobis significes, quo die hic adfuturi sitis.

Bene & feliciter uale. 19 Februarij

Anno 1546.

Querela

Querela de calamitate belli.

S. D. Nihil accidit noui hoc mihi tempore à tua sollicitudine & uoluntate. Nam sepius me maximum & singularem erga me amorem tuum per spexi, cum quidem aliquando commouerint curas de me tuas, & laborem tibi abiecerint, officijs tuis gratiam nunquam. Sed hæc omitamus. Quod in trepidatione incredibili & perturbatione omnium rerum, & confusione extrema adionum atque consiliorum urbem reliquerint, & quæ occasio fuerit discessionis meæ, & quod huc uenerim cum familia mea, cognouisti siquidem, ut spero, nostri familiares istuc peruenerunt. Nunc in urbe, ut ad spem defensionis, omnia sunt explicatiora & paratiora: ita maior est miseria, & calamitas grauior inter munitionum & militum damna. Nihil possum de his scribere præterea. uincit enim res omnem narrationis atrocitatem: & Syluester cum Lipsiæ fuerit, referre poterit quæ ipse uidit & audiuit. Franciscus Cramius, uir optimus, apud principem in urbe est: à quo heri literas accepi, honestè scriptas. Sed honestis consilijs locus neq; antea relictus fuit, neq; nunc ferè reuincitur. Idem ad me transmisse literas Lanzgrauis, quibus respondet tuis. additæ erant & alteræ ad principem Georgium, quarum exemplum inclusimus his literis. Tuas, dubitans sanè multum ac diu, me tandem co-

L hortante

hortante resignauit Princeps: & perquam sollicitè mandauit mihi, ut hoc factum excusarem literis meis: cui quidem dixi, me arbitrari, nisi factum hoc fuisset, te moleste fuisse laturum: atq; omnino existimare, excusatione apud te non egere. Me contemplatio tam horribilis iræ diuine grassantis indies latius, & respectus meorū, & metus presentium atq; impendentium insuper periculorū, misericordē perturbans: atq; sentio motus interdum animi, quales nunimē uellem, interdū cōsternor cōscientia ἀμορτυμάτω τε καὶ παραψυμάτω: & tamē sustento, ut possum. Teq; oro, ut tuis sanctissimis precib; commendes nostrā salutē Christo. Mibiq; ueniā des, quod sine dubio dolorē tuū augeo τὰ ἑν τῇ ἐμολογῶσα. Mea siue fuga siue discessio data est familiae meae, quorum percussione mollicebatur animus ἰσχυρῶς εἰς οὐσίαις ἀπὸ τοῦ σπ. Sed te alia mihi ingentem formidīnē obijciebant, de quib; scribendum non est: & occultus & ignotus terror quidam me uehementer exagitauit. Quid statuam, prorsus non habeo. Nam in patriam deuehi, quod uellem, quo modo familia mea, de qua maxime sollicitior, possit, non uideo. Dicuntur etiam Cesareae copiae illa loca tenere, & per ea transire, subsidio uenturae duci Mauritio. Etiam ex Bohemia adduci ferunt. In his igitur latebis, donec deseriatur paululum apud optimum principem, Sed quando

crit

erit hoc tempus: hoc nimirum permittendum Deo
 est. Heri putabatur aliquid copiarum huc esse uer-
 turum: sed traductæ omnes dicuntur in Salinas. La-
 te autem sunt conditiones, de quibus, & deinde de
 nobis quid futurum sit, nescio. Optimus princeps
 Georgius ingentibus curis planè conficitur: & sua
 benignitate dum pericula auertere studet, periculis
 sese inuoluit. Non enim est nunc ullus uirtuti,
 humanitati, moderatiõis locus. Literas misit ad u-
 trũq; principem: quas, in quam partem accepturi
 sitis, sanè ueremur. Nos adhuc inter tam multo-
 rum afflictiones, & in publica quadam clade, pro-
 texit quidem Deus: quos etiam posthac misericor-
 dia sua defensurum esse, quantum possum, cõfido:
 & ego ei qualescunq; gratias cum meis, & illi cõ-
 mendo Rempublicam: cui utinam possum opis ali-
 quid adferre interitu meo. Nihil ferè, quòd scribe-
 rem amplius, in memem ueniebat. Transibit Syl-
 uester tuus copias Electoris, nihil spero ei periculi
 fore: etsi à militari manu hoc tempore omnia sunt
 metuenda. Vale, mi suauissime Philippo. Nostra fã-
 milia te & tuos saluat. Börnerus uir optimus, &
 pietatis ac studiorum amantissimus, mirificam o-
 peram nauat Lipsiæ: quem hoc nomine à te magis
 quàm antea amari cupio. Datæ Mersburgi. Die 2
 Ianuarij, Anno instauratæ salutis

1547.

L a D. Ero

D. Erhardo Holtzariensi, amicissimo
suo Stolbergæ, Virus Amer-
bachius S. D.

Ut nunquam de tua fide & amore erga me du-
bitavi, ita ante paucos admodum dies mirari ceppi,
quid fieret, quod tot nuncios huc mitteres sine tuis
litteris ad me, præsertim cum nonnullis huc scripsis-
ses alijs. Semper enim iustis de causis putavi, nemi-
nem te hic me chariorem habere: & id tu etiam
nonnunquam non obscure tulisti Erharde. Quare
fac ut me tuis elegantissimis litteris à tali affectu li-
beres. Volo autem ut mihi significes de tota tua
fortuna copiosissimè. Est mihi aliquoties indica-
tum de tuis rebus, quàm in bono & foelici statu es-
sent: eo nihil potui audire neq; iucundius, neq; gra-
tius. Rectè dictum est à doctissimo poeta: Quon-
dam Cithara canentem suscitavit Musam, neq; sem-
per arcum Tendit Apollo. De rebus meis proxi-
mè satis. Fuerunt hic aliquot Islebienses in nuptijs
Ambrosij: qui, quia mihi non fuerunt ualde bene no-
ti, cum isthic essem, neq; à me ipsi, neq; ego ab ipsis
appellatus quidem sum familiariter. Loguleius il-
le Crassus, & per omnia pinguis, salutabat quidem
stantem me apud alios, sed tanquam ignotissimùm.
Vrsam audio relictam hic iri, & propositam iri
uenalem. Magnæ eius opes esse dicuntur. non

non frustra id fieri: possit aliquis eam comparare
 non magna pecunia, non magno labore, precibus
 aut eloquentia. Nouus homo, cui quondam eram
 unica delicia, uix aspexit me: qui, præterquã quod
 est pessimè de me meritis, cum ego uicissim non le-
 uissima beneficia conulerim in eum, nondum etiã
 cessat (ut audio) meam mihi existimationem quæ
 alioqui satis parua est, labefactare. Si is tuus est er-
 ga Ursam animus, qui olim fuit, accelera: fortasse ri-
 detur tibi. Ego istam genem nihil moror, neq; e-
 tiam ei malè cupio. Argenteum poculum uide bre-
 uis ut habeas. Ego parturio nunc: ubi pepererit, faciã
 primo quoq; tempore ut scias. Vale, & nos ama.
 Commendo tibi Martinum, hominem profectò di-
 gnum meliori ualitudine Vitebergæ.

Franciscus Vinariensis D. Petro Suaue-
 ni, Equestris ordinis uiro, in aula
 regis Daniæ, amico suo

S. D.

Cum arbitrarer Erhardum nostrum ad te per-
 uenurũ esse, dedi ei has literas, cum quidem præ-
 ter uulgaria, quod scriberem non haberem. Nam
 Erhardus ipsi corãm exponet tibi omnem statum
 rerum nostrarum multo copiosius, quàm in breui
 epistola fieri potuit. Est enim homo aulicus, quod
 genus scis solere *πολυπραγματικόν*. Narrabit tibi to

L 3 tam

eam historiam apparati belli, & alia multa. Nisi
Deus admirabili casu prohibuisset, bellum horri-
bile suscipiebatur. Sed haecenus misertus est nostri
Deus, ne scandalo tanto oneremur. Te rogo, ut
nos precibus tuis iuues. Benevolentiam erga me
tuam, quaeso te, pro tua humanitate atq; fide, ut re-
timeas. D. Ioannes Bugenhagenus instaurat Ecclesi-
as Saxonicas Brunsvigae & Hamburgi. Ea de re
arbitror illum tibi multo antè scripserisse. Est apud
uos pellio quidam, cuius legi aduersus Ambsdor-
fium criminationem ualde ineptam. Eius consue-
tudinem uereor tuo Principi obsutura esse. Scis il-
lud, *σοφοὶ τῶν παρρησιῶν τῶν σοφῶν σωστικαί*. Optarim
igitur, uti Principem meliori familiaritate. Quam
sit fanaticus, tale scriptum arguit. Vale feliciter.
Pridie diuī Iacobi, 1528.

Patri suo carissimo Hiero-
nymus B.

S. D. Inuilexi ex quibusdā, pater amātissime,
quosdam sermones de meis moribus ad te perla-
tos esse. Nihil certè mihi potest accidere tristius,
quàm si animus à me tuus alienaretur; ac planè ui-
tam malim amittere, quàm tuam ^{meam} erga me beneuo-
lenciam. Intelligo enim me tibi plurimum debere,
super id quod omnes filij pariter debent pareni-
bus. Suppeditas enim mihi otium ad colenda opti-
ma studia literarū: quod hoc quidem tempore pau-
cissimi

Cod. Melan. Th. p. 75^b
Ad matrem.

nescio quos
pertinet

Idem

ei simi patres faciunt. Quare te summa pietate et
 amo. et ueneror: teq; uicissim oro propter tuam
 excellentem humanitatē, si quid peccau, mihi con
 dones. Etsi spero in meis moribus nullam herere
 infamiam: tamen q̄ hoc tibi polliceor, me in posterū
 in omni officij genere futurū diligentiore. Meā
 salutem, uitam ac studia tibi, mi pater, commendo:
 teq; oro, ne animum tuum à me alienes. Ego uicif
 sim cauebo per omnem uitam, ne quid cōmittam,
 in quo uidear uiolare pietatem, quam tibi debeo.
 Bene uale.

Hieronymo B. Philippus Melanch
 thon. S. D.

S. J. Periuicunde mihi fuerunt literę tuę, Hierony
 me suauissime, quod nū̄hi memoriam nostri sum
 ma cum beneuolentia te retinere ostendis. Mi
 rificę me cōstantia tuę in amicitia delectat. Neq;
 uerō difficulter (fidem) præstant hi, qui neq; mer
 cedem prætolantur in amicitia, neq; cæco impetu
 feruntur: sed uirtutis atq; humanitatis causa colunt
 amicitias. Semper autem animaduerti, nullam sa
 liam ob causam te expetere nostram consuetu
 dinem, nisi quod ingenij suauitas inuitat te ad
 complectendos studiorum tuorum socios. Ego ui
 cissim perpetuo quodam iudicio meo in amicitiam
 te recepi. Videbā enim te non solum delectari his

L 4 nicis

Veneror

Etiam

cum a. M.

das a. M. B.

tel. a. M. B.

leg. a. M.

pellente a. M. B.

inuitabit a. M. B.

not. honam a. M.

melan. a. M. B.

in spexi A. B.

Tu c. m. A
amicum A. B.
can. B.
fortunam A.
aut A. B.

meis studijs, sed uelut ab ipsa natura ad humani-
tatem factum esse. Nec ⁱⁿ me iudicium sefellit. Nam
postquam familiariter intr^ospexi ingenium tuum,
mea de tua uirtute ac fide opinio ualde confirma-
ta est. Quamobrem, quoad uoles, hanc in amicitia
conseruabo. Te q; adhortor, ne sinas ulia aut tem-
porum aut fortuna iniuria obrui atq; extingui.

P. Vale.

Ph. M. M.

Sodali suo carissimo H. Firerius
S. D.

Cognoui te à pueris semper fuisse bonarum li-
terarum admodum studiosum, & ingenio acri.
Cum te autem propter suauitatem morum unice
semper amauerim, non possum facere quin de stu-
dijs tuis interdum cogitem. Postquam autem scho-
lae in patria nescio quo malo fato deserui sum, &
studia literarum nunc frigent, uehementer doleo
deesse tibi praecipuos ad formandum ingenium
tuum idoneos. Quare duxi hac de re meum con-
siliu scribendum esse: quod, te rogo, ut in bonam
partem accipias. Nihil enim praescribo: sed singu-
lari quodam amore tui adductus sum, ut quod tibi
maxime profuturum arbitrabar exponerem. Plur-
imum refert, à teneris re clè institui in optimis.
Eius rei magna facultas est in nostra Academia, in
qua florent omnium artium ac disciplinarum stu-
dia: & cum eloquentiae, tum philosophiae profes-
sores

fores habemus non contemnendos. Ad hoc accedendum & sacrae literae, quarum homini Christiano cognitio necessaria est. Valde igitur optarem te huc quam primum aduolare. Qua de re ages cum patre tuo: qui etsi sumptus fortasse metuet, tamen expugnari poterit à te, si diligenter & magnitudinem utilitatis exposueris, atq; ostenderis quantum studijs tuis haec profectio collatura sit. Bene uale.

Patri suo carissimo. H. F.

S. D. Sperabam me literas in Lipsicis nundinis Ianuarij à te accepturum esse. Ea spes cum me fessisset, mirum in modum angebat. Sed paulo post liberaſti me omni sollicitudine molestiaq;. Nā breui post reditae sunt mihi literae tuae 10 Ianuarij. Euiq; optatissimum atq; iucundissimum, quòd significas te bene ualere. Non dubium est mihi, quòd scribis te de mea salute sollicitum esse, cum nondum intellexeris quicquam certi de meo iincre. Facio enim coniecturam tui amoris: de meo uerò arbitror quoq; hac cura liberatum esse. Dedi enim ad te literas Stephano, in quibus historia est rerum mearum omnium. Quamquā autem non habebam hoc tempore certum tabellarium ad uos: tamen hanc epistolam dedi cuidam proficiscenti Norimbergam, qui si ad te peruenit, facile cognosces me nullam scribendi occasionem negligere. Scio enim

L 5   nullum

nullum officium hoc quidem tempore gratius me tibi facere posse: nec ego ulla re magis delector, quam hoc genere epistolarum, in quibus quasi tecum coram uidear colloqui. Et alit hæc exercitatio scribendi facultatem, de qua tu grauissimè admones, ut stylum exerceam studiosissimè: ac formam orationis, ad quam me præceptor aduefacit, retineam. Ego uerò consilium tuum suauissimum, pater, magnopere probo. Nulla enim res in studijs uim habet maiorem, quam stylus: quem prælarè Crassus apud Ciceronem, uocat optimum dicendi esse. Florem ac magistrum.

De genere autem orationis ita statuo, procul adhuc me ab ea forma abesse, quam exspecto: et ad quam effringendam, acerrimo studio, summa cura, deniq; omnibus animi atq; ingenij uiribus entendam mihi esse intelligo. Et contigerunt mihi Dei beneficio ad hanc studiorum rationem duces probabiles. Quare tibi optima fide polliceor, me operam daturum, ne adhortationem tuam aut illorum præcepta contempserim, et in tanta occasione discendi mihi defuisse uidear. Bene uale.

Patri suo A. R.

S. D.

Thux Cum omnino literas à te ex Lipsico mercatu expectarem, uenit abs te Nicolaus missus, quem
non

non secus ac uiam epistolam maximam cum leti-
 cia omnes excepimus, qui quidem uberius res om-
 nes domesticas exposuit, quam à te ^{præ}scribi, præ-
 scribit tanta occupationum mole, poterant. Itaque
 hoc tuum officium non minus nobis gratum fuit,
 quam solent esse literæ tuæ, quibus nihil iucundius
 atque ^{carius} contingere potest. Intelleximus ex Ni-
 colao, nos Dei beneficio rectè ualere. Id maximam
 nobis uoluptatem attulit: et precamur Christum,
 ut nos omnes diu saluos atque incolumes seruet. Mit-
 terem tibi meorum studiorum specimen: si id quod
 in manibus habeo, absoluissem. Institui enim car-
 men, iussus à domino Philippo, in quo uituperem
 Cochleum, quod hospitem Aleium indignis modis
 tractet. Nec ago eam fabulam eo nomine: sed ip-
 sius Aleij personam represento, ne mihi ^{per}bellum
 accersam cum homine maledico. Tantum sty-
 li exercendi causa ludo. Id uidebar maiore cum fru-
 ctu facturum in materia primum honesta, deinde
 facunda, quæ plurimum recepit ornamento: sed
 sum ineptus, qui carmen nunc prædico, priusquam
 uideris. Verum non ignoras genus poeticum in pri-
 mis esse φιλᾶκτον. Nec quisquam est, ut inquit
 Catullus, quem non aliqua in re uidere Suf-
 fenum possis. Bene uale.

Parenti

Tantum
nobisoptatum nobis acci-
dere

A. H.

A. H.

focunda / intellectus

A. H.

Co. Mech. III, p. 75^b Ad Patrem. 500

Parenti suo carissimo I. W. R.
S. D.

Nullus mercator ex nundinis Lipsicis tam auidè lucrum expectat, quàm nos solemus literas tuas expectare: uerùm præclarè satisfecisti nobis misso Nicolao. Itaq; tibi agimus gratias ingentes pro hoc tuo officio, quòd libros nobis, quos uolebamus curasti. Magnum onus imponi nobis intelligimus, ut demus operam, ut tuæ summæ liberalitati nostra in studijs diligentia respondeat. Atque ego quidem polliceor, me pro uirili officium facturum esse: pudet planè uersuū, quos tibi nuper misistis, ac factos non propitijs misis. Nam cum Ambrosius hinc abiret, non concedebat emendandi spacium. Misimus tamen non ut uersus ipsos, sed ut studium atq; assiduitatem meam tibi probarem. Bene uale.

Sturno H. B.
S. D.

Etsi mihi literæ tuæ gratissimæ fuerunt, doctissime Sturne: tamen dicam uerè quod res est, puduit me in hoc officij genere anteuertere. Nam cùm de me præclarè meritis sis, decuit me multò antè spectum aliquod meæ erga te gratitudinis mittere. Malo autem simpliciter fateri culpam, apud te hominem prudentissimum, quàm desidiæ meæ prætexere ineptam aliquam excusationem. Illud tantum

tum oro, quamlibet aliam causam tam diuturni fi-
 lenij, potius esse dicas, quam obliuionem tuorum
 meritorum aut ingritudinem. Habere enim
 plus quam ferreum pectus, si huiusmodi beneficio-
 rum obliuisci possem. Etenim etsi omnes pari fide
 summa docuisti: tamen uisus es me summa semper
 beneuolentia complecti. Quare tibi multo plus de-
 beo, quam ceteri commilitones mei, ac uelim tibi
 persuadeas summa te pietate à me coli. Atq; ego,
 ut hunc meum animum re testari malim quam uer-
 bis, si fortuna mea sineret. Quæ si olim dabit mihi
 facultatem referendæ gratiæ, perspicies clarus be-
 neficia tua apud gratissimū hominem posita esse.
 Interim has literas ceu *σωγχαφλὸν* mei erga te offi-
 cij habebis. Quod uerò te amanter me ad studia
 hortaris, gratissimum mihi est. Nec dubitas, quin
 plurimum apud me ponderis adhortatio habeat
 cum propter auctoritatem tuam, tum propter tuū
 erga me amorem. Cui enim de studijs libentius as-
 sentiar quam tibi homini doctissimo? tum pro-
 pter ætatem atq; usum maxime intelligemi uim ac
 dignitatem literarum? Deinde si est humani inge-
 nij amicorum monitis magis adfieri, quam aliorū:
 profectò apud me plurimum ualere debet eius ora-
 tio, quo mihi secundum parentem nemo fuit unquā
 amior. Ex N. intellexi te tua epigrammata æditiu-
 rum esse: quod ut facias, te etiam atq; etiam adhor-

tor, non solum ut nominis tui memoriam ad posteros extendas: sed ipsius Reipublicæ literariæ causa, cui plurimum utilitatis atq; ornamenti tua scripta adferent. Bene uale.

Ioanni Riuiο H. B.

S. D.

Quod mihi mandas, ut cum ijs commercium habeam, quorum consuetudine melior fiam: improbos uerò et à literis abhorrentes fugiam, tanquam pestem: primum, ut debeo, magnas habeo gratias, quod tam officiosè res meas curas. Sequar autem hac in re Hesiodi cōsiliū, qui *ωλυφιλίαν* improbat: quæ si unquam, imò maxime perniciosa est in his corruptissimis moribus. Cum paucis mihi familiaritas est, quibus utar socijs horum nostrorum studiorum: quæ res quantum prosint, admonet nos sapientissimus uates, cū ait: *σὺν τε δὲ ἑρχομένῳ*, nosti enim uersum.

De sodalitiō meo facile potes coniecturam facere, pro tua singulari prudentiā ex hac oratione mea: in qua si quæ comparent notæ doctrinæ & studij, intelligi potest, nihil esse mihi negocij cum ijs, qui per inertiam omnia honesta studia fugiunt. Bene uale.

Patri

903
Patri suo carissimo N.
S. D.

Charissime pater: Et pro epistola tua, et pro uia
tico misso, tibi gratias ago. Noui nihil audiui his
diebus, quod dignum lucris uideretur: nisi quod
Dryander scribit, se recens Moguntiae apud Epi-
scopum fuisse: quem narrat Academiam nostram
laudasse, qui Ecclesijs conseruat studia: ac dete-
statum esse negligentiam quorundam Episcopo-
rum in scholis tuendis, ac dixisse, magnas et Ethni-
cas tenebras in Episcoporum ditioribus ex ea in-
scitia secuturas esse. Hanc narrationem, quia tibi
non iniucundam fore arbitrabar, scribendam esse
dixi. Et eternam patrem Domini nostri Iesu Chri-
sti fontem sapientiae oro, ut mea et publica studia
regat: et te, carissimam matrem, et dulcissimos fra-
tres et sororem seruet incolumes. Bene et feliciter
uale. Die 22 Maij.

Commendatoria.

Etiamsi nulla mihi uobiscum intercedit noticia:
tamen cum intelligere Adami nostri fortunas oēs in
magno discrimine positas esse, non dubitavi ad uos
scribere, praesertim rogatus ab Adamo. Idque ut ho-
nificulatis oro. Non dubito quin Adamum pro-
pter eximiam ingenij modestiam, fidem et dili-
gentiam in omni genere, postremo etiam propter eru-
ditionem

ditionem non uulgarem ametis. Itaq; spero uobis eius negocia ac salutem curæ fore. Sed tamen ut intelligatis, quantum opere expetat uestrum consiliū hoc tempore, & quantum sibi presidij in fide & amicitia uestra positum esse existimet: contendit à me quoq; , ut suam causam uobis commodarem.

Quæso igitur ut optimum iuuenem tueamini aduersus curatoris iniquitatem. Totum negocium exponet uobis ipse in suis literis. Huma. animi est, ad fici periculo animi tanto. Tribuit autē uobis summam humanitatem Adamus. Quare rem dignam feceritis homini docto, & officia humanitate meritiue, si confugientem ad uos Adamum defende-ritis. Tali ingenio est Adamus, ut pollicear gratū fore. Hæc scripsi, adductus beneuolentia erga Adamum, et commemoratione uestrarum uirtutum ac doctrine, quas liberalissimè prædicat Adamus. Valete.

Amico suo Hieronymus B.

S. D.

Statim ut huc redij, bibliopolas accessi, exploraturus quid adferrent nouorum librorū. Ibi cum de Bembo audio, mirificè gauisus sum, non solum quòd mihi arbitrabar contigisse, ut frui elegantissimis eius uir scriptis possem: sed etiam ut fidem meam apud te liberarem, tibiq; promissum manus mitterem. Sed cum iubeo promi, narrat bibliopola se

la se subito uendidisse omnia exēpla. Non credas,
quàm ipse mihi succensere coeperim, quòd serius
aduenissem. Inueni tamen apud comilitonem quen-
dam meum: quòd quidem sic amabat, ut nulla pe-
cunia ab eo impetrare potuerim. Sed expugnaui
eum mentione tui nominis. Etenim cum tua in stu-
dijs illustrandis atq; ornandis diligentia ac fides
minimè sit obscura, neminem existimabis nostri or-
dinis, qui te non propter uirtutem ac doctrinam
tuam plurimum amet. ¶ Mito tibi codicem, ut a-
liquod habeas meae amicitiae *μνημόσυλον*: quòd
spero tibi non solum propter scripti elegantiam
sed etiā propter nostrā amicitia fore gratissimū.
Equidè agnosco, me tibi pro tuis immortalibus be-
neficijs, non minus quàm parentibus ipsis debere.
Quamuis autem in referenda gratia non possum
tecum paria facere: tamen efficiam ut intelligas,
me animo erga te gratissimo esse. Philippus polli-
citus est se eius rei, de qua collocuti sumus, occa-
siones summa diligentia obseruaturum esse. Intel-
ligo eum de ingenio tuo ac studijs tuis honorificen-
tissimè sentire. Bene uale. *A. 1533.*

Patri suo charissimo. S. D.

Charissime pater. Et animi gratitudinem tibi
perpetuam, Deo iuuante, praestabo: & nūc prope-
cunia missa gratias ago: perficiāq; summa diligen-
tia, ut mei mores & studia tibi probentur, ut sepe

M mibi

Tuum exem-
plum
Fille
Literarum

Itaque
notae

mihī illud Epaminundæ dictum propono, qui inquit hunc se maximum fructum suorum laborum capere, qui adhuc haberet parentes spectatores suæ gloriæ, qui uerè letarentur filij uirtute. Iudicauit enim dulcissimum esse, probari à parentibus. Mibi quoque summæ curæ erit, ne ulla in re uoluntatem tuam offendam.

Inchoaui Iuris studium, quod felix et faustum sit, nec tamen exercitia lingue Latine et Philosophiæ omittam. Scio enim hac doctrina illustrari scripta Iurisconsultorum. Expectamus autem tuum aduentum, ut de tua sententia eligatur aliquis, qui me familiariter docere possit. Bene uale.

Alia.

S. D. Charissime pater. Etsi magister Erasmi in patriâ profectus est: tamen studia doctrinæ non intermitto. Abiturus enim adiunxit mihi suum conterraneum doctum et modestum uirum, cum quo repeto doctrinam de circulis celestibus et exercitia computationum, quæ necessaria sunt ad loca Planetarum inuenienda. Incoepi autem et institutiones quæ continent elementa Iuris audire, quæ cognoscenda sunt non ideo tantum, ut ad forum et ad lites instrua-

rum,

erit: sed multo magis ut ciuilia officia & me-
tas rectius intelligamus, & ordinem iusticie in o-
mnibus actionibus magis custodiamus. Spero me,
Deo iuuante, utilem laborem in utroque gene-
re sumere. Nam cognitio cœlestium motuum de-
ducit mentes ad naturæ & Dei opificis conside-
rationem, & legum sapientia mores gubernat.
Et olim in Republica, Deo iuuante, instructus, hac
arte melius seruire cōmuni uitæ potero. Scio au-
tem sine auxilio Dei nullius hominis cursum feli-
cem esse. Ideo Deum æternum Patrē Domini no-
stri Iesu Christi oro, ut & te & nos omnes regat
& defendat.

His diebus Poloni hic fuerunt, qui magnos a-
ceruos librorum theologicorum emerunt, ut eos
in Poloniam uehant. Hos audiui in mensa nostra
narrantes multos doctos & nobiles uiros in Po-
lonia piè amplecti doctrinam Euangelij, & uera
inuocatione Deum colere. Quare etiamsi Germa-
niæ Ecclesiæ dissipabuntur: tamen lux Euangelij
non extinguetur. Deus te & carissimam ma-
trem, fratres et sororem seruet in-
columes. Vale.

M a Doctri-

Doctrinæ ueræ commendatio.

S. D. Etsi antea uerbis qualemcunq; tibi significationem ostendi gratæ mentis: tamen ut perpetuò circumferre in animo & uirtutum tuarum, & beneficiorum quæ in me contulisti, memoriam tibi hanc etiam epistolam ad te scribendam esse duxi, quam uelut obsidem perpetuæ uoluntatis meæ apud te esse uolo. Nam mihi nihil prius est, quam ut patris mei & præceptorum beneuolentiam recorder & tuear. Sæpe autem mecum de literis, & de tota uitæ humanæ gubernatione cogitans, & meam et reliquæ iuuentutis stulticiam deploro: qua non satis intelligimus, quancum bonum sit uera & salutaris doctrina, qua homini nihil melius à Deo datum est. Nam hæc nos ad Deum reducit, & imaginem Dei in nobis restituit. Profectò statendum est, post Deum plurimum deberi fidis præceptoribus, qui & custodes sine in terris rei optime, & diuinum munus nobis incorruptum impertiunt. Et quidem in hac schola non solum eruditio docentium, sed etiam eorum fides, assiduitas, constantia in perficiendis multis magnis laboribus, quarum uirtutum spectatores simus, nobis prædicanda sunt.

Reliqua pars huius epistolæ defuit. nam describenti eam, quidam in absentia totum exemplum huius epistolæ abstulit.

REHE-

Reuerendo uiro, eruditione & uirtute
 præstanti, D. Georgio Buchholtzero, pa-
 stori Ecclesiæ Dei in urbe Arctoa,
 fratri suo colendo, Philip-
 pus Mel. S. D.

Reuerende uir, & charissime frater: scio hoc
 tempore inclytum principem Electorem, et curis
 & negocijs maximis occupatū esse: & oro filium
 Dei custodem Ecclesiæ, ut gubernet consilia prin-
 cipum. Sed tamen cum uoluerit inclytus Elector,
 me responsionem de Stancari controuersia mitte-
 re, scire cupio an acceperit. Si legisti, uides mul-
 tas magnas res in questione illa contineri: teq; o-
 ro, ut significes mihi, an exhibitum sit scriptum
 meum Illustrissimo Electori, & quod sit tæum iu-
 dicium. Hic tabellarius Rostochium profecturus
 est, missus à senatu Norinbergeni, ut accersat do-
 ctorem Ioannem Aurifabrum. Quæso ut cures
 nuncio indicari iter ad Rostochium, ab ijs qui no-
 runt. Mitto tibi concionem Mathesij. Bene uale,
 & rescribe per hunc tabellarium, quem in reditu
 iusi literas à te flagitare. Die natali Mariæ uirgi-
 nis matris, quam scribit Nicephorus ui-
 xisse annos nouem & quin-
 quaginta.

90
Cuiusdam excellentis & docti iuuenis
epistola, ad suum Tutorem
scripta.

Non dici potest, charissime Tutor, quàm mihi
iucunda fuerint literæ tuæ: quæ non tantum offi-
cij ac studij erga me tui plenissima erant, uerum
etiam salutarem ad pietatis studium & honesta-
rum rerû cohortationem adferbant. Quare tan-
tum profectò mihi addidisti calcar, ut ex animo cu-
piam meam tibi probare diligentiam: ac efficere,
ut tuæ uoluntati mea officia cumulatè responde-
ans. Etsi quidem benemeritis gratia est referenda,
nec tuo gratius officio nunquam mihi accidit quic-
quam: ego quoque, quantum possum pro pio in
me studio, toto pectore tibi gratias ago, quod tan-
ta me beneuolentia complecteris, & optimi pa-
rentis uicem tam diligenter & studiosè agis.
Porro etiã te uehementer rogo, ne quid prætermit-
tas, quod ad me pertinere existimabis: commone-
facias sedulò, ut retineas in officio eum qui tuæ
fidei est commendatus. Id ego ut hæcenus à me fa-
ctum esse censeo, summû beneficij loco ducam: &
tuis monitis lubens obtemperabo, ne quod pupilli
officium desiderare queas. Et utinam omnes sic
statuerent, nihil esse magis conueniens nostro or-
dini, ac pulchrius, quàm aures præbere benignas sapien-

Sapienter consulentibus: in me certè eam sententiam tua grauisima præcepta nõ mediocriter confirmare: quoniam, quantum reserat à teneris relictè adfueri, intelligo. Perge modò mi Tutor, ut, si qua (ceu millia homini accidunt) displicebunt, reprehendas. Non temerè dictum est à sapiente: Meliorem esse manifestam reprehensionem oculata dilectione: & fidelia uulnera diligentis, quàm oscula inimici conuulsiuosa. Quæ sententiæ omnium animis infixæ esse debent: ut intellegamus, multum nos debere ijs, à quibus non uitæ, sed rectè uiuendi principia accepimus. Maxima dicamus beneficia ea, quibus ad ueram pietatem erudimur: ea, quia abs te mihi sedulò sunt præstita, facile agnosco, quauis tibi sim deuinctus nominibus: & quàm mihi sit difficile, tecum certare officijs. Id uerò agam quod mei muneris esse censeo, ac omnibus connitari uiribus, ut tui amoris qualem eunq; percipias fructum, & in pupillum gratissimum tantum te contulisse officiorum intelligis, ut uehementè gaudeas. Vale mi Tutor, & me ut aures cura.

Patri charissimo suo N. N.

S. D. Charissime pater, non dubito te & alios multos honestos homines ualde consternatos esse Lutheri interitu, & quia ipsum propter egregia merita erga Ecclesias boni omnes dili-

gunt: & quia metuendum est, maiores fore dissipations Ecclesiarum, postquam tantus gubernator à specula sua remotus est: tamen cum filius Dei dixerit, Non reliquam uos orphanos: hac nos uoce consolemur, & à Deo defensionem & gubernationem petamus & expectemus. Te quoque oro, ut à luctu animum abducas: ac potius, quod saepe facis, cum Ecclesia tuas preces coniungas. Quod uerò me hortaris, ut doctrinam Theologicam rectè discam: talem mihi patrem gratulor, qui mea studia referre uult non ad quaestionem, sed ad illustrandam gloriam Dei, & ad mores meos honestè pieque regendos. Hunc mihi studiorum finem cum semper proposuerim, gaudeo meum consiliū cum tuo congruere. Et Deum sapientiae fontem oro, ut me gubernet. Saepè toto pectore execror Cyclopes illos, & Epicureos, qui cum se Deus tot illustribus testimonijs patefecerit, tamen eum contemnunt, & nec impiorum poenis terrentur: nec immense bonitatis cogitatione mouentur, quam Deus ostendit prodiens ex suis arcanis, ubi sese humano generi patefecit. O ferrea pectora, quae tantas res negligunt. Me uerò, quantum possum, ad ueram agnitionem & inuocationem Dei exuscito, & doctrinam à Deo traditam rectè & integrè discere conor, ut sim in hoc cœtu de quo scriptum est: Ex ore infantium et lactentium perfecisti tibi laudem,

Oro

Oro etiam Deum, ut meam sororem seruet incolumem, et adiuet ut feliciter pariat. Postremò rogo, ut telam mihi ad faciendum thoracē et caligas mittas. Bene uale.

Alia.

Charissime Pater. Postquam huc nunciatum est, quatuor & uiginti horrea incendio periisse, quorum pleraq; adhuc frumenti plena fuerunt: et in his tuum horreum unā conflagrasse, ualde consternatus sum: & incepi (ut fit in dolore) gemens & lachrymans, animo repetere detrimenta quæ amea accepisti, et publicas difficultates huius temporis, ac nostræ ciuitatis inopiam: quarum rerum omnium cogitatio mihi moesticiam ualde auxit.

Moueor & priuatis & publicis incommodis: sed multo magis de te & matre sum sollicitus, ac uereor hanc moesticiam uobis morbum aliquem allaturam esse. Etsi autem scio te uirum præstanti uirtute & robore animi præditum, res aduersas moderatè ferre: tamē ad te scribendum esse duxi, quo te hortarer, ut uel propter matrem tuum dolorem fortius reprimas, & illam erigas illis consolationibus quæ nobis in cœlesti doctrina proponuntur, quas optimè nosti. Castigat nos Deus, non ut funditis nos opprimat: sed ut ad inuocationē nos exuscitet, quam si præstabimus, Deus hæc damna nobis sarciet: ut & lobo & multis alijs amissas fa-

M 5 cultates

cultates restituit. Hæc & sæpe cogitato, & matris
 recitato, eamq; à cogitatione huius aduersi casus
 tua suauitate abducito. Ego quoq; Deum orabo,
 ut leniat uobis difficultates omnes propter filium
 suum: quem ad nos misit, ut fœdus cum humana
 natura faceret, ut hac æterna copulatione testa-
 retur se uera cura adfici generis humani. Bene
 uale.

Alia.

Charissime pater: Cùm sciam te pericula præ-
 sentia ante aliquot annos præsensisse: spero te e-
 tiam præparasse animum ad ea sapienter feren-
 da, quæ iam accidunt. Teq; oro, ut te ab dolore ab-
 ducas, quantum omnino potes: & cogites, nec om-
 nia humanis consilijs regi posse, & uoluntate Dei
 esse ut petamus, ut ipse res inextricabiles sua mira-
 bili bonitate extricare uelit. Spero certe nunc exau-
 diturum esse gemitus nostros. Hoc igitur cogita-
 bis, ubi filius Dei inquit: Nemo rapiet oues meas
 ex manibus meis. Hanc meam commemorationem,
 etiamsi non est necessaria, tamen scio tibi non
 ingratis fore. Nec argumentum aliud hoc tem-
 pore habebam. Ex Hamburga scribitur, Gal-
 lum inferre bellum Anglis tanta classe, quanta in
 ea Oceani parte nunquam uisa est. Cæ-
 tera desiderabatur.

Alia.

Charissime pater: Deo aeterno patri Domini nostri Iesu Christi gratias ago, quod te reduxit domum: ac toto peiore eum oro, ut nos omnes immensa misericordia sua seruet & regat. Nisi enim auxilio Dei iuuemur, neque coetus hominum seruari, neque uitam tueri singuli possunt. Adfirmat autem filius Dei, se custodem & Ecclesiae & omnium innocantium esse. Et sicuti in hesternae concione de Samaritano audiimus, imponit nos filius Dei suis humeris gestandos, sicut ille Samaritanus saucium uiatorem iumento imposuit: & sua manu uulneribus nostris medetur. De studijs meis uoluntatem tuam sequar. Ego quidem decreui Iuris doctrinam discere, & in ea uocationis Reipublicae aliquando seruire: si tamen & sententia & auctoritate tua hanc meam uoluntatem probabis, & tua beneficentia me adiuuabis. Ac oro filium Dei, ut totum uitae meae cursum regat. De negocijs publicis, etsi multa hic feruntur: tamen hanc unam historiam literis dignam esse iudicauimus, cuius lectionem tibi etiam non inuicendam fore speraui. Venit huc quispiam ex Gallia nobilis uir ac doctus, qui narrat honestissimam matronam uiduam Budaei, una cum filiabus Lutetia migrasse ad Caluim Ecclesiam, ut ibi & uocem Euangelij audiat: & longius

gius absit à seuitia, quæ in regno Gallico aduersus
 Euangelij studiosos exercetur. Hoc exemplo ma-
 trone ualde moueri multos homines in Gallia,
 idem affirmat: propterea quòd mortui mariti sui,
 doctissimi & grauisimi uiri, iudicio existimatur
 hanc doctrinam amplecti, de qua ipsum multa piè
 differuisse ante mortem constat. Nos quoq; talibus
 exemplis confirmemur: neq; fracti animis, confes-
 sionem ueritatis abijciamus. Deus æternus pater
 Domini nostri Iesu Christi, seruet te, & carissimã
 matrem nostram, & fratres & sororem. Bene ua-
 le: Die 16 Septembris.

Clarissimo pariter & doctissimo uiro,
 D. Ioanni Hesso, theologo eximio,
 & patrono suo, P. Mosel-
 lanus S.

Puer ille Ioannes Seidliceus, què superiore an-
 no nobis accuratè commendasti, iam sumptum fe-
 cit hic annum totum et amplius, Camitiani, homi-
 nis ut mihi egregiè amici, sic insignitè docti, con-
 uictu. ei enim adolescentulum curandum com-
 mendaram. Sumptus autem quos fecit hæctenus,
 surgunt in aureos quadraginta. nam tantum ex-
 pensum est pro cibo, potu, uestib. libris, medicinis,
 sine quibus uita humana transigi non potest. Iam
 tu cogita quàm indignum sit, bonum uirum Cami-
 tianum

tianam puero diutius credere. Semel atq; iterum scripsit super hac re Mattheolo nostro, scripsit et alijs, sed haecenus frustra: ut planè suspicio & mihi & Camitiano oboriatur, aliquid monstri alii nempe adolescentem natura praeferoce, à patre subinde pecuniam quidem accipere, sed magistro suo non numerare: ut est iuuenis ad eas artes plus satis ingeniosa. Iam cogitare facile potes, hîc periclitari fidem cum meam, tum maximè tuam. Tu mihi bona fide commendasti puerum: ego eadem tradidi Camitiano erudiendum. Iam officij nostri est, operam dare, ut quod debetur homini, persoluatur. Bonus est uir, nec minus doctus & fidus. Vrgere itaq; patrem, ut creditum soluat. Porro quòd ad adolescentem attinet, Camitianus negat ultra se eius curam gerere aut uelle, aut posse. In causa est adolescentis incredibilis ferocia: quam frangere, quando flecti non potest, sepe frustra conati sumus multi. Breuiter, ut est adolescens egregiè ingeniosus, sic indomitus. Discit tamen, Martè interim spirans. De rebus nouis nihil, nisi quòd regem Gallie aunt magno exercitu in Allobrogum finibus castra metiri. Quo consilio, quâ uespe, nescitur adhuc. Martini res in tumultu sunt. Ipse nescio quò abductus est ab amicis, ne præda fiat hostibus. Rerum facies tota mihi displicet: sed fiat uoluntas Domini. Vale, Lipsiæ, 1521. pridie corporis Christi.

Erudi-

Eruditione & uirtute præstanti uiro, M.
 Andreae Kegel, gubernanti studia litera-
 rum in oppido Eisleben, amico nostro:
 Rector, Magistri & doctores Aca-
 demiae Vitenbergen-
 sis S.

Valde dileximus uirum clarissimum Casparum
 Crucigerum, doctorem Theologiae, socerum tuum,
 collegam nostrum, propter ingenij, eruditionis et
 uirtutis præstantiam: ac dolemus, & nos & Eccle-
 siam uoce ipsius eruditissima & consilij orbatam
 esse. Quanquam igitur Academia nostra tecum lu-
 get eius mortem: tamen hac consolatione leniamus
 mœstitiam, quod non dubium est eum in Acade-
 miam multo pulchriorem & tranquilliorē ab-
 ductum esse, uidelicet ad consuetudinem Dei, & fe-
 lij eius Domini nostri Iesu Christi, in coetum An-
 gelorum, Patrum, Prophetarum & Apostolorum:
 cum quibus iam dulcissimè de ea doctrina, cuius
 hic elementa didicit, colloquitur. Memoriam igitur
 ipsius grati conseruemus, & beneuolentiam
 erga eum liberis ipsius præstemus: quod te qui-
 dem præcipuè facere decet: cui cum famulam uir-
 tute & forma præstantem, quam ualde diligebat,
 desponderit, ostendit se de te quoque amanter senti-
 re. Cum autem diuisio hereditatis iuxta testamen-
 tum, quod socer iudicauit æquum esse, facta sit,

et tua coniunx suam partem ex hereditate ad te
 adferat: te uicissim hortamur, ut (quod iustissimum
 est) uicissim et donationem propter nuptias con-
 stituas: et in hac re honestissima cum iusticiam
 coniugi debitam, tum uerò pietatem erga socerum
 declares, quem te quidem propter adfinitatem pa-
 tris loco uenerari et amare existimamus. Nos ue-
 ro excellens ingenium eius, eruditionem, iudicij dex-
 teritatem, grauitatem et pietatem tanti facimus,
 uix ut desiderium eius lenire in nobis possimus. Be-
 ne uale, die conuersionis Pauli, 1549.

Adolescentis cuiusdam.

Sæpe decreui ad te aliquid literarum dare, a-
 mice charissime, et specimen tibi studiorum meo-
 rum exhibere. Ideo gaudeo mihi nunc commodis-
 simum argumentum oblatum esse. Nam cum pro-
 uocaris me ad scribendum, nullo munere: non so-
 lum ingratus, sed etiam impius essem, si tibi nul-
 lam gratitudinis significationem uicissim ostende-
 rem. Adhæc pater in proximis literis iussit, ut ti-
 bi gratias agerem. uult enim nos non solum lite-
 ras, sed etiam communia hæc officia diligenter
 colere. Gratissimum igitur nobis tuum benefi-
 cium est: et quia nobis necessarium est, et quia
 declarat, te de studijs nostris bonam spem ha-
 bere. Gaudemus etiam, tua liberalitate sumptus
 nostros

ac

Itaque

procuramus nos

agere enim
 solis literas

h/ll
Sane facit magis

nostros leuari, quos pater in nobis docēdis iam fa-
 cit nō exiguos. Ago itaq; tibi gratias: ac polliceor,
 me, quantum ingenio ac diligentia prestare pos-
 sum, daturum esse operam, ne te beneficiorū tuo-
 rum poeniteat. Vale.

Marchionis Brandeburgensis Electoris
 ad Sigismundum Poloniae re-
 gem Epistola.

I, 55.

Sereniss. atq; inclyte Rex, & carissime pater,
 cum scirem Regiā dignitatem uestram ut ceteris
 heroicis uirtutibus, ita & amore Christianae pie-
 tatis ac ueritatis excellere: non dubitauī ad eam
 de mea uoluntate scribere, me pio consilio, & ea
 moderatione quae Christianū principem decet, in
 Ecclesijs meae ditionis quaedā manifesta uitia cor-
 rectorum esse. Quia in re non populi affectib; aut
 alienis exemplis moueor: sed existimo ad eorum
 officium pertinere, qui praesunt, inspicere Ecce-
 sias, praesertim tali tempore, cum dissensionibus
 motis praefici idoneos doctores necesse est: & ra-
 tio ineunda, ut ueris modis autoritas religionis &
 disciplinae retineatur. Eaq; moderatione uti de-
 creui, ut non solum nihil contra Catholicam Ec-
 clesiae Christi sententiam recipiam, à qua nulla un-
 quam uis me auellet: sed etiam ne quid autoritati
 Episcoporum detrahā. In hanc sententiam cum
 Germanicè ad R. V. D. nuper scripserim, fortasse
 quidam

diuini interpretati sunt literas, nec satis exposue-
 runt R. V. D. consilij mei rationem. Quare acci-
 disse iudico, ut paulo aliter quàm expectaram re-
 sponderetur. Cum autem R. V. D. ea pietate ama-
 re & colere perpetuò decreuerim, quam filius o-
 ptimo debet patri: maxime cupio eam reliquam ui-
 tam meam, tum uerò & consilia mea in Republ.
 R. V. D. probari. Itaq; duxi copiosius R. V. D. ex-
 ponendam esse meam mentem, & purgandam in-
 constantie aut mutati iudicij suspicionem. Proin-
 de rogo, ut hanc meam Epistolam paterno animo
 R. V. D. legat: sibiq; persuadeat, me ab officio filij
 nunquam discessurum esse. Semper ita sensi, nul-
 lum esse maius decus, quàm in uera religione, ue-
 roq; cultu Dei constantiam. *Que* sententia sic
 est infixæ animo meo, ut non simulatis aut fuc-
 sis officijs, sed uerè colendam esse Christianam pie-
 tatem semper statuerim. Quare non raro deploro
 Ecclesiæ morbos eam ueteres, tum nouos: & ar-
 dentissimis uotis emendationem optaui. Nec enim
 negari potest, quosdam etiam ueteres morbos in
 Ecclesiæ hæere. Disciplina uetus laxata est,
 multæ superstitiones in tanta pontificum negli-
 gentiâ & pastorum inscitia receptæ sunt. Nonni-
 hiletiam præsertim discordiæ concusserunt Eccle-
 siam. Ego igitur hætenus eam grauitatem præsti-
 ti, ut nec abusus probarem, aut crudeliter defende-
 rem, ut

N rem, ut

rem, ut faciunt alij: nec fanaticis opinionibus in
 meaditione locum præberem. Habeo utriusq; rei
 honestam, grauem et piam causam, nec inuito hoc
 iudicium. Cumq; uideo opus esse ut sanciatnr disci-
 plina, et præficiantur ut Ecclesijs boni doctores,
 suscepi eam curam, ut sciat populus in tantis dis-
 scordijs, quid amplecti, quid fugere debeat. Quis
 in re quadam in utraq; parte uia moderor, ut à ca-
 tholica Ecclesia Christi non discedam, nec de au-
 toritate Episcoporum quidquam detraham. Nam
 nisi aliquid moderari uelim, manifesta flagitia pro-
 banda essent, et iniusta seuitia exercenda: quarum
 utranq; ab ijs alienissimum esse debet, qui uerè, nõ
 simulatis aut fucosis officijs religionem colunt.
 Hæc cum ita fins, spero me constantiam præstare
 dignam bonis uiris, et uerè amantibus religionem.
 Nusquã enim discedam à scopo, uidelicet à senten-
 tia catholica Ecclesiæ Christi. Quod uerò mihi
 exempla quorundam uicinorum principum pro-
 ponit R. V. D. qui multam mutationem admisert: ut
 sepe cū illis ipis de tota religione collocutus sum,
 idemq; uterq; optabat, ut æquitate pontificia ressi-
 tueretur Ecclesiarum concordia, emendatis quibus-
 dam abusibus. Socer meus etiã paulo ante mor-
 tem grauis, de ea re deliberationes habuit. Vide-
 bat enim solitudinem fieri in Ecclesijs suis, nisi uel-
 let iniustã seuitiã exercere: a qua abhorrebat cum,
 ut

ut erat iusticie amans, animaduerti. Nec modera-
 tionem illam iudicabat esse aut secessionem ab Ec-
 clesia, aut seunionem ab ijs qui presunt, aut à re-
 liquo nomine Christiano. Quare existimet R. V.
 D. me non ita in hanc causam ingressum esse, ut a-
 liorum bonorum principum iudicia aut exempla
 non attenderim. Si qui autem fortasse aut asperio-
 res sunt, ut esse non multos uidemus, qui sine disci-
 mine omnes abusus, omnia errata inmanitate sup-
 pliorum stabiliunt: horum exempla nec antè se-
 cutus sum, nec unquam imitanda esse duxi. Nec
 profecto cõsensum Ecclesiæ conspirationẽ esse, ad
 iniustã seuitiã exercendã, unquã existimaui. Qua-
 re etiã si lenior alicubi uideor, nõ propterea uel ab
 Ecclesia, uel à reliquo nomine Christiano distiuctus
 sum. Nã et uerũ cõsensum catholicæ Ecclesiæ Chri-
 sti amplector, q̄ extat in scripturis Apostolicis, in
 uetorib. canonib. et probatæ fidei scriptorib. et pol-
 licitum me Synodo, si quãdo ritè cõueniret, nõ de-
 futurũ esse. Nec desunt mea officia ulla in re cõmu-
 ni trã tranquillitati. Nec fortũas tantũ meas ad societatis
 defensionẽ Christiani orbis, sed etiã operã in re mi-
 litari contuli antea, et adhuc offero. Nec à me ipse
 discedã, neq; unquã uoluntatẽ hãc mutabo. Quare
 si uoluptati fuit R. V. D. antea mea coniunctio et
 affinitas, quã quidem mihi dulcis, et honorificam
 esse profiteor: spero hãc quoq; meam uoluntatem

perpetuò iucundam R. V. D. esse debere, quæ semper habebit (Deo dante) generum amantem Christianæ religionis, concordie Ecclesiasticæ, tuenti consensum catholice Ecclesiæ Christi, synodis asfemicentem, abhorrentem toto pectore à fanaticis opinionibus, damnatis iudicio Ecclesiæ catholicæ, Christi gerentem arma pro communi nomine Christiano. An qui sic affectus est, accusari poterit desertionis Ecclesiæ? Aut illi uidentur potius coniuncti Ecclesiæ, qui sine ulla ueteri autoritate receptos abusus defendunt, ignotos ueteri Ecclesiæ: qui Neromanã seuitiam in pios exercent? Nos non uidemur, qui non nullo cum periculo tuemur uerum Ecclesiæ consensum: qui populo ueros cultus proponi curamus, & ab iniusta seuitia abstinemus. Spero planè iudicium & R. V. D. & Synodi nobis æquius fore, quam ut moderationes & leuitatem nostram improbet. Quod uerò hortatur R. V. D. ut expectem Synodum: fateor me hæc consilia aliquandiu Synodi expectatione distulisse. Quid enim communi concordia optatius esset? Sed hanc moram Ecclesiæ expectare non possum, quæ interea dissiparentur, & in solitudinem ac uasitatem redigerentur, si eas non constitueremus. Explorata mihi est uoluntas Caroli Imperat. Domini nostri clementiss. quem scio magna contentione à Clemente & Paulo 111. petiisse,

tiſſe, ut quamprimū Synodus haberetur: & ritē
 cognitīs rebus, concordia conſtitueretur. Sed Pon-
 tifices non ualde appetunt Synodos, & fortāſſe re-
 gum iudicia non ſine cauſa metuunt: ſed tamen ſi
 quæ erit alioqui Synodus, non deerit ei meum offi-
 cium. Habet R. V. D. meam purgationem, & per-
 petuæ uoluntatis teſtimonium. Illa pars Epiſto-
 le maiorem etiam dolorem nobis attulit, quæ que-
 ritur nos rem indignam à R. V. D. petiſſe: ac uide-
 mus eam partem non in eam ſententiā intellectā
 eſſe, in quam à nobis ſcripta eſt. Nos ſemper, etiam
 ante hanc noſtram aſſinitatem, laudare magnitu-
 dinem animi & conſtantiam R. V. D. ſoliti ſumus,
 quam poſtea multo magis eſſe prædicauimus.
 Sed ſcio etiam R. V. D. ad hanc uirtutem adiun-
 xiſſe alias multas, bono principe dignas: amorem
 uirtutis, Chriſtianam pietatem, iuſticiam, clemen-
 tiā: propter has uirtutes libenter meum conſiliū
 ſignificauī R. V. D. ac ſpero eam non improbatu-
 ram eſſe hanc meam uoluntatem in moderandis
 abuſibus quibuſdam: ob illam grauiffimā cauſam,
 ne diſſipentur Eccleſiæ noſtræ, quod futurum eſ-
 ſet, ſi manifeſta uitia defenderentur. Cum autem
 cupiam conſuetudinem cariſſimæ coniugis meæ
 mecum, ſuauiffimam eſſe ipſi, quæ ſemper fuit (&
 Deo dante, futura eſt) perpetua, petiui ut ei con-
 ſilium noſtrum exponeretur, quæ quidem ita mo-

res meos habet perspectos, ut sciat me et religio-
nis studiosum esse, et abhorrere ab iniustis consi-
lijs. Cumq; in hoc nostro coniugio celebrari-
tiam Deum cupiamus, sepe preces coniungimus,
sepe de diuinis mandatis, de spe uitæ æternæ, de be-
neficijs Christi colloquimur: ut his sermonibus ec-
tiam pietas ipsius mihi magno solatio est. Si quis
autem amet ritus, his suo arbitrio uti potest. Nam
mihi maximæ curæ est, ut nostrum coniugium u-
triq; iucundum sit, et salutare: et Deum oro, ut
utriusque mentem gubernet ad suam laudem. Oro
autem et obtestor R. V. D. ut hanc nostram com-
memorationem boni consulat: et ut paterno amo-
re nos complexa est, ita nunquam sinat animum
tuum ab alienari. Nos uicissim pietatem quam
filius optimo patri debet, summa fide præstabi-
mus: ac ualde rogamus, ut R. V. D. mittat aliquem
huc, cum quo copiosius de his rebus colloqui pos-
sim, qui exponat coniugi meæ cariss. beneuolentiã
R. V. D. erga me nihil mutatam esse. Bene ualeat
R. V. D. quam Deus diu seruet incolumem. 1539.
Mense octobri.

De usu arteriarum disputatio.

Nisi cõsuetudo scholæ nobis nota esset, magno-
pere uererer, ne me sumpsisse mihi hunc locum,
aut

aut has dicendi partes impudentia aut fiducia ingenij iudicaretis. Sed quia scitis, preceptorum consilio hic quasi suas operas singulis attribui, quæso ne de mea uoluntate aut natura secus sufficimini. Est enim necessarium, honestæ consuetudini, quæ discipline causa instituta est, morem gerere. Ego autem cum in omni uita, tum uerò præcipuè hoc loco, magis cupio uobis mores meos et uoluntatem probari, quàm doctrinam et eloquentiam. Et in hac imbecillitate ætatis, ne quidem requirenda est eruditio aut facultas dicendi eximia, quæ etiam felicissimis ingenijs non potest contingere, priusquam per ætatem licuit immorari studijs, et adiungere rerum usum, et iudicium acuerre, et confirmari omni genere exercitationis. Et si autem poeta tribuit adolescenti studium rerum magnarum, et generosam indolem, inquam,

Ante annos animumq; gerēs, curamq; uirilem:

Tamen ante tempus iudicium firmum de magnis rebus et perfecta doctrina nemini coningit. Sed hæc consuetudo in his scenis instituta est exercitij causa. Quare uos rogo, ut me patienter audiat, idq; officium ad conseruationem publici moris pertinere existimetis. Et quia aliquid dicendum erat, institui breuè disputationem de hac

N 4   questio.

questione: Quem ad usum arteria inuentae sunt,
 uenis meansibus per uniuersum corpus. Etsi autē
 huius explicatio tota magis petenda est à medi-
 cis: tamen cum harum materiarum initia & ele-
 menta etiam in physicis tradantur, delegi hoc ar-
 gumentum, adductus quodam studio paternae ara-
 tis, & ipsarum rerum suauitate. Quoties enim as-
 spicio & considero opificium humani corporis,
 ipsa me distributio artificiosa admonet, has (ut di-
 cam) machinas in humano corpore nequaquam
 casu, sed ab aliqua aeterna mente extitisse. Sed ue-
 nio ad questionem. Venae oriens in epate, san-
 guinem inde euehunt ad nutriendum corpus. Ar-
 teria uerò sunt uehicula spiritus: eoq; densiores
 canales sunt, ne spiritus exhalet. Graeci aiunt, no-
 men esse arterijs ab *αἴθε* & *τρυῶ*, quod custo-
 diam balitum: hoc est, spiritum uitalem. Haec pri-
 mum ex corde oriuntur: & caput seu truncus, qui
 & amplitudine & densitate uincit reliquam pro-
 paginem, uocatur *ἀόρτη*. Huius appellationis pri-
 mum autorem aiunt Aristotelem fuisse, sumptiq;
 ferunt à uagina: quia ille canalis sit uagina similis,
 hoc est densior & amplior ceteris ramis. aiunt
 enim, *ἀόρτη* significare uaginam. Dicuntur au-
 tem rami utriusq; canalis ita conserti esse, ut pas-
 sim mutuis orificijs exilibus iungantur ad hunc
 usum, ut arteria uenis impertiant spiritum, ad ca-
 lefaciendum

lesaciendum sanguinem, ad nutriendum spiritum,
 qui ut alatur rapit sanguinē, sicut in lychno flama
 rapit alimentum ex oleo aut cera. Nam & sangui-
 nis sine vitali calore aut spiritu, non esset efficax
 ad nutriendum: & spiritus sine alimento citō ex-
 tingueretur ac deflagraret. Quā in re subit admi-
 rari imaginē diuinitus propositam, quæ admonet
 nos de nutua officiorum communicatione. Nam
 hic etsi nihil est nobilius spiritu: tamen sine benefi-
 cio alieno, & quidem sordidioris naturæ, non po-
 test durare. Ita principib. in republica opus est in-
 firmiorum officijs, summæ artes ministerijs infima-
 rum. Rursus spiritus in corde ortus, quem uehūnt
 arterie, addit uitam sanguini: sic gubernatores re-
 gunt & tueuntur populum: sic summæ artes tueri
 debent inferiores, non eas opprimere. Porrò illa
 uicijsitudo in arterijs non fit casu, sed habet guber-
 natorem, uidelicet motum cordis: quo dilatatæ ar-
 terie attrahunt, contractæ regerunt. Sed hinc
 longior disputatio nascitur, quam omitto. Porrò
 contra hanc communicationem obijcitur: Arterie
 an uideatur hæc communicatio uel necessaria, uel
 perpetua. Quia autem hæc questio plena est eru-
 ditionis, & utilis uitæ & moribus: rogo, ut eam
 dominus Decanus nobis diligentijs & ube-
 rius explicet. Dixi.

De Demosthene in Scholis prælegendo admonitio.

Toties admono, ad iudicandum de genere sermonis opus esse cognitione bonorum scriptorum, & quadam mediocri exercitatione scribendi. Est & eloquentia opus in Republica: & artes sine linguarum cognitione nullum lumen habent. Quare ex Grecis auctoribus Demosthenem potissimum uolui scholasticis in manibus esse, quod ex eo non solum lingua discitur: sed etiam ipsius dispositio, figura orationis, inuentio, consilia in dicendo, ualde acuum lectorem. Multa etiam ab eo ornamenta ad nostras materias transferri possunt. Denique in schola publica nullum esse locum Demostheni, admodum turpe uidetur. Sed ualde reprehendenda est negligentia scholasticorum nostrorum. Quotus quisque iam Græcè discit, aut suscipit præstantes auctores? Rari studia uerè amant. Magna pars putat qualemcunque doctrine opinionem sufficere: quo errore nihil est perniciosius. Nondum tamen indico consilium de enarrando Demosthene. Quare hodie inchoabo enarrationem orationis περὶ ἡγεμονίας: ad quam audiendam si conuenerint studiosi frequentius, pergam libentius. Certè Reipublicæ causa hunc laborem suscipio, & notos esse hos auctores,

res, propter multas grauiſſimas cauſas prodeſt.
29 Auguſti, Anno 1538.

Oratio à M. Marcello habita, cùm ei gra-
dus magiſterij decerneretur: De
neceſſitate Stoica, di-
ſputatio.

Cùm pro eximia humanitate ueſtra, ornatif-
ſimi uiri, honoris noſtri cauſa hic conueneritis:
peto à uobis, ut ad id beneficium, hoc quoq; adda-
tis, ne me ingenij fiducia potius quàm officio adda-
ctum, has dicendi partes ſuſcepiffe exiſtimetis.

Deinde ut iuuenilem orationem boni conſulatis.
neq; enim tam ridiculè ineptus ſum, ut conſidam
me in hac & ingenij & atatis imbecillitate quic-
quam adferre poſſe dignum ueſtris auribus. Tan-
tum officium meum probari uobis opto. Nichil
enim ab incunte etate mihi prius ac potius fuit,
quàm ut præceptorum authoritati religioſè parè-
rem. Eamq; laudem non minus quàm doctrinæ ex-
petendam bonis menibus exiſtimaui. Nec uerò
dubito, quàm et uos pro excellenti ſapientia ueſtra,
magis à nobis diligentiam in officio, quàm eloquen-
tiam requiratis, quæ ne mediocris quidem in ada-
leſcente exiſtere poteſt. Mihi uerò, etiamſi has cõ-
munes literas utcũq; guſtaui, tamen aliqua ex par-
te & natura repugnat. Itaque cùm alij hic enco-

mia artium dixerint: ego, quoniã neq; pro digni-
 tate ornare Philosophiam, neq; noui quicquam in
 uenire potui, quæstionem huc adferendam esse du-
 xi, ut leuaret fastidium uarietas. Nam id quoq; in
 more est, controuersias hoc loco dicere. Quæso
itaq; ut patienter me audiat. Præstabo enim ex
 breuitate orationis, ne facilitate uestra abusus ui-
 dear. Est autem hæc controuersia: An probanda
 sit Stoicorũ sententia, quam illi quidem acerrimè
 propugnarunt, Omnia necessario fieri. Magna
 causa est, & difficilis explicatio: sed tamen admo-
 dum utile censeo, de re tanta quid sentiendum sit,
 certò constituere. Neq; enim certè intelligi potest,
 quomodo retinendæ sint religiones, quomodo re-
 gendi mores, si illa Stoica necessitas mordicus reti-
 netur. Atq; hic uel præcipuè, etiam in Philosophi-
 cis studijs, scopus nobis propositus esse debet, ut in-
 uestigemus opinioniones moribus utiles: præterea, ut
 etiam uestigia diuinitatis in natura quæramus, aut
 pijs opinionibus animos ad religionem excitemus.
 Verissimũ enim est illud quod Xenophon ait: To-
 tum mundi opificiam simile esse operi sapientis
 artificis ac φιλοσόφου, hoc est curantis & aman-
 tis homines, ut agnosci author atq; opifex possit.
 Sed quæ fuerit præcipua Stoicorum ratio, dicendũ
 est. Ea est causarum connexio, ut inferiores cau-
 se non agant sine prima. Prima autem impedi-

non

non potest: ergo cum cetera moueantur, mouente
prima, necessario fiunt omnia. Id argumentum
nescio quo modo peruasit etiam Theologicas scho-
las, atq; ibi non minores tumultus ciet quàm inter
Philosophos. Reclamant autem Stoicis ceteri, qui
dexterius philosophantur: & defendunt, non om-
nia necessario fieri: non esse tollendam coningen-
tiam, ut uocant. Nec uerò in hac parte rationes om-
nes recensere possum. Vnam recitabo, quæ & pru-
dentibus Philosophis ualde probatur, & certè apud
Christianos ualere plurimum debet.

Deus non est causa mali, seu peccati. Esset au-
tem causa peccati, sublata prorsus contingentia.

Quare absurdum & falsum est, omnia fieri neces-
sario. Ita & Philosophi indignum existimant diui-
nitate, causam flagitiorum ac scelerum in Deum
conferre. Et meo quidem iudicio opinio est audi-
tu crudelis. Citant Philosophi uersiculum ex Euri-
pide, ac magnis laudibus euehunt, estq; hæc sen-
tentia: si dii authores sunt turpitudinis, dii esse
non possunt:

εἰ θεοὶ τὴν ἀρῶσιν ἀέχουσι, ἢν ἀείπει θεοὶ

Iam si omnia immutabilia sunt, quare Deus inuo-
candus aut placandus est? His autem labefactatis,
religio funditus tollitur. Deinde quid legibus aut
disciplina opus est, si hanc tyrannidem possidet
αὐτῶν, quam ei tribuunt Stoici. Recte seruus
lus

lus Zenonis, cum obiurgante hero se excusaret,
ait se coactū illa necessitate magistri sui peccasse.

Itaq; etsi ego quidem auribus atq; animo à Stoicorum opinione abhorreo: tamen quoniam controuersia difficilis est, & ratio Stoicorum non sine negotio dissolui ac dilui potest, defero hanc totam controuersiam ad doctissimum uirum D. Milichium: eumq; rogo, ut pro sua & erga me beneuolentia, & singulari fide erga uniuersam scholam, dijudicandam causam & explicandam suscipiat. Qua in re & mihi pergratum faciet, & de uniuersa schola benemerebitur: quam professio plurimum refert, quàm maximè aduersus opiniones parum utiles diligenter inuitam esse. Dixi.

Clarissimo & optimo uiro, Domino Iohanni Bugenhagio, pastori Ecclesie Vi-
tebergensis, amico suo charissimo,
Philip. Mel. S. D.

Historia p. 99.

Integram historiam eorum quæ hic hactenus in conueniu acta sunt, petes à domino Doctore N. Animaduertimus esse crebras & uarias aduersariorum deliberationes: sed spero Deum eorum consilia dissipaturum esse. Nondum inchoarunt publicam disputationem. Illud agunt, ut nobis artuculos dilutos & sophisticos proponant. Sed iam dissen-

dissentiant ab Ecclesiis, etiā Principum legati, Pa-
 latini, Marchionis Electoris, & Iuliacensis. hie-
 pudiarum articulos ab Ecclesiis compositos. Nemo
 ad nos nondum allati sunt: sed uidi descriptos. In-
 ter nostros, Dei beneficio, consensus est. Certatum
 est acriter his diebus de disputationis exemplis.
 Nam praesidentes significarunt, se non concessu-
 ros, ut principes nostri exempla haberent di-
 sputationum. Ita ne sciuntur meræ fantasia, ut in-
 terim alias fraudes struant. Sed orabis Deum,
 ut Ecclesias nostras ac nos seruet & gubernet,
 propter filium suum Iesum Christum liberatorē,
 qui pro nobis uictima factus est. Bene & felici-
 ter uale, & pro nobis ora. Die 17 Decembris.
 Vormatia.

D. Cæsario Georgio Aemilius
 S. D.

Esi de fide & constantia tua in colenda ami-
 cina nunquam dubitavi: tamen quia tecum, si
 queam, uel quotidie colloqui cupio, literas tuas
 ualde desiderabam. Sed mora, ut fit in usuris, al-
 liquanulum lucri mihi attulit. Scripsisti enim co-
 piofius quàm antea, & addidisti xenium non
 aspernandum: hoc tuum officium adeo gratum
 est mihi, ut magna facta sit ad meum erga te
 amorem, quam uix fieri fore arbitrabar, accessio.
 Quamquam enim nullum munus pluris facio
 quàm

quàm tuas literas, testes & amoris & iudicij de
 me tui: tamen habet ipsum xenium singularis cu-
 iusdam beneuolentiæ significationem. Ago igitur
 tibi gratias: ac polliceor, hunc libellum perpetuò
 fore apud me tanquam *αὐτιμόλιον* ac pignus tui
 amoris. Quoties aspiciam codicem, ueniet mihi in
 mentem & amicitie nostræ, & uirtutum tuarum
 memoria: ac iuuabit, me talem uirum & amicum
 & studiorum hortatorem habere. Præterea Gela-
 tium ipsum tua causa pluris faciam, & legam au-
 dius: quia mihi memoriam tuam subinde reuoca-
 bit. Illud autem in tuis literis iucundius fuit mihi,
 quòd significas te nostri desiderio maxime teneri.
 Ego uerò uicissim magnopere opto, ut me aliquan-
 do bona fortuna tecum coniungat. Neminem enim
 possem habere ducem ad optimas artes ac ueram
 philosophiam aptiorem, quàm te, qui propter ex-
 cellentem eruditionem docere potes optima, &
 propter summum tuum erga me amorem libenti-
 us mihi tui copiam faceres. Hæc de te cum pa-
 renibus sæpius iam egi: eisq; demonstravi, quan-
 tum mei interfit, iustrare alias Germaniæ scholas:
 maximeq; quantum utilitatis mihi allatura sit tua
 consuetudo. Facile igitur eos in meam sententiam
 adduxi, præsertim cum intellexerint me nusquam
 malle esse quàm apud te. Magna enim est apud te
 auctoritas tua. Quare non despero, quinon ita mul-
 to post

memoriam

to post in Academiam profecturus sim. Erit autē
 mihi Academiae uice consuetudo, ubicunq; e-
 ris. Interdū te etiam atq; etiam oro, ut consuetudi-
 nem ad me scribendi non intermittas. Vale.

D. Cæsareo, Georgius Aemilius
 S. D.

Si non seritus fuisset, ne si non opportuno tem-
 pore, in tanto occupationū tuarum concursu me a-
 liter redderemur, te offenderem, hactenus saepe
 ad te scripsissem, uir ornatissime: sed nunc facile
 passus sum plus in me patris auctoritatē ualere,
 quam illam meam uerecundiam. Nam pater, unā
 cum optimorum studiorum literis, etiam uirtutis
 officia colere studens, uult ut pro eo beneficio,
 quo nos iter ingressos affecisti, gratias agerem.
 Cum enim nos hospitio exceperis, & liberalissimā
 me tractaueris, si nullam significationem gratitu-
 dinis ostenderem, non solum ingratus erga te, sic
 meritum, sed etiam iniustus aduersus Deum es-
 sem, qui singulari pietate iura hospitij conserua-
 ri uult. Ago itaque tibi gratias immortales: ac si
 quo officij genere, quo declarare aliquam meam
 erga te beneuolentiam potero, efficiam profē-
 ctō ut intelligas, me tui esse amantissimum.
 Cum autem te nobis non solum sanguinis coniun-
 ctio, sed etiam uoluntas tua & religio deuince-

O

tctis

vet: rogo; ut quod est humanitate tua dignissimum, iucissimum nos ames, & commendatos habeas. Vale.

Idem eidem.

Quod in maximis occupationibus tuis duxisti nobis scribendum esse, magnum specimen singularis beneuolentiae erga nos praebuiti. Quare & officium tuum mihi iucundius est: & ipsis iueris, cum sint humanitatis plenissima, uehementer delector: easque, tanquam pignus perpetui tui erga me amoris mecum in sinu circumfero & asseruo itaque tibi gratias ago, qui nos hoc tempore, quod uides plus quam ferreum esse literarum studiofis, complexus es, & significas te studijs nostris non defuturum esse. Nec uero aut nobis quicquam optabilius est, quam habere patronum, cuius & autoritas sit precipua, & in amicis tuendis fides: aut tibi honestius, quam literarum amantes adiuuare & prouehere. Maximè enim decet te, cum tanta doctrina praeditus intelligas, quanta uis & dignitas sit bonarum artium, dare operam, ut quam maximè floreat litera. Et cum Respublica tibi defensionem omnium ornamentorum commendauerit, quibus opus habet: petit etiam, ut has disciplinas, in quibus uersamur, omni ope tuearis & conserues. Quarum quantà sit utilitas in Republica, tu optime perspicis. Quare te rogo,

rogo, ut quod facis, nos in hæc studia cum quadam spe ingressos, ames, & autoritate tua iuuare pergas. Quod etiam me adeo amanter hortatus es ne desim meo officio in discendo, & amore tuo & autoritate ualde moueor: tibiq; polliceor, me, quantum omnibus ingenij neruis contendere possum, daturam esse operam, ne aut spem patris fefellisse, aut grauissimam admonitionem tuam contempsisse uidear. Hæc rescripti ad tuas literas, quod uerebar silentium meum non solum ingratiudinis, sed etiam negligentie suspicionem apud te allaturum esse. Et hoc literarum nunciatum utar sepius ob has ipsas causas, ut studium erga te meum & diligentiam in discendo cognoscas. Et si autem mihi tuis literis nihil gratius esse potest: tamen non postulo ut ad me, nisi cum uiscat, & liber ab occupationibus atq; curis es, scribas. Reliqua officia, quibus magis nobis opus est, ut uobis patrocineris apud principem & patrem, spero te non intermissurum esse. Adde uerò etiam literas pro tua summa humanitate, si quando uacabit. Vale.

Parenti suo charissimo H. B. S. D.

Accepi literas tuas, charissime pater, in quibus me pro tua autoritate acerrimè Lipsiam reuocas. Primum autem exponam tibi historiam totius negotij, quæ (ut spero) si non culpa, tamen suspicione

me sceleris me liberabit. Nam quicquid huius rei est, intelligas errore magis quam improbo consilio accidisse. Nusquam uixi libentius, quam Lipsiæ: & comigerat à te præceptor Sturmîus, quem non solum propter excellentem doctrinam, sed etiam propter ætatis auctoritatem uenerabar ut patrem: & ille me perinde ut filium amplexus erat. Quare nemo me ab eo auellere potuisset unquam si ipse domesticam scholam retinere uoluisset. Sed postquam impetrauit à generoso & magnifico D. Alberto N. uocationem muneris sui, propter ætatis imbecillitatem dimisit scholam domesticam: quare uix accidit mihi acerbius quicquam. Huius meæ uoluntatis tu mihi optimus testis es. Sum enim per literas conquestus de hac fortunæ iniuria. Fortè autem accidit, priusquam tu rescribis, ut Lipsiam uenerit Sabinus, cuius genus uersuum in primis laudari intelligebam non solum ab alijs, sed etiam ab ipso Sturmio. Ad hunc ueni cum alijs doctis & modestis iuuenibus, quorum consuetudine liberius utebar, gubernatorem certum non habebam. Cumq; semel atq; iterum audiuissem eum cum de ratione scribendæ solutæ orationis, tum uerò præcipuè de optimo genere poematum ea differentem, quæ maxime probantur omnibus: ita me delectauit eius oratio postea, ut nusquam ab eo discesserim, quamdiu ibi fuit.

Et

Et quia eum omni officij genere, quod quidem
 prestare potui, colebam: ostendit mihi, quoque se
 non abhorrere à mea consuetudine. Exhibui ei
 meos uersiculos, ut monstraret mihi uiam et ra-
 tionem melius scribendi. Ille uerò respondit, ne-
 que se professorem artis esse, neque præceptis mul-
 tum profici posse: dominari hac in re exercita-
 tionem et imitationem, ad quam instituendam plu-
 rimum proficere aiebat, conuersionem assiduam
 cum ijs qui suauiter et eleganter scribunt. Ro-
 go igitur, ut me sibi adiungat, futurum ministri lo-
 co. Itaque mansi apud Sabinum, eumque postea Vi-
 tebergam secutus sum. Nec me alia res Lipsia ab-
 duxit. Narravi rem ut gesta est: Quare te pri-
 mum hoc oro, ne me ulla cupiditate ac studio ri-
 xarum theologicarum, quas ne Sabinus quidem
 intelligit aut agitat, profectum esse in eam scho-
 lam putes. Nihil secutus sum nisi poetices stu-
 dium, quod est innoxium: nec arbitrabar fore, ut
 hæc migratio te offenderet, præsertim consilio
 meo cognito. Valde autem perturbatus sum ob-
 iurgatione tua, ut nunc quid agam planè nesciam.
 Non detrectabo tuam auctoritatem, donec uiuam:
 sed in hac deploro patriam clementiam atque æ-
 quitatem tuam: ac peto, ne me subito hinc auel-
 las. Spero enim et uitæ genus, et studia mea te
 probaturum esse. Ago in iisdem diebus apud Sa-
 binum

binum, iuuenem modestissimum, qui quidem non
 uerat me mox recurrere Lipsiam. Sed non pos-
 sum eum sine inconstantiæ nota deserere, præser-
 tim postquam sum pollicitus me ei ministrum fo-
 re. Interim me in scribendo carmine exerceo,
 quod studiū te adhortatore amo, & annis iam ali-
 quot colo: idq; genus literarum scis alienissimum
 esse à disputationibus Theologicis. Oro itaque, ut
 hanc migrationem boni consulas, mibiq; erratum
 condones, quod te incōsulto Sabinum secutus sum.
 Polliceor enim, me semper in tua potestate futu-
 rum esse. Tu tamen, pro tua prudentia atq; equi-
 tate, de meis studijs statues: quibus melius con-
 sulueris, quantum ego quidem iudicare possem, si
 me ex hoc curriculo non reuocabis. Bene uale, pa-
 ter suauissime, ac rescribe.

Docto & honesto iuueni, D. Michaeli
 Voicio, musico & cantori Torgēsi, ami-
 co suo charissimo Georgius Fa-
 bricius S. D.

Ieremias ad te mittit literas & pecuniam, quā
 stato tempore accepisses, nisi obstitisset certis si-
 delis nuncijs inopia. Feres igitur hanc moram æ-
 quo animo. Opus musicum, quod apud nos inchoa-
sti, id credo te quotidie excolere atq; perficere,
 eam adolefcentum studiosorū gratia, quibus ope-
 ra tua

p̄a tna multum profuturus: tam etiam, ut tuum
 nomen cum utilitate aliorū propages ad posteros.
 lucida est inuestigatio ueritatis in quauis arte:
 sed multo iucūdiore esse potest his miserimis tem-
 poribus, quibus cum ueritas ex humano genere
 explosa penē sit, circa otium nostrum & litera-
 rum studia errat, & in scholis cogitur delitescere.
 Id etiam te intelligere. & in eadem mecum esse sen-
 tentia existimo. Per igitur Musas perge. & omne
 tuum studium conser ad illustrādā hanc artem:
 ita tamen, ut interdum tantum ocij sumas, ut scri-
 bere ad nos crebrō possis. Nihil enim mihi erit illa
 cōsuetudine inter nos absentes gratius. Clarissimo
 uiro D. Leuschnero gratias age, quod prodigium
 ad nos miserit, prope Vitebergam in aere uisum.
 Multo plura & tristiora hoc ipso mense Praga et
 in finitimis urbibus uisa narrant: apertē diuinam
 iram, nisi meliores fiamus, denunciātia. tra scor-
 p̄se mihi, quod data proximē facultas nō fuerit, di-
 uertendi apud hospitē tuum, niuis enim breues in-
 ter nos sermones fuerunt. Reliqua deerant.

D. Ioanni Buchnero, pastori in Ecclesia
 Ofenhacensi, Philippus Me-
 lanchthon S. D.

Venerāde uir, et amice chariss. hāc epist. scripsi in
 Epiphāijs quo die celebratur memoria admirāda
 patefactionis Dei, q̄ in baptismo filij Dei facta est.

Agamus autem gratias Deo, quod se tum et alijs
 illustribus testimonijs patefecit: et eo nos exemplo
 consolemur in nostris magnis periculis. Cum enim
 prodierit ex arcana sede Deus ipse, et filium mi-
 serit, ac promissionem nobis tradiderit: non dubite-
 mus, cum inter impiorum etiam tumultus seruaturum
 esse doctrinam suam, et Ecclesiam. Hac spe difficul-
 tates et erumnas ministerij Euangelici toleremus.
 Mitto igitur ad te hunc Philippum Saltzungensem,
 honestum et doctum hominem: quem uelim te prius
 audire, et postea (si tuo iudicio probabitur) eum
 commendare Ecclesie Thuringicæ. Ingenio ualet,
 et eruditione recte institutus est: et modestum esse
 comperi. Quare eum tibi commendo. Bene uale.
 In Epiphanijs.

Commendatoria.

Cum Martinus Henricus à uobis ad ministerium
 Euangelij uocatus sit, et testimonium publicæ or-
 dinationis ueteri Ecclesie more à nobis peti-
 tum sit, diligenter explorauimus eius eruditionem: et
 comperimus eum recte tenere summam doctrine
 Christiane, et abhorreere à fanaticis opinionibus,
 damnatis iudicio catholice Ecclesie Christi, et
 amplecti consensum catholice Ecclesie Christi, quæ
 et Ecclesia nostra profitetur. Quare cum promit-
 teret in doctrina constantiam, et in officio fidem
 et diligentiam, commendatum est publica ordina-
 tione

tione, iuxta doctrinam Apostolicam, ministerium
 docendi Euangelij, & Sacramenta à Christo insti-
 tuta administrandi iuxta uocationem. Cumq; scri-
 ptum sit de filio Dei, Ascendit, dedit dona homini-
 bus, Prophetas, Apostolos, pastores & doctores:
 precamur ardentibus uotis, ut suæ Ecclesiæ guber-
 natores det idoneos & salutare, & efficiat ut hu-
 ius Martini Heinrici ministerium sit faustum &
 salutare. Et Ecclesiâ ipsius hortamur, ut curet E-
 uangelium purè & fideliter conseruari, & propa-
 gar. Nam hoc officio Deus præcipuè se colit postu-
 lat, sicut inquit Christus: In hoc glorificatur Pa-
 ter meus cælestis, ut fructum copiosum feratis. &
 fiat mei discipuli. Et hac luce retenta manet Ec-
 clesiâ, & aderit in Ecclesiâ Deus, & dabit uitam
 eternam inuocantibus ipsum: & opitulabitur in-
 erumnis huius uitæ. Ibi enim adest & exaudit
 Deus, ubi ipsius Euangelium uerè sonat, sicut scri-
 ptum est Ioannis XV. Si manseritis in me, & uer-
 ba mea in uobis manserint, quicquid uolueritis pe-
 tetis, & fiet uobis. Et quanquam horribiliter quas-
 satur Ecclesiâ Dei in his tantis ruinis regnorum,
 & mutationibus imperiorum: tamen Deus eos
 qui Euangelij puritatem retinere student, prote-
 get & defendet. Datæ Vitebergæ, anno 1543, die
 Septembri 27, quo arca Noe post diluuium con-
 sistere primum antè annos 3331 cepit. Nec du-
 bitemus,

bitenus, Deum Ecclesiae suae quietem datarum,
etiam in horum temporum tumultibus.

Patri suo chariss. S.

Etsi perpaucis antè diebus, quàm tuae litera
mibi redidit, de meis rebus ac studijs ad te
scripsi: tamè inuitatus tuis suavissonis literis, idem
argumentum repetam. Ac primò habeo tibi gra-
tiam chariss. pater, & quòd singulari liberalitate
studia mea foues, & quòd tam amancer mihi scri-
bis, meq; ad uirtutem & decus hortaris. Quibus
in rebus elucet uis paterni animi atq; amoru. De
consilio Philippi Melancthonis praeceptor mihi
electus est Iacobus Milichius, qui hic proficetur
Sphaeram, & hoc genus cetera elementa uera
philosophiae: homo in literis Latinis & Graecis et
in Philosophia praeclare eruditus, cuius consuetu-
dinem spero mihi admodum profuturam esse. Vi-
bito in ipsius aedibus. Philippus propter negotio-
rum uarietatem, quibus impeditur, non habet do-
mesticam scholam: & tamen aditus mihi, ut ple-
risq; alijs, ad eum patet: meq; iussit sibi interdum
exhibere specimen aliquod meorum scriptorum,
ut suum mihi iudicium de ratione formandae ora-
tionis indicet. De aere quòd mones, agnosco plane
paternam sollicitudinem. Hactenus contagia nul-
la hic animaduersa sunt. Et adsunt adhuc Princi-
pes,

Iudicium

Mix

pes frater Electoris, et aliorum Principum & ho-
nestorum uirorum liberi; qui si quid in cederit peri-
culi, scholam alio transferre cogerem. Ego etiam
me aduersus illas febres; quae iam omnia loca red-
dunt infestiora, temperantia & moderatione ui-
ctus munito Nunc citā expaciari constitui ad affi-
nem nostrum D. Doctorem Philippum, cuius offi-
cia nulla in re mihi desunt. Vale.

An credendum sit, animam Christi sepa-
ratā dolores inferorū passam esse,
iudicium.

Quia articulus inquit, Descendit ad inferos: id
non significat, passum esse dolores in hac uita, ut
Dauid. Quia enim inquit, Descendit: non descen-
dit tamen ut uictor aut triumphator, sicut aliqui
enarrant: sed addit, Ad inferos. Inferi autem, signi-
ficant horrendos illos cruciatus. Conuenit dictum
cum Psalmo: Non relinques animam meam in in-
ferno. Cur peteret se non relinqui in inferno, si nō
fuit in poenis inferorum? Hec mihi uidentur esse
praecipua argumenta Aepini. Alij contradicūt.
Articulus, inquit, Descendit ad inferos, nō est in
ueteri Symbolo: sic tamen recipiunt articulum,
& dicunt: Non oportere resiringi dolores in-
ferorum ad tempus post separationem. Chri-
stus passus est dolores inferni in agone, sudans
languinem, & sepe etiam. Dicunt item, unicum
esse

fratris
ri

esse sacrificium, & sufficiens, filij Dei passionem usq; ad mortem crucis. Et quanquam urgent uocabulum Descendit: tamen descendisse dicunt, ut uictorem, siue sola anima, simulq; resuscitatū esse, ut resuscitaret multos, quibus se Christus ostendit, & docuit eos multa de suo regno, & de intellectu promissionum. Est enim consentaneum, hoc uelle Petrum in epistola sua. Ambrosius breuiter hunc nodum secat, cum dicit, scripturam nusquam loqui de ulla separata anima uel Christi, uel aliorum.

10. 8. 1645 II, 145. Amico suo N. N. Philip. Mel. S. D.

Deo aeterno patri Domini nostri Iesu Christi, conditori generis humani et Ecclesiae suae, gratias ago, quod & coniugem tuam honestissimam in partu seruaui incolumem, & filiola fam. tuae auxit: totoq; eum pectore oro, ut & domesticam et communem nostrae Saeptae ecclesiam seruet & regat, nam profectio sine coelesti praesidio haec infirma natura salua esse non potest. Et filius Dei, ut testaretur se custodem esse, inducit nostram naturam. Ac me ualde ipsius uox in magnis doloribus erexit: Nemo rapiet oues meas ex manibus meis. Hunc oro, ut te et tuos defendat. Genesim filiae libenter uidimus, de qua singulare fuit D. N. iudicium, qui iuxta uersum σοφοι μὲν γὰρ οὐκ ἔσονται σοφοὶ αὐτοῖς. Consuetudine Erasmi et mea sit astrologus. Cum Orionem uidisset scriptum in uo-

in noua luna uicinū, dixit fore egregiā uenatricē,
ac alteram Dianam. Bene uale. 4. Calend. Iunias,
Anno 1548.

Patri suo obseruando S.

Charissime pater: Causam, cir tardius expecta-
tione tua nuncijs redeat, ex literis aliorū intelli-
ges. Absuit enim D. Philippus diebus 12. Quanquā
enim in Pega breue colloquiū fuit: tamē Lipsiæ po-
stea triduo propter publicas disputationes reten-
tus est. Nam & Theologi & Medici luculentas di-
sputationes proposuerunt. Ego ad studia Latinæ
linguæ incipio iam elementa mathematicarum adiuu-
gere, & Arithmeticam ac Sphericam doctrinam
exerceo in erigendis figuris cælestium motuū: ex
quo labore duplicem fructum capio. Nam & præ-
paro me ad fontes Philosophiæ, & ipsa dulcedo
harum artū mirificis illecebris me ad cognoscen-
da penetralia doctrinæ inuitat. Etsi autē scio deri-
deri Philosophiam à populo: tamen quid potius fa-
ciam, præsertim in hac adolescentia, & in tanta
temporum mœstitia? Semper homines ingeniosi
& modesti tumultuantibus imperijs dederunt se
talibus studijs, ut lenirent mœstitiam. Oro autem
Deum æternum patrem Domini nostri Iesu Chri-
sti, ut te et charissimam matrem seruet in-
columes, nosq; spiritu suo regat.

Bene uale.

Alia,

Alia, ad patrem.

S. D. Dedi nuper ad te literas, suavissime pater, quas spero ad te pervenisse: neq; facile dixerim, quantum me (animo) cruciet expectatio tuarum literarum. Oro igitur te per summum erga me amorem, primum ut errori meo des veniam: deinde, ut pro tuo more iterum ad me scribas. quod si facies, plane tibi iterum vitam dabo. Tanti enim benevolentiam facio tuam, ut non ipsam vitam magis optandam mihi esse statuam, quam ut te habeam equum & propitium. Nam secundum Deum, in uno te spes omnes opesq; meae sitae sunt. Quare maxime liberabis me ab aerumnis ac miserijs, si mihi placatus rescripseris. Res (ut spero) declarabit, nullam haerere in meis moribus ac vita infamiam. Plura scriberem, si praee dolore animi possem: quem nulla res leuare potest, nisi significatio aliqua reddita gratiae. Acerbissimum mihi fuit videre literas ad Vuolfgangum datas, cum ad me nihil esset scriptum. O me miserum, si priori loco quisquam apud te est, quam ego. Obsecro te per Omnipotentem, ut me in gratiam recipias. F

Bene uale.

FINIS.

Xum